
कविकुलगुरू - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

॥१॥

श्रीगणेशाय नमः॥ श्रीगुरुभ्यो नमः॥ वंदे श्रीमद्दनन्तसंज्ञागिरिपं लक्ष्मीनिवासं हृदि विघ्नध्वान्तदिवाकरं सुगुरुं सर्वार्थसिद्धिप्रदं॥ अस्मात्कथकुरु दृष्ट्वा कसुधा [illegible] [illegible] हृदि देवं हि तं॥१॥ नत्वा सोऽहं [illegible] [illegible] कल्पसुसंज्ञ॥ [illegible] विप्रहर्तारं वंदे हेमवतीसुतं॥२॥ चतुर्दशसु [illegible] मुनि [illegible] गुरु [illegible] रं च॥ [illegible] [illegible] गुरु [illegible]॥३॥ मुनिसत्कल्परहस्यं विचिंतयन्सन्निरेषु कर [illegible] वैदेयमाप्तिः [illegible]॥ स्वपदंबि [illegible] स्वतुष्टोऽरमे श्रीजनकं जनकं यतो [illegible] हृद्भवेनं गतोऽस्मि॥ [illegible] रणानंदे भद्र [illegible] सतिनान॥ [illegible] दादौ हेजा तो धर्म [illegible] संहृदि कामपत्र [illegible] रस्तीयद [illegible]॥ चतुरः स्तवकान्दु कार्ये च मंदारमेतु [illegible]॥६॥ सर्वतीर्थसूत्र [illegible] परिकीर्तितं॥ [illegible] देवपदस्य वीथिदुर्गामापेत कृत्ये॥७॥ संतिग्रंथ सहस्राणि प्रतकमाय [illegible] को [illegible] [illegible] [illegible] स्वात्तीनि च तुराणा [illegible] स्वाम्यहं॥ संदेहे ताकरग्रंथोनिदृढि [illegible] क्यतां॥ [illegible] मरणाचिन्हे ग्राह्याः स्वहितं कर्तव्यं मिस्त्रकं देवे आनीये॥ दुर्भिक्षे हैमे [illegible] पुमानथ॥

॥१॥

आहारिषादिभिर्मस्य स्वर्लोके हितमाचरेत्॥१॥ सिनासितेसरिते [illegible] तु [illegible] देवमुसनंति॥ ये वै [illegible] निधीरास्ते जनासो अमृतत्वं भजंते॥२॥ सर्वेंद्रियविरक्तेस्य र [illegible] कर्मणा॥ [illegible] स्मृतं तीर्थे मरणं तपसाधिकम्॥३॥ असाध्यव्याधिनामुक्तः स्वव्यापाराक्षमः पुमान्॥ [illegible] [illegible] मोः पतनमेव वा॥ [illegible] महापथं [illegible] पारस्य [illegible]॥५॥ प्रयागवटशाखाग्राद्देहत्यागं करोति [illegible] देहविनाशश्चेत्काले आप्तमहामते॥६॥ उत्तमान्प्राप्नुयाल्लोका [illegible] [illegible] यान्स्वर्गे [illegible] कामान्समश्नुते॥७॥ एतेनाधिकारोऽस्ति सर्वेषां सर्वजंतुषु॥ नराणामथ नारीणां सर्ववर्णेषु सर्वदा॥८॥ अचिकित्स्यामयग्रस्तो [illegible] नतपा [illegible] [illegible] स्थल [illegible] तीर्थतः॥ [illegible] महाप्रस्थानमिष्यते॥१०॥ समाः सहस्राणि [illegible] जले [illegible] नेचषोऽत्र॥ महापथे [illegible] नगरे च [illegible] [illegible] प्रवरा [illegible] पतनादिविधानानि चतुर्थस्तवके [illegible]॥ तथा [illegible] [illegible] तदभावे तु गोरेव नरकोद्धरणाय वै॥ [illegible] नरा कीर्तिदोऽ [illegible] तु गा॥ [illegible]

॥ विधान ॥
॥२॥

तसद्यश्छ्रेयोदधान्मत्तस्य तु ॥४१॥ यद्यपि संकीर्णकर्माणो रागाद्यैरोद्दकर्मिणः ॥ तेभ्यः पवित्रमाख्येयं भ
मिदानमनुत्तमं ॥४२॥ महदेनोपि ॥ ध्यातुः सन्नमृत्युः सोपस्करां सदक्षिणां ॥ गंगादितीर्थमासाद्य सहस्रं
गावो वैतरणीं तु गां ॥ इत्येतेषां घनिष्ठानां दानान्यन्यानि शक्तितः ॥ अन्यानि तिलहिरण्यादीनि ॥ गो
दानमंत्रस्तु ॥ यमद्वारे महाघोरे ख्याता वैतरणी नदी ॥ तर्तुकामः प्रयच्छामि कृष्णां वैतरणीं तु गां ॥ प
ञ्चलेवं प्रदत्तव्या सुवर्णेन समन्वितेति ॥ नारदीयेपि ॥ आसन्नमालनः कालं ज्ञात्वा प्राज्ञैः समाहितैः ॥
समभ्यर्च्य हृषीकेशं पुष्पधूपादिभिस्ततः ॥ प्रणिपातैः स्तवैः पुण्यैर्ध्यानयोगेन नरं नयेत ॥ दत्वा दानं
च विप्रेभ्यो दीनेभ्यो येभ्य एव च ॥ [illegible] क्षेत्रे धान्यधानादिषु [illegible] वर्गैश्च सर्वत्र ममत्वं
विनिवर्तयेत् ॥ समन्त्रं स्नानसंध्योपि प्राणान्यः संस्मरन्हरिं ॥ स्मृत्या तिष्ठत्सु [illegible]
[illegible] ॥ ॐ नमो वासुदेवायेत्येतन्मंत्रं सततं जपेत् ॥ यत्नादारयितुं नाम समर्थस्तु दृढं रयेत् ॥ [illegible] देवदेव
स्य कृष्णस्य [illegible] ॥ असंतं [illegible] व्याधिनानोपपीडितः ॥ यदि स्यात्तु [illegible]
[illegible] ॥ दक्षिणाग्रेषु [illegible] ॥ [illegible] नामानि [illegible]
तः ॥ यं यं भावमुपाश्रित्य संजत्संते कलेवरं ॥ जंतुस्तन्मयतां याति [illegible] इति ॥ भागवते

॥२॥

२ कार्य

पि ॥ एतान [illegible] स्वयोगाद्यो स्वधर्मपरिनिष्ठया ॥ जन्मकालः पुरः पुंसामंते नारायणः स्मृतिरिति ॥ स्मरण
काले प्रायश्चित्तं निमित्तं स्मृतिषु ॥ आसन्नमृत्युना कार्यं प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥ [illegible] पुत्रभार्याभि
र्बांधवैर्वा विशेषतः ॥ गर्भाधानादि संस्कारां संस्वैनस्युर्मनागपि ॥ इतियं विधिने [illegible] मुक्ति [illegible]
त्रिः ॥ देशकालं तथात्मानं देहं द्रव्यं प्रयोजनं ॥ उपपत्तिमवस्थां च ज्ञात्वा कर्म च कारयेत् ॥ कः कालः का
निमित्तश्लोको च द्रव्यम यागमो ॥ कस्याह [illegible] रात्रिरिति [illegible] मुहुर्मुहुः ॥ युगपद्धत्तपापेषु जन्मा
भ्यासाद्धुर [illegible] ब्रह्महत्यायाः षडब्दं तु [illegible] माचरेत् ॥ मिताक्षरायामपि ॥ जन्मप्रभृतिपापा
नि बहूनि विविधानि च ॥ [illegible] ब्रह्महत्यायाः षडब्दं व्रतमाचरेत् ॥ अन्यत्रापि ॥ पंचाब्दं चतुरब्दं
वा त्र्यब्दं द्व्यब्दमथापि वा ॥ सार्द्धाब्दमप्यथैकाब्दं यथाशक्ति समाचरेदिति ॥ अकरणे दंडो युक्तः ॥ प्राय
श्चित्तमकुर्वाणाः पापेषु निरता नराः ॥ पश्चात्तापिनः कष्टान्नरकान्याति दारुणान् ॥ [illegible] पि ॥
अपश्चात्तापिनः पापा [illegible] तीर्थतपोबलात् ॥ कुर्वंसकार्यं ते [illegible] भवंति ब्रह्मराक्षसा इति ॥
प्रायश्चित्तप्रयोगस्तु प्रथमं [illegible] विधाने द्रष्टव्यः ॥ ग्रंथबाहुल्यान्न पुनरत्र लिख्य
ते ॥ प्रायश्चित्तानुष्ठानसमये पापानुवादनं कार्यं ॥ यथा ॥ एतज्जन्मकृतं पापं जन्मांतरकृतं च यत्

इति १

५३

प्रायश्चित्तमनुष्ठातुं दुरितान्यनुचिंतयेत्॥ब्रह्महत्यामद्यपानं विप्रस्वर्णापहारणं॥गुरुभार्याभिगमनं महा
पातकि संगतिः॥प्रतिलोमवद्दुश्चापि गवादिप्राणिहिंसनं॥नास्तिक्यं तिंचयक्के त्यमपण्यानांच विक्र
यः॥परिवेत्तृत्वसंस्कृतं भनत्कःध्यापनादिकं॥पारदार्यं द्विजिवार्य स्त्रीगमनाभ्यादिहिंसनं॥भर्त्रादि वध
श्चैवदुर्मार्गं पुंश्चलीगमः॥उदक्यादिश्वपाकसंगोरेतस्कंदोदकालतो॥व्रतलोपोभिशंसश्चानिंदितार्थो
पसेवनं॥सगोत्रादेः परिणयः कन्याश्वादिकविक्रयः॥अयाज्ययाजनं दैवकार्यत्यागात हापनं॥वे
दत्यागमोहीनसेवा विश्वासोपहतं [illegible]॥कियास्वभावसंस्कारदुष्टान्नाकान्नभक्षणं॥सुहृद्वधसुहृद्वध्यस
त्कारः सभायां पक्षपातिता॥परनिंदाक्रूरसाक्ष्यं परदाननिराकृतिः॥अपांक्तेयसहभुक्तिश्चनिंद्य
याजनभोजनं॥कामक्रोधभयप्राप्तिलोभाहंकारपूर्वकं॥कायवाक्चित्तसंसर्गस्य प्रज्ञागृत्तिसे
वं॥ज्ञानाज्ञानकृतं वापि दरार्थमपियत्कृतं॥भयानसदिगत्सर्थंयथाशक्तियथाविधिः॥प्रत्याम्नायकृ
ति द्वारा प्रायश्चित्तविधीयतइति॥कृच्छ्रादिलक्षणमुक्तं याज्ञवल्क्येन॥एकभक्तेननक्तेनतथैवायाचि
तेन च॥उपवासेन चैकेन पादकृच्छ्रः प्रकीर्तितः॥यथाकथंचित्त्रिगुणः प्राजापत्योयमुच्यतइति॥
अत्रक्रमोन विवक्षितः॥यथाकथंचिच्छब्दश्रवणात्॥एवमनुष्ठिते त्रिंशाहेकृच्छ्रे कोद्भवति॥

प्रा

५३

एवं

स्त्रैच्छ्रद्दोदेयोजनियं॥अत्रयासनियमउक्तः पराशरेण॥सायंतु द्वादशग्रासाः प्रातः पंचदशस्मृताः॥अया
चितेतु संप्रोक्ताश्चतुर्विंशतिसंमिताः॥अत्रसायंप्रातः शब्दो एकभक्तनक्तपरौज्ञेयौ॥मुख्यपक्षासंभ
वेप्रत्याम्नायउच्यते॥प्राजापत्यक्रियाशक्तौ धेनुंदद्यात्पयस्विनीं॥धेन्वारभावे दातव्यं मूल्यं तुल्यं न
संशयः॥तुल्यंसदृशं [illegible] कपरिमाणं सुवर्णं॥निष्कपरिमाणंतु सुवर्णपंचकं [illegible]निष्कंद सप्तिर्थी
यतइतिवचनोक्तंग्रासंसुवर्ण [illegible] माणंतु॥दशार्द्धगुंजं प्रवदंतिमाषं माषा [illegible] ः षोडशभिश्चैकः
कर्षैश्चतुर्भिश्चपलं तुलाज्ञाः कर्षंतु [illegible]स्य सुवर्णसंज्ञमिति [illegible] गोसुवर्णे॥निष्कपञ्चासंस
हेतेद्युदिस्रवति॥गवामभावे [illegible] वेत्तिविज्ञानेश्वरोक्तेः॥निष्कमर्धंतदर्द्धंवागोदाने
तुविधियतइतिवचनाच्च॥पराशरेणान्योपि [illegible] यायाउको [illegible] युतंतुगायत्र्याउदवास
स्तथैवच॥धेनुप्रदानं विप्राय सममेतच्च [illegible] यमिति॥उदवास [illegible] होरा [illegible] नाय [illegible] युतं जपः॥ष
ट्रिंशत्सेनपि॥लक्षायुतंतुगायत्र्या द्वादशाह्निजभोजनं॥तिलहो [illegible] सममेतच्चतुष्टयमिति॥तिल
होमोगायत्र्यैव॥सन्निधानात्॥[illegible]॥तिलैः [illegible] सहस्रसंख्याको [illegible] तिसितुलथा॥षड्षवासाः
हेरकृच्छ्रः स्यादृदपारायणं तथा॥समुद्रगा [illegible] यामरात [illegible] स्पतीर्थेमार्द्दशिरः स्नानंद्वाद
ची

॥ [illegible] ॥
॥४॥

[illegible]सं ख्यया॥ [illegible]ढक धान्यं वा [illegible] आपसरं मं भवेत्॥ तथा॥ [illegible] प्रोक्ता [illegible] भोजनं॥ [illegible]
तीर्थस्यागमनं [illegible] संस्मितमिति॥ मिताक्ष[illegible]॥ एकादश्यां [illegible] न्यापि [illegible] धर्मा [illegible] स्त्वनु[illegible]
[illegible] मुख्यत्वेनात्र संशय इति स्मृतिमुक्ताहलयम [illegible] के द्वे कादश्यां [illegible] न्यत्र [illegible] सकल्पना कार्येनेति रह[illegible]
यश्चित्तप्रकरणेऽपि धानादल्मे संख्यापी [illegible] कश्चित् साग्निस्तु [illegible] प्रसा [illegible] नुविंशति मते॥ [illegible]
रेष्टिः पवित्रेष्टिस्तथैवच॥ मिचावे दापशु [illegible] वह [illegible] त्र यमथापि वा॥ तिल होमा युतं चैव पराकद्वयमेव च॥ गायत्र्
लक्षजाप्यं च सामान्याह मनीषिणः स्मादि॥ एवं धुरवक [illegible] प्रसाम्नायेन [illegible] वेत्ति शंग सहितं प्रायश्चित्तं य
थापि [illegible] दन्नादानानि दद्यात्॥ तानि च॥ गोभूतिलहिरण्याज्य वासो धान्य गुडानि च॥ रोप्यं [illegible] णमि
साहुर्दश दानान्यनुक्रमादिति॥ [illegible] मर्थस्या [illegible] न्यपि दशदानान्युक्तानि [illegible] सा [illegible] गावाभ्यो महीषाव [illegible]
हिरण्यं रोप्य ताम्रकं॥ दास्येतान्यष्टदानानि [illegible] ध्यमित्सं दनोत्ति॥ मनुनात्र [illegible] कं॥ सर्वेषामेव दानानां
हिरण्यं रोप्यताम्रकं॥ दास्येतान्यष्ट दानानि [illegible] भिस्तं दनोत्ति॥ [illegible] प्रतिपदार्थ दाना [illegible] यमः॥ सर्वेषां
मिकजन्मानुगं फलं॥ हाटक क्षितिधनूनां सप्तजन्मानुगं फलमिति॥ प्रतिपदार्थ दाना [illegible] कौलयमः॥ सर्वेषां
प्रतिनिध्यर्थं हिरण्यं कविवक्षणः॥ हिरण्यगर्भमंत्रेण दद्याद्दानं प्रयत्नत इति॥ देयपरिमाणमाह मनुः॥
निवर्त्तनमिताभ्रू [illegible] त्रयमितास्तिलाः॥ सुवर्णनिष्कमात्रं तु घृतं सप्रस्थमाढकं॥ [illegible] स्त्रद्वयं

था ॥४॥

[illegible]
[illegible] वलं [illegible] षष्ठिकं साई [illegible] द्वयं व्रीहीर्लवणं सार्द्ध सारिकं॥ निष्कत्रय [illegible] प्रमा [illegible] कमिति [illegible]
[illegible] तनं चैव॥ दंडेन सप्त हस्तेन दशादंडानि वर्त्तनं॥ त्रिभागहीनं गोचर्ममानमाह प्र [illegible] प्रस्थाप्य
[illegible] द्वयं तु प्रसृत चतुर्भिः कर [illegible] चतुर्भिः कुडवैः प्रस्थः प्रस्थाश्चत्वार आढकः [illegible]
द्रोणश्च कथितो बुधैः॥ कुं [illegible] द्रोणास्तु षोडशोऽपि॥ रौप्यनिष्कमानमाह मनुः॥ पल [illegible]
वर्णाश्चत्वारः पलानि धरणं दश [illegible] रौप्य माषकः॥ चतुः सुवर्णको निष्को विज्ञेयस्तु [illegible]
प्रमाणत इति॥ हेमाक [illegible] ननुः सुवर्णमानं [illegible] तरजतं निष्क इत्यर्थः॥ सुवर्णपरिमाणं प्रागेवाभिहितं॥
इदं सर्वं सदक्षिणं देयं॥ स्वचित्तं [illegible] प्राय [illegible] शक्तितः॥ दक्षिणासहितं तत्तद्देशकाल
माहित इति॥ [illegible] दानमंत्राश्च [illegible] तिलपात्रं [illegible] विष्णुना॥ ति
म्रपात्रे तिलान्कृत्वा पलषोडशकल्पितान्॥ सहिरण्यान्सहा [illegible] विप्राय प्रतिपादयेत्॥ मात्रायेत्रि
धं पापं [illegible] नः कायसंभवं॥ [illegible] पि॥ ताम्रपात्रं तिलैः पूर्णं प्रस्थमात्रं द्विजाय तु॥ सहिरण्यं न योदद्या
दुस्त्या विनानुसारतः॥ सर्व पापविशुद्धात्मा लभते गति मुत्तमां॥ तन्मंत्रस्तु॥ यानि कानि च पापानि ब्र

लहस्रासमानि च॥ तानि सर्वाणि नश्यंति तिलपात्रप्रदानतः॥ तिलाः काश्यपसंभूतास्तिलाः पापहराः स्मृताः॥
तिलपात्रप्रदानेन मम पापं प्रणश्यतु इति॥ दानानि पापहारीणि विष्णुप्रीत्यर्थमिमानि देयानीत्युक्तं पुराणे॥ दशदा
नानि देयानि मनुष्येण प्रयत्नतः॥ विमोंपापहरस्येदं प्रीत्यर्थं सर्वदेवहीति॥ मुमूर्षोर्दशदानाचरणकर्तृत्वादि
सुना॥ यस्योत्क्रमणवेलायां दशैतानि विधानतः॥ दीयंते स नरो याति पुण्यलोकान्भैवेन च॥ अन्यथा निरयं या
तीत्येवमाह प्रजापतिरिति॥ ततो वैतरणीगोदानं॥ ब्राह्मणं वेदविद्वांसं संपूज्य विधिवन्नरः॥ गां दद्याद्वैतर
ण्यास्त्वां तस्याः संतरणाय वै॥ दानमंत्रस्तु॥ यस्मात्त्वं पृथिवी सर्वा धेनो त्वं विष्णुरूपके॥ सर्वपापहरा नि
त्यमतः शांतिं प्रयच्छ मे॥ धेनुके त्वं प्रतीक्षस्व यमद्वारे महापथे॥ उत्तीर्षुरहं भद्रे वैतरण्यै नमोस्तु ते॥
विष्णुरूप द्विजश्रेष्ठ भूदेव पंक्तिपावन॥ तत्तु कामो ददाम्येतां तुभ्यं वैतरणीं नदीं॥ यमद्वारपथद्वारे
या सा वैतरणी नदी॥ तां तर्तुं कामो यच्छामि तुभ्यं गां भानुसूनवे इति॥ मोक्षधेनुरपि देया॥ मंत्रस्तु॥
मोक्षं देहि हृषीकेश मोक्षं देहि जनार्दन॥ मोक्षधेनुप्रदानेन मुकुंदः प्रीयतां मम इति॥ गृहीत्वा भावेऽ
सर्गं कृत्वा कांचनेन दद्यादित्युक्तं मनुना॥ उत्क्रांतौ वैतरण्यां च दद्याद्दन्याऽपि यथाविधि॥ अभावे द्रव्यपा

ग मैव ती ॥८३

त्राणां पश्चाद्दद्यात्समाहित इति॥ अथ ऋणधेनुर्देया॥ ऋणत्रयविमुक्त्यर्थमृणधेनुं प्रयच्छति॥ तुष्यंति दे
वाः पितरो मनुष्याश्चन संशय इति॥ तन्मंत्रस्तु॥ पितृदेवमुनीनां च यदृणं वै तरस्य च॥ ऋणत्रयविमुक्त्यर्थम
णधेनुं ददाम्यहमिति॥ ततः सुखेन प्राणोत्क्रमणार्थमुत्क्रांतिधेनुरपि देया॥ सुखं प्राणविसर्गार्थं धेनुमुत्क्रां
तिसंज्ञितां॥ दद्याद्द्विदे विप्राय न्यथा दुःखमाप्नुयादिति॥ मंत्रस्तु॥ प्राणोत्क्रांतिप्रपन्नस्य सुखेनोत्क्रांतिप
सूतये॥ अस्मै संप्रददे तुभ्यं यज्ञासु उत्क्रांतिसंज्ञितामिति॥ एवं ह्येतो मरणानंतरं कार्यमित्युक्तं ब्रह्म॥ उत्क्रां
तिवैतरण्योश्च दशदानानि चैव हि॥ प्रेते पिदत्वा तं प्रेतं संस्कुर्यादिति निर्णय इति॥ मरणसमये उच्छिष्टा
दिसंसर्गे प्रायश्चित्तमाहांगिराः॥ उच्छिष्टे मंतरि क्षेमतिस्तथा॥ अस्पृश्यस्पर्शने चैव नित्यकर्मवि
लोपने॥ अस्पृश्यस्य स्पर्शे मरणे स्वच्छादो मतिसंभवे॥ श्वान क्रव्याद संस्पर्शे क्रिमिकीटादिवेष्टिते॥ एव
मापत्सु सर्वं प्रायश्चित्तं समाचरेत्॥ ब्रह्मश्चाष्ट्र सहस्रं वा चांद्रायणमथापि वा॥ शुद्धिं तदानीं सं
संपाद्य शवधर्मेण दाहयेदिति॥ पर्युषितशवसंस्कारेपि प्रायश्चित्तमाह स एव॥ दिवा वा यदि वा रात्रौ
शवस्तिष्ठति कस्यचित्॥ तं पर्युषितमित्याहुर्दहनेनस्य का गतिः॥ पंचगव्येन संस्नाप्य प्राजापत्य च

प्रमणोद्दिष्ट चे म

यंचरेत्॥ तस्माद्दिवा प्रमीतस्य दिवा संस्कार इष्यते॥ एवं रात्रिमृतस्यापि प्राय श्चित्तमथान्यथेति॥ ॥ साग्निक स्याशौचविशेषमाह कात्यायनः॥ स्वयं होमासमर्थस्य [illegible] ॥ तत्र्याध्यसे [illegible] सनः शायनो श्रोपवेश नं॥ कुतायांसायमाहुत्यां दुर्बलश्चेद्गृही भवेत्॥ प्रातर्होमस्तदैव स्यात् जीवेच्चेत्पुनर्नवा॥ दुर्बलो मुमूर्षुः॥ सायं देवधारयेत्॥ होमोऽनेन कार्यः [illegible] न स्यात्॥ सायमाहुत्याः कृतायां चेद्दुर्बल स्यात्तदैव प्रातराहुतिः तस्य स्यात् [illegible] जीवेच्चेत्पुनः कालेनवाहुत्तस्यादिति॥ तथा॥ पौर्ण मासस्तते प्राक्चेद्दर्शं स्वामी मुमूर्षुः [illegible] दृष्यर्थं स्याद्दर्शोऽप्येवं तथैव तु॥ वैश्वदेवे हरेत्यप्येवं चातुर्मा स्यसमापनं॥ [illegible] सर्वास्तु स्वामिश्चालाकर्त्तव्यास्मिस्तु तादिभिः॥ तत्रैवं [illegible] यमालेलु हविरासादनात् [illegible] प्रक्षिप्य तं दहेत्॥ तद्दाहवनीयता [illegible] मासादना त्तेतो॥ मरणान्तहि [illegible] अग्निहोत्रेष्वपक्रान्ते स्वामिन्यदीवेप्यते॥ [illegible] यनतो नर्ये देहे होम्यं न दुरं॥ तद्दाहवनीये च कर्मतत्रसमाप्यते॥ इष्टिपश्चादि कैतत्र कालात्यः [illegible] संभवे त्॥ देवतानां प्रधानानामेकैकस्य पृथक् पृथक्॥ पुरोऽनुवाक्या याज्याभ्यां चतुरात्ताघृताहुतीः॥ जुहुया

तू [illegible]

त तू नं न्यू र्ध ॥ ६॥

देवमन्यत्र सर्वत्रापदि हूयते॥ अथ श्याधानमध्ये स्यास्य कर्म [illegible] ॥ अथवत्रिष्टेदिवे ष्टेवस्तस्य स्या नि घ तानि च॥ चतुर्गृहीतान्येकत्र [illegible] मखे सह॥ पुरोऽनुवाक्या याज्याभिः पूर्ववज्जुहुयात्पृथक्॥ भं [illegible] पुनःपक्षेतु रात्रौचेन्मग्निनां कान्निहात्र [illegible] जुहुयात् [illegible] कृति॥ यदि तु परपक्षे स्या [illegible] काग्निहोत्रिणः॥ सायं [illegible] देवाथ तु हुयात् प्रातरा होतीं॥ यदि तु परपक्षे स्यात्तिन्त्राकाग्निहोत्रिणः॥ कृता वन्निष्ठाः पक्षस्मिन्तु [illegible] दृष्टिर्यदि न संभवेत्त॥ देवतानां प्र [illegible] स्व्रापि समाने॥ चातुर्मास्यान [illegible] नाम तिवांकन॥ तत्र तस्य देशे तमग्निहोत्राण्यथ क्षपतः॥ तेदे वकुर्त्तेद [illegible] पौर्णमासान्वहूनपि॥ चातुर्मास्या [illegible] समापयत्॥ पश्चात्पक्षेपुरोडाशं निर्वपेत्पशुदैवतं॥ आमिक्षामथवाकुर्यात् [illegible] ॥ अन्यत्रापि॥ आहिताग्निः कदाचित्तु कृष्णपक्षे मृतो यदि॥ तदा शेषाहुतीः सर्वा जुहोतीति स्माश्वलायनः॥ अन्ये तु दैवदर्शेष्टिं कुर्युः कृष्णे मृतस्य तु॥ शुक्लपक्षे नित्रिप्रेतस्येति प्रातराहुती॥ [illegible] मानं नेपत्नी [illegible] च लुप्यते॥ [illegible] षः स्याद्दाध [illegible] पदस्त्रेणि॥ तच्चेदपरपक्षे प्रयाणेनांकेनतथाचसो [illegible] परपक्ष्य [illegible]

ण

गी०७

रा
ष्टाग्नीचयः स्युस्तासां सायंप्रातरग्निहुतीः प्रतिसंस्थं हुताग्रसाहृत्या आज्येन हविषेद्वा समापयेयुरेवम
यज्ञाग्निलोपदृष्टिपूर्वपक्षे चेद्राह्मौ प्रातराहुतिरेवेति॥ मरणसमये कर्तव्यमाह बृहस्पतिः॥ दुर्बलं स्नापयि
त्वा शुभ्रवाससैवाभिसंवृतं॥ निवेश्य दर्भेषु भूमौ दक्षिणाग्रशिरः संक्षिप्तो॥ विगतासुं तमाल्यैर्व्यैस्तुवस्त्रमु
पवीतिनं॥ चंदनोक्षितसर्वांगं सुमनोभिर्विभूषयेत्॥ प्रेतसंबंधि यत्कर्म सर्वं तदपसव्यवत्॥ उद्धृत्या
हवनीयाग्निं स्वस्थाने दक्षिणानले॥ स तत्र हाल सत्सु हादिसंस्थितं दक्षिणामुखः॥ कर्ताप्रसव्यधि
श्चि सर्वशुष्कगोमयसंयुताः॥ कार्पासादिसिरन्यैश्च स्थालीस्तेषु प्रपादयेत्॥ अत्र श्राद्धं शवेदस्य प्रेतो
श्चानानिमित्तकम्॥ एकोद्दिष्टविधानेन न पात्राणि स्यात्तु वर्जितं॥ अक्षय्योदकसंबंध दाहतं प्रेतशब्दवत्॥
कोत्सायनस्तत्रापि॥ संदीपज्वतीः प्रसव्याधि श्रयसुरव्यं इति॥ आसने पि॥ तेयततः संतापादग्नयो
जायरंस्तैरेनं दहेयुस्तथाहैतै रेवदग्धो भवतिनोपप्रत्यक्षमिवेति कालनिर्णयदीपिकायां च॥ एकोद्दि
ष्टविधिर्मृतस्य निधनस्थाने ततो वस्मनि स्थाने कित्रमणस्य संचयविधे दर्शोत्रयं स्याद्दिनं॥ तुर्येचा
न्हि ततीयक इति॥ नागरखंडेपि॥ त्रीणि संचयनस्यार्थे तानि वेश्म रासोपतं॥ यत्र स्थाने भवेन्न्र

प्राय

१८०७

सृ स्तत्र श्राद्धं प्रकल्पयेत्॥ एकोद्दिष्टं ततौ तेमार्गे विश्रामो यत्र कारितः॥ ततः संचयनस्थाने तृतीयं श्राद्धमिष्य
ते इति॥ धनिष्ठापंचकादिमृतस्य विशेषः कूर्मपुराणे॥ धनिष्ठापंचकमृते पंचरत्नानि तन्मुखे॥ न्यस्याहुतित्र
यं कर्तादद्याद्दहेव पामिति॥ ततो निर्हरणं देवसाग्नेर्विधिः स्मृतः॥ वज्रमौक्तिकवैदूर्यपुष्परागेंद्रनीलकं॥
पंचरत्नमिति प्रोक्तं नारदेन महर्षिणा॥ रत्नरं निखनेदेव जले वा प्रतिपादयेत्॥ तैररं निराग्निं॥ त्रिपादूर्ध्व
स्नेन तद्धिरण्यन्नाकल्लं मुखे॥ न्यस्यापि ष्टमयं कुर्यात्सुरूपाकृतियंततः॥ होमः प्रतिमुखं तत्र भवेद्दहवपामि
ति॥ आस्य एव सकार्पासं कुसुमं प्रतिपादयेत्॥ निर्भीस साग्निं संस्कुर्याद्दन्यस्म प्तु समुत्सृजेत्॥ कुर्यात्स्त्रीत्रि
तयं पिष्टमयं साग्नेर्मृतोस्त्रियः॥ हारिद्रांबरसंछन्नं निर्हरेयुः सुतादय इति॥ निर्हरणे विशेषः स्मृतौ॥ स्था
पसंस्पर्शनसिप्रेतं एकाग्निं चकटादिषु॥ शिबिकायां विमाने वा प्रेतो वचनादिह॥ पृथक् संतापजानग्नी
नाम पात्रे यथा हरेत्॥ सभ्याग्निमावसथ्यं च हुताचाग्नेर कश्चित्॥ विधुरस्य कपालाग्निमामपात्रेण
संनयेत्॥ कपालाग्निं लौकिकाग्निं॥ एषदाज्यं धनं दर्भाः स्तिलानापात्राणि संस्तच॥ हिरण्यानि घृताचान्न
चंदनादीधनानि च॥ अनस्यताविहृते बसपिंडादक्षिणेदिशं॥ अनसास हते यांति यमसू कादिपाठकाः॥

येद

॥ विधान ॥
॥१८॥

अपेतो यांयथ स्त्र दुम स [illegible] दुरु [illegible] मितरं पुष [illegible] दिभिरलं कृतं ॥ कदाचिदिरपि स्कंधे भु
वयोते समाहितां ॥ [illegible] पुरकेन [illegible] दञ्चारसंयुतमिति ॥ मनु ॥
नवि प्रेस्य पुत्रिष्ठ [illegible] दुर्लनाय [illegible] ब्राह्मणाः सास्का [illegible] दस प्रदूषिता ॥ स्व पुत्रिष्ठा स्व
[illegible] ॥ तथा [illegible] निर्हरेत् ॥ पश्चिमेनतरपूर्वेस्तु यथा
संख्यं हि जातयः ॥ विश्यादा [illegible] ब्राह्मणाः समुत्पन्नानहरंदु [illegible] ॥ निर्हरेतो
यदि वसीनिग्राम [illegible] विस्तु ॥ [illegible] निर्हरेय [illegible] नपि
तरं मातरं च पुत्रा निर्हरेयु ॥ [illegible] इति ॥ [illegible] ॥ [illegible] गंधोये
न लभे त्याभ्यती गनि ॥ [illegible] कुवरन बांधवः पापकृ [illegible]
विप्रस्योद क्षिणं [illegible] स्यान्यस्य दिक्षु हि दृषु
मसु ॥ सुखे मथपि यो येन निर्हरेयुः सुतादयः ॥ आमपात्रेन्नमादाय प्रेतमाग्नपुरः सरं ॥ [illegible] गच्छेन्
स्यार्द्धम थर्द्धं पथ्यु सजेद्भुवि ॥ ऊर्ध्वमादहनं प्राप्त आसीनो दक्षिणामुखः ॥ [illegible] अन्याचम्नान दैः ॥१०॥

दौ

मा वह

सतिलं पिंड मानवत् ॥ अर्द्धमार्गे [illegible] लोवध्रितं [illegible] नेप्रेतो देशेन [illegible] सर्व [illegible] ॥ [illegible]
निर्हरे [illegible] निर्हस्य प्राय [illegible] यते ॥ मनुरपि ॥ असपिंड द्विजं प्रेतं विप्रास [illegible] ॥ विसुद्ध्यति त्रिरात्रेण
ति च ॥ एतस्यापवादमाह धर्मार्थे पराशरः ॥ अनाथं ब्राह्मणं प्रेतं येवहंति द्विजातयः ॥ पदे पदे [illegible] मा
नुपूर्व्याल्लु भंतिते ॥ न तेषाम भुभं किंचित्पापं वा शुभकर्मणां ॥ [illegible] नाहतो [illegible] धीयते ॥
प्रेतस्यन्नि संस्कारे [illegible] ॥ [illegible] च
तुर्विधेन बाधेन कु [illegible] महत् [illegible] प्रेतस्य ॥ [illegible] ॥ तेना स्थ
[illegible] नयेत्तं पैत [illegible] तथा ॥ तीर्थस्य [illegible] नंकृतास्मा
नं तत्र कारयेत् ॥ गयादीनि तु [illegible] पुण्याः [illegible] ॥ कुरु [illegible] तथा [illegible] नांच सरि
तां ॥ अन्यानि पुण्य क्षेत्राणि [illegible] सर्वे [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] सर्वे यदे युमेत्र [illegible] ॥ [illegible] सर्व [illegible] पिद्या ॥ [illegible] चेत्र तेम
गतं ॥ धर्माधर्म समायुक्तं लोभमोह समावृतं ॥ दहेदेहं सर्वगात्राणि दिव्यान् लोका न्स गच्छतु ॥ एवं [illegible]

यं

यौ प्रेतस्यैवैव प्रदक्षिणं ॥ ज्वलमानेन तृणवह्निना शिरस्थाने प्रदापयेत् ॥ चतुर्वर्णेषु संस्कार एवं भवति पुत्रके
ति ॥ स्मृतिसंग्रहे तु ॥ आसंद्यां प्रेतमारोप्य गंधपुष्पाद्यलंकृतं ॥ बध्नीयाद्बंधवस्तस्य पादांगुष्ठावुभौ दृढं ॥ आ
संदीलक्षणं तु विधानगुंफे ॥ साक्षाच्छववस्य पादौ कनोदर्वीकृता कृतिं दृढं ॥ खादिरैर्दैवदारुक्षैर्वाप्याथवा विग्रह
संमितं ॥ सा चासंदी चतुर्विंशांगुलायामतः समा ॥ चतुरो हीन वोढार अपसव्याकृतोस्तथा ॥ कृत्वा लव
रणं तेषामथ संघतदोहणं ॥ निवीतिनो वहेयुस्तं ज्ञातयोन्ये च वाहकाः ॥ दहनं चापि ते कुर्युरिंधनैर्व्यव
स्थितः ॥ अत्रिरपि ॥ ऊंषितर्पणं चाप्लक्ष्मणप्रेतवाहने ॥ विण्मूत्रमैथुने चैव षण्णीवाति समाचरेत् ॥ ति
गर्भवत्स्याः पत्निः प्रेतवहनं वपनं वनं ॥ वर्जयेद्दूरगमनमेतन्नैमित्तिकं विना ॥ अन्यत्रापि ॥ प्रेतवाहं गया
श्राद्धं मौंजीबंधनमेव च ॥ विदेशगमनं क्षौरं न कुर्याद्गर्भिणीपतिरिति ॥ धर्मदीपे जीवत्सितकस्यापि निषे
धमुक्तं ॥ स्कंधे प्रेतस्य वहनं स्नानं केशविभागतः ॥ न भी वत्सितकः कुर्यात्तजैन्यारोप्यधारणमिति ॥ म
त्स्ये आसंद्यादि भंगे जाते प्रायश्चित्तमुक्तं मत्स्येन ॥ आसंद्यामपि भग्नायां कृष्णानोपतिते पिवा ॥ तस्मा
त्र भंगे रज्जूनां दाहे छेदेपि वा पुनः ॥ शवे निपतिते चापि अन्यस्मिन्नोपघातने ॥ प्राजापत्यं ततः कृत्वा

कर्म सर्वं प्रवर्त्तयेदिति ॥ रेणुः ॥ आमपात्रेग्निमादाय शरीरं साधनानि च ॥ आश्मशानाद्द्विजे संते ज्ञातीनामधि
कं स्विदं ॥ यमसूक्तं जपंतस्ते रीतीभ्रतास्तमन्वयुः ॥ श्मशानं यांति वद्धाग्राः कनिष्ठाग्रहान्प्रतीति ॥ देवजा ग्रा
नीये ॥ मृतस्योत्क्रांतिसमयात्सद्धिं उत्क्रमणाद्ददेत् ॥ मृतिस्थाने तथा द्वारि चत्वरे तार्क्ष्यकारणात् ॥ वि
श्रामे काष्ठचयने तथा संचयनेपि षट् ॥ स्थाने श्राद्धं प्रकुर्वीत दशपिंडादशाहिकाः ॥ नमानिसाद्दकुंभा
नि कार्याणि स्वस्कंगारके ॥ षोडशाद्याः प्रदातव्या माषान्नं जलपूरिताः ॥ उत्क्रांति श्राद्धमारभ्य षोडशैव
क्रमात्स्मृताः ॥ भ्रष्टुतत्कारणं तार्क्ष्य षड्रिंड उपरिकल्पने ॥ मृतस्थाने शवो नाम तेन नाम्ना प्रदीयते ॥ ति
न दत्तेन तुष्यंति गृहवास्त्वधिदेवताः ॥ चत्वरे खेचरो नाम तमुद्दिश्य प्रदापयेत् ॥ तेन तत्रोपघाताय भू
तकोटिगदुर्गताः ॥ विश्रामो भूतसंज्ञोयं तन्नाम्ना तत्प्रदीयते ॥ पिशाचा राक्षसा यक्षा ये चान्ये दिक्षु
वासिनः ॥ तस्य होतव्यदेहस्य नैवायोग्यत्वकारकाः ॥ चितामोक्षप्रभृतिकं प्रेते संमुपजायते ॥ चिता
यां साधकं नाम वदंत्येके खगेश्वर ॥ केचित्तं प्रेतमेवाहुर्यथा कश्यविदस्तथा ॥ तदाद्दितत्र तत्रापि प्रे
तनाम्ना प्रदीयते ॥ उसेवं पंचपिंडैर्हि वस्याहुतियोग्यता ॥ अन्यथा चोपघाताय पूर्वोक्तास्ते भवंति हि ॥

रौ द्र

॥ विधान ॥ ११७॥

तीर्थे ईगल [illegible] गोविन्द्रो वेनार्दीर्यं ॥ [illegible] स्थं [illegible] स्थानि धायपित्वां [illegible] वेदाहमिति मंत्रे वाश्रीमदष्टाक्षरं तथा ॥
श्रावयेद् दक्षिणे कर्णे त [illegible] शिरुद्धेर्यं च [illegible] रंतथा [illegible] विलुपं राक्षस [illegible] अंतनअ स्ववियां चश्रावयेत्पुरुषु
नरिति ॥ वाराहे ॥ कर्मयोग [illegible] न सं [illegible] निजं वपुः ॥ न [illegible] मिगतं कुर्यात्तो मध्ये नापल्लिप्यतु ॥ [illegible] चिकी
र्याथ मुखे स्वर्णं विनिक्षिपेत् ॥ [illegible] तथा ॥ [illegible] सामादि [illegible] पाप [illegible] दायकं ॥ २
संस्पृज्य चोपलि [illegible] स्ल [illegible] स्नानु [illegible] धाय वन्हिं तत्र विधानतः ॥ पुष्पा [illegible] संपूज्य
देवं क्रव्यादसंज्ञितं ॥ तमग्निं प्रार्थयेद्देवं [illegible] नसगुम ॥ [illegible] जगद्धाने त्वं लोकपरिपालकः ॥ [illegible] सं
हारकस्तस्मादेनं स्वर्गमितं नय ॥ इति [illegible] कृत्वाथ पुष्पैर्वि [illegible]
प्रजनं ॥ नग्नदेहं दहेन्नैव किंचिद्देयं परित्यजेत् ॥ [illegible] स्नानवासि [illegible] एकदेशं [illegible] किंचिद्देय
मित्यर्थः ॥ गोत्रनस्तं गृहीत्वाथ चितायामारोपयेत् ॥ [illegible] नभूदनका [illegible] आकु [illegible] नं ॥ [illegible] दग्धे तत्तो
देहे दद्यादाज्याहुतिं ततः ॥ अस्मात्त्वमधि [illegible] तोसि त्वदयं जायतां पुनः ॥ [illegible] स्वर्गाय लोकाय स्वाहा ॥ [illegible] पा
वके ॥ एवमाज्याहुतिं हुत्वा तिलमिश्रां समंत्रकां ॥ रोदितव्यं ततो गाढमेवं तस्य सुखं [illegible] तत्तस्वे
वं प्रा [illegible] कास्तथा ॥ सप्तप्रदक्षिणाः कुर्याद्देकैकां तु विनिक्षिपेत् ॥ [illegible] ॥ ११७॥

ह

स्या त

[illegible] मार्गेण दर्भं तो सारयेद्दक्षिणे करे ॥ सव्ये चोपभृतं रिक्तां ध्रुवामुरसि विन्यसेत् ॥ [illegible] दक्षिणायां न सिस्रुवं ॥ पार्श्व
स जेन ततः ॥ देयाः प्रहाराः सप्तैव कुठारेणास्थिकोपरि ॥ [illegible] नर्मा [illegible] तिल [illegible] समाहितः ॥ नाव [illegible]
व्यः [illegible] वर्तते नो न दीति ॥ [illegible] स्वकारिकायां तु ॥ समे देशे विहृत्याग्नीन्न्वेताना [illegible] तर [illegible] उद्धृस्य क्षी
र संयुक्तां [illegible] पर्णीमाषपर्णी [illegible] धाव्यां अपुरु [illegible] आहुती ॥ नैग्रोधाम्बत्थ हारिद्र तिलकस्य
जं [illegible] यः ॥ दूरे सा ज्यास्त्वतो [illegible] नामंत रा [illegible] युग्मिति ॥ केशश्मश्रूणि लोमानि नखानि च निहंतति ॥ पुरी
षं चाथ निर्यास्य केशादि [illegible] खनेत्ततः ॥ प्रेतदेहं ततः [illegible] घृतेनांतरनक्तितं ॥ विपुरीषस्य पदेनं तः सर्पिषा
[illegible] नमिष्यते ॥ हारिद्रवस्त्रखंडं च संचयार्थं निधाय तु ॥ [illegible] वमास्तीर्य जिनमुत्तरलोमकं ॥ तस्मि
न्प्राक्छिरसं प्रेतं उत्तानं विनिपातयेत् ॥ [illegible] दक्षिण [illegible] उर [illegible] ॥ [illegible] निश्चांति समये
दये दधुनेव तां ॥ हिरण्यशकलान्यस्य मुखे नासिकयोस्तथा ॥ चक्षुषोः कर्णयोस्तद्वदेकैकं तेषु विन्यसेत् ॥
कपालानि विकल्प्येन [illegible] पार्श्वयोः क्रमात् ॥ प्राशमन्नं तं यस्य न [illegible] क्थं च न ॥ [illegible] पधीयते [illegible]
चेकं तैत्तिरीविदः ॥ उदरे सादयेत्तस्य पृषदाज्यवतीमिडां ॥ ताभ्यां [illegible] रणि द्वंद्वमुदग्वृषणयोरपि ॥
मुसलेन सह न्युब्जमंतरोर्वोरुलूखलं ॥ आद्यासि [illegible] नैनैवोप [illegible] न्यपि ॥ सादयेद्दंतरेणौ चोः
[illegible] पात्राणि साहगे [illegible] ॥ अग्निहोत्रेमणि [illegible] प्रणीतकं न्यसेत् ॥ २

न्य ४

२३

स्थानानवगमाघतः॥ स्न्मयान्मयानांच दानेविप्रायसंचिते॥ सासाद्यस्मयंपात्रमोविलीचात्रयोनयः॥
तद्वद्विप्रायसात्त्वान्नेदं नंदक्षिणि निक्षिपेत्॥ यद्यनुस्तरणीपक्षस्तत्रआनीयतामपि॥ गांकर्यालेकर्णमाहस्त
नमांसाव्यग्निहोत्रिणः॥ प्रसंगमुपधायेनेहस्तयोःकुक्षिगोन्नके॥ मुखंचवपयाछाद्यनेतोग्नीनोसु
मिंधिनं॥ गोरनुस्तरणीमोक्षानपक्षोयंकेलोभवेत्॥ भर्पेणाग्निंसमीधायाद्वासस्तानमुखेनतु॥ आज्ये
नसतूदात्तेनजुहुयाद्राहुतिंततः॥ नास्येस्तत्रासमिस्तवीहवभ्यापितदिन्नुखः॥ प्रेतेनसहितापुत्रोप्वा
नाचादेत्तेभावतः॥ अन्योवाप्रोसलोकंश्चिसापंडोदिरभावेन॥ हीनमातोव्युदासार्थदाहदोभ्रातृपुत्रयोः॥
विप्रस्यगृहणंसत्रेवानदीसत्रभाष्यहेतः॥ अस्मात्वमग्निरिमंत्रेणत्रहितेनस्त्रियाअपि॥ ततः प्रवरणीमा
स्यखादिरेनासिकेस्नुतं॥ वसंदक्षिणहस्तेचयोमयेदक्षिणेहोत्रिणः॥ उत्तानानितुपात्राणिवावदीसत्रेगो
त्रिलुः॥ स्याद्विती यांतनिर्देशात्प्रतिपत्तिरियंभुतं॥ जुहूसादयतोत्रोदोमंत्राणांवचनाद्यदि॥ अग्नि
भिर्यज्ञपात्रैस्तमाहितानिंदहेत्॥ पात्राणांकरणातास्यस्त्राप्रतीयेतापिसादने॥ प्रतिपत्तिर्द्वितीयांतनि
र्देशाद्विरोधतः॥ तेषांतुप्रतिपन्नानांदाहेकरणताभवेत्॥ अतःपात्रविनाश्रीवनोसतिःप्रतिपत्तितः॥
प्रयादिपुनर्दाहोस्यस्मिन्नेपिस्रुचतः॥ एवंगृहपतिर्दग्धःस्वर्वंतरतिदुष्कृतं॥ यस्त्वेनंदाहयत्सोपिप्र

ह

।।११

ज्ञोप्रोसनिंदितां॥ यस्यायुधधृकपांधाहरण्यान्यपिनिर्भम॥ अतिक्रम्यात्मनोभीष्टंस्वानसीष्टंन्वचिंदति॥
एवमेषोग्निमादग्धःपात्रायुधविभूषितः॥ क्षोकान्यान्तिक्रम्यपरंब्रह्मैवविंदती॥ ति॥ श्रौतोग्नेरयंपात्र
विन्यासः॥ अथस्मार्तमांत्राग्नेःपात्रविन्यासः॥ ॥ कात्यायनः॥ अपुत्रादिराख्यसकुर्याद्दारुचयंबहु॥ तत्रोत्तान
निपात्यैनंदक्षिणाग्निशिरसंतथा॥ स्यस्यदक्षिणतःश्रीर्षप्रणीतान्मसंतथा॥ श्रवणाकर्मसंबंधिद्वितीयंपि
उपक्षियं॥ शूर्पेनसार्द्धयोःकुर्यादेकंचेत्तद्विधाभवेत्॥ नपेत्रंशूर्पमन्यत्रकुर्यादननिदेशतः॥ अंडयोररु
णीतद्वत्प्रोक्षणीपात्रमादितः॥ पात्राणिचांतरेणोर्वीमन्यायाद्धंभासाद्दापेत्॥ अथाग्निंसव्यजान्वाच्य
दद्याद्दक्षिणतःशनैः॥ पूर्ववज्जुहुयाद्धोमेशेषंस्याद्दाहिताग्निवत्॥ शूर्पेणाग्निंसमिंधीयाद्वासस्तानमु
खेनिति॥ अत्रप्राक्शिरस्त्वदक्षिणाशिरस्त्वेश्रौतस्मार्ताग्निविषयइतिकारिकाकाराभिप्रायः॥ त
थाचश्रौतसूत्रंकात्यायनानां॥ प्रेतस्यकेशश्मश्रुनखलोमानिहृत्वानंदलवाविपुरीषंचेत्केशदिनिखा
यसर्पिषाभ्यज्यचितोप्राग्ग्रीवंकृष्णाजिनमास्तीर्यतमादधातिप्राक्शिरसंप्रेतमितिअन्येतुचेनानि
केस्योपासनिनोपिवाजसनेयशाखिनःप्राक्शिरस्त्वमेवाविशेषादिसाहुः॥ तत्रदेशाचारतोव्यवस्था॥
आश्वलायनादिशाखिनांतुसर्वेषामपिदक्षिणाशिरस्त्वमेव॥ कुशलोष्ट्वितिंचिनोतितस्यांबर्हिरास्ती

॥विधान-५॥
॥१२॥

यदि ह्याहिताग्निं चेत्तदा लोमप्रेतमग्निहोत्रेण हत्वा दक्षिणाग्निरसं चैनौ संवेष्टयं तन्तु [illegible] मस्य स्याद्या
यनपरिशिष्टोक्ते ॥ स्वोक्तिवचने स्यन्द ॥ चितिप्रकारस्तु [illegible] स्थिते भूमिभागं खानयेद्द
क्षिणपूर्वस्यां दिशि दक्षिणापरस्यां वा प्राक्दक्षिणाप्रवणं वा [illegible] दक्षिणाप्रवणं गोरक्षकां यावानूर्द्ध्वबाहु
कः पुरुषस्तावद्दायामम् [illegible] इति ॥ अथ पितृमेधः सोक्ति

स्मा

ते दक्षिणपूर्वस्यां वा प्राग्दक्षिणायां [illegible] प्रवणं वा यावानूर्द्ध्वबाहुः पुरुषस्तावदायामं
व्यायाममात्रं तिर्यगवगिवितस्तिमात्रं खातं खनेत् [illegible] आकाशं बहुलौषधिकं यत्र सर्वत्रापः प्रध्वंसेरन्
न दहनस्थलक्षणं श्मशानस्य कं दकक्षीरिणः [illegible] स्यादिति ॥ श्मशानं [illegible] तत्कं स्मृतं ॥
समं बहुतृणं देशं दक्षिणाप्रवणं तथा [illegible] अशक्तौ ॥ क्रव्यादादिस्त्रिवा
प्रोक्तं श्मशानं मुनिभिर्दिवस्मिन् [illegible] तत्र संस्कर्तव्यमिति ॥ म
नोल्लेपनोल्लेखपांशुद्धा [illegible] ॥ पलाशत्वग्धामीशरवामार्जनेरिष्टसंमतेति ॥ तत्र श्रौतशरीरस्या
येतं श्मशानं प्रस्थानीयं तत्रैतच्छरीरस्य [illegible] तत्र पंच संस्कारान्कृत्वा चितिं विरच्य तत्र ह आजिन
मास्तीर्य प्रेतं निधाय पात्राणि यथाविधि विन्यस्य कृष्णाजिनात्त संस्कारके ग्नौ हुत्वा तच्छिरोदेशेकर्णो

॥१२॥

ग्निं दद्यादिति प्रयोगो द्रष्टव्यः ॥ कर्त्तास्त्रिरसिचाग्निं दद्यादिति तं ज्वलयेयुरिस्याश्वलायनपरिशिष्टं शिरोदेशेग्नि
दाने प्रमाणं ॥ अथाग्निनिर्णयः ॥ तत्र षड्यास्तत्त्वम्या ॥ आहिताग्निर्यथान्यायं दग्धव्यस्त्रिभिरग्निभिः ॥ अ
नाहिताग्निरेकेन लौकिकेनेतरे जनाः ॥ इति ॥ सभ्यावसथ्ययोः प्रतिपत्तिरुक्तादेवजानीये ॥ सभ्यावसथ्यौ चि
तिसूत्रेण संस्थापनीयोपितदित्युक्तेन ॥ सह सह संस्कृतप्रदेशे प्रदेशेषु संक्षिप्ति गोभिलास्त्यः ॥ त्रयाया
यनोपि ॥ सभ्यावसथ्यावाहिताग्नेर्दहनकर्मणि न प्रयुज्येते चेता दक्षिणामुदीच्यां दिशि पंच प्रक्रमानतिक्र
म्यो त्सृजन्ति पात्राणि तु प्रयुज्यंत इति ॥ अनाहितो त्रोपासनाग्निः ॥ स चैकेन स्मार्तेन ॥ यथाश्वलायनसू
त्रे ॥ श्मशानाग्निना दहं स्येन मनाहितस्येदिति ॥ इतरेजनाब्रह्मचारिविधवादयः ॥ तैर्लौकिकेनाग्निना दग्धव्या
इति ॥ षड्भाश्ववल्क्यवचनार्थः ॥ विधिं नाग्नेस्तु प्रेतस्यातीतदिवसगतानथाप्रायश्चित्तं कृत्वा तावत्का
लीनहोमद्रव्यं दत्वा प्रेताधानं कृत्वा तेनैवाग्निना दहनं कार्यं न लौकिकाग्निना ॥ तथा चापस्तंबसूत्रं ॥ अ
नग्निरुत्सृष्टाग्निर्विधिनाग्निर्वा प्रमीयते तमन्येन न दहतीति तस्य संतपनादुद्धृत्य बालकस्य प्रजमानाय
तेन प्रेतं निधाय गार्हपत्यायतनेऽरणी संस्थाप्य यस्याग्नेयो जुह्वतो मांसकामाः संकल्पयंतु तेयजमान
मांसं खादंतु ते बर्हिषि सादिताय स्वर्गं लोकमिमं प्रेतं नयंत्विति तत्संविहस्य द्वादशगृहीतेन स्रुचं प्रस्रपि

॥१३॥

स्नान् कृत्वा हुतेन मासादि कर्म समापयेत् [illegible] ति ॥ एवं विप्रस्य [illegible] मरणे अग्निदर्शने [illegible] त्योरपि
रिग्रेन दक्षिणं पाणिं नि धायपश्चादि रयेन [illegible] धर्म [illegible] त्नापि स्नापयित्वा नाधाने सर्वं [illegible] पूर्ववद्
हेत् ॥ एवमेव स्मार्ताग्नेरपि द्रष्टव्यम् ॥ अनाहित [illegible] पश्चैवं [illegible] यथोदितमिति वचनात् ॥ [illegible]
न प्रकारो वक्ष्यते ॥ यद्यपि [illegible] कात्यायनादेर्नाग्निं संपाद्य [illegible] नाग्निं संस्कुर्यात् ॥ [illegible]
स्य एषोऽपि विधानोस्त्यग्निनैव दाहः इति [illegible] सर्वयाज्ञिकानां प्रसिद्धमिति नात्र प्रपंच्यते ॥ [illegible]
[illegible] बौधायनकारिकायां [illegible] नेन गृहीतं पत्नीवासं दहेन्मृतां ॥ निर्मथ्येन स्वतं पश्चा
दपि चोत्तपनाग्निना ॥ [illegible] कुमारी [illegible] बुवन् ॥ अग्निनोत्तपनीयेन तेऽस्योन्यानि
तिहि स्थितिः ॥ [illegible] जलेदिति ॥ साग्निका [illegible] दाहयेद्भिक्षुनियुवाचमुनिः
क्रतु ॥ उत्साद्योत्तपनीयेन [illegible] विधवा [illegible] कपालेनाग्निना दहेत् ॥ ब्रह्मचारि
यतीश्चैव दहेदुत्तपनाग्निना ॥ तुषाग्निना च [illegible] कन्या [illegible] चेति ॥ उत्तपनादिर्दोषो लौकिकाग्नेः
ग्नेरेव द्रष्टव्यः ॥ तल्लक्षणं क्रियासारे ॥ दर्भेष्वग्निं समारोप्य पुनर्दर्भेषु संयुतं ॥ पुनस्तद्धत्ततीयोग्निः स
एवोत्तपनीयकः ॥ अग्निवर्णं कपालं च नद्यान्तरविनिक्षिपेत् ॥ करीषादि [illegible] जातोऽग्निः सकपालजः ॥

॥१३॥

कपालमग्नौ निक्षिप्य तमादाय तुषान्क्षिपेत् ॥ यावदग्निसमुत्पत्तिः स तु वै तुषपावक इति ॥ लौकिकाग्निरपि चां
डालादिव्यतिरिक्त एव ग्राह्यः ॥ यथाह देवलः [illegible] चांडालाग्निरमेध्याग्निः सूतकाग्निश्च कर्हिचित् ॥ पतिताग्निश्चि
ताग्निश्च न शिष्टग्रहणोचितः इति [illegible] हिताग्नेः पूर्वं भार्यामरणे विशेषमाह याज्ञवल्क्यः ॥ दाहयित्वाग्नि
होत्रेण स्त्रियं वृत्तवतीं पतिः [illegible] विलम्बयेत् [illegible] एवं वृत्तां सवर्णां
स्त्रीं द्विजातिः पूर्वमारिणीं ॥ दाहयेद [illegible] धर्मविदिति ॥ [illegible] अनयैवावृत्ता
नारीदग्धव्या [illegible] व्यवस्थिता ॥ [illegible] प्रयोगः [illegible] ग्निनैव देहद्भार्यां [illegible]
पतितान्नैव तत् ॥ तदुक्तं [illegible] इति ॥ [illegible] सदाचारापलि [illegible] पात्रे [illegible]
[illegible] दाह्या ॥ [illegible] पृथक्कदंति [illegible] ताश्चापि ॥ पतितानुभौ तस्मा
[illegible] दाह्या ॥ [illegible] भार्यस्यापि पूर्वं [illegible] विशेषो [illegible] ॥ न दहेदग्निहोत्रेण पूर्वंप
तीं ग्निश्चिन्ने दाह्यति ॥ [illegible] द्वितीयादि [illegible] चैव [illegible] दहेद् [illegible] लौकिकाग्निना ॥
[illegible] मिति ॥ निषेधश्च [illegible] द्वितीया [illegible] सामान्यविषयो [illegible] ॥ निषेधः परि [illegible]
जिवं सा प्रथमायां तु सुरापानसमं हि तत् ॥ [illegible] पूर्वमारिणी ॥ [illegible] पत्नी ज्येष्ठेतरा [illegible] निरूपितं
[illegible] हि [illegible] ॥ तस्मात् [illegible] दग्धव्या पूर्वमारिणी ॥

॥ विधान ॰॥
॥१४॥

निषेधस्तु सवर्णाविषयो दु विषयो वा स्येयः॥ आधाने सहानुधिकृता विषय इति विज्ञानेश्वर आह॥ तथा च म
नुः॥ एवं वृत्तां सवर्णां स्त्रीं द्विजातिः पूर्वमारिणीं॥ दाहयेदग्निहोत्रेण यज्ञपात्रैश्च धर्मविदिति॥ अन्यत्रापि॥ आहि
ताग्न्यो स्तु दंपत्योर्यस्त्वादौ म्रियते यदि॥ तस्य देहः सपिंडैस्तु दग्धव्यस्त्रिभिरग्निभिः॥ पश्चान्मृतस्य देहस्तु
दग्धव्यो लौकिकाग्निना॥ यत्तु दंपत्योरनयोर्मध्ये पूर्वं स्याम्मृता यदि॥ तयोस्तु कं पृथक्कृत्वा समारो
प्यानलं श्रुतेः॥ धारयेद्रणिस्थं तदाप्रयाण सयत्नतः॥ मृतानि मथ्य दग्धव्याते न पात्री स्रुतादिभिः॥ य

देवलः

दि पूर्वं मृता पत्नी दाहयित्वाग्नि मिस्त्रिभिः॥ पुनर्दारक्रियां कुर्यात् पुनराधानमेव च॥ यदि दारक्रियानि
च्छुः प्रथमा चापि पूर्ववत्॥ तयोस्तु कं पृथक्कृत्वा दग्धव्या पूर्वमारिणी॥ तस्यैवाग्निस्त्रिदीक्षावि
मैत्रायणीश्रुतिः॥ सा यथा॥ यस्त्वेताग्निस्त्रिभार्यां संस्करोति कथं च न॥ असौ मृतस्त्री भवति स्त्री चेवा
स्य पुमान् भवेदिति॥ यत्तु पार्श्वेपि॥ पुनः परिणयाधानं न सिद्ध्येत मृताच सा॥ गार्हपत्यैकदेशोन्द्वा

वसुराम

ह्यासाधारणं यतः इति॥ मृतायामपि भार्यायां वैदिकाग्निं न हि त्यजेत्॥ उपाधिनापि तत्कर्म यावज्जी
वं समापयेत्॥ उपाधिः कुशापत्न्यादिः॥ यथा॥ अन्येकुत्रामयोपत्नी हृत्वा तु गृहमेधिनः॥ अग्निहो
त्रमुपासंते यावज्जीवमनुव्रता इति॥ आपस्तंबस्तु दारकर्मण्युक्ते आत्मार्थमग्न्याधेयं दर्शपौर्ण ॥१४॥

कर्मांग

मास्यग्रहणाग्निहोत्रार्थं शेषाणि भवंतीति॥ बह्वृच ब्राह्मणमपि॥ तस्मादपत्नीकोऽप्यग्निहोत्रमाहरेदित्यादि॥
भारद्वाजसूत्रेपि॥ सर्वाधाने यदि पूर्वं पत्नी म्रियेत ततो मोपासनेन दहेदिति केचित्तां निर्मथ्येनेति वचनात्सक्तुनिव
र्णु होत्स्यामरणांतेघ्नज सं नुकद्दु सती सादि॥ तदेतदग्निसंवापरस्यैव॥ अन्ये तु॥ आहितानस्योस्तु दंपत्योरित्य
क्तेः प्राक्॥ अन्यथा तन्निर्विषयं स्यात्॥ कात्यायनसूत्रेपि॥ अपत्नीकस्याहवनीये तत्स्थापि एव इति॥ अपत्नीको
मृतपत्नीक इति देवयाज्ञिकभाष्येपि॥ त्रिकांडमंडनोपि॥ एकाकी वा दधीताग्नीन्विवाहस्त्वन्नसिध्यति॥ निर्ये
ष्ट्याग्रयणाद्यग्निहोत्रकर्मास्य नेतरादि स्रुचनेसतः॥ इदं सर्वस्मार्ताग्निमात्रवतोपि योजनीयं॥ य आहिताग्नेर्धे
र्मः स्यात्स श्रौपासनेनापि चेति वचनात्॥ गौतमेपि॥ भार्यादि पूर्वमारिण्यै दत्वाग्नींश्चांत्यकर्मणि॥ पुनर्दारक्रियां
कुर्यात्पुनराधानमेव च॥ अनेकपत्नीकस्यातु॥ तयोरेकायदि मृता दग्धाते नैव तां पुनः॥ आदधीतान्यया सार्द्धं वैवा
ह्यविधिवद्गृहीति॥ आश्वलायनस्तु प्रकारांतरमाह॥ यथा॥ स्मार्तवद्धिमग्निना सर्वदस्यान्मृतां पत्नीं सनातैस्त्रिभिः॥
त्रिः श्रौतैर्नोद्दहेत्सायां पुनर्नैवाग्निमान्यजेत॥ प्रयाणोपनिषदार्थं स्मार्तस्याग्नेर्यथाविधि॥ संभूयेप्यद्यकत्वा
रिष्टिं कुर्वीत वाजनवा॥ सायंप्रातर्होमधर्ममहुर्ग्ना चपिसंचरेदिति॥ इष्टिस्थालीपाकः॥ द्विपत्नीकस्य संसृष्टाग्ने

स्थ
न
द

स्तु पूर्वं यजमानमरणे सर्वेन्त्रोः पितृमेधः॥ पत्नीनां तु स्वे स्वे औपासनाग्नैः॥ उक्तं हि कस्य भार्यार्थसंग्रहे॥ लौकिकाग्नीनि दो-
द्वाहं कृत्वा संसृष्टवह्निमान्॥ तस्यैकस्यां मृतायां तु विभागोऽग्नेर्मुनीरितः॥ विभज्य वह्निं प्रसक्ते भार्यायोस्तु पृथक् पृथक्॥
प्रणीय स्वाविधिनाग्निमिष्ट्वा भागं विनिर्दिशेत्॥ पूर्वस्याद्दक्षिणं भागमितरस्यास्तथेतरं॥ यां तु तस्य मृता भार्या ति-
द्भागं विनियोजयेत्॥ तथा॥ पूर्वौपासनवह्नौ तु यस्योद्वाहः परः कृतः॥ तस्यैकपत्नीमरणे कृत्स्नाग्निर्विनियुज्यते॥
ततस्तस्य क्रियायां तु स्थितया सहभार्यया॥ प्रधानोद्वाहहोमं तु कृत्वा पूर्ववदाचरेत्॥ एवं विज्ञाय यः कुर्यात्तिरती हस
संसृतिं॥ अन्यथाग्निं तु संसृकुर्वन्यतस्यैवाग्निर्निश्चय इति॥ अथ प्रोषितस्य साग्नेर्दाहे विशेषः॥ देवजानीये॥ त्रिः॥ प्रो-
षितश्चेन्मृतस्तस्य विशेषः प्रतिपाद्यते॥ पराक् हृद्यमष्टौ वा कृच्छ्रान् कृत्वा सुतादिभिः॥ मृताग्निहोत्रं होतव्यं प्राग्द-
हात्तत्र कथ्यते॥ प्राचीनावीतिना सर्वं त्रांस्य मेवोद्धरेत्स्वरं॥ सादनाभावतः कूर्चस्थापनं न भवेदिति॥ आग्नेर्दक्षि-

प्रे २

णाभ्वत्तेऽणोः शंस्य परिस्तृतिः॥ पर्युक्षणं चतस्यैव कार्यमात्राप्रदक्षिणं॥ नयेद्दक्षिणतो भस्म निसृषाश्च संधूनी॥
दुग्धा भस्मस्य धिभिस्याव्यमो स्योसैकवर्जितं॥ उद्धास्य सहदत्साद्यदक्षिणं स्रुक्स्रुवं तं॥ प्रतप्यैषरहितं तत्स-

न २

यः सकृदुन्नयेत्॥ धारयेत्सामिधं चाधो नयेद्दक्षिणतो नयेत्॥ तूष्णीं समिधमाधाय सव्यं जानु निपात्य च॥

अपसव्यं स्रुवं कृत्वा सकृत्सर्वं विनिक्षिपेत्॥ ततः कृष्णाजिने स्थानि पुरुषाकारवन्न्यसेत्॥ कुर्णाभिश्छादयेत्तानि घृते-
नाभ्यज्य पूर्ववत्॥ पात्राणि योजयित्वा तं देहे संताप जाग्नि सिः॥ अनाहिताग्निमप्येवं निरग्निं च दहेद्दपि॥ प्रथमं तद्द-
हः कृत्वा यथात्रां स्त्रेहि संचयः॥ अस्थिनि चेन्न लभ्यंते प्रोषितस्याग्निहोत्रिणः॥ पलाशपत्रवृन्तानां षष्ठ्या अधिकं
शतत्रयं॥ कृष्णाजिने नराकारं कृत्वा दे ष्याजिने ततो॥ कुर्णासूत्रेण बध्वैव यवपिष्टैः प्रलेपयेत्॥ निर्दिष्टं पदं वदतीयं ना-

प्रे

[illegible]साहाश्वलायनः॥ अंकान्यन देहे हृत्वामद्भिर्ध्यं संचयार्थतः॥ देशांतर प्रमीतस्य साग्निकस्य द्विजन्मनः॥ यत्राप्रतिहते
देहस्तदहस्तत्क्रियामता॥ तदहश्चेत्स्य दुष्येत के न चित्सूतकादिना॥ सूतकानंतरं कुर्यात्पुनस्तदहरेव तु॥ पैठीनसिर-
पि॥ अनग्निमत उत्क्रांते शौचाद्दिद्विजातिषु॥ दाहादग्निमतो विद्याद्विदेशस्थे मृते तथेति॥ अथ पर्णनरे दग्धपात्र-
न्यासे कृते सति॥ गतेष्वग्निषु तद्देहाद्यद्यश्चेल्लभ्यते क्वचित्॥ तदार्द्रं दग्धकाष्ठानि तानि निर्मथ्य तं दहेत्॥ यद्यर्द्रद-
ग्धकाष्ठं तु तदीयं चेन्न लभ्यते॥ तदा तदस्थिखंडं च प्रक्षिपेत्स्यं महाजले इति॥ पर्णनरशरीरे विशेषो ब्रह्मपुराणे॥ य-
थाप्रेताकारं कुर्याद्धस्तपादादिचिह्नितं॥ अर्पयेत्तु तिजस्वायेदेहे तद्विधिपूर्वकं॥ नराकारे विभागेत्र संख्या नोपप्रति-
पाद्यते॥ षष्ठ्युत्तरत्रिशतसंख्याकानां यथाविधिः॥ चत्वारिंशच्छिरःस्थाने ग्रीवायां च दशैव तु॥ उरःस्थाने श-
तं दद्यात्षष्टिं च जठरोदरे॥ बाह्वोः स्थाने शतं दद्यात्त्रिंशद्दे जानुजंघयोः॥ दद्याच्चत्वारि शिश्ने तु षड्द्याद्वृष

॥विधान०॥
॥१६॥

वि
सं

छिन्नान

षड्विंशतिं जठरे न्यसेत्॥ शतं हृदये तं दद्यादंगुलीषु न यादश॥ द्वादशार्धं शिश्नयो वृषणयोस्तु॥ पुरुषदेशे त्रातं दत्वा॥ ५
ण्डद्वये॥ पादांगुलीषु दशकं कल्पयेदस्थिसंग्रहं॥ बाहु … पादे … प्रकल्पयेत्॥ संचयः पितृमेधप्रस्रस्तस्त
चापि पालाशिकः॥ पलाशानां वृंते दाहः स्यादस्थ्यलाभेऽग्निहोत्रिणः … दर्भैर्वा प्रोक्तं … गंध्यादि रस्यापितद्दिद्धुरिति॥ कात्या
यनोपि॥ द्विदेशमरणे म्लानी आहुः साध्यजपसर्पिषा॥ दाहये … शूर्पछागपात्रन्यासादि पूर्ववत्॥ अस्थामलाभे पर्ण
निशाकल्पायुक्त या वृत्ता॥ दाहयेदस्थिरवानि ततः प्रस्तनिस्तलकौ … वृत्ता नारी दग्ध्वा याचवस्थिता॥ अग्नि
प्रदानमंत्रोस्यां न प्रयोज्य इति स्थितिः॥ व्यवस्थिता … चारिणी इति … लायनकारिकायां तु प्रकारांतरमुक्तं॥
अस्थिनाशे पर्णचिन्तेः पुरुषं प्रतिकल्पयेत्॥ … शीर्षे अशीतिरस्थानि ग्रीवायां दश योजयेत्॥ उरसि त्रिंशतिं दद्यात् ऊर्ध्व
त्रिंशतिं जानुजंघयो॥ पादांगुलीषु दशाने … रत्नत्रयं॥ मस्तके नारिकेलं तु … तालकेन तथा॥ पंचरत्नमु
खे न्यस्येज्जिह्वायां कदलीफलं नाभ्यां तु … यवपिष्टेन लेपयेदिति॥ द्व्यान्तरं …
निगमे॥ मस्तके कदलीं दद्यान्नारिकेलं … कदलीं चैव दंतेषु दाडिमान्न्यसेत्॥ कर्णयोः कंकणं द
द्यान्नेत्रयोश्च कपर्दकौ॥ तिलपुष्पं नासिकायां … न्यसेत्॥ … दद्यात्सिन्नेषु हरि
लकं॥ कफे समुद्रफेनं तु रुधिरे मधु विन्यसेत्॥ पुरीषे गोमयं दद्यान्मूत्रे गोमूत्रमेव च॥ रेतःस्थाने पारदं तु …
वृषणद्वये॥ … तु गुंजं … टिके सरान्॥ लोमस्थाने प्रदातव्या मांसे तु यवपिष्टकं॥ पंचामृतैः

॥१६॥

पंचगव्यैः प्रोक्ष्य जीवंतु भावयेत्॥ पुष्पचंदनगंधैस्तु उपवीतेन वर्तयेत्॥ ततः संस्कारकरणं स्वस्वशाखाविधान
तइति॥ अथ पुनः संस्कारकालस्तुद्गिरधीयते॥ नारायणभट्टीये॥ आत्रोचमध्ये एव पुनः संस्कारकरणं यथा
संभवं दिने शौचं॥ कालांतरे नारायणबल्यादिकं … क्रियते तदा सर्वथा शोधमेव॥ यथा संवत्सरं सण्मा
साद्धीर्ध्वमेत्तकार्यं उत्तरायणः श्रेयान्॥ तत्रापि शुक्लपक्षः तिथिषु नंदा त्रयोदशी दिनक्षयतिथिं वर्जयेत्॥ वारेषु
शनिशुक्रौ वर्ज्यौ॥ नक्षत्रेषु भरणी कृत्तिका श्लेषा मघा मूल धनिष्ठादिपंचकं त्रिपुष्कराणि सर्वथा वर्ज्यानि॥
रोहिणी पुनर्वसु फाल्गुनी चित्रा विशाखानुराधा पूर्वाषाढा अपि वर्ज्यानि स्येके व्यतीपात परिघ वैधृति विष्कु वा
अपि वर्ज्या विष्टिकरणं च कर्तुश्चतुर्थाष्टमद्वादशस्थे चंद्रे चातिदोषः॥ सर्वथा दिनशुद्ध्यसंभवे नतिदुष्टं वा
र्यनक्षत्रं ग्राह्यं॥ अंतरनष्टे तु पुनः संस्कारकर्म एव॥ नंदायां भृगुवारे चतुर्दश्यां त्रिजन्मनक्षत्रेषु एकोद्दिष्ट
मपि निषिद्धं॥ एकादशाहे दोषो न निषेधः॥ तत्र तिथ्यादि न शौचं॥ तत्रापि युगादि मन्वादि संक्रांत्यमावास्या ग
यां गंगासु प्रेतकार्ये पुनः संस्कारे च न किंचिदपि शोधमिति॥ आश्वलायनगृह्यपरिशिष्टे वेमे वैसिहि
तं॥ यथा॥ अथातीतसंस्कारः स चेद् दशाहं स्यात्तत्रैव न सर्वं समापयेत् पूर्वं चेद्दाहितोऽग्निर्दाहादारभ्य स
र्वमाशौचं कार्यं॥ यथाकालमन्येषु पत्नीपुत्रयोः पूर्वमगृहीताशौचयोः सर्वमाशौचं गृहीताशौचयोः कर्मांगं

त्रिरात्रेण त्रसंस्कारा जलयः स्नातं याद्रा बाभवं नियदा स्नातं तदा प्रथमेऽह्नि त्रिंशाद् जलयस्त्रयः पीडा द्वितीये चत्वारिंशाद् जलयश्च
त्वारः पिंडास्तृतीये च संचयनमथ मतो द्वित्रिंशाद् जलयस्त्रयः पिंडा इति विभागो ध्ययदिद् त्रिंशां जलयस्तदा प्रथमेऽह्नि त्रयो द्विती
ये चत्वारः संचयनं च तृतीये च त्रय एकैकः पिंड इति विशत्त्येन्न वस्त्रा द्वानि प्रथमेऽह्नि द्वितीय एकैकं तृतीये द्वे द्याद् एकैकमेव
वा यथा शास्त्रमन्यमन्य द्वाहद स्थीनी संस्कुर्यात्सोम तीतसंस्कार इदगयनेषु कृष्णपक्षे प्रशस्यते नैवनंदा त्रयोदशी चतु
दिन क्षयेषु न सोऽशिशु करोयार्थोमायने चैंद्र श्लेषा मघा मूल धानिष्ठादि पंचके त्रिपुष्करे पूर्वाषाढा मूलेषु रोहिणी पुनर्वसु
फल्गुनी चित्रा विशाखानुराधा पूर्वाषाढा द्विपुष्करे पुनेस्य केनैव व्यतीपाते वैधृतौ भिपुवेन च कर्णुभ्वा तुर्थामेषे द्वादश्या
चंद्रमसि नक्षत्र काकादिस्पर्शोपहतेष्वस्थिषु संकुर्यात्तानि गोक्षीरेण स्नानं कृत्वोष्ट्याविस्नातिवापायमानीक्तिः शुद्धमती
लिभ्व क्षालयित्वाथ संस्कुर्याद् यदस्याल्लासे त्रीणि शतानि षष्टिश्च पालाशा वृंत्तान्याह सेतैर्यथावयवं पुरुषरूपं कुर्यादि
त्यादि ॥ अग्नावरण्यां राकूठे प्रमीयते पतिर्यदि ॥ ब्रतं हुत्वा मथित्वाग्निं हुत्वा वै पावरोहणं ॥ घृतं च ब्राद श्रोपात्तं हुत्वा
हुत्वा शावङ्कि यद् सोश्वलायन स्मरणं च ॥ अथ देशांतरमृतस्य विच्छिन्नाग्नेर्न शरीराभावे संस्कार प्रकारः ॥ प्रोषित
श्चेन्मृतस्तस्य विशेषः प्रतिपाद्यते ॥ परार्कद्वयमेष्टो वा हुत्वा हुत्वा छान्नसुतादिभिरिति संप्रदानं च सिद्धार्थे परार्के द्व
यं मेष्टो हुत्वा न्वा हुत्वाग्निविच्छेददिवसगणनया यथासंख्यं प्रायश्चित्तं हुत्वा सुतादिभिः एभ्यो संस्कारः कार्यः ॥ अ
ग्नि विच्छेद प्रायश्चित्तमाह कात्यायनः ॥ यावंस ध्यान्यती तानि निरग्नेर्विप्रजन्मनः ॥ तावंति कृच्छ्राणि चरेद्धोम्यंद

धास्त्रयत्नत इति ॥ संस्कार प्रकारमाह देवलः ॥ सचेद् विच्छिन्न वह्निः स्याद् हुकाले ततो मृतः ॥ गृह्यांतरोक्तमार्गेण संस्कार
यत द्रुष्येत ॥ प्राचीनावीति ना कुर्याद् ग्न्यगारे तथा खरान् ॥ त्रेताग्नीनां सुसंस्कृत्य प्रेतं स्थाप्यासने क्षिपेत् ॥ नयीस्त्रये इर
णी स्थाप्य मंथेद्यस्येति मंत्रतः ॥ यस्याग्नेयो तु हुतो मांसकामाः संकल्पयेत् नु ते यजमानमांसं ॥ स्वादं तु ते बर्हिषि सादिता
य स्वर्ग लोकमिमं प्रेतं नयंतु ॥ लक्ष्मीम इस्त्री स्यात्निं संस्कृतेन च सर्पिषा ॥ त्रांस्येह हुत्वा स्रुवात् हुग् गृहीत्वा द्वादशा स्रुवान् ॥
दक्षिणाग्निं समुद्धृत्य निर्देहे स्त्रवं च श्चवं ॥ उच्छिन्नाग्नेर्मृतस्याथ नस्तः पूर्व यदारणी ॥ आनीयान्येन योः प्रेतपाणिं
स्थाप्याथ दक्षिणं ॥ अयं त इति पुत्राद्यैः समारोप्य यदुं जपेत् ॥ मृतान्याधानवत्सर्व हुत्वा तं पूर्ववद्दहेत् ॥ अनाहिता
ग्नेरप्येवं मृता धानं यथोदितमिति ॥ अथ साग्निर्यदि दुर्मरणमृतस्तस्य संस्कार प्रकारमाह पराशरः ॥ चंडालेन श्वपा
केन गो विप्रैर्वि प्रहतो यदि ॥ आहिताग्निर्मृतो विप्रो विषेणात्मघातकः ॥ दहेत्तं ब्राह्मणं विप्रो लोकाग्निमंत्रवर्जितं ॥
तदस्थीनि पुनर्गृह्य क्षीरेण क्षालयेत्ततः ॥ स्वेनाग्निना स्वमंत्रेण पृथगेतत्पुनर्दहेदिति ॥ तदपि वत्सरांते षण्मासां
ते वा प्रायश्चित्तं नारायणबलिं कृत्वा कार्यं ॥ तदाहांगिराः ॥ चंडालादुदकात्सर्पाद् ब्राह्मणाद् वैद्युतानलात् ॥ दंष्ट्रिभ्य
श्च पशुभ्यश्च मरणं पापकर्मणां ॥ उदकं पिंडदानं च प्रेतेभ्यो यत्प्रदीयते ॥ नोपतिष्ठंति तत्सर्वमंतरिक्षे विनश्यतीति ॥
आश्वलायनोऽपि ॥ चांडालादि सादि पापकर्मणामिसंतमुक्तो वाच ॥ न संस्कारविधिस्तेषां नैव कार्यो दकक्रिया ॥

॥वि॰ धा॰ प॰॥
॥१२८॥

रुदनं नैव कर्त्तव्यं संस्तकं न च बंधुभिः॥ दग्धुं शरीरं लोकाग्नौ संस्थाप्यास्थीनि यत्नतः॥ प्रायश्चित्तं तु कर्त्तव्यं पुत्रैश्चां
द्रायणत्रयमिति॥ अयं चाशौचादि निषेधो बुद्धिकारावृद्धिन्वसेव न सर्वथा॥ विप्रगोनृपहतानाम न्वक्षं चा
त्मघातिनामिति निकालं आशौचस्य मिताक्षरायां मनुरपि॥ वृथासंकरजातानां प्रव्रज्यासु च तिष्ठतां॥ आत्मनस्त्यागिनां चैव निवर्त्तेतोदकक्रियेति॥ वृथाजाताः पंचमहायज्ञरहिताः॥ संकरजाताः प्रतिलो
मजाताः॥ याज्ञवल्क्योपि॥ पाषंड्यनाश्रिताः स्तेना भर्तृघ्न्यः कामगादिकाः॥ सुराप्य आत्मत्यागिन्यो नाशौचो
दकभाजनाः॥ इति॥ विद बाह्यलिंगधारणं पाषंडं॥ अनाश्रिताः सत्यप्यधिकारे आश्रमविशेषरहिताः॥ स्ते
नाः शास्त्रोक्तस्वर्णव्यतिरिक्तोत्तमद्रव्यहारिणः॥ सुरापास्त्रीसंदर्भे त्वगतत्वात्स्त्रीगमनविवक्षितं॥ आत्मत्या
गिनो बुद्धिपूर्वकमात्मघातिनः॥ एतन्मरणे आशौचमुदकादिकार्यमिस्तर्थ॥ इदं सर्वं बुद्धिपूर्वकमृतानां
मेव॥ प्रमादेन तेर्मृतानां विशेषोनुपरस्मिन्वक्ष्यते॥ नारायणबलिर्विषयेतु वृद्धपाराशरः॥ अथान्यपद
मस्तानां प्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः॥ एतेनैव तेषांतु प्रदत्तमुपतिष्ठति॥ दंष्ट्रिशृंगिव्यालगरलाशयन्तु बंधनेस्तथा॥
विशुच्यि घातिवृक्षेश्च चंडालैः स्त्रात्मनाहताः॥ ब्राह्मणसंघातकीटैश्च म्लेच्छैर्वलथाहताः॥ पापश्च सर्वएतेषां न
न्तुभार्थमिष्यते॥ नारायणबलिः कार्यो विधानं तस्य तच्यते॥ ऊर्ध्वं षण्मासतः कुर्यादर्थवाद्युवत्स

॥१२९॥

६ सं

पा

रात्रा॥ नेषांपापव्यपोहार्थं संप्रदत्तस्य सिद्धये॥ इत्यादि॥ मिताक्षरायां च॥ नारायणबलिः कार्यः कगर्हाभयान्न
रैः॥ तथा तेषां भवेच्छौचं नान्यथा सर्ववीयमः॥ तस्मात्तेभ्योपि दातव्यमन्नं चैव सदक्षिणमिति॥ सोपि॥
नारायणं समुद्दिश्य शिवं वा [illegible] कर्मतद्वदेवैतदन्यथा॥ षड्त्रिंशन्मतेपि॥ गोब्राह्म
णहतानां च पतितानां तथैव च [illegible] देहिकमिति॥ आश्वलायनगृह्यपरिशिष्टे तु
द्विगुणादि प्रायश्चित्तं कृत्वा सद्यः [illegible] देहिकं कुर्यादित्युक्तं॥ यथा॥ एवं दुर्मृतानां प
लाशविधिमेव कुर्याच्छरा [illegible] स्तुवेतानमप्सु क्षिपेत्॥ स्वं चतुष्पथे यत्न पात्रा
णि देहे संहृत्य सारं धृतेषामन्येरा [illegible] कृत्वा संस्कारं कुर्याद्द्विधिकं प्रायश्चित्तं कृ
त्वा सद्यएवेति॥ नारायणभट्टीयेपि॥ अथ [illegible] आदय [illegible] निमित्तं प्रायश्चित्तं द्विगु
णं चांद्रायणद्वयं तप्तकृच्छ्रचतुष्टयं च कृत्वा संस्कुर्युः [illegible] खड्गादीनां योग्यं सर्वं
प्रायश्चित्तं च कृत्वा तैर्देव [illegible] दि [illegible] रानसहादयुषद्गति॥ नाराय
णबलिप्रयोगोदेश्यः [illegible] आवसथ्ये [illegible] यदि दुर्मरणमृतस्तदोक्तप्रा

तृ

धा

यश्चितं कृत्वा नारायणबलिं विधाय वैतानिकेनावसथ्येन वाग्निनातं संस्कुर्यादिति॥ यदत्रमिताक्षरायांगृह्यपरिशिष्टे प्रोक्तं॥ नाशौचं नोदकं नाश्रु न दाहाद्यंत्यकर्म च॥ ब्रह्मदंडहतानां च न कुर्यात्कटधारणं॥ कटं प्रेतवहनसाधनं॥ तद्यथा॥ चितानं प्रक्षिपेत्प्रेतु आवसथ्यं चतुष्पथे॥ पात्राणि तु दहेदग्नौ यजमाने वृथा मृते इति॥ तस्यशुद्धिकरं कर्म तद्वे वैन्ने तदन्यथेति॥ व्यासवचनमुक्तो नारायणबलिः प्रेतस्यशुद्ध्यापादानद्वारेण प्रेतक्रियायां संप्रदानत्वयोग्यतां जनयती सोऽर्द्धदैहिकमपि सर्वकार्यमेवेति मिताक्षराकारोक्तिरसंगता स्यात्॥ न चेत्तत्संस्कारकथमलौकिकाग्निपरं॥ नैमित्तस्मात्तग्निपरं॥ चैतानं प्रक्षिपेदप्सु चावसथ्यं चतुष्पथ इति विशेषश्रवणादिति वाच्यं॥ तथा वेदुर्मरणमृतानां लौकिकाग्निना पिसंस्कारो युज्यते॥ आत्मनस्त्वाग्निनां नाक्षिपतिनानां तथा क्रिया॥ तेषामपि तथां गंगातोये संस्थापनं हितं॥ हत्वाग्निमुदकं स्नानं स्पर्शनं वहनं तथा॥ रज्जुछेदाश्रुपातं च न तस्य हन्द्रे एणगुद्यतीति मिताक्षरायामेवाग्निनिषेधात्॥ स्वेनाग्निना स्वमंत्रेण पृथगेतस्तु नद्दहेदिति पूर्वोक्तिपराशरवचनाच्चेति सर्वमनवद्यं॥ ॥अथ प्रमादेन दुर्मरणमृतानां विशेषमाह अंगिराः॥ अथ कश्चित्प्रमादेन म्रियतग्न्युदकादिभिः॥

तस्याशौचं विधातव्यं कर्तव्या चोदकक्रिया॥ प्रमादेनिष्कृतिः कार्या चांद्रकवात सहद्धको॥ हद्धाणां पंचदशस्याततः संस्कारमाचरेदिति॥ अथ यदि बुद्धिपूर्वं शास्त्रविहितमार्गेणात्मानं घातयत्ति प्रयागादौ तस्यदोषएव नास्ति॥ शास्त्रेणाभ्यनुज्ञात मरणत्वात्॥ तस्य प्रायश्चित्तमपि नास्ति॥ त्रिरात्रमेवाशौचं॥ तत्रैव दशाहकृत्यं कार्यं॥ चतुर्थदिने एकादशाहकृत्यं॥ पंचमदिने सपिंडनं॥ अहाशौचेपिंडास्त्रयो दशैवाभवंति॥ तत्राद्यपक्षे यथासंख्यं॥ द्वितीये तु प्रथमदिने पिंडत्रयं॥ द्वितीयेपिंडचतुष्टयं॥ तृतीयेपिंडत्रयं॥ तथा दशांजलिपक्षे प्रथमेऽन्हि त्रयो जलयः॥ द्वितीये चत्वारस्तृतीये त्रय इति॥ शतांजलिपक्षे प्रथमेऽन्हि त्रिंशत्॥ द्वितीये चत्वारिंशत्तृतीये त्रिंशदिति निर्णयः॥ एवमन्यत्रापि त्र्यहाशौचे निर्वेदितव्यं॥ तथा च मिताक्षरायामुक्तं॥ वृद्धः शौचस्मर्ते लुप्तः प्रत्याख्यातभिषक्क्रियः॥ आत्मानं घातयेद्यस्तु भृग्वग्न्यनशनांबुभिः॥ तस्य त्रिरात्रमाशौचं द्वितीये त्वस्थिसंचयः॥ तृतीये तूदकं दत्वा चतुर्थे श्राद्धमाचरेदिति॥ विहितमरणफलमुक्तं स्तबकादिभाग॥ अनुष्ठानासमर्थस्य वानप्रस्थस्य जीर्यतः॥ जलानशन भृग्वग्निमहाप्रस्थानमिष्यते॥ समाः सहस्राणि तु सप्त वै जले दशाग्नि॥ अथ देशांतरगतस्य जीवद्वार्त्तानाकर्णने सति पित्तविषये जातकर्ण्यः॥ पितुर्युपरतेयस्य नवार्त्ता नैवचागतिः॥ ऊर्ध्वं पंचदशाद्वर्षात्कृत्वा तत्प्रतिरूपकं॥ कुर्यात्तस्य च संस्कारं यथोक्तं विधिना ततइति॥ तथा॥ चांद्र

॥मिथा०॥
॥२०॥

यएतत्रयं [illegible] ॥ कुशपत्तिलैर्दग्धा [illegible] वादिकाक्रिया॥ देशांतरगतो नष्टस्ति
थिर्न ज्ञायते यदि॥ [illegible] अमावास्या [illegible] दिने इंदनं च तः [illegible] कारयेदिति
पराशरः॥ पितृव्यतिरिक्तविषयं तु बृहस्पतिः॥ [illegible] दादशाशरः॥ कुशपुत्रक
दाहेन तस्य स्यादवहार [illegible] ॥ देवजानीये॥ तत्पूर्ववयस्कस्य विन्यासः स्यादतः क्रिया॥ [illegible]
क्रातु मध्यमे वयसि स्मृतिर्निर्णयः तथा॥ महापातक संदिग्धो वा स्यादग्निमान्यदि॥ पुत्रादिः पालयेदग्नीन्यु
क्ते आदोषसंक्षयात्॥ पालयेत् होमादि कुर्यात् [illegible] ॥ [illegible] ॥ प्रायश्चित्तं न कुर्याद्यः कु
र्वन्वाग्नियदि॥ गृहनिर्वाधितो [illegible] ॥ [illegible] दहेत्॥ [illegible] सर्वं चतुष्प
थे॥ पात्राणि च देहे [illegible] ॥ [illegible] ॥ सादयंदुभ
यं [illegible] ॥ [illegible] माहरेत्तु॥
गतेग्निषु तद्देहाधर्व [illegible] निर्मथ्य संदहेत्॥ यद्यर्धदग्धकाष्ठं
तु तद्दीयं वै [illegible] ॥ [illegible] ग्निना शास्त्रार्हं स्याद्दा
हितानि [illegible] ॥ न येन [illegible] कुर्यात्तदभावतः॥ [illegible] काष्ठं मथित्वा निर्दहेच्च ॥२०॥

नमिति पूर्वं दहेन्मंत्रा [illegible] ॥ पूर्वतएव निष्पन्नत्वात्॥ हेमाद्रौ च यमः॥ यजमाने विनाशे [illegible] पात्रन्यासे हृते
सति॥ वर्षाद्यभिहते वाग्नौ कथं कुर्वंति याज्ञिकाः॥ शेषं [illegible] दग्धेन निर्मथ्यं तत्र कारयेत्॥ शेषालाभे तु दा
[illegible] कुर्याद्दग्धशेषस्य वा पुनः॥ [illegible] शेषं [illegible] ॥ हुत्वा [illegible]
नाहुतीः॥ स्रुवेण वा स्रुचा तेन दग्धशेषं क्षिपेत्ततः इति॥ अथ रात्रिमृतस्य संस्कारः देवजानीये निगमवाक्यं॥
रात्रौ वा रात्रिशेषे वाग्निर्यतः [illegible] ॥ [illegible] ॥
कार्य॥ संध्यायां वा तथा रात्रौ दाहः पाथेयकर्म च॥ नवश्राद्धं न [illegible] निष्फलतां व्रजेदिति [illegible] ग
रेव॥ अन्यत्रापि॥ प्रेतदाहं नवश्राद्धं [illegible] तथा॥ रात्रौ न कुर्यात्संध्यायां यदि कुर्यान्निरर्थकमिति॥
एवं च रात्रिसंध्यानिषेधात् दिवससंध्यायां न निषेध इति गम्यते॥ यद्वा दिनमृतस्य [illegible] दिना रात्रिदाह
निषेधार्थं संध्यायां वा तथा रात्रावित्यादि वचनमिति ज्ञेयं॥ दिवा वा यदि वा रात्रौ शावस्तिष्ठति कर्हिचित॥
वादि [illegible] तस्य रात्रिदाहप्रायश्चित्त [illegible] ॥ तस्माद्दिवामृतस्य दिवैव रात्रिमृत
स्य रात्रावपाथेय नवश्राद्ध [illegible] वर्जितो दाहः कार्य इति परमार्थः॥ तथा रात्रिमृतस्य क्रियार्थं कर्तव्य प
वै

नंशान्तरे च कार्यं॥ उक्तं च स्मृतिसंग्रहे॥ वपनं दहनात्पूर्वं सम्यग्दिनिमत्तेगुरो॥ न कुर्याच्चेद्यथा दाहः स्वयं च नरकं व्रजेत्॥
रात्रौ दग्धानुपिंडांतं भार्यो [illegible] न कुर्यात्सापि धर्मादन्य [illegible] तायत्रिक्षवें॥ उक्तानापि॥ एकोदिष्टं
न कुर्वन्ति यतीनां चैव [illegible] वपनं नैव तेरात्रौ श्च तदावपनं क्रियेति॥ यतीमरणे विशेषमाह
+ शातातपः॥ एकोदिष्टं [illegible] सर्वदा॥ अहन्येकादशे प्राप्ते पार्वणं तु विधीयते॥ सपिंडीकरणं तेषां न कै
र्तव्यं सुतादिभिः॥ त्रिदंडग्रहणादेव [illegible] यते [illegible]॥ स्मृतिमंजर्याम्॥ सुतैश्च वपनं कार्यं परहंसस्य
सर्वदा॥ कर्त्तव्यं खननं तस्य नानौ [illegible] आप्लुत्य च वपनं कुर्यात्॥ पुत्रो सर्गं न कारयेत्॥ एकादशेह्न्यादि
देवजानीये॥ वपनं च गुरुत्मरणे [illegible] द्वितीयेत्त [illegible] सप्तमे वा कुर्यात्॥ स्त्रतकान्ते च सत्तकान्नि [illegible]
थं पुत्रां कुर्यात्॥ तदुक्तं व्यासेन॥ द्वितीयेऽहनि कर्त्तव्यं [illegible]॥ तृतीये पंचमे वापि सप्तमे वाथ वासे
रे इति॥ पूर्वत्र पूर्वत्रासंभवे एतेनिके [illegible]॥ तद्वपनं केषामित्यपेक्षायामापस्तंब आह॥ अनुभाविनां च परि
वपनमिति॥ अनुभाविनः पश्चाद्भाविनः पुत्राः [illegible]॥ दुःखानुभाविनश्च पुत्राश्चेव सपरे व्याचक्षते॥ तत्र
देशाचारतो व्यवस्था॥ तथा॥ पुनः पत्नी च वपनं कुर्यादिति यथाविधि॥ पिंडदानोचितो न्योपि कुर्यादिदं सं
माहिताः॥ अंते दशमे दिने॥ ॥ अथ बालक संस्कारविधिः॥ तत्र याज्ञवल्क्यः॥ ऊनद्विवर्षं निखनेन्न कुर्या

ये
त

त

दुदकांतं इति॥ ऊने अपरिपूर्णे द्वे वर्षे यस्य स ऊनद्विवर्षः॥ तं प्रेतं निखनेत्॥ भूमावेव हत्वा निदध्यात्॥ न पुनर्दहेदि
त्यर्थः॥ तथा सत्कृत्सिंच सूदकेमित्यादिभिः प्रेतोद्देशेन विहितमुदकदानाद्यौर्ध्वदेहिकमपि न कुर्यात्॥ अथ
च प्रेतो गंधमाल्यानुलेपनादि [illegible] सम्भुचो भूमौ श्मशानादन्यत्रास्थिनिचयरहितायां बहिर्ग्रामान्नि
खननीयः॥ यथाह मनुः॥ ऊनद्विवार्षिकं प्रेतं निदध्युर्बांधवा बहिः॥ अलंकृत्य सम्भुचो भूमावस्थिसंचयनादृते॥
नास्य कार्योग्निसंस्कारो नापि कार्योदकक्रिया॥ अरण्ये काष्ठवत्त्यक्त्वा क्षिपेयुस्त्र्यहमेव तु इति॥ तदन्यस्य तु॥
आश्मशानादनुव्रजेदिति॥ [illegible] यमस्मृतं [illegible] यमगाथा जपन्द्व लौकिकाग्निना इति॥ ततस्तस्माद्
नद्विवार्षिकादितरः पूर्णद्विवर्षो यो मृतो [illegible] श्मशानपर्यंतं ज्ञातिभिः सपिंडैः समानोदकैश्च ज्येष्ठपुरःसरै
रनुगंतव्यः॥ अनुगम्य च परेपि वा सभित्यादिस्वगृह्योक्तयमसूक्तं यमगाथां च गायद्भिर्लौकिकाग्निनाद
ग्धव्यो यदि जातारणिर्नास्ति॥ तत्सद्भावे तु तन्मथितेनैव दग्धव्यः॥ तस्याग्निसंपाद्यकार्यमात्रार्थत्वेनो
त्पत्तेः॥ लौगाक्षिणात्र विशेष उक्तः॥ न छिमेवोदकं कुर्यात् न तस्य संस्कारकर्म च॥ सर्वेषां कृतचूडाना
मन्यत्रापीच्छयाद्वयमिति॥ अस्यार्थः॥ चौलकर्मानंतरं कालेमृतो नियमेनाग्न्युदकदाने स्यातां॥ अन्य
त्रापि नामकरणादूर्ध्वं अकृतचूडेपि इच्छया प्रेतास्युदयकामनया द्वयं स्यान्न नियमेनेति॥ मनुरप्यत्र वि
शेषादाह॥ नात्रिवर्षस्य कर्त्तव्या बांधवैरुदकक्रिया॥ जातदंतस्य वा कुर्यान्नाग्निं वापि हि तेसतीति॥

व
ना

उदकग्रहणं साहचर्यादग्निसंस्कारस्याप्युपलक्षणार्थं॥ नात्रिवर्षस्येति वचनात्कुलधर्मापेक्षया चूडोत्कर्षेपि वर्षत्रयादूर्ध्वमग्न्युदकदानादिनियमो वगम्यते॥ सोगाक्षिवचनाद्वर्षत्रयात्प्रागपि हृतचूडस्य तयोर्नियमइति विवेचनीयं॥ अथ यच्चुपेतउपनीतस्तद्यी हि ताग्न्याचतोथाहिताग्निप्रक्रियया स्रुगग्न्यादिप्रासङ्गया लौकिकाग्निना दग्धव्यः॥ तत्रयस्य संस्कारे कारूपिं प्रयोजनं संभवति परिमितोषणप्रोक्षणादेस्तदुपादेयं॥ यस्तु न हुतप्रयोजनं पात्रयोजनादित्तन्निवर्तन्ते॥ लौकिकाग्निविषये वउयाज्ञवल्क्यः॥ आहिताग्निर्यथान्यायं दग्धव्यस्त्रिभिरग्निभिः॥ अनाहिताग्निरेकेन लौकिकेनापरोजन इति॥ अयं भावः॥ नामकरणादर्वाक्मरणे निखननमेव॥ नचोदकदानादि॥ ततऊर्ध्वं यावत्त्रिवर्षं वैकल्पिकमग्न्युदकदानं॥ हृतचूडस्य तु वर्षत्रयात्प्रागपि नियतमग्न्युदकं नंततःपरं यादुपनयनं तूष्णीमेवाग्न्युदकदानं नियतं॥ उपनयनादूर्ध्वं पुनः समंत्रकमग्न्युदकदानं हुत्वा सर्वमौर्ध्वदेहिकं कार्यं॥ एवमेव स्नातकस्यापि देवयाज्ञिकः॥ जन्मतः पंचवर्षाणि भुंक्ते दत्तमसंस्कृतं॥ पंचवर्षाधिके बालो विपत्तिर्यदि जायते॥ तेषां समादिकं कर्म कर्त्तव्यमुदकं ततः॥ श्राद्धानि षोडशापाद्य सपिंडिकरणं विना॥ यत्रोपजीवते बालस्तत्तद्विप्राय दापयेदिति॥ तत्र ब्रह्मचारी स्नातकमरणे विधानविशेषं कृत्वा संस्कारः कार्यः॥ तदुक्तं विधानमालायां॥ येषां कुले ब्रह्मचारी

निधनं प्राप्नुयाद्यदि॥ न कुलं क्षयमाप्नोति सोपि दुर्गतिमाप्नुयात्॥ ग्रहसंप्राप्य [illegible] त्॥ [illegible] च थ वक्ष्यः॥ नस्यापि [illegible] हीयसी॥ विधानं तु विधायात्र [illegible] ॥ मा [illegible] भारण्यस्य षउ व्दं [illegible] तमाचरेत्॥ [illegible] चारी श्योदश्योको पन्नक [illegible] स्तमा [illegible] ॥ लानिमानि च॥ यादुकाङ्क्षे [illegible] नमेव च॥ मणि [illegible] बलमाक [illegible] ब्रह्मसूत्राणि [illegible] मत्रे स्नातिं गके देधाकृत्य सायुज्या [illegible] ॥ एवं कृतेविधाने तु विप्रसस्य न प्राप्यते इति॥ शौनकेन तु [illegible] हेत [illegible] ॥ [illegible] तत्राव कीर्णि देह प्रायश्चित्तं अकस्येत्॥ स्नात [illegible] संस्कार्थो नोततः परं॥ कृत्वा अन्तर्विसर्गं [illegible] माचरेत्॥ चतस्रो व्याहृतिर्हुत्वा अग्निं प्रतप्य हुनेत्॥ [illegible] पस्संपाद [illegible] मथापरं॥ विश्वान्देवांस्तथा हुत्वा होमं शेषं समाप्य [illegible] विवाह [illegible] समीपतः॥ हरिद्राचूर्ण [illegible] ॥ नांदी [illegible] समाचरेत्॥ अग्निं [illegible] विवाह विधि [illegible] घृतं च जुहुयात् [illegible] पंसमापयेत्॥ वस्त्रयुग्मेन [illegible] विवाह [illegible] ब्रह्मचारिणः॥ अनाथ [illegible]

वं॰ त्रा क्षय्यमनाक्षुर्यात्तिति॥ अथैषां बालक्यानांमेकवाक्यतया संदर्भप्रयोगः प्रोच्यते॥ ब्रह्मचारीमरणे षड्वर्षद्वं त्र्य
ब्दं घब्दमेकाब्दं वाय था शक्ति प्रायश्चित्तं पित्राः कृत्वा तेन त्रा संख्याक ब्रह्मचारिभ्यः कौपीनान्हस्तमात्राकृत्तमि
त्राः कृष्णाजिनानि पादुका छत्राणि पात्राणि गोपी चंदन खंडान्मालाप्रवाल मयीजपमालायज्ञोपवीतानीद
तन्मंत्रेण दद्यात्॥ तावत्संख्याकब्रह्मचार्यसंभवे गृहस्थेभ्यो वादद्यात्तान्लक्षमाप्यब्रह्मचारिकुलस्य शांतिर
स्त्विति तान्संप्रार्थ्य शांतिर्भवत्विति मृतके ब्रह्मचारिण और्ध्वदैहिके कर्मणि संप्रदानयोग्यतासिद्धिरस्तु
तथास्त्विति तैनेः प्रमृतके अग्निमुपसमाधाय यदेत्रादि संकीर्त्यमुकगोत्रस्यामुकशर्मणो म्रियमाणस्य मृतस्य वा
ब्रह्मचारिणो व्रतविसर्गं करिष्ये तदंगं हिरण्येन नांदीश्राद्धं करिष्य इति संकल्य कृत्वा अन्वाधानाद्याज्य भागांतं कृत्वा
स्रुवेणाज्याहुतीर्जुहुयात्॥ व्याहृतयश्च तस्रः अग्नये व्रतपतये स्वाहा॥१॥ अग्नये व्रतानुष्ठानफलसंपाद
नाय ॥२॥ विश्वेभ्यो देवेभ्यः ॥३॥ ततः स्विष्टकृदादि होमकर्म समापयेदिति व्रतविसर्गः॥ तत्तो विवाहं कुर्यात्॥
अर्कसमीपमागत्यार्कशाखामानीयार्कं ब्रह्मचारिणो हरिद्राचूर्णेन सतैलेनानुलिप्य पीतवस्त्रेणावेष्ट्यव
स्त्रयुग्मेनाच्छाद्याग्निमुपसमाधाय यदेत्रादि संकीर्त्यमुकगोत्रस्यामुकशर्मणो ब्रह्मचारिणः स्नातकस्य
वा और्ध्वदैहिकाधिकारसिद्ध्यर्थं कर्मविवाहं करिष्ये॥ तदंगं हिरण्येन नांदीश्राद्धं करिष्य इति संकल्य तत्कृत्वा
न्वाधानाद्याज्य भागांतं कृत्वाज्यं जुहोति॥ ॐ अग्नये स्वाहा॥१॥ बृहस्पतये स्वाहा॥२॥ विवाहविधियोजका

य स्वाहा॥३॥ यस्मैत्वा काम कामाय वयं सम्राड्यजामहे॥ तमस्मभ्यं कामं दत्वाथेदं त्वं घृतं पिब स्वाहा॥४॥ कामायेदं न मम॥
ततः व्यस्त समस्त व्याहृतीः ॥८॥ हुत्वा स्विष्टकृदादि होमशेषं समाप्यार्कशाखया ब्रह्मचारिणं संयोज्य तया सहितं ब्रह्म
चारिणं स्वशाखोक्तप्रकारेण तु षाग्निना दहेदिति ब्रह्मचारिमरणविधानं॥ ॥अथ कुष्ठिमरणविधानं॥ स्त्रो
त्रकेः॥ मृतस्य कुष्ठिनो देहं निखनेद्गोष्ठभूमिषु॥ वासरत्रितयस्तस्मादुद्धृत्यान्यत्र तं दहेत्॥ न मंगाप्लव नं कार्यं
निक्षेप विधिरुच्यते॥ षडब्दव्रतपर्वेणविधिनासंस्कृतं नरेत॥ अंत्यः कृतुरतेष्टिः॥ ततोस्थि संचयं तस्य गंगायां
प्रक्षिपेत्सुधीः॥ मासि मासि ततः कुर्यान्मासिश्राद्धानि पार्वणान्॥ संकल्पविधिनाकेचित्रियच्छंति मनीषिणः॥
इत्येतत्कुष्ठिनोहर्ध्वं कथितं शास्त्रकोविदैः॥ स्मृतिविद्भिरनूचानैर्मन्वाद्यैः पूतविग्रहैः॥ इति कुष्ठिमरणसं
स्कारविधानं॥ ॥अथ रजस्वलामरणे विधानं संग्रहे॥ अंतरिक्षेमृतायां च वक्ष्यामि शुद्धमादृतः॥ उदक्यासू
तिकानारी चरेच्चांद्रायणत्रयं॥ पंचभिः स्नापयित्वा तु गव्यैः प्रेतां रजस्वलां॥ वस्त्रांतरावृतां कृत्वा दाहयेद्विधि
पूर्वकमिति॥ यज्ञपार्श्वे तु प्रकारांतरमुक्तं॥ यथा॥ सूतिकायां मृतायां तु कथं कुर्वंति याज्ञिकाः॥ कुंभे सलिलमा
धाय पंचगव्यं क्षिपेदिह॥ नद्धिंगैर्वामदेवादिपुण्यर्ग्भिरस्तिमंत्रयेत्॥ तल्लिंगैः पंचगव्य प्रकाराकैर्गायत्र्या
दिमंत्रैः॥ वामदेवादिकर्ग्भिरभिमंत्रणं कल्पाख्येव॥ तिप्राणांतं च नाल्पत्वाप्राय श्चित्तं यथोदितं॥ कृत्वा धेन्वा
दिदत्वा वाह्मणान्वदनात्रैव॥ तेनैव शातकृतस्तां स्नापयेच्चतुर्थमध्यतः॥ प्रक्षाल्य पंचगव्येन स्नापयित्वा रजस्वलां॥

तु न्हा

स्नापयेत्पूर्ववत्प्रेतांस्नापयिश्रित्वे [illegible] वस्त्रांतरं [illegible] क्त्वा विधिना [illegible] पं [illegible] ॥ इदमदि [illegible] हा दुग्धेमे
वन पूर्वमित्याहत्र [illegible] नानंतरं [illegible] तु संस्कारं [illegible] प्रे [illegible] स्नात्वा [illegible] श्रावयेन्मे
एतदा हयेदिति॥ पूर्वं कर्त्तव्यमाह देवलः॥ क [illegible] त्रियोः [illegible] तस्या दाहानंतरं [illegible] क्षि
पेदस्तु दिनत्रयमिति॥ अत्रे [illegible] सारा हावस्थया॥ [illegible] स्था [illegible] सप्रेतसंस्कारः॥
यज्ञपार्श्वे एवमुक्त्वा [illegible] स्यैव सहास्मना॥ रजस्वलायाः
प्रेतायाविधिरत्राप्यसं [illegible] स्वलोगः [illegible] रजस्वला
वासूतिकावा यदि मृताया [illegible] संस्कारः [illegible] थाप्रेतस्यादिसंकल्प
वाक्यमुच्चार्य अमुक [illegible] थावा [illegible] मुकस्य [illegible] स्यरजस्व
लाद्यवस्था [illegible] कयो [illegible] त्रयं धेन्वादिदानं पंच
दत्त्वा [illegible] पंकस्य [illegible] यथासंभवं [illegible]
तं [illegible] स्थ [illegible] वारं स्नापयेत्॥
ततः प्रेतां [illegible] स्नापयित्वा कुंभे सलिलं निधाय पंच [illegible] तत्रैव
क्षिप्य [illegible] कुंभेन तां स्नापयेत्॥ तत्र मंत्रः॥ पावमानीः [illegible] स्वस्त्ययनम्॥

यदंतिय [illegible] के॥ आपोहिष्ठेति तिस्रः॥ [illegible] नितिस्रः॥ एवं संस्नाप्य पूर्ववत्प्रे [illegible] वस्त्रांतरं परिधाप्य
[illegible] विधिना दहेत्॥ [illegible] चतुर्थदिनं [illegible] विषयं [illegible] प्रक्षाल्य स्नापयि
[illegible] विधिपूर्वं [illegible] अपरार्के तु सूतिका
[illegible] यथा॥ सूतिका [illegible] मरणं [illegible] त्रिवर्ष [illegible] पर्यंतं
साध्वी द्विवर्षं [illegible] एवं द्वितीय [illegible] सूतिका तु [illegible] साध्वी [illegible] मरणं [illegible] म्रियते [illegible]
दिनाद्दर्वागिकाब्देन [illegible] विषयमिति [illegible] स्थापितं॥ सूतिकायास्तु॥
प्रसूतिकायदाना [illegible] मासे [illegible] ॥ एतद्द्वादश
रविषयं॥ [illegible] पंचदश [illegible] व्यवस्थिते
ति॥ इति रजस्वलासूतिकानस्पृष्टमरणे संस्कारविधानं॥ [illegible]
रजस्वलासंस्कारविधानं॥ हेमाद्रौ॥ अथातः सूतिकासंस्कारं [illegible] सूतिकायां प्रेतायां पंच
[illegible] प्रक्षाल्य [illegible] धारयित्वा कुंभे [illegible]
मंत्रैः कुंभे क्षिप्त्वा आपोहिष्ठादि [illegible] लिंगैः [illegible] प्रोक्षयित्वा [illegible] तेनैव कुंभेन [illegible]

प २

स्नापयस्व तभिः पावमानीभिर्जलं पवित्रा[illegible]ः पंचगव्येन [illegible] कृत्वा [illegible] द्भिः स्नापयित्वा तिलधेनुं
गां वा दक्षिणार्थं दद्यादन्यद्वस्त्र[illegible] छादो[illegible] देहिक विधिना संस्कारं कुर्याद्द्विजसत्तम [illegible]त्येव न भीति ॥ अत्र दत्ता
हत्याहापूर्वं स्मृतिकारं जं स्वल्ल योर्मरणे पंचदशाहेक कृच्छ्राः कार्यास्तदुत्तरत्र [illegible] त्रय [illegible] विवेकः ॥ इति कात्या
यनपरिशिष्टोक्तं स्मृतिकारजस्य लामरणे संस्कारविधानं ॥ ॥ अथ गर्भिणीमरणे संस्कारः ॥ तत्रैव ॥ अथातो
गर्भिणीसंस्कारं व्याख्यास्यामो यदि गर्भिणी म्रियते षण्मासादूर्ध्वं कर्तव्यं पूर्ववच्छ्मशानानयनादि चितिकल्प
नांतं कृत्वा चितेः पश्चाद्धृतां निधाय भर्ता पुत्रो वंधुरन्यो वा धीरः सव्ये पार्श्वे नाभेरूपरि प्रेतायाउदरं चतुरंगु
लमात्रं लिखित्वा हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इति हिरण्यक्षुरेण दर्भेण वोदरं निर्भिद्य गर्भं सद्य [illegible]
मादाय कुमारं दृष्ट्वा जीवतु मम पुत्र इत्यनेन तस्मिन्न्यवाके स्नापयित्वा हिरण्यमंतर्धाय क्षौमेन निधाय ग्रामु
रमशानयोरंतरं नीत्वा जातकर्म कृत्वा यस्ते स्तनः इत्यन्यस्याः स्तनं प्रति धाप्य ग्रामं नयेत्कुमारी मप्येवं सुते
सूहो यदि न जीवेत्प्रक्षाल्य तस्याः पार्श्वे निखनेदथ प्रेतां पुण्याहोदकेन पंचगव्येन च स्नापयित्वा तस्या उदर
छिद्रे स्रुवेणाज्यमादाय या या सायस्वाहेत्यनेनानुवाकेनाज्याहुतीर्हुत्वा मंत्रोक्त विंशतिदेवताभ्यो यथा देव
तं स्वाहाकृत्वाऽथ प्राणाय स्वाहेत्यनेनानुवाकेन चतुस्त्वा मंत्रोक्त सप्तदेवताभ्यस्त्यागं कृत्वा प्रेतां चितिरोप्य
चितिसांप्राक्शिरसं निधाय सादिदहनांतं कृत्वा जठर भेद प्रायश्चित्तार्थं वेदपारायणीय कुटुंबिने ब्राह्म

णाया ष्टका धेनुं तिल धेनुं वा दद्यादितरत्सद्भिरेकाहमेको द्दिष्टं कुर्वतीति ॥ अत्र या या साय स्वाहेत्यनुवाको वाजसने
यके प्रवर्ग्यकांडेऽभिहितः ॥ प्राणाय स्वाहेत्यनुवाकस्तु तैत्तिरीयाश्वमेधकांडेऽभिहितः ॥ अन्यत्स्पष्टं ॥ अत्र पूर्वं प्राय
श्चित्तमप्युक्तम पराके ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ यदा गर्भवती नारी सत्त्वात्या संस्थिता भवेत् ॥ कुक्षिं भित्त्वा ततः त्यस्यं नि
र्हरेद्यतिजीविति ॥ त्यस्यं गर्भं ॥ निर्हरेन्निष्क्रामयेत् ॥ प्रमीतं निक्षिपेत्तं तु प्रायश्चित्तं ततः परं ॥ सात्त्रयस्त्रिं[illegible]
छ्रैः शुद्ध्यते तत्त्वदोषतः ॥ सगर्भदहनेन स्यावर्णजं वधपातकं ॥ प्रायश्चित्तं चरित्वा तु शुद्ध्यंते पापकारिणः ॥ इत्या
लुगर्भसंयुक्तां त्रिरब्दं कृच्छ्रमाचरेदिति ॥ एवं सति त्रयस्त्रिं[illegible]हेरछ्राप्रायश्चित्तेन सगर्भां मृतां संत्रा[illegible] व्याजठरभे
दननिमित्तप्रायश्चित्तेनाल्पमपि संत्रो[illegible]ध्योक्तविधानान्नां संस्कुर्यात् ॥ सगर्भाया स्त्रस्याद्दहने तु त्रैवार्षिकं प्रायश्चि
त्तं कर्तव्यं कुर्यादिति नात्सर्यमिति विधानपारिजाते गर्भिणीमरणविधानम् ॥ ॥ अथ धनिष्ठापंचकमृतसंस्का
रविधिः ॥ गुरुडपुराणे ॥ आदौ कृत्वा धनिष्ठार्द्धमेतन्नक्षत्रपंचकं ॥ रेवत्यंतं सदा दूष्यमभर्भंसर्वदा भवेत् ॥ दाहस्तत्र न
कर्तव्यो विवादः सर्वजातिषु ॥ न जलं दीयते तेषु न शुभं सर्वथा भवेत् ॥ पंचकानंतरं कार्यं कर्तव्यं सर्वमन्यथा ॥ पुत्रा
णां गोत्रिणां तस्य संतापो ह्युपजायते ॥ गृहे हानिर्भवेत्सृष्टेऽक्षेत्रेषु मृतस्य च ॥ यद्वा प्राणेन्त्यस्य दिने विधिं कृत्वा
ततो दहेत् ॥ विधिर्यथा ॥ शवस्याथ समीपे तु क्षेप्तव्या पुत्तलास्तथा ॥ दर्भमयास्तु चत्वारो धक्षमंत्राभिमंत्रिताः ॥
यक्षंप्यत्र च त्वारइत्युक्तं ॥ तथापि पंचमीणादायो [illegible] दद्यादिति ॥ विनियोगवाक्ये पंचम [illegible] मुपादाय त्राऽपि पंचमेति
सेयं ॥ ततो दाहः प्रकर्तव्यो विना [illegible] पुजं कुर्यु ॥ पंच का[illegible]रं कार्यं कर्मदाहादिकं [illegible] ॥ अथवा तद्दिने कार्यो दा

हस्तविधिपूर्वकं॥ धनिष्ठापंचके [illegible] नक्षत्रे [illegible]॥ त्रिपुष्करे याम्ये [illegible] कारयेद्बुधः॥ त्रिपुष्करलक्ष
णं वक्ष्यते [illegible] नक्षत्र॥ [illegible] आदीर्यते॥ [illegible] स्नापयेच्च प्रयत्नतः॥
दर्भपिंजलिनाः कार्याः पंचोर्णासिस्त्र वेष्टिताः॥ [illegible] शवं दहेत॥ प्रेतवाह प्रेतसखं प्रे
तपः प्रेतभूमिप॥ प्रेतहर्ता पंचमस्तु नामान्येतानि च क्रमात्॥ शिरसि प्रथमं [illegible] द्वितीयां नेत्रयोः क्षिपेत्॥
तृतीयां वामकुक्षौ तु चतुर्थं [illegible] नाभिदेशे [illegible] पंचमीं पादयोर्दद्यात् अधुपुष्पादिचर्चितं॥ प्रतिमा पर्यथाज्येन ना
मभिर्जुहुयात्क्रमात्॥ [illegible] धारां ततो दद्यात् [illegible] स्याप्यनेन मंत्रेण परे [illegible] जुहुयाद्धुतं॥ त
तः [illegible] विधिना कर्म [illegible] चरेत्॥ [illegible] दहेत् समाचरेदिति॥ [illegible] स्पष्टप
योगः प्रतन्यते॥ [illegible] कालादिसंकीर्तनं [illegible] कर्मणि प्रेत साधनिष्ठापंचकमरणे त्रिपु
ष्करनक्षत्रमरणे [illegible] दिनं [illegible] विनाशार्थं धनिष्ठापंचकमरण
विधिं त्रिपुष्करन [illegible] मरणे [illegible] विधिं चाकरिष्ये इति संकल्प्य॥ दर्भैः पंचप्रतिमाः कृ
त्वा [illegible] संवेष्ट्य [illegible] प्राणप्रतिष्ठां [illegible] आल्यादि [illegible] प्रेतवाह प्रेतसखं प्रेत
पे प्रेतभूमिप प्रेतहर्ते [illegible] निः कृत्वा दाहसमये प्रेताप [illegible] त्॥ तयोः [illegible] प्रेतवहं शिरसि।
प्रेतसखं नेत्रयोः॥ प्रेतपं वामकुक्षौ प्रेत [illegible] पं नाभौ। प्रेतहर्तारं पादे [illegible] दद्यात्॥ तासामुपरि प्रेतवहा ॥२८॥

यस्याहे [illegible] दिप्रयोगेण घृताहुतीर्हुत्वा [illegible] धारां च दद्यात् यमाय सोमं त्र्यंबकं यजामहे इति मंत्राभ्यां पंचप्रतिमा
प्रत्येकमाज्याहुतीर्हुत्वा [illegible] विधिना संस्कुर्यात् [illegible] धनिष्ठापंचक त्रिपुष्कर [illegible] नक्षत्रमरणासंस्कृ
रविधानं॥ [illegible] संस्कारानंतरं कार्यविशेष [illegible] तत्कालेतनः पुत्रः कुर्या [illegible] तिकपोष्टिक॥ [illegible]
पात्रं [illegible] तिलैर्वीह्यं दद्याद्विजन्मने॥ एकाशीतिपलं [illegible] वा [illegible]॥ नवपट्टू त्रिपलं वापि दद्या [illegible]
नुत्तये॥ [illegible] महे [illegible] प्रीयतां [illegible]॥ [illegible] दिप्रयच्छति॥ स्वर्णदानं रुद्रजा
प्यं लक्षहोमो द्विजार्चनं॥ [illegible] यथा कार्यं जपहोमं [illegible]
चेति मिति॥ गारुडेपि॥ [illegible] काले न दापुत्रे [illegible] तेनरः॥
तिलांश्चैव हिरण्यं च तदुद्दिश्य घृतं देहे तु॥ [illegible] स्नापनं तत॥ [illegible]
निर्वपणं देवतानां तथाहुतिः॥ यमाय धर्म [illegible] सर्वे [illegible] काय [illegible]
यायच॥ [illegible] वराय [illegible] नीलाय परमेष्ठिने॥ [illegible] चित्रगुप्ता [illegible] मात्॥ विधानात्र
वं पणं कृत्वा एकैकाम्राहुतिं हुनेत्॥ एतेन [illegible] सर्वदोष [illegible] मतानि॥ अथैषां [illegible] नामभि [illegible]
क्ष्यते यासदृश्य प्रयोगः प्रोच्यते॥ [illegible] आदि संकीर्त्य अमुकगोत्रस्यामुकनाम्नो धनिष्ठापं
चकादिमरणसूचिता [illegible] अरिष्टशुपशमनार्थं तथापरि [illegible] मम [illegible] रिष्टनिरसाद्य

॥२७॥

दयार्थं च शांतिं करिष्ये इति संकल्प्य गणेशं संपूज्य पुण्याहं वाचयित्वा जपहोमार्थं मत्विजो वृत्वा द ... गोमयेनोपलि
प्तायां संप्रोक्ष्य धान्योपरि ताम्रकलशमव्रणं मंत्रपूर्वकं स्थापयित्वा तत्र सर्वौषधीः प्रक्षिप्याथ नक्षत्रमूर्त्तिः पंचा
न्युत्तारणपूर्वकं यथायोगं प्रतिष्ठाप्य कलशोपरि स्थापयित्वा षोडशोपचारैः पूजयेत्॥ तत्र धनिष्ठादेवता वसवः॥
शततारकादेवता वरुणः॥ पूर्वाभाद्रपदादेवता अजैकपात्॥ उत्तराभाद्रपदादेवता अहिर्बुध्न्यः॥ रेवतीदेवता पूषा॥
इति धनिष्ठापंचकदेवताः॥ त्रिपादेषु यन्नक्षत्रे मृतस्तन्नक्षत्रदेवता॥ भरणीदेवता तु यमः॥ तेत्रैकएव कुंभः
स्थाप्यः॥ एता देवता यथायोगं तल्लिंगकैर्वेदमंत्रैर्नाममंत्रैर्वा संपूज्य तत्र सविष्णुमहेंद्रौ रुद्रवरुणौ इति देवतापंचकं
पूर्वकलशे कलशांतरे वा समंत्रं संपूज्य ब्रह्मादिपंचदेवताग्रे माषमुद्गयवव्रीहिप्रियंग्वादिधान्यराशिं कृत्वा
कलशान्कुंभे यममंत्रेण यममावाह्य षोडशोपचारैः संपूजयेत्॥ चतुर्दश यमनामभिः॥ अथ ऋत्विजः कुंभाभिमंत्र
णपूर्वकं शांतिसूक्तं पवमानसूक्तं रुद्रसूक्तं च जपेत्॥ यथाशाखं वैदिकं सांगं रुद्राध्यायं जपेयुः॥ ततः स्वगृ
ह्योक्तविधिनाग्निं प्रतिष्ठाप्य ग्रहपूजां विधायान्वाधानं कुर्यात्॥ देवतापरिग्रह मित्यादि चक्षुषी आज्येनेत्यं
तमुक्त्वा आदित्यादिग्रहान् सतिलान्यद्रव्येण प्रत्येकमष्टाष्टसंख्याभिराहुतिभिर्नक्षत्रदेवता अपि यथा
संभवसंख्याभिस्तथा ब्रह्मादिपंचदेवताः यथासंभवसंख्याभिस्तिलान्याहुतिभिर्यमं धर्मराजं मृत्युमंत
कं वैवस्वतं कालं सर्वभूतक्षयं औदुंबरं दध्नं नीलं परमेष्ठिनं वृकोदरं चित्रं चित्रगुप्तं च स्थालीपाकेन चरु ॥२७॥

२७

पाणेष्टौ स्विष्टकृतमित्याद्यन्वाधाय निर्वपणाद्याज्यभागांतं कृत्वान्वाधानोक्तप्रकारेण प्रधानहोमं कृत्वा स्विष्टकृदादिहो
मशेषं समाप्य समस्तकलशोदकैः समंत्रमभिषिक्तः सकुटुंबो यजमानो दानानि दद्यात्॥ तत्र कांस्यपात्रे तैलं निक्षिप्य
तत्र मवलोक्य ॐ तैलं तुष्टिकरं नित्यमायुष्यं पापनाशनं॥ अमांगल्यहरं नित्यमतः शांतिं प्रयच्छ मे इति सदक्षिणं तैल
पात्रं दत्वा ब्रह्मविष्णुमहेशेंद्रवरुणप्रीत्यर्थं पूर्वस्थापितमाषादिराशिं दद्यात्॥ तत्र मंत्रः॥ धान्यं करोति दातारं धान्यं
प्राणिहितं स्मृतं॥ तस्मात्प्रदीयते धान्यमतः शांतिं प्रयच्छ मे इति॥ तिलाः स्वर्णसमायुक्ताः दुरितक्षयकारकाः॥ वि
ष्णुप्रीतिकराणि स्युरतः शांतिं दिशंतु मे इति तिलान् दद्यात्॥ लोहदानमंत्रः॥ यो यस्मात् दायकार्याणि त्वदधीनानि सर्वदा॥ लांग
लाद्यायुधादीनि मतः शां ... सन्निसंभवं महिषीं दद्यात्॥ लक्षहोमं च कुर्यात्॥ इंद्रादिलोकपालानां या राजमहिषी
सदा॥ महिषीदानमाहात्म्याद स्तु मे सर्वकामदा इति महिषीदानमंत्रः॥ ततो गवामुंगेवृत्तिगो दानं॥ हिरण्यगर्भग
र्भस्थं इति सुवर्णदानं॥ सर्वभूताश्रये ति भूमिदानं॥ दत्वा यथाशक्ति ब्राह्मणभोजनं संकल्प्य भूयसीं दत्वा उ
द्वाहितदेवताविसर्ज्य विप्राशिषो गृहीत्वा सुखी भवेत्॥ इमां शांतिं सपिंडीकरणादूर्ध्वं पूर्वं वाभद्रदिने कुर्यादि
ति विधानपारिजाते पंचकत्रिपादभरणीनक्षत्रमृतशांतिविधानं॥ ॥अथ प्रोषितस्य मृतबुध्या कृतप्रेत
कार्यस्य यदि पुनरागमनं तद्विधानमुच्यते हेमाद्रौ॥ वासिष्ठः॥ अमृतं मृतकं मोर्ध्व कृतं यस्यौर्ध्वदेहिकं॥
आगते तु पुनस्तस्य घृतकुंडे निमज्य च॥ जातकर्मादि संस्कारान्सद्यः कृत्वाद्य भार्यया॥ विवा ... कर्तव्यं ततो

ग्न्याधेयमेव च॥होममात्रं भवेत्तस्य देहे मधुके षु कल्पितम्॥ द्वादशाहं ब्रह्मचर्यं त्रिरात्रमथ वा भवेत्॥ अग्निना ध्याय
विधिवद्ब्राह्मणः सोमेन यायजेत्॥ [illegible] पशुना इष्टिं वैश्वानरीं [illegible]॥ महाव्याहृतिभिर्होमो जातकर्मादिषु त्रि
षु॥ नेतेषु स्युर्दश श्राद्धं तेषां नैमित्तिकं चरेत्॥ [illegible] यदि [illegible] राधाय पावकान्॥ अन्वारंभणयुक्तां तां मात
श्राद्धं विवर्जितां॥ पौर्णमासादिकाः सर्वाः [illegible] कार्याः यथोदिताः॥ तत्रोग्नये आयुष्मते ष्टाकपालं चरुं वपेत्॥
निर्वपेदित्सर्थः॥ अनुवाक्या अग्न आयूंषि आयुष्मानग्ने इत्यर्थः॥ अत्र समस्तदर्शो वत्सरः [illegible] स्यात्सोर्णमासव
त्॥ अनाहिताग्नेरप्येवं स्मार्त्तकर्म यथोदितमिति॥ [illegible] दर्शानपारिजाते [illegible] तत्क्रियस्य पुनरागमने विधानं॥ 【४५】॥
अथ सर्पहतस्य नागबलिविधानं॥ [illegible] सर्पदष्टस्य संस्कारं [illegible] कोहं वदीष्यते॥ नाग्निनं
त्योदकं तस्य नाशौचमपि कारयेत्॥ संवत्सरांते संपूर्णे नागं संपूज्य शक्तितः॥ नारायणबलिं कृत्वा तस्य श्राद्धं सं
स्कारमाचरेत्॥ अन्यथा कुरुते [illegible] नागतिः स्यात् [illegible]॥ नागकृत विधानमुक्तमा [illegible] यन गं [illegible] परि [illegible]॥
अथ नागबलिः सर्पहतं दारुमयं [illegible] पंचापञ्चफणं नागं [illegible] श्रावणादि पदस्यान्यस्य वा मासस्य
शुक्लपंचमीमारभ्य मासे मासे तस्य तेमासंत [illegible] पोषितो रात्रौ पंचम्यां [illegible] स्नापयित्वा शुचासने शुचिः सुर
क्तिगंधपुष्पधूपदीपैः सितैरभ्यर्च्य घृतपायसमोदकान्निवेदयेत्प्रणमेदनुमासमेकैकमनंतं वासुकिं शंखं पद्मं कं
बलं कर्कोटकमश्वतरं धृतराष्ट्रं शंखपालं कालियं तक्षकं कपिलमिति॥ [illegible]॥ पायसं सर्पिः क्षीरमन्ये बलिमुद्धृत्य

जागरित्वा [illegible] ते [illegible] ब्राह्मणान् संतोष्य दक्षिणया तोषयित्वा नागाः प्रीतिं या [illegible] संवत्सरांते बहून् ब्राह्मणान् भो
ज्ये देषनागबलिरथ वोभयोः पक्षयोः पंचमीषु समष्टायां सुविपिष्टेन सर्पमुद्धिः [illegible] सितैरभ्यर्च्य क्षी
रमोदकं निवेद्य पश्चाद्यमुं [illegible] सर्पं मधुरमन्नं [illegible] संवत्सरांते सौवर्णं नागं [illegible]
दद्यात् नारायणबलिं [illegible] यदि [illegible] मंत्रस्तुतेरे॥ ये सर्पाः सत्सु लोकेषु ते सनागपु
रोगमाः॥ नमोस्तु ते [illegible] प्रीताः प्रसन्नाः संतु [illegible] इति [illegible] सर्पहतस्य नागबलिविधानं॥ 【४६】॥
अथ नारायणबलिविधानं [illegible] विष्णुपुराणे॥ एकादशीं समासाद्य शुक्लपक्षस्य वै तिथिं॥ विष्णुं समर्च
येद्देवं यमं वैवस्वतं तथा॥ दशपिंडान् घृताभ्यक्तान् दर्भेषु मधुसंयुतान्॥ तिलमिश्रान् [illegible] संयतो दक्षिणा
मुखः॥ विष्णुबुद्धौ समाधाय [illegible] क्षिपेत्॥ नामगोत्रग्रहं तत्र पुष्पैरभ्यर्चनं तथा॥ धूपदीपप्रदानं
च भक्ष्यं भोज्यं तथापरं॥ निमंत्रयेत विप्रान् वै पंच सप्त नव वापि वा॥ [illegible] तपः समृद्धांश्च कुलोत्पन्नान् समा
हितः॥ अपरेहनि संप्राप्ते मध्याह्ने समुपोषितः॥ [illegible] त्वा विप्रांस्तानुपवेशयेत्॥ उदङ्मुखान्य
थाज्येष्ठं पितृस्वेहमनुस्मरन्॥ मनो [illegible] विष्णोर्वै सर्वं कुर्याद्यतात्मवान्॥ [illegible] यथोक्तं दैवं सर्वं त
दाचरेत्॥ [illegible] ततो विप्रान् [illegible] विधि॥ हविष्यव्यंजनेनैव तिलादिसहितेन च॥ पंचपिंडान्

प्रदद्यादेवरूपमनुस्मरन्॥ प्रथमं विष्णवे दद्याद्ब्रह्मणे च शिवाय च॥ यमाय सानुचराय चतुर्थं पिंडमुत्सृजेत्॥
मृतं संकीर्त्य मनसा गोत्रपूर्वं मतः परं॥ विष्णोर्नाम गृहीत्वैव पंचमं सर्वं च क्षिपेत्॥ तत्रानामध्यविधिवद्दक्षिणाभिः
समर्चयेत्॥ एकं तु उत्तमं विप्रं हिरण्येन समर्चयेत्॥ गवा वस्त्रेण भूम्या च प्रेतं मनसा स्मरन्॥ ततस्तु तोयदे स्तंभे
प्राह स्तैर्दर्भैः समन्वितैः॥ क्षिपेत्पुत्रगोत्रसर्वं तु नाम बुद्धो निवेदयेच्च॥ हविर्गंधतिलैः स्तुतस्मे दद्युः समाहिताः॥
मित्रभृत्यजनैः सार्द्धं पश्चाद्भुंजीत वाग्यतः॥ एवं विष्णुमतेः स्थितो यो ददात्यात्मघातिने॥ समुद्धरति तं क्षिप्रं
नात्र कार्या विचारणेति॥ सर्पदंश निमित्तं सौवर्णनागदानं परस्कृति रूपार्थवादेन भविष्यपुराणे सुमंतु
नाभिहितं॥ सुवर्णभारनिष्पन्नं नागं कृत्वा तथैव गां॥ व्यासाय दत्वा विधिवत्पितुरानृण्यमाप्नुयात्॥ तस्मात्
मनुजैरपि सर्पहतस्यौर्ध्वदेहिकयोग्यतासिद्ध्यर्थं सुवर्णसर्पदानं कृत्वा संस्कारः कार्य इत्याशयः॥ अत्र ना
रायणबलौ होमो प्युक्तोऽपरार्के॥ लौकिकाग्निं प्रतिष्ठाप्य आज्यभागांतमाचरेत्॥ चरु होमं ततः कुर्यात्पुरु
षसूक्तं पुरुषसूक्ते इति॥ आश्वलायनगृह्यपरिशिष्टे तु पुण्यमृतस्य नाम प्ययं विधिः कार्य इत्युक्तं॥ यथा॥
अथ नारायणबलिर्वा कृसंवत्सरान्मुद्धृ कालिभुक्के कादश्यां स्नात इत्यादि विस्तरे नैव नारायणबलि
कल्प इत्युक्तं॥ एवमन्यामपि स्वामिमते देवतायमद्वितीयायामध्यविधिमिमं कुर्यात्सोप्येनमपापं करोति
न तु पुण्यकृतोपि बलिमेनमतकृत्वापारलौकिकं कुर्यात्कृतं नोपतिष्ठंते तरिक्षेवितस्यतितस्माद्यथासंभ

नमपि कुर्यादिति॥ अत एवं सर्वार्थसारे होमतर्पणबलयोनोक्ताः॥ ॥अथैषां वाक्यानामेकवाक्यतया संदर्भप्रयोगः प्रो
च्यते॥ पूर्वोक्तपारवंड्यादीनामिष्टापूर्वमात्मघातिनां च नारायणबलिं कुर्यात्॥ तद्यथा॥ कस्यांचित्पक्षे कादश्यां नदाम
न्यद्वा तीर्थं गत्वा स्नानादि कृत्वा शुचौ देशे गोमयेनोपलिप्य संप्रोक्ष्य पूजासामग्रीं संपाद्य कृताचमनः प्राणानायम्य दे
शकालौ स्मृत्वा अमुकगोत्रस्यामुकशर्मणः प्रेतस्यात्महत्यादिनां पारवंड्यादिना वा जनितपापापनयनद्वारा और्ध्वदे
हिकक्रियायां संप्रदानयोग्यतासिद्ध्यर्थं नारायणबलिं कर्म करिष्ये इति संकल्प्य कलशपंचकं व्रीहीणां वायवानां वा स्थु
परि उदकं संस्थापयित्वोदकेनापूर्य दिक्षु तेन मंत्रेणाभिमंत्र्य सर्वौषधीतिलगंधादि प्रतिकलशं प्रक्षिप्य वस्त्रैर्वे
ष्टयित्वा पुष्पाणि पंचरत्नानि च प्रक्षिप्य तदुपरि ताम्रादिनिर्मितपूर्णपात्रेषु ब्रह्मा विष्णु शिव यम प्रेतानां पंच मूर्तीरग्न्यु
त्तारणप्रतिष्ठापूर्वकं स्थापयेत्॥ मूर्तिप्रकृतिः सुवर्णरजतं वा कर्षादिपरिमितं ग्राह्यं॥ तत्रावाहनादिषोडशोपचारा
न् कुर्यात्सर्वासामपि॥ तत्र विष्णोः पुरुषसूक्तेन पूजा॥ ब्रह्मणो हिरण्यगर्भ इत्यादेतल्लिंगेन मंत्रेण॥ रुद्रस्य तु कद्रुद्रा
येत्यादिना॥ यमस्य तु यमाय सोमं मिमीत्यादिना॥ प्रेतस्य तु अमुकगोत्रायामुकशर्मणे प्रेताय नम इति नाममंत्रेण॥
एवं पंचदेवताः पदार्थानुसमयेन कांडानुसमयेन वा यथाविधि संपूज्य विष्णवे महाफलं समर्प्य शूद्रास्त्वं पूर्णं वाचयित्वा
विष्णुं स्तुवीत॥ जितं ते पुंडरीकाक्ष नमस्ते विश्वभावन॥ नमस्ते स्तु हृषीकेश महापुरुष पूर्वज॥ अनादिनिधनो देवः
शंखचक्रगदाधरः॥ अक्षय्यपुंडरीकाक्षः प्रेतमुक्तिप्रदो भवेत्॥ विष्णुधर्मोत्तरे च तर्पणमप्युक्तं॥ तालक्ष्यं प्रति
विष्णुः॥ पूर्वं प्रमांतर्पयेत्स्त्यामंत्रैः पौराणवैदिकैः॥ तर्पणं पुरुषसूक्तेन मंत्रैर्विष्णोश्च कारयेदिति॥ पौराणो जितं ते

इत्यादि ॥ विष्णुमंत्राः विष्णुसूक्त ॥ ततः स्वगृह्योक्त [illegible] प्रतिष्ठाप्य ॥ [illegible] ॥ न नष्टि [illegible] अग्निं संस्था
हितेग्न्यावित्यादि चक्षुषी आज्ये नैसंतमुक्त [illegible] पुरुषसूक्तेन प्रत्यृचं षो [illegible] ग्राहं यद्येन [illegible]
ग्निं स्विष्टकृतमित्यादि प्राशितमुक्ता न्वाधानसमिधो हुत्वा स्वगृह्योक्तेन मार्गेण निधाय [illegible] वरं प्रयच्छेत्
[illegible] पुरुषसूक्तेन प्रत्यृचं षो [illegible] यदं नम मेति सांगो त्र्य [illegible] ॥ ततः
स्विष्टकृदादि होमशेषं समाप्यार्चितदेवसमी [illegible] मुकगोत्राया मुक [illegible] त्रे नायं विष्णु [illegible] णे
नू
पिंड इति मधुघृत [illegible] तीलमिश्रितं [illegible] मुद [illegible] कं दक्षिणाग्रे [illegible] प्राची
नावीति परा चीनेन दक्षिणेना दत्वा प्रत्ये [illegible] त्वा पिंडा [illegible] यनि संचे [illegible] स
क्त्वा ध्यायं पिंडान् नुभंत्य [illegible] सूक्तेन कृत्वा [illegible] मि [illegible] गोदकेन पि [illegible] ॥ गं [illegible] पुनरघ्य
र्घ्य प्रवाह [illegible] सिपित [illegible] तत पुरुषसूक्तेन [illegible] नारायण
णरूपं तर्पयामीति प्रेत [illegible] पुरुषसूक्तेन [illegible] तर्पयेत् ॥ ततः पुरुषाहार [illegible] मिन्मन्नं विष्णवे
ब्रह्मणे शिवाय [illegible] यमाय च व [illegible] दद्यात् ॥ न [illegible] ब्रह्मा विष्णु [illegible] वसो [illegible] कराः ॥ बलिं
गृहीत्वा कुर्वंतु प्रेतस्य चामुक्तां गतिं ॥ इति मंत्रमुक्त्वा दिक्षु [illegible] दद्याप्रतिदि
वसं त्रिविधं फलं समर्प्य पात्रांतरे सार्कराम [illegible] सपंर्ण निवेदयेत् ॥ एवं दिवा कर्म निर्वर्त्य [illegible] त्रौ अयु

[illegible] संचसस [illegible] नामे [illegible] तेन [illegible] योग [illegible] स्तोत्रपाठादिना [illegible] जागरणं कुर्या
त् ॥ ततः श्वोभूते [illegible] विष्णुदिन्युनर [illegible] दिनादि [illegible] नावीति [illegible] नारायण [illegible] तिष्ठितं श्रा
द्धं पंचकमेकोद्दिष्टविधिना [illegible] इति संक [illegible] द्दिष्टविधिना [illegible] केन ब्राह्मणपाद प्रक्षालनादि [illegible] त्वा यथा
ज्येष्ठमुदङ्मुख [illegible] उपवेश्य [illegible] दित्वा [illegible] तं [illegible] पिंड पितृयज्ञवदुल्लेखनाद्यवनेजना
ते कृत्वा विष्णवे ब्रह्मणे शिवाय [illegible] इत्यादि प्रयोगेण [illegible] दक्षि
णसंस्थं पश्चिमसंस्थं वा चतुरः पिंडान् दत्वा [illegible] नामगोत्रे [illegible] विष्णु [illegible] प्रेतं स्मृत्वा विष्णुरूपाय प्रेता
य पंचमं पिंडं दत्वा प्रसवनेन नादि पिंडप्रजा [illegible] मध्ये [illegible]
णं तं ब्राह्मणं प्रेतस्थाने [illegible] नसंतो [illegible] द
कस्थाने [illegible] तुलसीयुतं [illegible] ततः [illegible] कृत्वा मुक
गोत्राया मुक [illegible] प्रेताय विष्णुरूपायेदं [illegible] कमुपतिष्ठता [illegible] तिल मुद कं [illegible]
दापयेत् ॥ ततो [illegible] नादि [illegible] समाप्य [illegible] पापमगाहितं
करो [illegible] स्वादि [illegible] कायं
सपरार्द्धः ॥ यथा विष्णुश्राद्धसमाप्ति [illegible] त्रयोदश्यादि [illegible] पिंडदा [illegible] इति

॥३१॥

नोक्तं मिताक्षरादौ॥ तेन यथासंप्रदायं व्यवस्था॥ पुत्रमरणस्यापीमं विधिं यथासंप्रदायं कृत्वा पारलौकिकं कुर्या
दिति विधानपारिजाते आश्वलायनगृह्यपरिशिष्टोक्तनारायणबलिप्रयोगविधानं॥ ॥अथ सहगमन
विधानं॥ हेमाद्रौ यमः॥ अथान्वारोहणं स्त्रीणामात्मनो भर्तुरेव च॥ सर्वपापक्षयकरं निरयो[illegible]त्तारणा
य च॥ अनेकस्वर्गफलदं मुक्तिदं चानेकैव च॥ जन्मांतरे च सौभाग्यं धनपुत्रादिसमृद्धिदं॥ हारीतोपि॥ मृते
भर्तरि या नारी धर्मशीला दृढव्रता॥ अनुगच्छति भर्तारं शृणु तस्यास्तु यत्फलं॥ तिस्रः कोट्योऽर्द्धकोटी च
यावंति रोमकूपाणि च॥ तावंत्यब्दसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते॥ मातृकं पैतृकं चैव यत्र कन्या प्रदीयते॥ कु
लत्रयं पुनात्येषा भर्तारं यानुगच्छति॥ संस्थिते निष्ठया नारी म्रियते च मृते प्रिये॥ सुस्थितं दुःस्थितं वापि
भर्तारं सा पुनाति वै॥ सारं तेपि॥ व्यालग्राही यथा व्यालं बलादुद्धरते बिलात्॥ तद्वत्सतिपापकृतं निरया
दुद्धरेत्ततः सैषा फलवाक्यं॥ तत्र कर्तव्यमुक्तं दिवोदासनिबंधे॥ तैलाभ्यंगपरा स्नात्वा धृतनाव्याक्तुले
पना॥ अश्वपृष्ठे समारूढा वपती तंदुलान्स्रजेत्॥ आनमनीरधिं विप्रान्देवमन्निरूनपि हसंती ददती
वित्तं सर्वसाधारणं सती॥ ततः पितृवनं गत्वा स्नात्वा संकल्पपूर्वकं॥ सौभाग्यद्रव्यसंयुक्ता चूर्णान्दिग्धा
स्य लत्नतः॥ लक्ष्मीनारायणं देवं सत्वरं प्रार्थयीत वै॥ लक्ष्मीनारायणो देवो बल्लभस्त्वगुणाश्रयः॥ गाढं सत्वं

२२

२६

॥३१॥

मे देयाद्दायणैः परितोषितः॥ सोपस्काराणि भूषाणि वायनैः संयुतानि वै॥ लक्ष्मीनारायणप्रीत्यै सत्वरं मां
ददाम्यहं॥ अग्नेः समीपमागत्य पंचरत्नानि पल्लवे॥ नीलांजनं तथा वस्त्रं मुखे तां रलफलं न्यसेत्॥ ततोग्निप्रा
र्थनां कुर्यान्मंत्रेणानेन निश्चितं॥ स्वाहा संश्लेषनिर्विण्ण सर्वगोत्रकृतासन॥ सत्वमार्गप्रदानेन नय मां भर्तृर
न्तिकं॥ ततोग्नौ जुहुयादाज्यं स्रुवेणाष्टाहुतीन्बुधा॥ तेनाधिपतिमग्निं च विष्णुं सत्पतिं हुनेत्॥ कालं धर्माधि
पं चैव पृथिवीलोकधारिणं॥ अस्योरसाधिष्ठात्री तोयायुर्बलपतिं तथा॥ सर्वाधिपतिमाकाशं धर्माधिष्ठा
नं कालकं॥ अस्यश्च सर्वसाक्षी स्या ब्रह्माणं वेदनायकं॥ रुद्रं स्मशानाधिपतिं विष्णुं सर्वपतिं तथा॥ एकादशाहु
तीर्हुत्वा कुर्यादग्नेः प्रदक्षिणं॥ त्रिवारं मारुतपुष्पाणि गृहीत्वाग्निं पुनर्नमेत्॥ त्वमग्ने सर्वभूतानामंतश्चरसि सा
क्षिवत्॥ त्वमेव देव जानीषे न विदुर्यानि मानुषाः॥ अनुगच्छामि भर्तारं वैधव्यभयपीडिता॥ सत्वमार्गप्रदाने
न नय मां भर्तुरंतिकं॥ मंत्रमुच्चार्य स्नानेकैः प्रविश्याच्युत तारानं॥ तां प्रेतस्योत्तरे सुसाविभ्रयाद्देवरःक
रे॥ अयो दृष्टीति मंत्राभ्यां दुर्बलां तां समुन्नयेत्॥ सखाधिकात्सुहृत्समाश्वास्यानलं विशेत्॥ लक्ष्मी
नारायणं देवं स्मरंती प्राणवल्लभमिति॥ ॥इदं सहगमनं गर्भिणीनां बालपत्यानां रजस्वलानां सू
तिकानां च निषिद्धं॥ तदुक्तं मदिरेणा॥ बालपत्याश्च गर्भिण्यः सूतिकाश्च रजस्वलाः॥ भर्तारं नानुगच्छेयु

॥ विधा॰ स्त॰ पं॰ ॥
॥ ३२ ॥

गमनेपापमाप्नुयुः॥ गर्भिणीवधजं पापं [illegible] प्राप्नुयादि [illegible] रजस्वलाश्चाघृतान्तेऽपि ततः स्नानं देवाकालव
वशात्संदेहात्तुगन्तुं मिच्छति नपंचमादिदिनमनीयुरिति॥ [illegible] विशेषं [illegible] दृष्टिपेऽवगाहिणा॥ यदा
स्त्रियामुदक्या यापःनिःप्राणान्समुत्सजेत [illegible] तदैव [illegible] स्यादित्युक्तं॥ मुसलाघातनस्तद
सकृत्स्रवते योनिर्भवेत्॥ विरजस्कामनामानार्यो [illegible] प्रकुर्वत पंचमृत्तिका
पृथक्॥ त्रिरात्रि [illegible] पंचदश [illegible] रोहेदुत्तानं॥ नारी
णां सरजस्कानां मिरं [illegible] रुद्राहतेति [illegible] रोहणक्ष
त्रियादिस्त्रियाः पृथक्क [illegible] वर्णति हेमाद्रौ [illegible]
नवा रिजातमिताक्षरादिग्रंथेषु॥ चिति [illegible] आपस्तंबस्य [illegible] चिति [illegible] नुयाना
रीमोहाद्विचलिता भवेत्॥ प्राजापत्यं [illegible] गमने समये चिति
पत्रे [illegible] सर्थः॥ देवमानानीयेपि॥ मोहाद्विचलितानारी [illegible] कथंचन॥ आजापत्यं चरेत्सापि भवव
र्यभिवेदनमिति॥ ॥ अथैषां च यो नामेकवा [illegible] प्रयोगः प्रदर्श्यते॥ सहगमने कृता भवेत्सा

३ ना

या नारी सौभाग्यद्रव्यमयं चत्तीसु [illegible] स्योपवास व्रतानन्तं [illegible] दातारं लक्ष्मीनारायणं
स्मरंतीतिष्ठेत्॥ ततो भर्तरि मृते सति स्मशाने [illegible] मिमिसस्नाता देशकालौ [illegible] संकीर्त्य आस्मनोऽप

॥ ३२ ॥

तुर्भिन जन्मजन्मांतरपरंपरार्जितसर्वपापक्षयद्वारा लक्ष्मीनारायणप्रीत्यर्थं पुराणोक्तानेक फलप्राप्त्यर्थं चान्वा
रोहणं करिष्ये॥ तदंगतया विहितं हरिद्राकुंकुमांजनादिसौभाग्यद्रव्ययुतवंशपात्रदानं करिष्ये इति संकल्प्य
सोपस्काराणि शूर्पाणि दद्यात्॥ तत्र मंत्रो॥ लक्ष्मीनारायणो देवो बलसत्त्वगुणाश्रयः [illegible] सत्त्वं च मे
देयाद्वायनैः परितोषितः॥ सोपस्कराणि शूर्पाणि वायनैः संयुतानि च॥ लक्ष्मीनारायणप्रीत्यै सत्काममांद
दाम्यहं॥ अनेन सोपस्कारशूर्पदानेन लक्ष्मीनारायणः प्रीयतामिति विदेत्॥ ततो समीपमागत्य पंचरत्नानि

ॐ

नीराजनं च प्रांचल्ले देवो ब [illegible] त्वामुख मुक्ताफ [illegible] अग्निं प्रार्थयेत्॥ तत्र मंत्रः॥ स्वाहा संश्लेषनिर्विण्णा
सर्वगो च हुताशन॥ सत्यमार्ग प्रदानेन नय मां पत्युरंतिकं॥ इसग्निं प्रार्थ्य पंचाग्नौ जुहुयात्॥ ॐ अग्नये

ते जोऽधिपतये स्वाहा॥ १॥ विष्णवे सत्त्वाधिपतये स्वाहा॥ २॥ कालाय धर्माधिपतये स्वाहा॥ ३॥ पृथिव्ये लो

स्य

काधिष्ठात्र्ये स्वाहा॥ ४॥ अद्भ्यो रसाधिष्ठात्रीभ्यः स्वाहा॥ ५॥ वायवे बलाधिपतये स्वाहा॥ ६॥ आकाशाय स
र्वाधिपतये स्वाहा॥ ७॥ कालाय धर्माधि [illegible] स्वाहा॥ ८॥ अग्न्यः सर्वसाक्षिणीभ्यः स्वाहा॥ ९॥ ब्रह्मणे वेदा
धिपतये स्वाहा॥ १०॥ रुद्राय स्मशानाधिपतये स्वाहा॥ ११॥ सत्त्वाधिपतये विष्णवे स्वाहेति केचिज्जुह्वति॥
एवमाज्याहुतीर्हुत्वाग्निं प्रदक्षिणीकुर्यात्॥ ततः सोपस्कारां नामारूह्य फलपुष्पांजलिं गृहीत्वा

॥२९॥ का

ग्निं प्रार्थयेत्॥ त्वमग्ने सर्वभूतानामन्तश्चरसि साक्षिवत्॥ त्वमेव देव जानीषे न विदुर्यानि मानुषाः॥ अनुगच्छा
मि भर्तारं वैधव्यभयपीडिता॥ सत्त्वमार्गप्रदानेन नय मां भर्तुरंतिकमिति॥ एवमग्निं प्रार्थ्य प्रेतस्यानंतरतः स्थितां
देवरः शिष्यो वा नमस्कृत्य करे धृत्वा उदीर्ष्वेति द्वाभ्यां मंत्राभ्यां सत्वरहितामुत्थापयेत्॥ सत्वाधिकानुस्वय
मेव सुहृदः समाश्वास्य भर्तारं विष्णुरूपं स्मरंती पत्युः सान्निध्ये पात्रविन्यासोत्तरकाले पतिवामांगभागे चि
तिं प्रविशेत्॥ अन्यत्र संग्रहे॥ वामांगे निधिवत्काष्ठं निचयेद्दर्शयंत्यते॥ उत्तानशायिनी भर्त्रा सा संस्मरेत्तं जनार्द
नं॥ तद्द्रंगपंचके पुत्रो देवरो वाथ गोत्रजः॥ जुहुयात्सर्पिरादाय गायत्र्याहुतिपंचकं॥ नासिके वक्त्रे ललाटे च हृद
ये कर्णयोर्द्वयोः॥ अग्निं प्रजापतिं चंद्रं सूर्यं च यममेव च॥ यजेद्देवानिमानुत्रो नाभ्यादिषु यथाक्रमं॥ दहत्ये
त तो वह्निं त्वं पौरादीपयस्व सुधीरिति॥ ततः पुत्रादिर्यथाविध्यग्निदानादिकं कुर्यात्॥ सहगमने॥ दशपिंडेवि
शेषमाहैरणुः॥ एवं श्राद्धद्वयं कुर्यात्कार्यैर्म्यादिकपाकतः॥ एकोद्दिष्टं पार्वणं च शेषं प्रकृतिवत्स्वेदिति॥
दृष्ट्वा पद्धतावपि॥ अन्वारोहणे वयवापिंडार्थस्तंत्रेण पाकः कार्यः पिंडस्तु पृथगिति॥ श्राद्धकल्पेपि॥ अन्वा
रोहे कृते पत्न्याः पृथक्पिंडमस्ति केचन लीनामतं त्रैरैव तदादद्याद्दंपत्योरविशेषतः॥ पृथक्शिलेन कुर्वंत
दद्यादेकशिलेन तथा॥ नवश्राद्धानि सर्वाणि सपिंडीकरणं पृथक्॥ नवश्राद्धं तु दंपत्यो ... रन्वारोहण एव हि
ति लौगाक्षिवचनमुदाहृत्य व्याख्यातं॥ यथा दंपत्योरन्वारोहणनिमित्तेन मृतयोरेकेचे पिंडनिर्वपणं श्रा

॥२९॥

नै

धि

ना

द्धं च द्विपितृकश्राद्धवत्समासेन स्यात्॥ नवश्राद्धं तु पृथगेव॥ एवमनेकासाममन्वारोहणेपि ज्ञेयं॥ यच्च स्मृत्यर्थसारे॥ एक
चितां समारूढौ दंपती निधनं गतौ॥ पृथक्श्राद्धं तयोः कुर्यादोदनं च पृथक् पृथक्॥ इति तन्नवश्राद्धविषयं॥ एवमेवम
दनपारिजातकारादयो मेनिरे॥ हेमाद्रिस्तु मृताहनीत्+ने समासेन॥ अत्र मृताहनीति विशेषोपादानान्मृततिथि+
+भेदे तु क्षयाहादौ न समासः॥ ... तु पृथगेव+ स्य परिसंख्यापरिहाराय मृताहनीति यथाश्रुतानुरोधेन सांवत्सरि
कश्राद्धमात्रविषयमेतत्॥ तेन सपिंडीकरणतीर्थश्राद्धादौ पृथगेव देयमिति व्याख्यातवान्॥ स्मृत्यर्थसारे तु
अन्वारोहणे एकचितारोहणे वा स्त्रिया पृथक् सपिंडनं नास्ति॥ भर्तुः कृतेन स्त्रियाः कृतं भवतीति वर्णितं॥
श्राद्धकाशिकायामपि॥ मृते पितरि मातुस्तु न कुर्यात्सहपिंडनं॥ पितुरेव सपिंडत्वे तेन स्यादपि कृतं भवेदिति स्मृति
वचनमुदाहृतं॥ तत्रापि॥ सत्रैकेनैवेति बह्वचः॥ भन्त्रादित्रये सन्ये॥ अत्रायं सावः॥ दंपत्योः परस्परमंत्र
कं पिंडद्वयमेलनं कृत्वानंतरं पितामहादित्रयेण सपिंडनं कार्यं॥ पक्षांतरे केन कर्तव्यं सपिंडीकरणं स्त्रियाः सा
मृतापि हि तेन तेनैक्यं गता मंत्राहुतिव्रतैरिति नियमस्मरणात्॥ अत्रान्यो विशेषः श्राद्धकाशिकायां उशनसोक्तः॥
अखंडितो यदा खंडः पत्न्यां चैकेन योजितः॥ अन्वष्टक्येषु कर्तॄणां तर्पणं च पृथक् पृथक्॥ पुनः सपिंडनं कार्यं पितृम
ह्यादिभिः सहेति तेनात्र सपिंडीकरणद्वयमिति ज्ञायते॥ क्षयाहश्राद्धं तु समासेनैव युक्तमेव॥ तथा॥ ...
एकचितारोहे च तिथिरेकेन जायते॥ एकपाके नैकपिंडे द्वयोर्यत्र तु नामनी॥ द्विजाकालद्वयं दैवकं त्रैक्ये तान्त्रि

कोविधिरिति शातातपस्मरणं ॥ प्रचेतस्त्विं स्तते ॥ किमनु[illegible]नां स्वमः ॥ हे क्षयाहश्राद्धं स्याद् उत्तमं तस्मतोऽहिति ॥
तत्रैक आह ॥ मासपक्षतिथि स्पष्टे यो यस्मिन्म्रियते हनि ॥ प्रत्यब्दं तु[illegible] क्षयाहे तस्य तद्धि दुरिसादिवचनात्
स्वमताह एवेति ॥ न [illegible] युक्तं ॥ न स्वान्यविषयसा[illegible] ॥ अयतः पृष्ठ नो वापि तद्रूपा म्रियते तु या ॥ तस्याः श्राद्धं प्रदा
तव्यं भर्तुरेव क्षया[illegible]मीति ॥ पुराणसमुच्चयवचनात् ॥ [illegible] कश्चिन्मासमा [illegible] न्द्रियुतिब्रता ॥ तस्याः प्रसादि
कं पुत्रः प्रकुर्यात्सिन्नवा[illegible] इति निर्णये ॥ प्र[illegible]परोक्षे वा तद्रूपा म्रियते तु या ॥ तस्याः श्राद्धं प्रकुर्वीत भ
र्तुरेव क्षयाहनीति श्रा[illegible] कारिका कारलिखितं [illegible]वचनाचेति सर्वमनवद्यं ॥ अथ मतिसंधिः सहगमने
नुगमने वा ऽवयवपिं [illegible] श्राद्धानि [illegible] पाकेन [illegible]पाकेन वा [illegible] कार्याणि ॥ सपिंडीकरणं तु पृ
थगेकं वा कार्यं ॥ तीर्थश्राद्धादिकं तु तेमादिमं तेपृथगेव ॥ क्षयाहश्राद्धं तु मत्तिथ्येकत्वे एकमेव ॥ मत्तिथिभे
दे तु पितृश्राद्धं कृत्वा तस्मिन्नेव दिने मातृश्रा[illegible] कार्यं [illegible]कादिश्राद्धं [illegible]मासादि [illegible] सहपार्वणं कार्यमिति
निर्णलितार्थः ॥ अन्यच्च कपर्दिकारिकायां ॥ [illegible] लोके पत्नी म्रियते यदि ॥ पत्न्या वा प्राकू
प्रमीतायां [illegible] कुर्वीत मृते ॥ तत्रातंत्रेण [illegible] मंत्रे बुद्धिं समस्यते ॥ [illegible] तु संस्कारः पृथ
गेव तयोर्भवेत् ॥ एकाहमृतयोर्युगपच्च वश्राद्धादिकं तयोः ॥ प्रचेतास्त्वो ॥ एकचितौ समारूढौ म्रियेते दंप
तीयदि ॥ तंत्रेण श्रपणं कुर्यात्पिंडदानं पृथकू पृथगिति ॥ ॥ इति विधानपारिजाते सहगमनविधानं ॥

एवं संस्कारमनुष्ठस्य प्रसक्तानुप्रसक्त मुख्य [illegible] प्रेतक्रियाधिकारि निर्णयः प्रस्तूयते ॥ बृहस्पतिः ॥
प्रमीतस्य पितुः पुत्रैः श्राद्धं [illegible] यत्नतः ॥ [illegible] भ्रातृ सुहृच्छिष्ये [illegible] लिमस्य पुत्रो हि तैः ॥ पुत्राभा
वे इति शेषः ॥ पितृ[illegible]दं रूप[illegible]णं ॥ [illegible] ॥ मातुः पितुः प्रकुर्वीत संस्थितस्यौरसः
सुतः ॥ तदभावे [illegible] वोढे [illegible] पुत्रः पौत्रः प्रपौत्रो वा भ्राता वा भ्रात
संततिः ॥ सपिंडसंततिर्वा [illegible] एव सर्वेषामभावे [illegible] सोऽर्भवेत् ॥ एकाहम
त्योर्युगपच्च वश्राद्धादिकं तयोः ॥ [illegible] अतिः ॥ मातृपक्षस्य पिंडे
न संबद्धा ये जलेन वा ॥ कुलद्वये [illegible] अर्थिवपा ॥ तेषां तत्र [illegible] प्रेतस्य वै

१ति

क्रिया ॥ वृद्धमनुः ॥ [illegible] पितृस्य कारयेद्वनीपतिरिति ॥ देवभानीये पिमद [illegible] अन्या पिता वा पिमा
तुः [illegible] पिंडप्र[illegible] वगोत्र्य एव बांधवः ॥ सर्वै रनुमतं [illegible] पुरतरं तं ॥ द्ये
ण वा विभक्तेन सर्वैरेव कारयेत् ॥ [illegible] ॥ अनुक्ताहृ पुत्रस्यस

२ति

॥३५॥

गोत्रेश्येव बांधवैः॥ प्रेतकार्यहितैः कार्यं सर्वं संप्रतिसिद्धये॥ अत्र रणप्रसवाद्यो पितत्रैव॥ प्रेतानां मतपिं
डं हि नदास्यंतीह येनराः॥ आत्मानं च तथा प्रेतं नयेत्पुनरक्षं ध्रुवमिति॥ अन्यत्रापि॥ दौहित्रो वा सगोत्रो
वा सपिंडश्च ततः परं॥ सब्रह्मचारी च सखा शिष्यो वा गुरुबांधवाः॥ अत्र संबंधिनो वा स्युः प्रेतकार्य
धिकारिण इति॥ अविशेषो विष्णुपुराणे॥ पूर्वाः क्रिया मध्यमाश्च तथा चैवोत्तराः क्रियाः॥ त्रिप्रकाराः
क्रियाः प्रोक्तास्तासां भेदं शृणुष्व मे॥ आद्याद्वादशाहमध्ये याः स्युः क्रियामताः॥ पूर्वास्ताः मध्यमा मासि
मास्येकोद्दिष्टसंज्ञिताः॥ प्रेते पितृत्वमापन्ने सपिंडीकरणादनु॥ क्रियंते याः क्रियाः पित्र्याः प्राच्यंते तास्तु उत्त
राः॥ पितृमातृसपिंडैर्वा समानसलिलैस्तथा॥ तत्संघातगतैश्चैव राज्ञा बाधनहारिणा॥ पूर्वाः क्रियाः
पूर्वर्तव्याः सपिंडैरेव चोत्तराः॥ दौहित्रेण नरश्रेष्ठ कार्यास्तत्तनयैस्तथेति॥ ब्रह्मचार्यब्रह्मचारिविषये तु
मनुः॥ श्राद्धं कुर्याद्व्रतस्थोऽपि प्रमीते पितृके द्विजः॥ व्रतस्य व्याघातः व्रतस्यावाप्त्रमेव द्यादिति॥ अव्रत
स्थोऽनुपनीतः॥ स्मृत्यंतरेऽपि॥ कुर्यादनुपनीतोऽपि श्राद्धमेकोऽपि यः सुतः॥ पितृयज्ञाहुतिं पाणौ जुहुयाद्ब्राह्मणस्य
सः॥ कृतचूडस्तु कुर्वीत उदकं पिंडमेव च॥ स्वधाकारं प्रयुंजीत वेदोच्चारं न कारयेत्॥ अकृतचूडस्य तु विशेषमा ॥३५॥

ह कात्यायनः॥ असंस्कृतेन पत्न्या च यग्निदानं समंत्रकं॥ कर्तव्यमितरत्सर्वं कारयेदन्यमेव हीति॥ असंस्कृ
तोऽकृतचूडः॥ सुमंतुरपि॥ अनुपनीतोऽपि कुर्वीत मंत्रवत्पैतृमेधिकं॥ यद्यसौ कृतचूडः स्यात् यदि स्याच्च त्रि
वत्सरः॥ अयमर्थः॥ वर्षत्रयानंतरं चूडाभावेऽपि पित्रोः सर्वं और्ध्वदेहिकं मंत्रवत्कुर्यात्॥ वर्षत्रयादर्वाक्कृत
चूडोऽपि शक्तश्चेत्सर्वं मंत्रवत्कुर्यात्॥ सोऽशक्तश्चेदग्निदानमात्रं समंत्रं कृत्वान्येन सर्वं कारयेदिति॥ मनुः॥
न ह्यस्य युज्यते कर्म किंचिदामौंजिबंधनात्॥ नाभिव्याहारयेद्ब्रह्म स्वधानिनयनादृते इति॥ स्वधा
निनयनं श्राद्धं॥ ब्रह्म वेदं॥ तत्रापि स्वधाशब्दमेवोच्चरेत्॥ नान्यमंत्रं॥ कृतचूडोपनीतः पित्रोः श्रा
द्धं समाचरेत्॥ उदाहरेत्स्वधाकारं न तु वेदाक्षराण्यसाविति विशेषोक्तेः॥ अपुत्रायाः सपत्नीपुत्रः
पतिर्वा कुर्यात्॥ यथाह कात्यायनः॥ विद्यमानौरसः पुत्रो जनन्या और्ध्वदेहिकं॥ तदभावे सपत्नीजः क्षेत्र
जो ... भार्यायास्तथैव च॥ श्वश्रोर्देवरस्तु चैव तदभावे च सोदरः इति॥ तदभावे सोदर इति विशेषो
भार्याभ्रातृसमवाये भार्याया एवाधिकार इति सिद्धं॥ स्त्र्यपि समंत्रकमेवौर्ध्वदेहिकं कुर्याद्सुतं ... गा
ह्निणा॥ यद्येषु मंत्रवत्सालीत्रमेव कुर्याद्यथाविधि॥ तयोर्ध्वदेहिकं त्वाहि मंत्राहाध्यमसंस्कृतो इति॥

॥ विधा॰ प॰॥
॥२६॥

इदं च पुत्राभाव विषयं॥ अपुत्रायाः पतिर्दद्यात् सपुत्रायां न तु क्वचित्॥ एवं पत्न्यपि विज्ञेया पत्युर्वै श्राद्ध
कर्मणीति रत्नाकरे॥ अपुत्राद्यनन्तरं तु पाठयेत्तीर्थे तत्[illegible] नामपत्न्यै [illegible] पिंडदस्तन्मे [illegible] मेतथे
इति मत्स्ये॥ अपुत्रस्य स्त्रियाः कार्यं पिंडं श्राद्धं तथोदकम्॥ क्रियाशौचं नरकं तेभ्यः प्रेत [illegible] लिङ्गं द्विजैः॥
उच्छिन्नबंधवं प्रेतं पिता भ्राता तथाग्रजः॥ जननी वापि संस्कुर्यान् महादेवोऽन्यथा भवेत् [illegible]
न प्रायश्चित्तं कस्य॥ यदत्र [illegible] मातामहश्च पिता कुर्यात्पुत्रस्य पैतृ[illegible] तथा भ्राता तु ज्येष्ठस्यैव मेव
हीति निषेधकृपन॥ तेनु [illegible] मृतस्य पुत्राद्य[illegible] कारि सम्यग्[illegible] स्येवं परं॥ न पुत्र
स्य पिता दद्यान्नानुजस्य तथाग्रजः॥ यदि स्नेहेन कुर्वीत [illegible] सपिण्डाः स्युरितिव्यासोक्तेः॥ पित्राश्च
द्धं न कर्तव्यं पुत्राणां च कथंचन॥ भ्रात्राश्चैव न [illegible] श्रोत[illegible] यसां॥ यदि स्नेहेन कुर्वीत सपिंडीक
रणं विना॥ गयायां तु विशेषेण ज्यायानपि समाचरेदिति [illegible] धायनोक्तेः॥ अन्यत्रापि पितुः पुत्रेण क
र्तव्या पिंडदानोदकक्रिया॥ पुत्राभावे तु पत्नी स्यात्सहस्य भावे तु सोदरः॥ [illegible] सपिंडो वा प्रेतश्राद्ध
समाचरेत्॥ अन्यः प्रेतक्रियाकर्ता पुनः संस्कारमर्हति॥ अदत्तं न प्रविष्ट [illegible] मरण्ये वा श्वेते चरेदिति॥ ॥२६॥

श्रा

एतत् कृत्यं तेनैव प्रदत्तस्य चेदितव्ययं॥ अनाथं ब्राह्मणं प्रेतं ये वहंति द्विजातयः॥ पदे पदे यज्ञफलमानुपू
र्व्याल्लभंतिते॥ नातेषामशुभं किंचित्पापं वाशुभकर्मणां॥ अवगाहानात्तेषां सद्यः शौचं विधीयत इति॥
ब्रह्मपुराणे॥ पुण्यार्थं प्रदत्तस्य सद्यः शौचविधानात्॥ सर्वाभावे धर्मपुत्रः कार्यः॥ अपुत्रस्यासुतः क्रा
यो यावत्कृतं कृप्रयत्नतः॥ पिंडोदकक्रियाहेतोर्नाम संकीर्तनाय चेति यमोक्तेः॥ नारायणवचपि॥ अदत्त
कन्यायाः पितरो दत्तः॥ अन्याभावे दत्तानामपि पितेव॥ दौहित्रमातामहौ परस्परं॥ मातामहाश्च दौहित्रो ज्ञा

मातृश्वश्रुरौ मिथः॥ श्वश्रूर्वधूः स्नुषा॥ श्रातरौ च मिथो दत्तः॥ गुरुशिष्यौ परस्परं॥ सर्वाभावे यः क्र
यां कुर्यात्तस्य सर्वं संपत्स्यतीति॥ सन्निहितत्वे पि पुत्रादीनां पतितत्वादौ दोषेनाधिकारः॥ पतितोना
भिसंस्कारं न क्रियां न च तर्पणं॥ कुर्यादुमत्त एवापि नान्यथैव स्यबीजमर्हति स्मृतेः॥ ब्रह्मचारी माता
पितृगुरूपाध्यायानामेव क्रियां कुर्यान्नान्येषां॥ यथाह सुमंतुः॥ न ब्रह्मचारिणः कुर्युरुदकं श्राद्ध
मेव च॥ यदि मातापिता गुरु[illegible] स्येतु कुर्युरेव हीति॥ संवर्तः॥ ब्रह्मचार्यपि कुर्वीत अग्निपिंडोदक
क्रियां॥ तेनाशौचं न कर्तव्यं संध्याकर्म समाचरेत्॥ अग्निकार्यं च कर्तव्यं सायं प्रातरनिस्पृहः॥

ह्रे
म

त्रैलरसक्ष्णोवेत्तु मनुः॥ आदि कुंभोदकं कुर्याद्व्रतानां मासमापनात्॥ समाप्ते तु दकं दत्त्वा त्रिरात्र
मशुचिर्भवेदिति॥ षडशीतौ॥ स्त्रीयाचारादपि भ्रूणः पतिता ये च दूषिताः॥ नवं कुंभ उदकं तेभ्यो दत्तं
पश्येन च यहि॥ मदनरत्ने हारीतः॥ पतितात्मा पविज्ञानां चरतीनां च कामतः॥ प्रशानां चैव कन्याना
न कुर्यात्सद्भिरुत्क्रियेति॥ इदं तु यत्रैः संस्कारैर्वेदितव्यं॥ तद्भावे कुर्यादेव॥ ब्रह्मचारी पित्रोरन्यस्य
प्रेतक्रियां करोति लुप्तपुनरुपनेतव्यः॥ आचार्यं गुरूपाध्यायो वित्तं सापि व्रतीव्रती॥ शूद्रान्नं न चाश्नी
यान्नचैतैः सहसंविशेत्॥ यदि मोहात्स कुरुते पुनः संस्कारमर्हतीति स्मृतेः॥ एवं जीवत्सिद्धकोपि पितृमो
हमादि न कुर्यात्॥ ज्ञातिभिः सह ज्ञातीनां प्रेतानां चापि निर्दहेत्॥ न जीवत्सितृकः कुर्यादिसाह हरणी स्मृत
इति॥ सोपि मातुः कुर्यादेव॥ पितरि प्रीयमाणे तु माता यदि विपद्यते॥ पुत्रः सदा कर्म कुर्यात्स दाह
दिने स्नायादिति॥ निर्हरणाद्याश्च सत्र्ययस्य कार्यमिसाह मनुः॥ चर्याणामाश्रमस्थानां चैव कुर्यात् दाहादिकाः
क्रियाः॥ पतेः किंचिन्न कर्तव्यं न चान्ये च करोति सः॥ मातापित्रोः परमेसद्धे क्रिया चं यते भवेत्॥ सा स
भिक्षाटनं कुर्यादात्मानं परिचिंतयेदिति॥ यतिमरणे शातातपः॥ एकोद्दिष्टं जलं पिंडमाशौचं प्रेतस
त्क्रियाः॥ न कुर्यात्सार्वे नैव अन्यत्र ब्रह्मीभूताय भिक्षवे॥ अहन्येकादशे प्राप्ते पार्वणं तु विधीयत इति॥ नो भविशेषः॥

णी त

कुटीचकं संप्रदहेत्सरयन्द्धं बहूदकं॥ हंसं जले विनिक्षिप्य परं परं हंसं विकीरयेत्॥ कुटीचके यथा तस्य सार्वणं
तु बहूदके॥ हंसनारायणबलिर्निक्षिप्य तु न किंचनेति॥ वृद्धमनुरपि॥ यतीनां मरणे जाते नाशौचं नोदकक्रिया॥
नैवोद्दिष्टं षोडशानि सापिंड्यं न च विद्यते॥ नारायणबलिं तत्र कुर्यादेवाद्दशे हनि॥ तेभ्यश्च विष्णुबुध्या तु य
तीसं पूज्य द्विजं इति॥ वायुपुराणे॥ सन्यासिनो व्याब्दिकादि पुत्रः कुर्यात् महाहनि॥ महालये तु यच्छ्राद्धं द्वाद
रयां पार्वणेन तु इति॥ अपुत्रादि विपर्यये प्रायश्चित्तं॥ गरुडपुराणे॥ असगोत्रः सगोत्रो वा यदि स्त्री
यदि वा पुमान्॥ प्रथमेहनि यो दद्यात्स दशाहं समापयेत्॥ तथा॥ अन्यगोत्रोपि संबंधः प्रेतस्याग्निद
तिपः॥ पिंडं चोदकदानं च स दशाहं समापयेत्॥ दशाहपर्यंतमेवायं नियमः॥ अतस्तन्मध्ये देशांत
रस्थितपुत्रोगमनेपि प्रथमदिवसोपक्रांतेन वदशापि आदातव्याः॥ न तु पुत्रेणेति मंतव्यं॥ अत्र वि
शेषमाह मार्कंडेयः॥ अस्थिसंचयनादर्वागागतो यदि पुत्रकः॥ ततस्तत्कर्म कुर्वीत दाहादिकं विशेषे
पुनः॥ अस्थिसंचयनादूर्ध्वमागतो यदि पुत्रकः॥ प्रथमेहनि यो दद्यात्स दशाहं समापयेदिति॥
वासोपि॥ दाहकर्म नवश्राद्धं तोयदानं तथैव च॥ नग्नप्रच्छादनं कर्म पिंडदानं दशाहिकं॥ एवं कर्माति

॥विधा॰पं॰॥ ॥३८॥ श्री

विख्यातं कृत्वैव स तत्र चोच्यते॥ यदि कृत्वेतरं धायासूर स्य तु प्येत सवन्हि प्रमिति॥ अन्यत्रापि॥ कालेन व्यव
धीयेत प्रतीवाप्यवधीयते॥ कालुकूर्त स्यवहि संतत संकार्ये पुनर्नवर्तिति॥ अग्निदाहविपत्तौ भाजहाने॥
अधिकारिषु पुत्रेषु बहुषु तु स्यचेदेवेत्॥ विपत्तिरपरः कुर्यादेवज्येष्ठक्रमेण तु॥ कर्म प्रदीपेपि॥
दाहादिकर्मणि यदा परिवर्त्तमानमध्ये त्रयेदिनिवृत्तिरथालरायात्॥ दाहं विनासत्रतुकर्मतिलोदका
दि संचयस्सर्वेपि विगामेव करणायमेवेति॥ तथा॥ ज्ञातिभिः सह भिर्वापि श्राद्धे वर्षात्यथनिर्वपेत्॥ प्रथ
मे हनि यद्रव्यं तदेव स्याद्दशाहिकं॥ तथा॥ अन्यपिंडान्ये दत्तौ तु प्रेतपिंडो भवेद्यदि॥ पूर्वदत्तास्तु नः पिंडा
[illegible] ध्यादिस्याहगोतमः॥ व्यासः॥ स्यानअंशोनकर्त्तव्यः पिंडस्यपिति अनुरः॥ एकदेशे तु प्रकृत्ती
व्येपिंडदानं तिलोदकं॥ तथा दशाहमध्ये पाषाणं प्रमादाद्यदि नश्यति॥ पाषाणमन्यन्निक्षिप्य पुनरावर्त्तये
अंडं॥ तथा॥ प्रमादात्तु वाससो दात्तु यदि कर्मणि विस्मृतिः॥ दशरात्रं यं तदा दत्वा वासः स्वंडं समाहरेत्॥
आचार्यपात्रयोरेवं प्रायश्चित्तिविपर्यये॥ अचौ आद्यादिभिः पिंडः संस्पृष्टो यदि कुत्रचित्॥ दशरात्रं यं ततः
परं दाहद्या सिंडं पुनस्तथा॥ संग्रहे॥ विडाव मत्स्यवृक्षस्पर्शे पिंडेचद्यदि दृश्यते॥ दशरात्रं यं प्रकुर्वीत पि
डदानं पुनः स्मरेत्॥ नारायणवृत्तौ ये पि॥ उत्तरीयदिडापात्रे द्रव्य कर्त्तविपर्यये॥ दशरात्रं यं प्रकु

त्र ॥३८॥

तो

२ तथा

र्वीत पुनस्तं तत्र समाचरेदिति गदेशो पद्धे भक्तिः॥ गृहीत्वा प्रेतपाषाणं गच्छेद्धहे विपर्यये॥ अपरत्रापि च
कुर्यान्नखेत दर्वे शोषयेत्॥ प्रेतक्रियाप्रवादेन देह दाहो ध्वंसेत्॥ दाहस्तु दत्त दानं च पुनः कार्यं यथाविधि॥
एतदस्थि संचयन॰ आगित्वधं॥ आरोग्य [illegible] आयनात्रैव वि [illegible] क्रमेय स्यन्त॥ आरोग्या चाद्र्व्वैमावा
चे सुतस्तस्य तस्य नाचरे [illegible] गायनपरिशिष्टे॥ पुनर्दाहविशेषमाहापस्तम्बः॥ यत्र दाहविधोच्यते
पुनर्दहेनचोदने॥ [illegible] जातोच्चि [illegible] तोहुति [illegible] देति॥ न [illegible]॥ नष्टाश्रि
तास्यात् पुनरेव दग्धहरं [illegible] विद्याव विधिक्रमेण॥ [illegible] दृश्यते तत्रैव सर्वं विधिवद्विधेयं॥
मंत्रैस्तु॥ यमेह्वयमाने [illegible] पराभावमानं पादेवयंतः॥ [illegible] स्यासस्य [illegible] दिने नेति॥
अथ नवश्राद्धानि॥ [illegible] तेषु पञ्चमे सप्तमे तथा॥ नवमे कादशे चैव षडेतां नवश्राद्ध मा
चरेदिति॥ तथा॥ देशाद्य दिनवश्राद्ध पतितं प्रथमेह्निचेत्॥ [illegible] एकोत्तरेण कर्त्तव्यं याघ्रस्य वचनं यथेति॥
दाहनाशावेपि नवश्राद्धं यथा [illegible] संयोगि स्माह त्रिकांडनमंडनः॥ पंच [illegible] सप्तमे वादिदाहकर्मणि सत्यपि॥
नवश्राद्धानि सर्वाणि कर्त्तव्यानि दिने दिने॥ [illegible] नवश्राद्धे [illegible] कर्मणि [illegible]
र्ध्वं दशाह [illegible] पुनर्दहेन माचरेत्॥ [illegible] नवश्राद्ध [illegible] स्यथासारं॥ एवं सै

डे यो

तृतीये हि

॥२१॥

नं चेमन्ति नवश्राद्धंमेकादशेऽन्हि वा कार्यमिति॥ एकादशाहे करणं यजुर्वेदिनां॥ नवश्राद्धानि पंचाहुराश्वला
यनश्रुतस्विनः॥ आपस्तंबाः॥ षडित्याहुर्विभाषाऽते निरीये णरति दिवस्यान्युक्तः॥ प्रथमेऽन्हि पंचमे नवसप्तमे॥
आमश्राद्धानि तत्रस्युर्मार्गे स्याश्च वेदितिः॥ वृद्धवसिष्ठः॥ नवश्राद्धानि सर्वाणि प्रेतस्तमिकराणि तु॥
एकोद्दिष्टानि सर्वाणि प्रेतत्वस्य विमुक्तये॥ अनुद्दकमप्यपंचगंधमाल्यविवर्जितं॥ नवश्राद्धममंत्रं च स
धाकारं विना भवेत्॥ पिंडनिर्वपणार्थं तु चेत्तत्र पणमंत्रं तु॥ अत्रं न निवृत्ते मृते मोऽग्नी यन्नाविशेषान्तु॥
पात्राद्वं भोजनं चात्र पूर्वे मासनोदि प्रयोगतः॥ नाम गोत्रेण संबंधरहितं प्रेतनाम वेदिति॥ ब्राह्मणभोजनमो
जनं देयमिस्तत्त्वेरणुना॥ युक्तं तेये नवश्राद्धेदीनार्त्तीदवि णेश्व वः॥ तेभ्यो भोजनपात्राणि पात्रभांडानि
चैव हि॥ दद्यात्तत्र प्रथमन्नं चाहिरण्याद्यपि दक्षिणं॥ प्रतिश्राद्धं निमुंजीत ब्राह्मणोऽप्येवमेवहि॥ स
र्वाणि सह वेकल्पिन्दिने स्युरिति बहुचाद्दति॥ विप्राभावे दक्षप्रभास खंडे॥ अभावे ब्राह्मणस्य च
कौशः कार्यो बटुः प्रिये॥ प्रकल्प्य ब्राह्मणं तेन सर्वं श्राद्धं समापयेत्॥ कुशबटु ब्राह्मणप्रति
तिरिति देवयाज्ञिकः॥ देवलः॥ निधाय वा दर्भवटुनासनेषु समाहितः॥ प्रैषा[illegible]

॥२१॥

यो

प्त

नुप्रैषसंयुक्तं विधानं प्रतिपादयेत्॥ अस्यार्थः॥ स्वागतं श्राद्धं कृदिष्वे॥ श्राद्धे स्वपणः क्रियतां॥
इदं ते पाद्यमित्यादयः॥ प्रैषाः॥ एषामुत्तराणि सुस्वागतं साद्दीन्यनुप्रै॥ तदुभयं युक्तं विधानं श्राद्धेति
वृत्ते यत्राकाश स्वयमेव कुर्यादिति॥ तत्र संक्लिप्तानां तस्य प्रतिपत्तिमाह स एव॥ पात्राभावे परं श्रत्वा
पित्र्यहते विधिं नरः॥ विदिक्वाप्यन्नमुद्धृत्य यत्र पात्रं ततो गतिः॥ पात्राभावे द्विपेद गोगवेदशा
दथाप्सु वा॥ न तु प्राप्तस्य भूमौ क्षिपेत्तत्र स्यादिति॥ पद्माभावे विष्णुपुराणं॥ असमर्थोऽन्नदा
ने स्वधान्यमात्रं शक्तितः॥ प्रदद्यात्तु द्विजाग्रेभ्यः स्वल्पां स्वल्पमपि दक्षिणां॥ कौर्मेऽपि॥ आपै
नवर्त्तयेन्नित्यं ब्राह्मणो व्यसनान्वितः॥ आमश्राद्धं यदा कुर्याद्विधिज्ञः श्रद्धयान्वितः॥ तेनाग्नौकर
णं कुर्यात्पिंडं स्तेनैव निर्वपेत्॥ प्रचेताः॥ आमश्राद्धं यदा कुर्याद्देगेनाकरणपिंडकं॥ विकिरं वापि कु
र्वीत तेनैव श्राद्धादिकं सदेति॥ तेनैवामेनैव॥ विकिरो नेतिप्रत्यातरं॥ आमश्राद्धे च वृद्धौ च प्रेतश्रा
द्धे तथैव च॥ विकिरं नैव कुर्वीत मुनिः कात्यायनोऽब्रवीदिति विशेषमाहात्र परीचिः॥ आवाहने स्वधा
कारे मंत्रौ हुत्वा विसर्जने॥ अन्यकर्मण्यन्नेऽपाम्युरामश्राद्धविधिं स्मरदिति॥ अर्थस्तु॥ आवाहनमं
त्रे हविषेअत्तवे इसत्र स्यात्तन्नं न्यदस्स हः॥ स्वधाकारेनमोवः॥ पितरः स्वधयादिमंत्रे रकषदतिप

दस्याने आमायेस्मरः॥ विसर्जने भोजनं वा नद्गतिं मे तत्रायातंत्र थिमि [illegible] स्यन्नत्सा ऽतिपदं स्थानेत स्थिते
स्यूहः कार्यः॥ अन्यत्क्रमेणैनोतः कार्य इति॥ न आम॥ आमश्राद्धे तु पूर्वोक्तं भर्तव्यं सर्वदा तु ये॥ पात्रश्राद्धे
य श्राद्धमिति श्राद्धस्य व्यवस्थितिः॥ आमस्यास्य प्रयोगे श्राद्धे [illegible] स्तु के मतीचिना॥ आमान्नस्याति
द्दो मे तु श्राद्धं कुर्याच्चतु द्विमासं॥ धायाचे दुर्गुणेन वर्ति [illegible] सुरो चिषेति॥ व्यासः॥ आमं दद्यात्तु
तयेद्द्यादन्नं चतुर्गुणं॥ सिद्धान्नेन तु विधिर्येऽस्याः आमश्राद्धे यत्रो विधिरिति॥ एतद्दति समर्थ
स्य॥ आमं तु द्विगुणं प्रोक्तं हिरण्यं तु चतुर्गुणं॥ प्रपद्यस्वा दर्के स्तु यत्रातः सममेवेति संग्रहविशेष
त्तः॥ आमश्राद्धं वर्ज्या नाहे देव कः॥ तत्संग्रहे वगाह श्राद्ध प्रपेदा यथा सुखं॥ आमश्राद्धमेव नेतद्दयो
त्राने चर्पचमम मिति॥ अव गाहो गुणा व माह॥ अन्न स्वप्र एतद्धेम श्राद्धं पिन॥ न्याय साम्येन मपदस्यो
पलक्षणत्वात्॥ व्यासः॥ हिरण्यमायं श्राद्धादेवं उक्तं यस्य क्रियादितः॥ यो ये धं विनियोज्यं स्याद्दीयात्
त्राह्मणास्य धर्ममिति॥ शुद्धप्रतिग्रहीते तु न क्रमेण विनियोज्यमिच्छत्कं षट्त्रिंशन्मते॥ आमं प्र इस्य यत्किं
चित्स्वधादिक्रं प्रतिग्रहीतेत॥ तत्सर्वं भोजनाया चं विप्राने पिति केन चेति॥ अत्र ब्राह्मणादेन पित्र्ये
विहिते क्रमेणि न विनियोज्यं॥ देवतोद्देशे न सत्क्वस्य पुनर्देवतांतरोद्देशे त्यागायोगादिता हुः॥ त

तसेदेत॥ वाचनि क्रत्वाद्दस्वार्यस्य॥ संस्त्र वाह्यादिस्यग्रहं [illegible] मीति सोमप्रयोगे तथा दर्शनात्॥ विछो निवे
दितान्नेन यष्टव्यं देवतांतरं॥ दिवस्यं यं पितेदेयं तद्दानं त्याय [illegible] ति पंचरात्रे विनियुक्तस्यान्यत्राविनियोग
कथनात्॥ प्रतिग्रहपात्रे [illegible] पिवतोऽन्यसाध्य सर्वकर्मे विशेष प्रसंगाच्च सत्पदुर्वेन॥ आमश्राद्धे पिंड
द्द्यांतरमुक्तं षडिंशन्मते॥ आमश्राद्धे यदा कुर्याच्चिंडदानं [illegible] समुद्दिश्य कुर्यात् पायसेन
वा॥ पितृन्दद्याद्यथा क्रमं [illegible] सह विमत्सर इति [illegible] प्रक नेतुर [illegible] आमान्नेयः प्रयच्छति॥ तोद्देने
न [illegible] प्रन रकालेन संज्ञा इति [illegible] पुरमिति॥ [illegible] प्रतिक्रियस्य तत्कादिश्रोसो
निर्णीयते॥ देव जानीय गावुत॥ पा [illegible] सुम ध्ये चेत्तन्नं नैमपयेत्॥ तथे गार्ग्योऽपि [illegible] शेषाद्दद्या
त्तालाप॥ अन्नं तदुद्देशादिन्नन्नास्य व्यास्यानपरणं पुर्दे [illegible] समुद्दिश्य कर्त्तव्यं पिंडदानं यथाविधीति हेमा
द्रि॥ अपिंड वश्राद्धमात्रामि प्रायं तेन तत्काहात [illegible] श्राद्धं अतस्त्रमं दादि वंवति॥ श्रावेतु स्त
तश्चेत्स्यात् नवश्राद्धानि दद्यान्नियथा कालं यथा क्रममिति [illegible] एवादशश्राद्धस्य नवश्राद्धे ह
मन्तु देवश्राद्धे रोहति॥ मन्तु स्मृत्यां विक्रो दर्शं [illegible] पुनरेव स्मृति का दूर्मा [illegible] नेह भ्रात तत
हि क्रम एकादशे श्राद्धं॥ शुद्धा नाथ हि समुद्दिश्य कुर्यादेवो विचार [illegible] संस्थितेस्वि॥ तस्माद

॥४१॥

तदूर्ध्वं श्राद्धं स्नात्वा सम तत एव पाकादेकादशाहं तत्रमिति निर्णयः ॥ एषोत्सर्गः ॥ मलमासे तु भवतीति केचि
त् ॥ यत्तु ॥ आशौचं प्रतरसदानं प्रतिग्रहो होमः स्वाध्यायश्च निवर्तेत इति शातातपोक्तेर्वचनं ॥ तत्तु विहित
व्यतिरिक्तपरं वेदितव्यं ॥ अन्यथा संचयनं प्रकृते चतुर्थेऽह्नि विप्रस्योदयमन्त्रेण बाधवेः ॥ तावं स्मृत्व
र्णवितं च प्रेतमुद्दिश्य पतितं तरतीति भविष्यत्पुराणवचनमनुपपन्नं स्यात् ॥ सपिण्डीकरणं तु काडान्तरसापे
क्षत्वेऽपि न्यायमेव कार्यं ॥ यथानेकमरणसन्निपाते निर्णयः ॥ माधवीये ऋष्यशृङ्गः ॥ पित्रोः श्राद्धस
म्प्राप्ते नवं पर्युषितेऽपि वा ॥ पितृश्राद्धं ततः कुर्याद्दन्यत्रासन्निपातरिति ॥ अत्र पितुः पश्चान्मरणेऽपि पूर्वं पि

ततो मातृश्राद्धं

तृश्राद्धं कार्यं ॥ पितुर्मुख्यत्वात् ॥ एवं भ्रात्रादीनामपि ज्येष्ठादिक्रमेण कार्यं ॥ अत्र ऋष्यशृङ्गः ॥ ...दिस
पिण्डानां युगपन्मरणे पितुः पूर्वं पितृश्राद्धं ततो मातृश्राद्धं [illegible] कार्यं ॥ पितुर्मुख्यत्वात् ॥ एवं भ्रात्रा
दीनामपि ज्येष्ठादिक्रमेण कार्यं ॥ अत्र ऋष्यशृङ्गः ॥ भवेद्यदि सपिण्डानां युगपन्मरणं तदा ॥ संबन्धासत्तिमालो
च्य तत्क्रमाच्छ्राद्धं समाचरेत् ॥ मरीचिः ॥ एककाले गतासूनां बहूनामथवा द्वयोः ॥ तन्त्रेण श्रपणं कृत्वा
कुर्याच्छ्राद्धं पृथक् पृथक् ॥ यत्तु ॥ पूर्वं कर्यस्य मृतस्यादौ द्वितीयस्य ततः परं ॥ तृतीयस्य ततः कुर्या
त्संनिपाते त्वयं क्रम इति यमवचनं ॥ तत्तु संबन्धसामान्यसपिण्डपरं ॥ यद्वा ॥ पूर्वं कर्यस्येतु

म२

॥४१॥

ख्यस्य ॥ द्वितीयस्य तदपेक्षया मुख्यस्य ॥ तृतीयस्य तदपेक्षया जघन्यस्येति व्याख्येयं ॥ एवमेव पित्रोर्दर्श
श्राद्धं कुर्यादिति दशाहमध्ये मृतः तदा पित्रोर्वान्योर्वापि त्रोर्ध्वदेहिकानन्तरं पितामहस्य पुनः संस्कारपूर्वकं
सर्वं मासिकं ... ॥ अतीते तु दशाहे तेनैवमिति ॥ यथा ... पित्रोर्मृतौ तेन पौत्रेण पितामहस्य पार्वणमसु
तिथौ द्विपितापितृदशाहमध्ये म्रियेत तदापि ... नैव स्यात् ... पितामहश्राद्धं कुर्यादुपक्रान्तमादिति

४व

मरणपरिमालोके निर्णीतं ॥ तत्तु मातादिभिन्नमुद्दिश्येति वचनेन मनुष्यमभिधानाच्च ॥ तथा ॥ पत्न्याः पुत्रस्य त
पुत्रभ्रातृभ्रातृतनयस्य च ॥ स्नुषायाश्च स्वपित्रोश्च संघातमरणे यदि ॥ अर्वाग्भवेदामासपरं सापिण्डमा
चरेद्द्वितीयेऽह्नि जानीयमनुवचनं ॥ अस्यार्थः ॥ तत्सुतः ततनयो भ्रातृतनयः ॥ पित्रोर्मातापित्रोः ॥ पत्न्यादी
नां क्रमेण युगपद्वा संघातमरणं यदि स्यात्तदा संवत्सरादर्वाक् सपिण्डनं पूर्वं संबन्धविशेषासत्तिक्रमेण
पत्न्यादीनां सापिण्ड्यं कुर्यादिति ॥ एतदपि परिगणितानामेव कार्यं नान्येषामित्याह स एव ॥ माता भ्राता च
तत्पुत्रः स्नुषा स्वसा ॥ एषां मृतौ चरेच्छ्राद्धमन्येषु न पुनः पितुरिति ॥ पितुः परं ... सत्यामिस्त्वयः ॥ अत्र सा
पिण्ड्ये विशेषमाह हेमाद्रिः ॥ पत्नीपुत्रः स्नुषा पौत्रभ्रातृ... पितरो वा यदि म्रियेरन्पर
स्परं वत्सरे ॥ आद्यमेवादरात्कुर्यात्त्रिपक्षे च सपिण्डनमिति ॥ एतत्संवत्सरस्थले ... मासे रमनोऽ

हे

स्या पत्नीपुत्र षु

पितृमातृसा

॥विधा-पं०॥ ॥४२॥

नायं नियमः॥ क्किंतु दिवोः पूर्वं सपिंडनं [illegible] प्राप्तसंबंध्यासति क्रमेणान्येषां संपिंडनं कुर्यादिति॥ अत्र [illegible]
[illegible]॥ आदौ पितुस्ततो मातुः॥ पुत्रो [illegible] प्रमीयेत [illegible] पूर्वं सुतः कुर्यादन्यथा सति
यो [illegible] जीवत्सुतेः॥ [illegible] तत्रैव [illegible] पुत्रस्य
[illegible] संवं [illegible] मातुः [illegible] युत [illegible] पत्नी [illegible] आद्ध्यं
कुर्यात्समाचारतान्तु [illegible] पर॥ [illegible] स्थाने [illegible]
नात्॥ [illegible] निमित्ता [illegible] क्रमोदयमि
ति॥ [illegible] नैमित्तिकानि कार्याणि निमित्तोपसनु
क्रमादिति॥ [illegible] कालातिक्रमणं [illegible] नैमिति
कानि कार्याणि॥ एक [illegible] बहूनां मध्ये [illegible]॥ [illegible] प्रवर्ते कुर्यात् [illegible] एव [illegible]
[illegible] दिनभिन्न [illegible] यदा तु निमित्तानां भिन्नकालता॥ तदा नैमित्ति
कानि [illegible] ॥ अथ [illegible] राजातपः॥ [illegible]

[illegible] ॥४२॥

५ श्व दा

[illegible] यथोच्छिष्टेषु [illegible]॥ [illegible] मरणे [illegible] दिषु॥ [illegible]
[illegible] विधायतु॥ [illegible] विप्रवचनात् [illegible] स्यात् [illegible]॥ [illegible] यं प्र
[illegible] हेम धान्य धन वस्त्रादिकं चयेत्॥ [illegible] त्तं [illegible]॥ सर्वत्र [illegible]
[illegible] पापकर्मणः॥ तं देहे [illegible] धे [illegible] सर्वं [illegible]॥ एवमेवा [illegible] शुद्धिः [illegible]
[illegible] पादैकादिक्षु॥ [illegible] सर्वमंतरिक्षे [illegible]
[illegible]॥ [illegible] विधौ चोदितः॥ [illegible]
विद्युज्ज [illegible]॥ [illegible] चांद्रायणं [illegible] तस्य
[illegible] विधिना [illegible] समाचरेदिति
[illegible] मरणे [illegible] तथा
[illegible] पंचरा
[illegible]॥ [illegible]
[illegible] दिपुत्र [illegible]॥ [illegible]

स

॥४३॥ नीतं तथा॥ कुटुंबार्थ मेणापि स्तेनोन्यविशेषतः। सुतेन निहतायैव प्रव्रज्यानाशाद्वच्युता॥ चोरादिहतानां च
त्रिंशत्कृच्छ्रं विशोधनं॥ जलाग्न्युद्बंधनैश्चैव विषशस्त्रादिकैरपि॥ बुद्धिपूर्वं मृतानां तु त्रिंशत्कृ
च्छ्रं विशोधनं॥ प्रीहा भंगरारभ्यां च तथा ह्यारइष्वेति॥ स्त्रीराजैषम्यां त्रिंशत्कृच्छ्रं विशोधनं॥ विषु
चिकातथापानेविसंतेष्ट तोलतथा॥ शवराश्च वितंचेकृ स्त्री स्पृष्टस्त्रा हतेतुतं॥ रजस्वला स्तिकृ
यी: स्वपास्वर्गे मतं॥ अबलेनं तु च्छ्रं समुद्धे वी स्यायनोञ्जवीत॥ रजस्वश्यमकार श्वन
थं चुनाश्व कृत्रिंशति दश्व त्रिशुद्धिस्तु लोमविपिः॥ कुणपं चोदेद गंधेचेपि तोस्पृशे
य ओति मिः॥ त्रिंशरात्रं कृच्छ्रं विशुद्धिः स्यात्स्त्रियास्तो त्रिकृच्छ्रतः॥ इति कौलेकादे त्रागाम
ते प्रकृस्त्री वदिति॥ आतोऽस्य तिरश्चो वस्यां व्यासः॥ आत्मनो घातमुद्दिश्य चरेन्न प्रायश्चि
त्तं हृदये॥ तमपस्पृच्चतुर्वास्त्रिंशदंदृश्यानि वा पुनः॥ वा कैस वसशतु कुर्या दहनादि यथोदितं॥ ॥४३॥
अ

रसानारायणबलिमत्रिस्तु सालहस्तुपदेति॥ इदं चात्मघातिमित्तं प्रायश्चित्तं स्मृतं जातिवधानिमित्त
प्रायश्चित्तेन समुच्चित्रं पुत्रादिभिः कार्यमित्युक्तं बौधायनेन॥ नारायणबलिं व्याख्यास्यामो
मितास्त पुतिल सुरापात्मसातिनां ब्राह्मणादिहतानां च द्वादश वर्षाणि त्रीणि वा कुर्वीतेति॥ प्रह
ते प्रातिजाते स्मृत्यर्थसारेपि ब्रह्महादीनां तद्योग्यं प्रायश्चित्तं कृत्वा नारायणबलिं दर्वकंसस्वा
कुर्यादित्युक्तं॥ एवं स्त्रीशूद्राणामपि॥ इदं सर्वं प्रायश्चित्तं नाहीणामेव॥ प्रायश्चित्तानर्हाणां प
तितोदकमात्रं प्रायश्चित्तं कृचित्॥ वेस्तत्र तेस्तत्रे हत्तो नहीयोवेयने॥ उपादानाद विशेषेण नारा
नारायणबलिर्न धात्मा इत्यकार्यमिति युक्तं॥ पतितेतोदकं विधि स्त्रे हेमाद्रौ प्रोक्तं॥ पतितस्य त
कीत्याद्रे स्त्रे सिंयुतीभि छत्तिग सपिंहदासीं हेतांकुं यसर्वं गोदत्ते वेतनां॥ अनुदेघटे हस्तात्ता
पादर्सं प्रवीस्यपि॥ हेदासि गतमस्यनेतिला नानयस्तरं॥ तोयपूर्णं घटं चेमसातिं दक्षिणुखी॥
डपविश्वालुघोमेनु चैरणेनततः क्षिप॥ भीतियेपातकि संतोपि बेतिम कुर्वदेः॥ विशम्पूत स्पचा कृ
तदासमताहे भार्यं॥ पतितस्य दासीमस्तान्दिपदापठमपरजेयि देवतायनुपचेरितोरवनीति विष्णुस्मृतेः॥
तो

८ योग्य नि

अतो घटनेर्वाहे स्फोटे पुरतस्या [illegible] श्रादेर द्वांले नाकाय णक [illegible] संस्कार: [illegible] रतिगम्यतेत्य अ
स्थाग्निः पतितो श्वेलेना रोप्चार [illegible] जेइति वि---- [illegible] स्पुनोन्मो [illegible] ॥ सोड पुत्र [illegible] विषयो
नेयः॥ तस्यतातिमि जीव [illegible] यालेवास्य [illegible] मे पूर्वं [illegible] घात स्फोट स्वदरतस्यो॥ [illegible] पुनः [illegible] रणभा
गेरितु॥ दुर्मरणमृतानां क्रियां नाथं प्राय [illegible] वधानादिरोषाष्णु [illegible] प्रकारे [illegible] तरत पे॥ [illegible]
घ्रेणहतेत [illegible] विवाहयेत॥ सर्व [illegible] नाम [illegible] सार्धं [illegible] लु निष्ठामितं हैम
जगंद [illegible]
विनिहते दद्यात्तु रपं [illegible] हिरण्मयं॥ [illegible] रेणनिहते धेनुं वैरिणा निहते [illegible] हतेन॥ राजो
रोक्या [illegible] चौरेन॥ [illegible] प्यामृते प्रदातव्या सध्या [illegible] सम न्वितां॥ [illegible] निहते दद्यात्
समायेषिता॥ चौरे हतेन [illegible] तेदद्यात् द्विनि [illegible] हरि॥ संस्कार [illegible] च मृते कुमार प्रपुना
पयेत्॥ [illegible] वर्णं [illegible] दद्यात् [illegible] हपाहते॥ [illegible] हते क्षेत्र पारे स्याप [illegible] निज शक्तितः॥ क्षेत्र
पार्वे देवं॥ [illegible] रणे हते दद्यात् [illegible] हि [illegible] णान्वितं॥ [illegible] मृते [illegible] मान्यं च रक्षा
रिको:॥ वृक्षं वृक्षहते दद्यात् सौवर्णं वस्त्र संयुतं॥ श्रृंगिणा निहते दद्यात् वृषभं वस्त्र संयुतं॥

२ स्य

[illegible] हते दद्यात् [illegible] सोपस्कराच्चितं॥ भृगुपातमृते चैव प्रपथ्या [illegible] पर्वतं॥ अग्निनानिहते
कार्यं पुर [illegible] तिलः॥ [illegible] रुणा निहते चैव वस्त्र [illegible] सदत्तेस्वरं॥ [illegible] निहते दद्यात् [illegible] द
क्षिणान्वितां॥ [illegible] ना निहते दद्यात्स्व [illegible] पयस्विनीं॥ [illegible] चमृते दद्यात् [illegible] नि
र्मितां॥ उद्बंधनेन च मृते [illegible] पिकनकृति निर्मितां॥ [illegible] तेजलेन वरुणं हेम दद्यात् [illegible] निखूर्मं॥ [illegible]
मृते स्वादु भोजयं च [illegible] जात॥ [illegible] प्रदातव्यां [illegible] दानं [illegible] ॥ [illegible] च मृ
ते [illegible] व्रते चरेत्॥ [illegible] ती [illegible] मृते [illegible] ॥ [illegible] व्याप्रियहस्य [illegible] जपे
[illegible] ॥ [illegible] निहते विद्या [illegible] चरेत्॥ [illegible] वेद पारायणं तथा॥
सहस्र [illegible] दद्यात् [illegible] ॥ पतिते [illegible] ॥ मृते चा

८ पुनिस

[illegible] रहिते [illegible] णां [illegible] चरेत्॥ [illegible] मिलेषु घेनुं दद्यात् [illegible] सिणां॥ [illegible] विधाने [illegible] विर
ध्यादो [illegible] दहि [illegible] मिति॥ [illegible] पूर्वोक्त प्रायश्चित्तं [illegible] चिः [illegible] परे॥ [illegible] स्य
[illegible] च्छोया [illegible] तरदितिलुचेयं॥ दुर्मरणमृतानां [illegible] देहिकार्य [illegible] मापि [illegible] तं॥ देव
जानिधे [illegible] ॥ [illegible] दिः [illegible] व्याउ [illegible] : ॥ [illegible] सर्विं [illegible] कुर्वेरक्री
तं॥

॥४१॥

ॐम त स्व थः ॥ नागानं विप्रियं कुर्वन्‌ हत श्चाप्य थ निधृता ॥ निग हीत स्वयं राजा चौर्य दोषेण कुत्र चि
तु ॥ परदारा न्हरं तश्च परस्व स्यापहारिणः ॥ अ सभा ने श्च संकीर्णे श्चं अभ्ये श्च विग्रहं ॥ हता
ते निहता स्तद श्चां डा आदी न्स समाश्रिताः ॥ शस्त्राग्नि भरता श्चैव पांबडाः क्रूर बुद्धयः ॥ क्रोधयश्चा
यं विषवन्हि शस्त्र मुद्बंधनं जलं ॥ गिरिवृक्ष प्रपातं च ये कुर्वंति नराधमाः ॥ कुशील्पजी विनो ये च स्त्र
नालंकार धारिणः ॥ मुखे भगास्तु ये के चित् क्लीब प्रापान पुंसकाः ॥ ब्रह्मदंड हता ये च ये चापि ब्राह्म
णै र्हताः ॥ महापात किनो ये च ये चान्ये चाभिचारिकः ॥ ब्रह्मराक्षस पैशाचं जन्म संप्राप्नुवंति ते ॥ कुम्भी
पाकगामिनः पापाः स्वाध्वी गच्छंति ये बलात् ॥ विप्रमोक्षं ति हृत्वा च देवे ब्रह्मस्व हारकः ॥ श्रुताध्ययनसंपन्नं
चांडाली यामि गच्छति ॥ ते सर्वे निर्जने घोरे ण्य आयं त ब्रह्मराक्षसाः ॥ तद्दोष शांतये कर्म पोच्यते रा
त्रदर्शितः ॥ श्रवणाद्दर्शनात्‌ तस्य पुत्रः श्राद्ध कुर्याद्यदि ॥ त्रिस्य अघृत धात्राद्धैः पिंडदानेत्र्यत र्प
णेः ॥ जपैर्होमैश्च दानैश्च देवताभ्यर्चनै रपि ॥ गुर्वश्मीस माधानै श्राद्धेनापि विदोषतः ॥ रं म
र क्रा घे श्च पि ह्ंदु ~~ र सहस्ता नि सांप्रतं प्रति ताहि जनवंश स्वरूप धर्मतोद्धर्ते धाव~~
~~मय कोविपि तत्र किंदानं भाव प्रश्नतेन सर्वं वित्त र्या दि धा ति चे म र ऊ च ऊ ॥ तिथि भ~~

॥४१॥

हृत्य दुर्गतान् ॥ ते पि मुक्ता भवंतीह ये के चिद्दुर्गतिं गताः ॥ कृत्वा नीलवृषोत्सर्गं नि पानं च कुमा वहं ॥ पिश्रा
चे त्व गतान्सर्वान्मोचयेत्येवनान्यथा ॥ सहस्रं भोजयेद्विप्रानन्याचादीन दुःखितान् ॥ यतीन्सहस्र संभो
ज्य कन्यां दत्वा विधानतः ॥ यत्रौं दर्या महातीर्थे पैशाच्यान्मोचयेत्सितृन्‌ ॥ रहस्येतु रपि ॥ गयायां पिंड
दानेन जप होमार्चनादिभिः ॥ ब्रह्मतर्पणतः सम्यकु जपनाद्वे वनिस्तुशः ॥ देवताना च सेवाभिः कूप्या
दानैन्न चैव हि ॥ वापी कूप तडागादि रामारोपणेन च ॥ ब्रह्मराक्षस पैशाच्यान्मुच्यते दुर्गतिं गताः ॥
तथा ॥ तत्रैव पाद्मे ॥ व्याघ्राहि गजभूपाल चोर वैरि वृकाहताः ॥ स्वग्निदार शस्त्राश्च पि षाद्वंध
न आहताः ॥ अहरी त्यां मृताये च शौचसंस्कार वर्जिताः ॥ श्वश्रो दर मिद सैश्रश्च गिरिभिः शा
क दाह ताः ॥ विचित्राभी नवकु बहु भ्रमाती सारतो मृताः ॥ राक्राद्यादि ग्रहे ये स्त विष्ण सालह
ता श्चये ॥ अस्पृश्य स्पर्श संदुष्टाः पतिता उपस्य वर्जिताः ॥ यं च जिंद्रात्म कोर श्च प्राप्नुवं यगतिं
मृताः ॥ पितापाः पिंड भोजः स्य स्त्र यो प्रपुत्र सुताः ॥ तेतो मां दीर्घ मुखाः शोका स्त्र याथास्त्र
मुखा स्त्र यः ॥ द्वादशैवं पिंडदानं स्तर्पिताः गं भवेत् ॥ अन्य दानैः सुताः शीनां संतानं ना
शयं सुता ॥ दशेयां श्राद्धादि निहत्य गर्भं निवृतं ॥ कुभाग्य दादशा श्चारि निहिता भावर्षे

॥विधा॰ पं॥
॥५६॥

प्रतिबालकं॥ विषादिनिहता ये च [illegible] कुमारकाः [illegible] तेषां निरयस्थानपसतां॥ ते षां सं
कृति मिच्छन्ति कार्यं श्राद्धं [illegible] तीर्थयात्रापकर्त्ताद्याः [illegible] ज्ञातनाम गोत्र
य प्रेताय सतिलं [illegible] समाचरेत्॥ दद्यात्
दद्यान्तीर
ले [illegible] प्रेताय यः पीडां [illegible] दानमभोज्याः [illegible]
सां कुतान्॥ हादत्रीं [illegible]
विष्णुश्राद्धं च कर्तव्यं दद्याद्दानं [illegible] लोकि [illegible] भोदके॥ [illegible] ध्यायगते
मेत्रे हे इभारुण देवतेः॥ एष साधारणो धर्मो [illegible] मुदाहृत इति श्रीमदनंतमं [illegible] विरचिते विधा
ने पारिजाते संस्थितप्रतिवं [illegible] विधान [illegible] दुरात्मिपिंडी विधिः॥ ताक्ष्यं उवाच॥ दे
वदेव जगन्नाथ [illegible] कानां हि [illegible] दद्याद् [illegible] कुमारबालप्रेत [illegible] स्य कारणं॥ नारायणबलिः
प्रोक्तः [illegible] विधिः [illegible] संपूरणे सति॥ [illegible] यथा स्याज्जंतवः [illegible]
रणे सति॥ तथापि जंतवः [illegible] कुले [illegible] ताः पीडां कुर्वंति दारुणां॥
न येषां विद्यते [illegible] संततिप्रतिव [illegible] ति [illegible] ॥ [illegible]
देन तेषां मोक्षः कथं भवेत्॥ [illegible] पुत्रैर्वा पुरुषोत्तम॥ [illegible] तथा ह्यष
५६॥

१६

यमलोकसरणे॥ किं कुर्युस्ते जगन्नाथ एतन्मे तत्त्वतो वद॥ श्रीभगवानुवाच॥ शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि यस्त्वं पृ
च्छसि मानघ॥ प्रेतमोक्षकरं कर्म [illegible] कानां सुखदायकं॥ यस्य स्मरणमात्रेण प्रेतानां [illegible] जायते॥ [illegible]
सं [illegible] प्रेतो मोक्षमवाप्नुयात्॥ [illegible] गोपनीयमिदं मम॥ रहस्यं परमं [illegible]
खग [illegible]॥ पिंडत्रयात्मकं [illegible] स्यामि [illegible] प्रेतानां [illegible] सुखदायकं॥ ताक्ष्य उ
वाच॥ [illegible] पुज्यते॥ [illegible] विस्तरेण [illegible] गरुडध्वज॥ श्रीभग
वानुवाच॥ तीर्थे [illegible] स्नातः [illegible] [illegible] यतेः॥ तत्र पिंडत्रयं कुर्यात् प्रेतादि [illegible] आदौ संपूजयेद्विष्णुमुपचारैः षोडशैः॥ [illegible]
मयः पिंडो द्वितीयो [illegible] तृतीयस्तु [illegible] विष्णुमयं स्मरेत्॥ ततो तिलपात्रं [illegible]
[illegible] पुत्रं वा [illegible]
[illegible] विधानतः॥ प्रेतानामस्य
[illegible]
मधुमाध्वीति॥ [illegible] पिंडदानार्थं मंत्रं कुर्यादिसर्वं॥

२६

॥४७॥

पितृवंशोतिपद्यतः [illegible] पितृवंशो [illegible] येच मातृवंशोतथैवच [illegible] गुरुश्वशुरबंधूनां येचान्येबांधवाः [illegible] पुत्रदारा [illegible]
[illegible] स्तथा ॥ [illegible] प्रथमं [illegible] इत्याय पितृवंशेतिद्वयं पिंडं मधुसर्पिः समन्वितं ॥ [illegible] तस्य [illegible] रमंयवं मपितरो मम ॥ [illegible] पिंडदानेन [illegible] स्तृप्तिं [illegible] इतिपाद [illegible] तिप्रेताः [illegible]
[illegible] इमं श्री [illegible] मयंपिंडं [illegible] अथसंभ [illegible] तेतेपितरोमम ॥ [illegible] येकेचित् [illegible] कुलरूपेण ॥ [illegible] पिंडदानेन तेतृप्तिं [illegible] ॥ [illegible] इति [illegible] द्वितीयो देयः [illegible]

प्र

पि०

॥४७॥

[illegible] येचैत्रास्ताः [illegible] इतितृतीयः पिंडो देयः [illegible]
[illegible] मातृकुले [illegible] नामभिर्येगोत्रैः [illegible] रणलतः [illegible] सुस्नाताये [illegible] भोजन [illegible] संयुतः ॥ [illegible] प्रार्थिता [illegible] दिव्यां [illegible] तथा ॥ प्रेतस्तेतामदस्मा [illegible] पितरोहाल ॥ [illegible] आनरयंतीत [illegible]

आयुष्यं वर्द्धते नित्यं संपुत्रैः पौत्रादिभिः समः॥ अथवा श्राद्धं न कर्तव्यं फलेनार्थेन सिद्ध्यति॥ वित्तशाठ्यं न कुर्वीत स स्वपतत्यधो रितः॥ श्रीमद्भागवते॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं यत्पृष्टोऽस्मि त्वयानघ॥ कृष्णार्पणात्ते सद्धर्मस्य यथा यथा स्मृत्वा न कृष्णाम्य हमिति॥ श्रीगरुडपुराणे श्रीविष्णुतार्क्ष्यसंवादे त्रिपिंडीविधानं समाप्तम्॥ ॥ अथाशौचं न म विधीयते॥ तच्च द्वेधा॥ अस्पृश्यत्वलक्षणं कर्मानधिकारलक्षणं चेति॥ तत्र जननिमित्तमास्पृश्यं कर्मानधिकारमेव॥ मरणनिमित्तमुभयलक्षणं॥ यदाह संवर्तः॥ जाते पुत्रे पितुः स्नानं सचैलं तु विधीयते॥ माता शुद्ध्येद्दशाहेन स्नानात्तु स्पर्शनं पितुरिति॥ तथा॥ स्नानं प्रातिग्रहे लोपः स्याद्यावच्छुनिर्दिनं॥ स्मृतं स्पृष्टं ते अत्रैव स्पर्शनिमित्तके अधिकमिति स्मृत्वा स्मृतेः॥ अथ त्राशौचविशेषस्तथाविहितं जातमेव पिंडदानादिदेयं न स्पर्शे॥ तत्रोक्ते स्नावाद्याशौचमुच्यते॥ मरीचिः॥ आचतुर्थाद्भवेत् स्रावः पातः पंचमषष्ठयोः॥ अत ऊर्ध्वं प्रसूतिः स्याद्दशाहं सूतकं भवेत्॥ स्रावे मातुस्त्रिरात्रं स्यात्सपिंडाशौचवर्जनं॥ पाते मातुर्यथामासं सपिंडानां दिनत्रयमिति॥ षष्ठे चैव स्याने नव पंचमेन चतुर्थमासे पित्रि शत्रे प्राप्नोति॥ तथापि प्रथमासाभ्यंतरे यावज्जन्मस्त्रावो भवेद्यदि॥ तदा मासिसमे समतां दिवसैः शुद्धिरिष्यते॥ सादिस्त्र पुराणे॥ तत गर्भस्रावे यथामास मचिरे तत्तमे त्र्यहे शुद्धि

मरीचिस्मृतेश्च चन्द्ररात्रं त्र्यहं॥ स्मृति॥ अत्र सपिंडानां स्नानमात्रं॥ सद्यः शौचं सपिंडानां गर्भस्य पतने सतीति यमोक्तेः॥ एतन्मासचतुष्टयपर्यंतं॥ पाते सपिंडानां त्रिदिनं स्यात् कश्यपात्॥ सद्यः शौचमित्यत्र सद्यः पदं स्नानपरं त्र्यहं॥ ॥ अस्त्रावे स्नानमात्रं सपिंडानां विधीयते दतिवृद्धवसिष्ठोक्तेः॥ पतित्रिदिनं निर्गुणपरं॥ गुणवत्स्वेकाहमिति मदनपारिजाते॥ सप्तमादिदशमे मासे यावत्सर्वेषां दशाहं॥ अतऊर्ध्वं प्रसूतिं स्याद्दशाहं सूतकं सर्वेषां दतिमरीच्युक्तेः॥ तत्र सर्ववर्णेषु तुल्यं॥ तुल्यं वयसि सर्वेषामति क्रांते तथैव चेति व्याघ्रोक्तेः॥ जनने पराशरः॥ जातो विप्रो दशाहेन द्वादशाहेन भूमिपः॥ वैश्यः पंचदशाहेन शूद्रो मासेन शुध्यति॥ पुत्रजनने कर्तव्यमाह संवर्तः॥ जाते पुत्रे पितुः स्नानं सचैलं तु विधीयते॥ माता शुद्ध्येद्दशाहेन स्नानात्तु स्पर्शनं पितुरिति॥ इदमपि चातुर्वर्ण्यसमं॥ सूतिका सर्ववर्णेषु दशरात्रेण शुध्यति॥ ऋतौ च न पृथक् शौचं सर्ववर्णेष्वयं विधिरिति अंगिरसोक्तेः॥ यत्तु शास्त्रे॥ ब्राह्मणी क्षत्रिया वैश्या प्रसूता दशभिर्दिनैः॥ नीतेः शूद्रा तु संस्पृश्या त्रयोदशभिरेव चेति॥ शूद्रा स्त्र्योदशावध्यस्पृश्यत्वविधायकं देशे स्त्री अपरं॥ यच्च जातो विप्रो दशाहेन द्वादशाहे भूमिपइति वचनं तत्कर्मानधिकारलक्षणाशौचपरं॥ स्तके सूतिकावर्ज्यं सस्पर्शो न निषिध्यते॥ सस्पर्शो सूतिकायास्तेन

॥४९॥

स्नानमेव विधीयते॥ नाशौचं सूतके पुंसः संसर्गं चेन्न गच्छति॥ रजस्तत्राशुचिर्ज्ञेयं तच्च पुंसि न विद्यत इति संग्र
होक्तेः॥ संसर्गो मैथुनं॥ स्वच्छंदे तु सन्ये॥ सूतिकायाः कामाधिकारकालमाह पैठीनसिः॥ सूतिकां पुत्रजननीं विंश
तिरात्रोर्ध्वं कर्माणि कारयेन्मासेन स्त्रीजननीमिति॥ ... सा चविंशत्यहात्॥ पू... मे दिवसे षष्ठे दशमे चैव सर्वदा॥
त्रिष्वेतेषु न कुर्वीत सूतकं पुत्रजन्मनीति॥ ... स्तोप स... पा... तै न क... ज्ञान... ... ... ॥ आसीपि॥
दिवा श्वपितरस्त्रैव पुत्रे जाते द्विजन्मनां॥ ... ... पुण्यं ... दे ... हि मो ... पुत्रजन्म
नि कुर्वीत श्राद्धं हेम्नैव बुद्धिमान्॥ न पक्केन न ... ... कामयन्निति जन्म दिने एव जातकर्म विधा
नात्॥ एतज्जननाशौचे मरणाशौचे च कार्यमित्याह ... ... आप ... ॥ शौचे तु समुत्पन्ने पुत्रजन्म य
दा भवेत्॥ कर्तुस्तात्कालिकी शुद्धिः पूर्वाशौचेन शुध्यतीति ... दिदं जननाशौचाद्विषयं॥ मृताशौचस्य
मध्ये तु पुत्रजन्म यदा भवेत्॥ आशौचापगमे कार्यं जातकर्म यथाविधीति संग्रह वाक्यादित्याहुः॥ स्मृत्यर्थ
सारे तु विकल्प इत्युक्तं॥ एवं च ... ... ॥ यत्तु ... पुंजन्मनि सपिंडानां दशाहात् शुद्धिरिष्यते॥ त्र्य
हादेकोदकानां स्यादेकाहं गोत्रिणां तथा॥ ... जन्मनि सपिंडानां सोदकानां त्र्यहात् शुचिरिति कल्पितं॥ चि
त सर्वेषु हेमाद्र्यादि महानिबंधेष्वनुपलंभात् दुर्दृश्यमिति जननाशौचं॥ ॥अथ बालाशौचं॥ तत्र हारीतः॥ ॥४७॥

उ

जातमृते मृतजाते वा सपिंडानां दशाहमिति॥ दशाहमित्येतत् क्षत्रियादीनां वर्णानां स्वाशौचपरं॥ जाते विप्रे दशाहाद्
दशाहे तत्स्मिपइति पूर्वोक्तपराशरोक्तेः॥ ... समासप्रसूतिमृतजातजातमृते वा मातुः सपिंडानां च न नर्मा ... प्र... स्वा
शौचं वर्णानां॥ जातमृत इति हारीतवचनमुक्तार्थविषयं यदि विपत्तिः स्याद्दशाहं सूतकं भवेत्॥ व्याद दशाह पंचदशमासं वर्ण
क्रमेण हानिनिर्णयेन ... ॥ जीवं नातो यदि ... सद्यः शौचं विधीयत इति वचनं तु तन्मरणनिमित्ताशौचपरं॥ दशा
हाभ्यंतरे बालप्रमीते तस्य बांधवैः॥ शावाशौचं न कर्तव्यं सूत्याशौचं विधीयते॥ इति बृहन्मनूक्तेः॥ जातमृते यद्दशा
हाशौचमुक्तं तन्नालच्छेदोर्ध्वं ज्ञेयं॥ यावान्न छिद्यते नालं तावन्नाप्नोति सूतकं॥ छिन्ने नाले ततः पश्चात्सूतकं तु
विधीयत इति जैमिनिस्मृतेः॥ ... ना ... ... सर्वे पि च॥ मातुश्च गोत्रिणां चैव सर्वेषां पूर्णसू
तकमिति षट्त्रिंशत्स्मृतेः॥ नाड्यां छिन्नायां ... मिति हारीतोक्तेश्च॥ नालच्छेदात्प्राक् तु बृहन्मनुः॥ जीवजा
तो यदि ततो मृतः सूतक एव तु॥ सूतकं सकलं मातुः पित्रादीनां त्रिरात्रकमिति॥ इदं च स्तनं नाभिच्छेदात्प्राक्का
लीनमृतिविषयं॥ नालच्छेदस्यात्रानुक्तेः॥ इदं च प्रसवनिमित्तमाशौचं॥ मारनिमित्तं तु स्नानमात्रं॥ जीवजातो य
दि प्रेयात्सद्यः शौचं विधीयत इति स्मृतेः॥ प्राङ्नामकरणात् मृते सद्यः शौचमिति माधवोक्तेश्च॥ अत्र कश्चिदाह॥ ना
मकरणमाशौचांतकालोपलक्षणं॥ आशौचव्यपगमे नामधेयमिति विष्णूक्तेः॥ आशौचं तु व्यतिक्रांते नामक
र्म विधीयत इति शंखोक्तेश्च नाम्नो नियतकालत्वात्॥ तत्सरं शंखवचनमिति॥ तदसत्॥ चौलवन्नामदं तज
न्म

नयोरपिस्वरूपेणनिमित्तत्वोपपत्तेः॥ तद्विशिष्टकालानुवादेनात्र वैदग्ध्यप्रसंगात्॥ दंतजन्मसमसमोर्मेसा स्वरूपनिषदिदं
तज्जनकालस्य प्रायिकत्वकथनेन कश्चित्समसमासाद वागदंतजननेतद्भावप्रसंगाच्च॥ तस्मान्नामधेयं दन्ताभ्यां
तु द्वादश्यां वापि कारयेत्॥ पुण्यतिथौ मुहूर्ते वा नक्षत्रे वा गुणान्विते इति संखोक्ते काले॥ जननदशरात्रे व्युष्टे शत
रात्रे संवत्सरे वा नामधेयमिति गृह्यपरिशिष्टोक्तकाले वा यदि नाम चिकीर्षति तदंतर्मृतेपि आदंतजन्मनः सद्य
इति वचनान्नामकरणात्सपिंडानां सद्यः शौचमेव॥ नामकरणानंतरं दंतोत्पत्तेः प्राक् तस्य दाहे सत्येकाहमाशौ
चं कार्यं॥ अदंतजाते तनये शिशौ गर्भच्युते तथा॥ सापिंडानां तु सर्वेषामहोरात्रमशौचकमिति यमोक्तेः॥ दाहाभा
वे तु स्नानमात्रं॥ अदंतजाते प्रेते सद्य एव नास्याग्निसंस्कार इति विष्णुना दाहाभावे सद्यस्योक्तेः॥ आदंतजन्म
नः सद्य इति याज्ञवल्क्योक्तेश्च॥ दाहे विकल्पमाह गो[illegible]॥ तूष्णीमेवोदकं कुर्यादग्निसंस्कारमेव च॥ सर्वे
षां कृतचूडानामन्यत्रापीतु याद्वयमिति॥ अन्यत्रे अकृतचूडे॥ अत्र चूडाकरणं तृतीयवर्षरूपकालो
पलक्षणार्थमिति मेधातिथिहरदत्तावाहतुः॥ मनुरप्याह॥ नात्रिवर्षस्य कर्तव्या बांधवैरुदकक्रिया॥ जात
दंतस्य वा कुर्युर्नाम्नि वापि कृते सति इति॥ अत्रोदकं दाहस्याप्युपलक्षणं॥ तं तज्जनना भावे ऽत्र सद्भुरालं॥ अ
जातदंतो मासैर्वा म्रियतः षड्भिर्निर्वाहः॥ वस्त्राद्यैर्भूषितं कृत्वा निक्षिपेत्तं तु काष्ठवत्॥ खनित्वा शनकैर्भूमौ
घः शौचं विधायत इति शुद्धितत्त्वे स्मृतिः॥ अनंतरं प्राक् त्रिवर्षात् तन्मृते त्येकाहमाशौचं कार्यं दंतजातेष्व

प्यकृतचूडे त्वहोरात्रेण शुद्धिरिति विष्णूक्तेः॥ कृतचूडे तु त्र्यहमाशौचं कार्यं॥ निरुक्तचूडकानां तु त्र्यहाच्छुद्धिरिहेष्य
त इति कश्यपोक्तेः॥ त्रिवर्षे कृतचूडे वा कृतचूडे वा मृते प्रागुपनयनात् त्र्यहमाशौचं कार्यं॥ यद्यप्यकृतचूडो वै
जातदंतस्तु संस्थितः॥ तथापि दाहयित्वैनमाशौचं त्र्यहमाचरेदिति अंगिरसोक्तेः॥ अत्र जातदंत समुदृत्य गतत्रि
त्रोषणत्वादविवक्षितं॥ दाहयित्वेत्यनुवादः॥ आपद्विधौ वाक्यभेदापत्तेः॥ त्रिवर्षात्प्राक् चूडाभावे ऽग्नि
दानाभावे त्वेकाह इति पाराशरीये माधव आह॥ प्रथमवर्षादौ कृतचूडस्य तु त्र्यहमाशौचमित्युक्तं प्राक्॥
एतत्सर्वं प्रागुक्तं सपिंडानामेव ज्ञेयं॥ मातापित्रोस्तु दशाहो धर्म इत्युक्ते सर्वत्र त्रिरात्रमाशौचं॥ बालानाम
जातदंतानां त्रिरात्रेण शुद्धिरिति वसिष्ठोक्तेः॥ बैजिकादभिसंबंधादनुरुध्यादघं त्र्यहमिति मनूक्तेश्च॥ ए
वं कन्यास्वपि ज्ञेयं॥ नास्त्यजातदंतासु संस्थितासु पित्रोरेकरात्रमिति माधवीये गौतमोक्तेः॥ कन्यासु चौला
त्प्राक्त्नासु स्नानं सपिंडानां॥ अनूढायां तु कन्यायां सद्यः शौचं विधीयत इति आपस्तंबस्मृतेः॥ इदं तु त्रिपुरु
षमध्य एव॥ अप्रत्तानां तु स्त्रीणां त्रिपुरुषी विज्ञायत इति वसिष्ठोक्तेः॥ इदं त्रिपुरुषसापिंड्यप्रतिपादनं वाग्दा
नोत्तरविषयमिति साहुर्मान्याः॥ अप्रत्तानां तथा स्त्रीणां सापिंड्यं साप्तपौरुषं॥ प्रत्तानां भर्तृसापिंड्यं प्राह देवः
पितामह इति चोक्तेः॥ तत्र वाग्दानात्प्राक् त्वास्येकाहः॥ अविशेषेण वर्णानां अर्वाक् संस्कारकर्मणः॥ त्रिरात्रा
त्तु भवेच्छुद्धिः कन्यास्वह्नो विधीयत इत्यंगिरसोक्तेः॥ अत्राविशेषेस्मृतेः॥ शूद्रस्योपनयनस्थानीयवि

॥५१॥

वाहात्सर्वत्रिरात्रमितिगम्यते॥ विवाहोत्सवेषु तु षोडशाब्दमध्येऽपि त्रिरात्रमेव॥ तदूर्ध्वं विवाहादर्वाक् पित्रादीनां चैवं वक्ष्य
ति॥ इदं त्रिरात्रमाशौचं भर्तृकुलेऽपि ज्ञेयं॥ सप्तपुरुषावधि॥ अवाग्विवाहात्तानुपूर्वं प्र[illegible] युक्तानेव प्रतिपादिताश्च
संस्कृतानुसारेण त्रिरात्रं मुख्ययोः स्नानमिति मदीयं मतं॥ [illegible]णामसंस्कृतानां [illegible] प्रतिबांधवाः॥
यथोक्तं नैव कन्येनातु [illegible]तितु सनासयत्रितिमन्ते[illegible]॥ यत्त [illegible] यथा [illegible] नेम्यदाचार्य [illegible]॥ तु न द्विव
र्षमुख्ययोः सूतकं मातुरेव हातिया [illegible] वल्क्योक्तेः॥ गर्भस्रावे पतेमातुर्दशाह जातदंतयोः [illegible] त्रिसोदराणां
चेति॥ त्रयं ग्योक्तेश्च मातापित्रोः सोदराणां च दशाहमस्पृश्यत्वमेधिकं कर्मानाधिकारलक्षणमाशौचं सपिंडैः
समानं त्रिरात्रमेवेति॥ अघमाशौचं॥ [illegible]सादिग्गोऽयं भेतु॥ अजातदंतमरणेऽपि त्रैरेकाहमिष्यते॥ दंत
जाते त्रिरात्रं स्याद्यदि स्यातां तु निर्गुणाविति॥ कूर्मपुराणोक्तेर्वसिष्ठवचनं च दपरं॥ अनूढानां तु कन्यानां त
थैवोचैश्च दजन्मनामिति॥ यहानुवर्त्तोक्तं खोक्तेः॥ त्रिरात्रं तु [illegible] षण्मासे पित्रोर्मतेदतिमत्स्यपुरा
णाच्च॥ दंतजातेश्च दनुपं वाहः॥ यथाहांगिराः॥ शूद्रा च वर्णश्चैनं तु [illegible] शुद्धिस्तु पंचभिः॥ अत ऊर्ध्वं तेश्च
दशदशाहो विधीयते॥ षड्वर्षांतिमतीत यश्च दः सम्रियते यदि॥ मासिकं तु भवेच्छौचं इति सांगिरसा भावी
तमिति॥ यत्तत्तू दः भार्यांश्च दस्मिंनि शक्तं॥ मात्यौ चमुत्तरकाविष्युक्तं॥ न स्मृत्यणेश्च दपर॥ निर्गुणेत्स्वनू

॥५१॥

द भार्यांश्च देशिदानीलोकेन प्रचरति॥ अन [illegible] वस्म सर्वसारे॥ स्वर्ग्यलोकविद्विष्टं धर्ममप्याचरेन्नतिनिमनुनालो
कनिंद्यस्य निषिद्धत्वात्॥ अनूपनीतविषयेऽकिंचेदुच्यते॥ नामक [illegible] स्वनननमेव॥ ऊनद्विवर्षं निखनेन्न
कुर्यादुदकं नदृतियाज्ञवल्क्योक्तेः॥ [illegible] त्रयं चौलात्सविग्न्युदकदानविकल्पः॥ नात्रिवर्षस्य कर्त
व्या बांधवैरुदकक्रिया॥ जातदंतस्य वा कुर्यु [illegible] पि हते स [illegible] ॥ हूत [illegible] त्रिवर्षांदा
गूर्ध्वं चाम्युदकदानं नियतं॥ वर्ष [illegible] नतेऽप्ये [illegible] मेवादकं कुर्यात् [illegible] संस्कारमेव चेति
लोगाक्षिस्मृतेः॥ प्रेतपिंडं वहिर्दद्याद्दर्भमंत्रविवर्जितं॥ [illegible] चि [illegible] मुदाहसेत दनुपनीतविषयमिति वि
ज्ञानेश्वरोक्तेश्च॥ अत्रापि पिंडदानप्रकारमाह पारस्करः॥ प्रथममेदिवसे देयाः स्त्रयः पिंडाः समाहितैः॥ द्वितीये
चतुरो दद्यादस्थिसंचयनं तथा॥ त्रीस्तु दद्यात्तृतीये [illegible] वस्त्रादि क्षालनं तथा [illegible]॥ देवमानीयेत्र विशेषः॥ नि
शुरादं तजननाद्वाल स्याद्यावदाब्दिका [illegible] क थ्यते सर्वत्रास्त्रैषु कुमारी मौंजबंधनात्॥ गर्भेनेष्टे क्रियानास्ति
दुग्धं देयं त्रि [illegible] मते॥ परं च पायसंक्षीरं द [illegible] विपातित॥ एकादशाद्वादशाहवर्षे सर्वे विधिं विना॥
सर्वतंत्रं प्रकर्त्तव्यं पिंडदानेयुते [illegible] दस्याणि प्रदे [illegible] नित समे [illegible] देवोदासनि वंधेपि॥
अव्रतेनिधनं प्राप्ते [illegible] दोश्च द [illegible] ॥ क्रियाः सर्वाः समुद्दिष्टाः [illegible] उदकं पिंडदानं च

॥विधा·प·॥
॥५२॥

तंच ऊर्ध्वं विधीयते ॥ स्त्रीणामुद्वाहात्प्रागुदकपिंडदानकर्तुं दानमविकल्पः ॥ स्त्रीणां चैके प्रत्तानामिति गौतमोक्ते
रिति दिक् ॥ ॥ इदं वयोवस्थाकृतमाशौचं सर्वेषां समानमिति सांगिराः ॥ अविशेषेण वर्णानामर्वाक् संस्कारकर्म
णः ॥ त्रिरात्रात्तु भवेच्छुद्धिः कन्यास्वह्नाविधीयते इति ॥ संस्काराः सूर्वमत्तानामिति क्रांताशौचमपि नेत्याह व्याघ्र
पादात् ॥ तुल्यं वयसि सर्वेषामतिक्रांते तथैव च ॥ उपनीते तु विषमं तस्मिन्नेवाति कालजमिति ॥ अस्यार्थः ॥ उपन
यनादर्वाचीने वयसि यदाशौचं विहितं तत्सर्वेषां ब्राह्मणादिचतुर्वर्णानां तुल्यं ॥ यच्च मासत्रयं त्रिरात्रं स्यादित्या
द्यतिक्रांताशौचं तदपि सर्वेषां तुल्यं ॥ उपनीते परमे तु दशाहद्वादशाहे सार्द्धं विषमं ॥ न तु ल्यं ॥ तथा तस्मिन्नेवोपनी
ते परम एवातिकालजे अतिक्रांताशौचं भवति ॥ एवकारादनुपनीते परमे नातिक्रांताशौचमस्तीति ॥ ॥ अ
थ नातिप्रत्तानाशौचमुच्यते ॥ तच्चोपनयनादि संस्कारोर्ध्वं प्रवर्त्तते ॥ तथा च याज्ञवल्क्यः ॥ त्रिरात्रमाव्रतादेशाद्
दशरात्रमतः परं ॥ क्षत्रस्य द्वादशाहानि विशः पंचदशैव तु ॥ त्रिंशद्दिनानि शूद्रस्य तदर्द्धं न्यायवर्त्तिन इति ॥ स्त्री
शूद्रयोस्तु विवाहोर्ध्वं नाशाशौचं तयोः ॥ वैवाहिको विधिः स्त्रीणां मौपनायनिकः स्मृत इत्युक्तेः ॥ शूद्राणां चैव
सर्वेषां विवाह उपनायनमिति गर्गोक्तेश्च ॥ शूद्रस्य विवाहाभावेपि षोडशवर्षोर्ध्वं मासः ॥ अनूढभार्यः शू
द्रस्तु षोडशाद्वत्सरात्परं ॥ मृत्युं समधिगच्छेच्चेन्मासात्तस्यापि बांधवाः ॥ शुद्धिं समधिगच्छंति नात्र कार्या विचा
रणा इति परार्के शाकटायनः ॥ तथा महागुरुनिधने द्वादशरात्रं ॥ तथा चाश्वलायनः ॥ द्वादशरात्रं महागुरुषु दा

शु

रूपेण

॥५२॥

ये

नाध्यापने वर्जयेदिति महागुरुश्च पुत्राणां वेदानध्याप्ययोः वृत्तिं विदधाति स पित्रादिः ॥ बृहस्पतिः ॥ सपिंडादि वि
भागविशेषेणाशौचविशेषमाह ॥ दशाहेन सपिंडास्तु शुध्यंति प्रेतसूतके ॥ त्रिरात्रेण सकुल्यास्तु स्नात्वा शुध्यं
ति गोत्रजाः इति ॥ तत्तु स्मरणमार्ग्येये ॥ सपिंडता तु पुरुषे सप्तमे विनिवर्त्तते ॥ समानोदकभावस्तु निवर्त्तेत चतु
र्दशे ॥ जन्मनामस्मृतेर्वैके तत्परं गोत्रमुच्यत इति ॥ यानि तु ॥ एकाहाद्ब्राह्मणः शुध्येद्योग्निवेदसमन्वितः ॥
त्र्यहात्केवलवेदस्तु द्विहीनो दशभिर्दिनैरिति ॥ पराशरवचनं ॥ तथा ॥ सर्वेषामेव वर्णानां सूतके मृतके तथा ॥ द
शाहाच्छुद्धिरेतेषामिति शातातपोब्रवीदिति संग्रहवचनं ॥ तथा ॥ सद्यः शौचं तथैकाह द्व्यहश्चतुरहस्तथा ॥ ष
ड्दशद्वादशाहश्च पक्षोमासस्तथैव च ॥ मरणांतं तथा चान्यद्दशपक्षास्तु सूतके इति दक्षवचनं ॥ तथायं थार्थयोजा
नातिविरमंगैः समन्वितः ॥ सकलं सरहस्यं च क्रियावांश्चेन्न सूतकमिति आस्यवचनं ॥ तथा ॥ त्रिरात्रेण विशुध्ये
त्विप्रो वेदाग्निसंयुतः ॥ पंचाहेनाग्निहीनस्तु दशाहाद्ब्राह्मणब्रुवः इति ॥ बृहस्पतिवचनं ॥ ब्राह्मणब्रुवमाह परा
शरः ॥ गर्भाधानादिभिर्युक्तस्तथोपाकरणेन च ॥ न कर्मकृन्न चाधीते स ज्ञेयो ब्राह्मणब्रुव इति ॥ तथा व्या
धितस्य कदर्यस्य ऋणग्रस्तस्य सर्वदा ॥ क्रियाहीनस्य मूर्खस्य स्त्रीजितस्य विशेषतः ॥ विषयासक्तचित्त
स्य पराधीनस्य नित्यशः ॥ श्राद्धस्नानविहीनस्य भस्मांतं सूतकं भवेदिति कौर्मिकवचनं च ॥ तानि मान्या
यरता ऋणवत्कुलकं ॥ ... शाकीनगृहस्थादिवृत्तिविषयाणि ज्ञेयानि ॥ देशाचारभेदाद्वा व्यवस्था

५ना

।।५३।।

पनीयानि॥ तत्रापि साग्निवेदोक्तादिगुणोत्कर्षप्रयुक्ताशौचसंकोचः स्मृत्यर्थवादो युगांतरविषयो वा द्रष्टव्यः॥
वानप्रस्थाश्रमस्यापि प्रवेशो विधिनोदितः॥ वृत्तस्वाध्यायसापेक्षमघसंकोचनं तथा॥ प्रायश्चित्तविधानं च
विप्राणां मरणांतिकं॥ एतानि लोकगुप्त्यर्थानि कलिकाले विवर्जयेदित्यादिसपुराणात्॥ दशाह एव विप्रस्य स
पिंडमरणे सति॥ कल्यांतराणि कुर्वाणाः केऽपि सवतिकिल्बिषीनि हारीतोक्तेः॥ त्रिष्वविगानादृत्यानीमा
नीति विज्ञानेश्वरोक्तेश्च॥ अत्र मरणांतमपि निंदार्थवादरूपं न स्वार्थतत्परं॥ अन्यथा॥ जन्मकर्मपरिभ्रष्टः
संध्योपासनवर्जितः॥ नामधारकविप्रस्तु दशाहं सूतकी भवेदिति पराशरवचनं विरुध्येत॥ यद्वा अन्यप्र
वेगिहे यस्य भार्यास्यात्तस्य निसत्राः॥ आशौचं सर्वकार्येषु देहे भवति सर्वदेति प्रासादिवचनादेतादृशाप
रत्वेन व्यवस्थेत्यपरार्कः॥ तथा॥ दशाहादित्रिभागेन कृते संचयने क्रमात्॥ अंगस्पर्शनमिच्छंति वर्णानां
तत्वदर्शिन इति देवलवचनं तदपि युगांतरविषयं॥ अस्थिसंचयनादूर्ध्वमंगस्पर्शनमेव चेति माधवी
ये कलिप्रकरणे तन्निषेधात्॥ तथा येच वर्णसंकरजातानामुत्पत्त्या विसिक्तास्तेषामाशौचविशेषः कल्लोनो
पयुक्त इति नोच्यते॥ प्रतिलोमजातानां नाशौचं॥ किंतु मलापकर्षार्थं स्नानमात्रमिति विज्ञानेश्वरः॥ माध
वाचार्यस्तु तेषां वाशौचं प्रकुर्वरंशूद्रवद्वर्णसंकराइति ब्राह्मोक्तेः शूद्रवदित्याह॥ दत्तक्रीतकृत्रिमादिपुत्रेषु
अहीनवर्णगासु स्त्रीषु च सपिंडत्वेपि प्रसवे मरणे च पूर्वापरपित्रोर्भर्त्रादि त्रिराशौचमेवाशौचं न दशाहादि॥

।।५३।।

औरसेषु पुत्रेषु जातेषु च मृतेषु च॥ परपूर्वासु भार्यासु प्रसूतासु मृतासु च॥ रात्र्यानुवृत्तोवि ˉ कैः॥ सपिंडानां त्वेकाहः॥
परपूर्वासु भार्यासु पुत्रेषु कृतकेषु च॥ भर्तृपित्रोस्त्रिरात्रं स्यादेकाहस्तु सपिंडत इति माधवीये हारीतोक्तेः॥ सूतके म
तके चैव त्रिरात्रं परपूर्वयोः॥ एकाहस्तु सपिंडानां त्रिरात्रं येवे पितुरिति मरीचिस्मृतेः॥ अनौरसेषु पुत्रेषु भार्यास्व
न्यगतासु च॥ परपूर्वासु च स्त्रीषु त्रिरात्राच्छुद्धिरिष्यत इति शंखस्मृतेश्च॥ परपत्नी स्वयं संगृहीता परपूर्वेत्यर्थः॥
इदमाशौचं सवर्णासु॥ हीनवर्णासु तु शंखलिखितौ॥ परपूर्वासु भार्यासु पुत्रेषु कृतकेषु च॥ नानध्यायो भवेत्त
स्य नाशौचं नोदकक्रियेति॥ ब्राह्ममपि॥ आशौचं तु त्रिरात्रं स्यात्समवर्णेषु निश्चितं॥ हीनवर्णेषु तेष्वेव नाशौ
चं नोदकक्रियेति॥ यत्तु षड्रात्रो॥ अन्यपूर्वा वरं ज्ञात्वा सुत्रिदिनाच्छुद्धिरिष्यते॥ ता स्वेवानन्यपूर्वासु पंचाह
स्त्रिविशुद्ध्यतीति तत्र पंचाहमूलं मृग्यं॥ यत्तु याज्ञवल्क्यः॥ अनौरसेषु पुत्रेषु भार्यास्वन्यगतासु च सैकाहमा
हतत्सन्निधानादौ ज्ञेयं॥ यदा पितुरेकाहस्तदा सपिंडानां स्नानमात्रं ज्ञेयं॥ अन्याश्रितेषु दारेषु परपत्नीसुते
षु च॥ गोत्रिणः स्नानशुद्धाः स्युरेकरात्रेण तत्पितेति प्रजापतिस्मृतेः॥ पूर्वापरभर्तृसंततयोः॥ पुत्रयोस्त्वाहम
रीचिः॥ मातुरेक्या द्विपितृकौ भ्रातरावन्यगोत्रजौ॥ एकाहं सूतकेतत्र त्रिरात्रं मृतके तयोरिति दत्तक्रीतादि
सूतकं॥ अनूढकन्याशौचमुक्तं॥ ऊढकन्यासु तु विष्णुराह॥ संस्कृतासु कन्यासु नाशौचं प्रसवमरणे चेत्सित

पु

न

गृहे स्यातां तदैकरात्रं त्रिरात्रं चेति ॥ स च एकरात्रं मरणे [illegible] त्रिरात्रं [illegible] ॥ माधवस्तु सर्वेषि त्रिरा
त्रं पित्रोः ॥ एकरात्रं बंधुवर्गस्य [illegible] नानारात्रं पितुर्गेहे प्रसूतमेतायस्त्रियेत [illegible] बंधुवर्गस्यैकेन शुचिस्तज्जनकस्त्रि
भिरिति ब्रह्मपुराणेप्युक्तेरित्याह ॥ जनकोपाधिपुरस्कारेण [illegible] पान न्याय [illegible] सत्यमेव ॥ बंधुवर्ग इत्यनेन च्या
त्रादयो गृह्यंते ॥ केचित्तु भ्रातुः [illegible] कहि [illegible] तेतु त्रिरात्रमित्याहुः ॥ युक्तं तु पक्षी भ्रातृ [illegible]
[illegible] नामिकाहः ॥ गर्गोक्तेः ॥ एतरेषायं [illegible] [illegible] कमाराः [illegible] ॥ पत्नि [illegible] हे प्रसवे तु पित्रादीनां मात्रो
चं नास्त्येव ॥ प्रत्तानामितरे कुर्यु [illegible] [illegible] ॥ मासां [illegible] गेहे मृतौ पित्रोस्त्रिरात्रमेव ॥ +स्प
प्रत्ताप्रत्तासु योषित्सु संस्कृतासंस्कृतासु च ॥ मातापित्रोस्त्रिरात्रं स्यादितरेषां यथाविधीति माधवीये काष्र्या
जिन्युक्तेः ॥ विज्ञिकादास्तिसंबंधादत्तु [illegible] [illegible] त्युक्तेश्च ॥ यत्तु [illegible] तौ ॥ पितृगेहादन्यत्र य
दि पुत्रीप्रमीयते ॥ पक्षिणी तत्र विज्ञेया त्रैरात्र्यं [illegible] मितिनिश्चयः इति तद्ग्रामांतरविषयमिति स्मृत्यर्थसारे ॥
सद्यस्त्वप्रौढकन्यायां प्रौढायां वासरात्मक [illegible] ॥ [illegible] दत्तायां त्रिरात्रं [illegible] दत्तायां पक्षिणी भवेदिति पुलस्त्योक्तेश्च ॥
पित्रा [illegible] परमेता सामात्रोश्चमाह रुद्रमनुः ॥ भ्रातुस्तु पक्षिणी पित्रोर्मृतौ स्त्रीणां त्रिरात्रकमिति ॥ पित्रोरूपरमे
स्त्रीणामूढानां तु कथं भवेत् ॥ त्रिरात्रेणैव शुद्धिः स्यादित्याह भगवान्यम इति ॥ गृहे [illegible] ॥ अत्र विशेषः ॥

योगपारिजाते ॥ गांधर्वादिविवाहेषु वाग्दाना [illegible] [illegible] सप्तपद्यांतरं [illegible] पि ॥ या
त्वन्यस्यै पि [illegible] सती स्यात् [illegible] [illegible] पोबस्तु [illegible] पित्रादत्तानुयाना [illegible] न्यमापि
ता ॥ यंयं श्रितवती [illegible] [illegible] [illegible] नान्येषामिति [illegible] निश्चयः ॥ कामादक्षतयोनि [illegible]
व्यवस्थिता ॥ तस्य [illegible] ॥ नथा ॥ यदेतु सप्तमेयत्र बन्ला काचिद् दत्ता स्वेत् ॥ स्वामि
गोत्रं भवेत्तस्याः [illegible] [illegible] ॥ पितृक [illegible] ॥ अयमर्थः ॥ सप्तपद्यंत इति
वाहे ज्ञानेयाबला कौरणहु [illegible] स्वामि [illegible] ॥ तत्र विशेषमाह न
च भूयो विशिष्यतइति ॥ [illegible] पितृकं च प्र [illegible] गोत्रमेवाव
तिष्ठते ॥ तदूर्ध्वं वैदिक [illegible] पाणिग्राह [illegible] ॥ तथापि हतुस्त
स्य सवमरणायो स्त्रिरात्र [illegible] रमपि स वर्णाश्रय एव
नान्यथेत्युक्तं प्राक् [illegible] तज्ज मात्रोश्चं नोपपद्यात्मा
ति ॥ [illegible] ॥ वैश्यपदीपी [illegible] [illegible] नेयथोरस्तु स्तनयोः प
क्षिणी ॥ संस्कृतायोस्त्रि [illegible] मनुः ॥ संस्कृते [illegible] [illegible] भगिनीसुते ॥ संस्कृते तु त्रि
रात्रं स्यादिति धर्मो व्यवस्थितः ॥ [illegible] यपुत्रारा [illegible] ॥ आगामिवर्त्त

॥५५॥

मानाहर्युक्तायां निशापक्षिणी सन्निधानात्॥ [illegible] धिरेऽथ। चार्यमातामहदुहितृसुतश्रोत्रियर्त्वि
क्स्वयाज्यस्वस्त्रियेषु त्रिरात्रं दिवसमन्तुवि[illegible] सोदकः [illegible]॥ पक्षिण्यात्रोचमृत्विगदुहितृसुतसहाध्या
यिबंधुत्रयांतेवासिश्वश्रूसुमित्रश्वशुरभगिनिका भागिनेयप्रयाणे॥ मातामह्यांचाथश्रोः स्वसारिचविरते
मातुले मातुलान्यां चाथोसज्योतिरेव स्वविषयनृपतौ ग्रामनाथे च नष्टे इति॥ समानं ज्योतिरादित्यो नक्षत्रं
वा यस्मिन्काले सः॥ सज्योतिरितिविग्रहः॥ दिवा नष्टे यावत्सूर्यदर्शनं कालोऽशुद्धिहेतुः॥ रात्रिनष्टे या
वद्धात्र्यवसानमशुद्धिः॥ ततो ज्योतिर्दर्शने शुद्धिरित्यर्थः॥ अत्र श्लोके येषां त्रिरात्रं पक्षिणी चोक्तं॥ तद्देशका
लसंस्कृतादिभेदेन व्यवस्थापनीयं॥ तथा॥ शिष्योपाध्यायबंधुत्रयगुरुतनयं चार्यभार्यासगोत्रानूचा
नश्रोत्रियेषु स्वगृहपरमृतौ मातुले चैकरात्रं॥ रात्रिसब्रह्मचारिण्यथ तु कथमपि स्वल्पसंबंधयुक्ते स्नानेवा
सो युक्तं स्यादिदमपि सकलं सर्ववर्णेषु तुल्यमिति॥ उपाध्यायो मंत्रब्राह्मणयोरन्यतराध्यापकः॥ बंधुत्रयमा
त्मबंधवः पितृबंधवो मातृबंधवः॥ गुरुतनयो गुरुसुतः॥ आचार्यभार्या गुरुपत्नी अनूचानोऽङ्गप्रवक्ता॥ सांग
वेदाध्ययनशीलो वा॥ सोऽनूचानः प्रवचनेन सांगे चाति गुरोरन्यत्र साभिधानात्॥ सगोत्रश्चतुर्दशपुरुषानंतरमे
कविंशतिपुरुषावसानः॥ अन्यस्पष्टं॥ स्वगृहपरमृतौ॥ स्वगृहे परस्यासपिंडादेर्मरणे॥ सब्रह्मचारी॥ एका

॥५५॥

स१

चार्योपनीतः तस्मिन्मृते एकरात्रमाशौचं॥ अत्र श्रोत्रियः समानग्रामवासी ग्राह्यः॥ एकाहं ब्रह्मचारिणि श्रोत्रिये समा
नग्रामवासिनीति आश्वलायनस्मृतेः॥ आचार्यपत्नीपुत्रावसवर्णौ ग्राह्यौ॥ सवर्णस्तेयोऽप्यहं॥ आचार्यतत्पुत्रस्त्रीया
ज्यशिष्येषु चैवमिति अहानुवृत्तौ गौतमोक्तेः॥ आचार्यादावित्रिरात्र[illegible] पितृमेधकर्तृत्वेतरज्ञाने॥ स्वयं चेत्पितृमेधं क
रोति तदा दशरात्रं॥ गुरोः प्रेतस्य शिष्यस्तु पितृमेधं समाचरन्। [illegible] हारैः समं तत्र दशरात्रेण शुध्यतीति मिताक्ष
रायामनुक्तेः॥ निरन्वये सपिंडे तु मृते सति दयान्वितः॥ त[illegible]चं पुराचीर्णं कुर्यात्तु पितृवत्क्रियामिति ब्राह्मोक्ते
श्च यत्तु मातृष्वस्रादिषु प्रचेतसा त्रिरात्रमाशौचमभिहितं [illegible] ष्वसा मातुलयोः श्वश्रूश्वशुरयोर्गुरोः मृते चर्त्विजि
याज्ये च त्रिरात्रेण विशुध्यतीति तत्स्वगृहे तन्मरणे द्रष्टव्यमिति तद्दिवोदासनिबंधे॥ युक्तं चैतत्॥ इतरथा मातु
ले पक्षिणीं रात्रिं शिष्यर्त्विग्बांधवेषु च॥ प्र[illegible]जनि [illegible] ज्योतिर्यस्य स्याद्द्वेष्यस्येति तिरितिमनुवचनं निर्विष
यं स्यात्॥ एवं श्रोत्रियस्यापि स्वगृहमृतौ रात्रौ वा॥ श्रोत्रिये तूप[illegible]सन्ने वै त्रिरात्रमशुचिर्भवेदिति माधवी
ये गालवोक्तेः॥ एवं बांधवानामपि॥ बांधवे स्वपल्ले तु त्रिरात्रमशुचिर्भवेदिति स्मृतेः॥ बांधवत्रयस्वरूपमु
क्तं स्कांदे॥ आत्मपितृष्वसुः पुत्रा आत्ममातृष्वसुः सुताः॥ आत्ममातुलपुत्राश्च विज्ञेया आत्मबांधवाः॥ मा
तुर्मातृष्वसुः पुत्राः मातुः पितुः ष्वसुः सुताः॥ मातुर्मातुलपुत्राश्च विज्ञेया मातृबांधवाः॥ पितुः पितृष्वसुः पु

स

॥ विधा॰ ग्रं॰ ॥
॥५६॥

आः पितुर्मातुः स्वसुः सुताः ॥ पितुर्मातुलपुत्राश्च विज्ञेया [illegible] पितृबांधवाः ॥ अर्थं [illegible] प्रकारेण स्वल्पेनापि वधिनि भगि
न्यादौ वा सो युनं सचेलं स्नानं [illegible] स्यात् ॥ नान्यत् ॥ तथा [illegible] त्यय ॥ [illegible] तोऽनुश्चानर्यपि च संस्थ
ने [illegible] मातुले [illegible] परि प्रेते दौहित्रे [illegible] नी सुते ॥ [illegible] सद्यः स्नानेन [illegible] ध्यतीति ॥ इदमुक्तं सकलाशौ
चं [illegible] वस्थायां [illegible] दौहित्रादौ स्नानमात्रेण शुद्धिकथनं तदे
शांतरे [illegible] ॥ [illegible] ॥ याज्ञ [illegible] दौहित्र [illegible] स हाध्या
यि सहोपा [illegible] नगुरुपुत्राचार्यपुत्र भागिनेय श्वश्र
श्वशुर भगि [illegible] पितृष्वसृ मातुल [illegible] गुर्वाचार्यप [illegible] मरणे स ह्येकग्रामे पक्षिणी ग्रामांत
रे त्वेकाहे देशांतरे स्ना [illegible] बंधु ॥ जामातरि [illegible] त्रिरात्रे [illegible] स्मृता ॥ पक्षिणी बालकानां
स्यादिति [illegible] चे धनुपत्न्या दुपेक्ष्यं ॥
साकल्येन तु स्वगृहमृतिर्वि [illegible] मिति विज्ञु स्मृतावसपिंडो
क्तेः सपिंडस्य त्रिरात्रं तापनादि [illegible] ॥ ग्रामस्थ तावदाशौचं नि
गतिं शुचिता मियादि [illegible] वहद्धि [illegible] ॥ ग्राम [illegible] मेवेति मदन [illegible] ज्ञाते ॥
तथा ॥ वानप्रस्थे यतौ चोपरमति [illegible] पंडके [illegible] ध्या हि [illegible] दिनं युक्तं विदैतु सद्यः ॥

॥५६॥

पंडकः क्लीबः ॥ अत्र सर्वत्र मलवा(चना)नि मिनाक्षरादौ ज्ञेयानि ॥ ग्रंथभयस्त्वमी स्वानोच्यंते ॥ सद्यः ॥ तेदेवसर्वकार्यमि
त्यर्थः ॥ यत्तु ॥ आहवेषु विपन्नानामेकरात्रमशौचकमिति मनुवचनं तत्तु युद्धक्षते ॥ न कालांतरमृते ज्ञेयं ॥ शावस्य
त्रेति हारीतः ॥ शावस्पृशो ग्रामं न प्रविशेत् पुरा नक्षत्रदर्शनात् रात्रौ चेदादित्यस्येति ॥ यत्तु ॥ अन्हा चैकेन रात्र्या च त्रिरा
त्रैरेव च त्रिभिः ॥ शावस्पृशो विशुध्यंति त्र्यहस्तूदकदायिनः इति मनुवचनं ॥ तत्तद्ज्ञानाज्ञानादौ ज्ञेयं ॥ अन्हा रात्र्या विस
हो रात्रमुक्तं ॥ त्रि त्रि त्रिरात्रैरिति नवरात्रमेवं दशरात्रमित्यर्थः ॥ यद्यन्नमश्नाति तेषां तु दशाहेनैव शुध्यंतीति मन्वुक्तेः ॥
अंगिराः ॥ आशौचं यस्य संसर्गादापतेद् गृहमेधिनः ॥ क्रियास्तस्य न लुप्यंते गृह्याणां च न तद्भवेदिति ॥ ॥ अथ नि
र्हरणशौचं ॥ सवर्णमिहरितद् [illegible] नेन तद्गृहवासे वदशाहमाशौचं ॥ तदन्नानदनेन तद्गृहवासे त्र्यहं ॥ उक्तया वा
वित्वेकाहं ॥ क्षत्रियहरणेन भिहरि दोहेन स्वस्त्या स्याशौचं ॥ तथा च मनुः ॥ असपिंडं द्विजं प्रेतं विप्रो निर्हृत्य बंधुवत् ॥
विशुध्यति त्रिरात्रेण मातुराप्तांश्च बांधवान् ॥ यद्यन्नमत्ति तेषां तु दशाहेनैव शुध्यति ॥ अनदन्नन्नमन्हैव चेत्तस्य
गृहे वसेदिति ॥ यदि निर्हरति प्रेतं प्रलोभाक्रांतमानसः दशाहेन द्विजः शुध्येत् द्वादशाहेन भूमिपः ॥ मासार्धेन
तु वैश्यस्तु शूद्रो मासेन शुध्यतीति कूर्मपुराणे ॥ विजातीयनिर्हारे तु सजातीयमाशौचं ॥ अवरश्चेद्वर्णः पूर्ववर्ण
मुपस्पृशेत् सवर्णो वावरं तत्र चैवोक्तमाशौचमिति गौतमोक्तेः ॥ अवरश्च द्वरं वर्णं विरोवाथ वरं यदि ॥ व [illegible] वत्तंद
शौचं दृष्टार्थे द्विगुणं स्वेदिति ॥ प्रोक्तेश्च ॥ दृष्टार्थेता द्विगुणं कार्यमित्यर्थः ॥ दाहेप्येवं ॥ यत्तु ब्राह्मे ॥ यो सवर्णं

१ अनुगम्यत्वावंबुध्या स्नात्वा स्पृष्ट्वा हुताशनं॥ सर्पिः प्राश्य पुनः स्नात्वा प्राणायामैर्विशुध्यतीति॥ हीनवर्णानुयाने तु + ६
तु मत्स्येन नीत्वा चैवं देहे न्तर॥ आशौचं तु भवेत्तस्य प्रेतानुगमनं प्रेति तद्वाद्दैन्नय॥ सोदकं निर्हरि तु दशाह इति
माधवीये॥ प्रेतालंकारणे तु नास्ति॥ हरदत्त सपिंडस्य प्रेतालंकरणे स्नानमुपवासः स्याद्ब्रह्मणो स्नानमि
ष्यत इति॥ धर्मार्थमनाथ सवर्णानां दाहादि क्रिया शौचाद्यस्नानं तथा स्नानं प्राणायामो यो विप्रस्त
श्चेति॥ तथा च पराशरः॥ अनाथं ब्राह्मणं प्रेत ये वहंति द्विजातयः पदे पदे यज्ञफलं मानुपूर्व्याल्लभंतिते॥ न तेषामशु
भं किंचित्पापं वा शुभकर्मणां॥ जलावगाहनात्तेषां सद्यः शौचं विधीयत इति॥ अपरार्के वृद्धपराशरः॥ प्रेतसंस्प
र्श संस्कारे ब्राह्मणो नैव दुष्यति॥ वोढा चैवाग्निदाता च सद्यः स्नात्वा विशुद्ध्यतीति॥ स्नेहेनासपिंडनिर्हरि तु त्रिरात्रमि
त्युक्तं प्राक्॥ विष्णुः॥ मृतं द्विजं न शूद्रेण निर्हारयेन्न शूद्रं द्विजेनेति॥ द्विजं निर्हरतः शूद्रस्य ... मासूतकं मासौचं स्या
त्॥ अवरस्येति गौतमोक्तेः॥ इति निर्हारे शौचं॥ ... तु गमना शौचं॥ देवलः॥ वहितं हि सपिंडानां प्रेतनिर्ह
रणादिकं॥ तेषां करोति यः कश्चिन्न स्याधिक्यं न विद्यते॥ समे ... वर्णयोरनुगमने क एव॥ क्षत्रियेत्वेकाह॥ वैश्ये
पक्षिणी॥ शूद्रे त्रिरात्रं॥ क्षत्रियस्य तु वैश्ये त्र्यह शूद्रे पक्षिणी॥ वैश्यस्य तु शूद्रे हरिति विज्ञानेश्वरः॥ माधवाचार्या
स्तु विप्रस्य वैश्ये त्र्यह॥ क्षत्रियस्य शूद्रे प्येवं॥ अन्यस्तु वेदितव्य॥ अत्र स्नानाग्निस्पर्शनादि सर्वत्र साहजिना स्त्रो
की कारः॥ तु ब्राह्मणस्यानुयाने वसनसहितं कांस्यवाप्सु स्यवा॥ स्पृष्ट्वाग्निं प्राश्य घृतं धोदथ दिनमशुचिर्हीनवर्णा
नुयाने॥ पक्षिण्येकांतरस्तु व्रजन इह भवेद्यं नरस्ते त्रिरात्रं ह स्त्रात्वा पुनर्यामसुयम्य तत्रातं सर्पिरशंच कुर्युरिति॥
इदमनुगमनादि सपिंडे नापि ब्रह्मचारिणा न कार्यं मित्याह देवलः॥ ब्रह्मचारी न कुर्वीत शववाहादि सत्क्रियां॥

यदि कुर्याच्चरेत्कृच्छ्रं पुनः संस्कारमेव चेति॥ मित्रादो प्रतिप्रसवमाह याज्ञवल्क्यः॥ आचार्यपित्रुपाध्यायान्निहृत्यापि व्रती व्रतीति॥
गर्भिणीपति विषये वृद्धमनुः॥ दहनं वपनं चैव प्रेतस्यान्यस्य गर्भवान्॥ न कुर्याद्दुस्सयं मातुः ... र्थाद्देवापितुः सदा॥ ज्येष्ठस्य वा
नपत्यस्य मातुलस्य सुतस्य चेति॥ हिनस्य दाहादिकरणे मनुः॥ आस्यानां याजनं कृत्वा परेषामंत्यकर्म च॥ अभिचारमहीनं च
त्रिभिः कृच्छ्रैर्व्यपोहतीति॥ ॥ अथ रोदनाशौचं॥ संचयनात्पूर्वं सवर्णरोदने सचेलस्नानं॥ तदूर्ध्वमाचमनं॥ हीनवर्णे
त्वेकाहः स्नानमिति माधवीये॥ तथा च ब्राह्मे॥ अस्थिसंचयनेविप्रो रोत्तिचेत्क्षत्रवैश्ययोः॥ तदा स्नात्वा सचेलस्तु द्विती
येह्नि शुध्यति॥ कृते तु संचये विप्रः स्नानेनैव शुचिर्भवेदिति॥ विज्ञानेश्वरास्तु सर्वत्रैरात्रमाह॥ तथा च पारस्करः॥ मृतस्य
बांधवैः सार्धं कृत्वा तु परिवेदनं॥ वर्जयेत्तदहोरात्रं दानं श्राद्धादिकर्म चेति॥ इदं सपिंडादिव्यतिरेकेण स्मृत्वं प्राक्॥ अ
थ दासादेः॥ स च द्वेधा॥ गृहदासो भक्तदासश्चेति॥ तत्र स्वदासस्य सन्नस्य गृहदासस्य स्वसपिंडमृतौ स्नानो त्तरं स्वामि
कार्ये स्वस्थत्वं॥ अन्नेनोपात्तस्य भक्तदासस्य तु त्र्यहाद्वमिति॥ सद्यः स्पृत्रयो गर्भदासो भक्तदासस्त्र्यहाच्छुचिरि
ति नारदोक्तेः॥ एतदनन्यसाध्य स्वामिकार्ये॥ स्वकार्ये तु मृत्यानां चमस्येव॥ दासीदासश्च सर्वो वै यस्य वर्णस्य यो भ
वेत्॥ तद्वर्णस्य भवेच्छौचं दास्यां मासस्तु सूतक मिति गिरसोक्तेः॥ दासादेः स्वामितत्सपिंडमरणे तु विष्णुः॥ पत्नीनां
दासानामानुलोम्येन स्वामितुल्यमाशौचं मृते स्वामिन्यात्मीयमिति॥ प्रतिलोमदासानां न निषेधः॥ वर्णानामानुलो
म्येन दास्यं न प्रतिलोमत इति याज्ञवल्क्यस्मृतेः॥ दासास्तु पंचदशोक्ता नारदेन॥ गृहजातस्तथा क्रीतो लब्धो दा
याद्दुपागतः॥ अनाकालभृतस्तद्वदाहितः स्वामिनाचयः॥ मोक्षितो महतस्त्वर्णाद्युद्धप्राप्तः पणेजितः॥ नवाह

मिरूपंगतः प्रव्रज्यावसितः स्मृतः॥ भक्तदासश्च विज्ञेयस्तथैव वडवाहृतः॥ विक्रेता चात्मनः शास्त्रे दासाः पंचदश स्मृ
ताइति॥ वडवादासीमयाहृतः॥ तां मुद्वाधत लिप्सितं दासो जातस्त स्यार्थः॥ एतेषु गर्भभक्तदासौ विनान्ये स्वगृहाः॥ दासांते
वासिभृतकाः स्त्रियश्चाप्येकत्रवासिनः॥ स्वामितुल्येन शौचेन शुध्यंति मृतसूतकइति वृहस्पत्युक्तेः॥ अत्रैकत्रवास
एवास्वयंत्वेहेतुः॥ तेषां तदभावात्॥ दासादिप्रसवमरणे स्वं ध्याशौचं स्वामिनइत्याह देवलः॥ कारणाद्धृतिप्रे
ष्यंतदाशौचं न तान्व्रजेदिति॥ कारणादेकत्रवासरूपहेतोः॥ तदाशौचं प्रेष्याशौचं॥ तान् भर्तॄन् गच्छतीतिपूर्वेणा
न्वयः॥ अथरात्रौ जनने मरणे वा रात्रिं भागत्रये कृत्वा आद्यभागद्वये च पूर्वदिनं ग्राह्यं॥ अंत्ये तूत्तरदिनमिति मिताक्ष
रायां॥ यत्तु प्रागर्द्धरात्रात्प्राग्वासूर्योदयात्सर्वे दिनमिति दिवोदासनिबंधेउक्तं॥ तत्रदेशाचारतो व्यवस्थाज्ञेया॥ सर्वे
चाशौचमाहिताग्नेर्दाहमारभ्य नत्वन्यस्य तु मरणमारभ्य ज्ञेयं॥ अनग्निमतं उत्क्रांते रात्रौ न्वादिहिजातिषु॥ दाहद
ग्निमतो विद्याद्विदेशस्थे मृते सतीतिपैठीनसिस्मृतेः॥ ॥अथ प्रोषिताशौचमुच्यते॥ तत्राशौचमध्ये जननादौ
ज्ञाते सति तच्छेषेणैव शुद्धिरित्याह मनुः॥ विगतं तु विदेशस्थं शृणुयाद्यो ह्यनिर्दशं॥ यच्छेषं दशरात्रस्य तावदेवाशु
चिर्भवेत्॥ इति॥ प्रोषिते कालशेषः स्यादिति याज्ञवल्क्यश्च॥ दशरात्रमिति स्याशौचोपलक्षणं क्षत्रादेः॥ इद
मातापितृव्यतिरिक्तविषयं॥ तेषामाशौचमध्येश्रवणेपितदादिदशाहादिकार्यं॥ पितरौ चेन्मृतौ स्यातां दूरस्थोपि
हि पुत्रकः॥ श्रुत्वा तद्दिनमारभ्य दशाहं सूतकी भवेदिति केचिदाहुः॥ अन्यत्तु ज्ञातमरणं स्याशौचं निमित्तवादनग्नि
मत उत्क्रांतेरित्यादिवचनविरोधाच्च पुत्रस्यापि कालशेषेणैव शुद्धिः॥ वचनं तु दशाहोर्ध्वकालपरमित्याहुः॥ स्मसर्थ

सारेप्येवं जनने मरणे वा प्रथमदिनाद्वर्ध्वं ज्ञाते पुत्रादीनां शेषेणैव शुद्धिरिति॥ षडशीतावपरार्के चैवं॥ एवं सति देशाचार
तो व्यवस्थेयं॥ सापत्नमातुस्तु त्रिरात्रमित्युक्तं देवलेन॥ पितृपत्न्यामपेतायां मातृवर्जं द्विजोत्तमः॥ संवत्सरे व्यतीतेपि
त्रिरात्रमशुचिर्भवेदिति स्मसर्थसारे त्रिगुरुपयोः [illegible]स्पर्द्धेवं॥ सवर्णोत्तमवर्णमातृषु पुत्रस्य सपत्नीः परस्परं चैव
मितिदशाहानिद[illegible]ः स्मृतः॥ तत्र सर्ववचनकर्तृतरस[illegible]विषयं दूरदेशस्थविषयं वेतिज्ञेयं॥ इदमपि दशाहो
र्द्धविषयं॥ दशाहे[illegible]र्वेण[illegible]त्रान्[illegible]हीनवर्ण[illegible]मातृ[illegible]पत्नीषु चैवमिति स्मसर्थसारे हीनवर्णमातृ
ष्वप्येवमित्युक्तं॥ केचित्तु॥ पितृप[illegible]प्रमीतायामौरसेतनं तथेति ब्राह्मोक्तेरौरसपुत्रेप्येवमित्याहुः॥ एतत्स
र्वं वर्णतुल्यं॥ तुल्यं वयसि [illegible] त्र्यहं [illegible]ज्ञाने [illegible] त्याद्युक्तेः॥ दशाहदूर्ध्वं सपिंडमरणे ज्ञाने रुद्र वसि
ष्ठः॥ मासत्रयेत्रिरात्रं स्यात् षण्मासे पक्षिणी [illegible]हस्तु नवमादर्वा[illegible]स्नानेन शुध्यतीति॥ यत्तु॥ त्रिपक्षाद्वर्ध्वं पद
शाभ्याः पक्षिणी तिगोतमवचनं तत्र[illegible]नैव वर्ष[illegible]कर[illegible]ः परं स्नानेनेति विष्णुवचनं॥ च
त्वपण्मासादिपरत्वेन व्याख्येयं॥ जनने [illegible]स्सैवं॥ नाशुद्धिः प्रसवाशौचे व्यतीतेषु दिनेष्व
पीति देवलोक्तेः॥ पितुस्तु तत्रापि स्नान[illegible]दशं नानिमरणं शुद्धपुत्रस्य जन्मनेति मनूक्तेः॥ मा
धवीये तु त्रिपक्षमध्ये[illegible]त्रिरात्रं [illegible]स्या षण्मासात् पक्षिणी तनः॥ पर
मेकाहमावर्षाद्[illegible]स्नानेन शुध्यतीति देवलस्मरणा[illegible]तदापार्द्धपद्धे नेन व्यवस्थेयं॥ आपद्यपसंको

चरस्मृतेः॥ इदं सर्वमेकदेशे ज्ञेयं॥ देशांतरे तु स्नानमात्रमुक्तं पराशरेण॥ देशांतरमृतं श्रुत्वा क्लीबे वैखानसे यतौ॥
स्नाते स्नानेन शुध्यंति गर्भस्रावे च गोत्रिण इति॥ देशांतरलक्षणमाह बृहस्पतिः॥ महानद्यंतरं यत्र गिरिर्वा
व्यवधायकः॥ वाचो यत्र विभिद्यंते तद्देशांतरमुच्यते॥ देशांतरं वदंत्येके षष्टियोजनमायतं॥ चत्वारिंशद्वदंत्यन्ये
त्रिंशदन्ये तथैव चेति॥ एतत्सर्वं मातापितृभिन्नविषयं॥ तयोस्तु॥ पितरौ चेदिति पूर्वोक्तवाक्यात्सदा पूर्णं द
शाहादि ज्ञेयं॥ स्मृत्यर्थसारेपि॥ मातापित्रोर्मरणे दूरदेशेपि संवत्सरोर्ध्वमपि पुत्रो दशाहादिकं पूर्णमाशौ
चं कुर्यादिति सूतकमिति प्रोषिताद्यतिक्रांताशौचं॥ ॥अथाशौचसंपातनिर्णयः॥ तत्र सूतके शावे वा सूतके
सूतकं शावे सूतकं सूतके शावे वेति चतुर्विधा भवंति॥ तत्राप्युत्तरं कालतः पूर्वेण समं न्यूनमधिकं चेति
द्वादश भेदाः संपद्यंते॥ यद्येकदिने समं न्यूनमधिकं वा आशौचद्वयं प्राप्नोति तत्र तंत्रेणान्यैः सिद्धिः॥ यदा तु
द्वितीयादिदिने पूर्वस्मिन् सजातीयं विजातीयं वा समकालं न्यूनकालं चापरं स्यात्तदा षट्सु पक्षेषु पूर्वशेषेण
शुद्धिः॥ अंतरा जन्ममरणे शेषाहोभिर्विशुध्यतीति याज्ञवल्क्योक्तेः॥ जनने जननं चेत्स्यान्मरणे मरणं त
था॥ पूर्वशेषेण शुद्धिः स्यादुत्तराशौचवर्जनमिति यमोक्तेश्च॥ अत्र केचित्॥ अंतर्दशाहे स्यातां चेत्पुनर्म
रणजन्मनी॥ तावत्स्यादशुचिर्विप्रो यावत्तत्स्यादनिर्दशं॥ तथा॥ दशाहाभ्यंतरे स्यातां पुनर्मरणजन्मनी॥
तावत्स्यादिति पूर्ववदिति मनुपराशराद्युक्तेर्दशाहग्रहणात्पूर्णाशौच एव पूर्वशेषेण शुद्धिः॥ त्र्यहाद्यल्पाशौच

संपाते तूत्तरेणैव शुद्धिरित्याहुः॥ गौडास्त्वप्येवं वदंति॥ तन्न॥ याज्ञवल्क्यादिवचनवशेन दशाहस्य त्र्यल्पकालाशौचोपल
क्षकत्वात्॥ समानाशौचसंपाते प्रथमेन समापयेत्॥ असमानं द्वितीयेन धर्मराजवचो यथेति माधवीये शंखस्मृतेः॥ अपरा
र्कमिताक्षरादिग्रंथविरोधाच्चेति दिक्॥ यदा तु सूतके शावं समं न्यूनमधिकं वापतति तदा न पूर्वशेषाच्छुद्धिः॥ तदाहांगिराः॥
सूतके मृतकं चेत्स्यान्मृतके त्वथ सूतकं॥ तत्राधिकं मृतकं शौचं कार्यं न सूतकमिति॥ षड्विंशन्मतेपि॥ शावाशौचे स
मुत्पन्ने सूतकं तु यदा भवेत्॥ शावेन शुध्यते सूतिर्न सूतिः शावशोधिनीति॥ चतुर्विंशतिमतेपि॥ मृतेन [illegible] शुध्यते जा
तं न मृतं जातकेन तु॥ मरणोत्पत्तियोगे तु गरीयो मरणं भवेदिति॥ इदमपि समदिनाशौचपरं॥ समानाशौचसंपात इति
पूर्वोक्तस्मृतेः॥ स्वल्पाशौचस्य मध्ये तु दीर्घाशौचं भवेद्यदि॥ न पूर्वेण विशुद्धिः स्यात्स्वकालेनैव शुध्यतीति देवलस्मृ
तेश्च॥ स्वल्पं बहुस्पृतिस्तु न्यूनस्य च विशोधिनीति षडशीतिमुक्तेश्च॥ तेन त्र्यहाद्यल्पशावाशौचमध्ये पतितं सजाती
यं वा दशाहाशौचं न पूर्वशेषेण शुध्यतीति भावः॥ यत्तु॥ अघवृद्धिमदाशौचं पश्चिमेन समापयेत्॥ यथा त्रिरात्रप्रक्रां
ते दशाहं प्रविशेद्यदि॥ आशौचं पुनरागच्छेत्तत्समाप्य विशुध्यतीति॥ माधवीये यमवचनं॥ तथा॥ आद्यानां योगपद्ये तु
ज्ञेया शुद्धिर्गरीयसी॥ मरणोत्पत्तियोगे तु गरीयो मरणं भवेदिति कौर्मादिवचनं च॥ तत्तु शावाशौचस्यास्वल्पत्वमपा
स्त्री सपिंडप्रायं गुरुत्वं ज्ञेयं॥ यद्वा संपूर्णसमानजातीयसमानदिनव्यापकाशौचविषयं मंतव्यं॥ संपूर्णाशौचसंक
रे पूर्वोक्तवचनेन व्यवस्थापितत्वात्॥ एतद्वचनस्य तद्विरुद्धार्थकत्वाच्चेति केचिदाहुः॥ वयं तु॥ आद्यभागद्वयं यावत्

तकस्यनुस्तनके॰॥ द्विनाद्येपाति तेषामाचाया सूतकान्त्युद्धिरिष्यते॥ अन्तर्द्ध्वं द्वितीयानुसूतकांतान्त्युद्धिः स्मृतः॥ एवमेव विचार्यस्यान्मृतके मृतसूतकोत्तरइतिहेमाद्रौ ॥ आसव [illegible] स्याके [illegible] पूर्वेणाप्यनुत्रिष्यत इति केवलवाक्येन समानार्थत्वा [illegible] जातिमरणनिमित्ताशौचवर्तमानेयदिकस्या [illegible] सायवृद्धिमदाशौचं तदापातस्तदाद्यस्य गद्यास्यांक पूर्वेणैवाशौचेनाग्रस्य तल्लक्षणाशौचं निवर्त्तते॥ [illegible] दापरतः परतोऽशुद्धिरद्य वृद्धौ विधीयते॥ स्यादि सन्वत्तमादन्ते [illegible] तदितिदेवलो [illegible] लक्षणमाशौचं परतः स्वकाले नैवनिवर्त्ततेइति॥ अथ [illegible] रात्रीमतीत्य परतो [illegible] दिति कूर्मवचनमप्येनदर्थकमिसेतद्धि [illegible] मातर [illegible] यदि द्वादीर्घाशौचेविद्यमाने परतोऽशुद्धिः परमाशौचं स्यात्॥ यदि [illegible] पञ्चमदिना [illegible] वर्त्तते॥ तदा पूर्वेणैव शुद्धिः॥ पूर्वस्योत्तराशौचाधिक [illegible] शुद्धिरिति॥ [illegible] कश्चित्पूर्वशौचे [illegible] द्वर [illegible] वादमाहगौतमः॥ रात्रिशेषे सति [illegible] रितिः॥ [illegible] पर॥ रात्रि [illegible] शुद्धिर्यमित्र [illegible] दितित्रातातपो [illegible] नितेसूतक [illegible] रानु [illegible] दितव्यमितितिज्ञानेश्वराचार्याः॥ अत्रेके॥ रात्रिशब्दोहोरात्रपर [illegible] अहः शेषे [illegible] तो॥ ति॰
अथयदिद्वाराणः संनिपतेत्पुराद्यंदशरात्रमाशौचमानवमाद्दिवसाद्दूर्ध्वं द्विरात्रेणशुध्यायांत्रिरात्रेणेतिबौ

धायनोक्तेः अथ नवमदशमरात्रो दो चो सां स्वदिनपरौ तेन क्षत्रियादाच पितैयैवे साहुः॥ पाराशरमाधवीयेप्येवं॥ मिताक्षराकारास्तु रात्रिमात्राविशिष्टे पूर्वाशौचे पुनराशौचसंपाते दिनद्वयमधिकं रात्रेरंत्ययामेन्यसंपाते तु दिनत्रयमधिकमित्याहुः॥ एवं सत्स्त्रगुणवक्निर्गुणपरत्वेनापदन्नपरत्वेन देशांतरयुगांतरपरत्वेन वाव्यवस्थाकार्या॥ एतद्दिवसवृद्धेन सामानदिन्याशौचसंपातएवेति मिताक्षरायां॥ षडशीतौतु दशाहमध्ये म्यहाशौचसंपाते पिद्वि त्रिदिन वृद्धिरुक्ताभरात्रिशेषयदाशौचं पूर्वानाधिकमापतेत्॥ ऊर्ध्वं दिनद्वयं पूर्वांद्यामशेषदिनत्रयमिति॥ अनधिकं समन्यूनं चेसर्थः॥ पूर्वाशौचांत वर्धित त्रिदिनमध्येप्यधिकाशौचांतर संपाते तु वर्धितस्याप्यतो स्वकालेनैव शुद्धिरिसादि स्वबुध्याविवेचनीया॥ अपवादांतरमाहशंखः॥ मातर्यग्रे प्रमीतायामशुद्धौ म्रियेतेपिता॥ पितुः शेषेणशुद्धिः स्यान्मातुः कुर्यात्तु पक्षिणीमिति॥ अयमर्थः॥ मात्राशौचमध्ये पतितस्य पित्राशौचस्य न पूर्वशेषेणाशुद्धिः॥ किंतु पितुरूपर त्रिदिनमारभ्य दशरात्रं कार्यं॥ पितुराशौचमध्ये पतितस्य मात्राशौचस्यापि न पूर्वशेषेण शुद्धिः॥ किंतु पित्राशौचानंतरं पक्षिणीमधिकं कुर्यादिति॥ इयं च पक्षिणी तृतीयादिदिनपरा॥ नाद्यदिनद्वये॥ प्रतिनिमित्तं नैमित्तिकावृत्तिन्यायापवादपूर्वशेषापवादत्वादितिप्रांचआहुः॥ इयं च पक्षिणी दशमादिनात्पूर्वं मातृमरणविषया ज्ञेया॥ दशम्यां रात्रौ तत्र भानि वा मातृमरणे घ्यह म्यहस मुचितपक्षिणी कार्येति केचिदाह॥ तन्न॥ गुरुणिल्लघोरंतर्भावस्योक्तत्वात्॥ गुरुणा लघु शुध्येतेति वचनाच्च

एवंमातुःअन्वारोहणेनपक्षिणीकार्या॥यदानारीविशेदग्निंप्रियस्यहितवांछया॥तदाशौचंविधातव्यंसत्रंशौच
क्रमेणाहीतिपृथ्वीचंद्रोदयेलघुहारीतोक्तेः॥मृतंपतिमनुव्रज्यपत्नीचेदनलंगता॥स्नानत्रपक्षिणीकार्यापितृका
दिवंशुध्यतीतिषडशीत्युक्तेश्च॥सपिंडाशौचेनमातापित्रोर्मातृशौचापगमोनास्त्येवेति [illegible] वंशैरपि॥
पूर्वगृहीताशौचानांपुत्राणांपितुःसंस्कारेतुक्रियमाणेपादेमातुःसपिंडस्यवामरणंतदानाद्यंनिर्णयः॥अ
तिक्रांतकालात्पूर्वाशौचादुत्तरनिमित्तस्यबलवत्त्वात्॥तथाहादर्शादिपर्यंतिरिक्तकालेसंस्काराशौचेप्रत्यक्ष
मरणंचेत्तदाप्यवंज्ञेयं॥पूर्वशेषेणशुद्धिरपस्यादातुरसुतं षडशीत्यां॥पूर्वाशौचे[illegible]शुद्धिःसूतकेमृतकेचसा॥
सूतिकामग्निदंहित्वाप्रेतस्यचसुतं[illegible]संग्रहे॥इयंनिशुद्धिरुदितानासूतिकामग्निदंचिनेति॥
तथाशौचसंपातेपिनशावजनननिमित्तकार्यप्रतिबंधः॥अंतर्दशाहे[illegible]ननासख्या स्यान्मरणंयदि॥प्रेत
मुद्दिश्यकर्त्तव्यंपिंडदानंयथाविधीति[illegible]॥तथा॥आरब्धेप्रेतपिंडेतुमध्येचेज्जननंभवेत्॥तथे
वाशौचपिंडास्तुकार्याःदद्याद्यथाविधि॥इतिकाण्वोक्तेः॥तथामातुःपक्षिणीमध्येपितुरेकादशाहंकुर्या
देव॥आद्यश्राद्धमशुद्धोपिकुर्यादेकादशेहनीत्यादिनापूर्वमेवोक्तमिति॥श्रीविधानपारिजातेआशौचसंपातनिर्णयः॥ ॥
अथाशौचापवादः॥सचपंचधा॥कर्तृकर्मद्रव्यमृतदोषविधानभेदात्॥तत्राद्योब्रह्मचारिप्रभृतिषु[illegible]॥
नैष्ठिकानांवनस्थानांयतीनांब्रह्मचारिणां॥नाशौचंकीर्तितंसद्भिःपतितेच[illegible]इतिकौर्मे[illegible]

॥६१॥

अत्रचतुर्थपादेमृतेवापितथैवचेतिदिवत्सपाठः॥पा[illegible]त्रयंसमानं॥आशौचंमस्यकर्मफललक्षणं॥ब्रह्मचारीनकुर्वी
तश्राववाहादिकक्रियां॥यदिकुर्याच्चरेत्कृच्छ्रंपुनःसंस्कारमेवचेतिदेवलोक्तेः॥इदमपिपित्राद्यतिरिक्तविषयं॥
आचार्यंस्वमुपाध्यायंमातरंपितरंगुरुं॥निर्हृत्यतुव्रतीप्रेतंव्रतेननवियुज्यतइतिमनुस्मृतेः॥निर्हरणमत्रकर्म
णोप्युपलक्षकं॥[illegible]॥मातामहस्यापिकार्यं॥यथाव्रतस्थः[illegible]सुतःपितुःकुर्यात्क्रियां[illegible]॥तथामातामहस्यापिदौ
हित्रःकर्तुमर्हतीतिभविष्योक्तेः॥मातापित्रो[illegible]चार्ययोरौर्ध्वदेहिकं॥कुर्वन्मातामहस्यापिव्रतीनव्रतच्यु
तेव्रतादितिकालादर्शाच्च॥तथाप्यंतेकर्मकर्तुंतन्निमित्तंचनिमित्तम[illegible]दशाहम[illegible]॥सपिंडाशौचयोग्ने
दद्याद्व्रतीनरः॥सोपिकुर्यान्नचश्राद्धंभुंजीतदशमेहनि॥[illegible]दिवोदासनिबंधे[illegible]वचनात्॥अतएवब्रह्मचारि
णःश्रावककर्मणि[illegible]व्रतान्निवृत्तिः[illegible]मस्कृतोव्रतनिवृत्तेरेवधनुःपादाशोकाशौचंस्या
पि॥संध्यादिकर्मलोपस्तुनास्ति॥नसजन्ससूतकेकर्मब्रह्मचारीस्वकंक्वचिदितिचंद्रे[illegible]पारिजातात्॥पितृशोर्गुरोर्विप
त्तौतु[illegible]ब्रह्मचारीपियःसुतः॥सव्रतस्थोपिकुर्वीतह्यग्निपिंडोदकक्रियाः॥तेनाशौचेनकर्तव्यंसंध्यांचैवनलु
प्यते॥अग्निकार्यंचकर्तव्यंसायंप्रातस्तुनित्यशः[illegible]कर्माण्यनधिकाररूपाशौचनि
षेधइतिज्ञेयं॥अपरार्कमाधवादयस्त्वेकाहमाशौचमाहुः॥आचार्यंचाप्युपाध्यायंगुरुंवापितरंचवा॥मा

मातरं वा स्वयं दग्ध्वा व्रतस्थस्तत्र भोजनं॥ न स्नापनं तेनोतस्मात्तेनान्नं तत्र भक्षयेत्॥ अन्यत्र भोजनं कुर्यान्न चैतैः सह संवसेत्॥ एकाहमशुचिर्भूत्वा द्वितीयेह निशुध्यती[त्याशौच]निर्णये। शिष्टेस्तदन्न भोजने तु प्रायश्चित्तं पुनरूपनयनमाशौचं च॥ दिवोदासादयस्तु पूर्वोक्तिब्रह्मचारिणः प्रथमेन्हि संन्याद्दिकं नलोपः॥ ब्रह्मचारी यदा कुर्यात्पिंडं निर्वपणं पितुः॥ तावत्कालमशौचं स्यात्पुनः स्नात्वा विशुध्यति॥ तत्प्रजापतिवचनाद्द्वितीयदिने दोषं पिंडदानकाल एवास्पृश्यत्वमात्रं। नान्यदेशाहुः॥ कर्त्तरसद्भावेनां सकमकिरेणेतु ब्रह्मचारिणः पित्रादिमरणे आशौचाभाव एव॥ सोपि ब्रह्मचर्यकालावच्छिन्न एव॥ समावर्त्तनोत्तरं तु पूर्वमृतानां सपिंडानां त्र्यहमाशौचं कार्यं॥ आदौ दृष्टे नोदकं कुर्यात्स व्रतस्य समापनात्॥ समाप्ते तूदकं दत्वा त्रिरात्रमशुचिर्भवेदिति मनूक्तेः॥ [...] रोगपरिक्षीणे तु विकल्पयुक्तः॥ पितर्यपि मृते नैषां दोषो भवति कर्हिचित्॥ आशौचं कर्मणो तस्य अहं वा ब्रह्मचारिणामिति॥ अथ कर्मतआशौचाभाव उच्यते॥ तथा च त्रिंशच्छ्लोक्यां॥ नत्वकार्येषु सत्रिव्रतिनृपवद्दीक्षितर्त्विक्स्वदेशात्क्रत्रायस्त्वय्यनेकश्रुतिपठनमिषकारुशिल्प्यातुराणां॥ संप्रारब्धेषु दानोपनयनयजनश्राद्धयुद्धप्रतिष्ठान्नदानतीर्थयात्राजपपरिणयनोत्सवेषु तदर्थे॥ नाशौचमिति निरोष॥ सत्री अन्नसत्रवान्॥ अन्यस्य दीक्षितपदोपसिद्धेः॥ व्रती॥ अनंतव्रतादीनियमवान्॥ न व्रतीनां व्रतइति विष्णुस्मृतेः॥ नृपो राजा॥ नृपयानंत्याद्विः॥ एषां नाशौचं स्वस्वकार्ये॥ आतुरस्य व्याधिनाशार्थं दानादौ॥ तुलापुरुषादीनां प्रारंभे नांदीश्राद्धं संकल्पो वाद्वेयः॥ प्रारंभो वरणं यज्ञे संकल्पो व्रतस

त्रयोः॥ नांदीश्राद्धं विवाहादौ श्राद्धे पाकपरिक्रियेति स्मृतेः॥ यजनं तडागोत्सर्गलक्षकोटिहोमादि॥ तथा च लघुविष्णुः॥ व्रतयज्ञविवाहेषु श्राद्धे होमेर्चने जपे॥ आरब्धे सूतकं नास्ति ह्यनारब्धे तु सूतकमिति॥ तथा॥ श्राद्धे चैव सद्यः कस्मिकतीर्थप्राप्तो नाशौचं॥ विवाहदुर्गयज्ञेषु यात्रायां तीर्थकर्मणि॥ न तत्र सूतकं तद्वत्कर्मयज्ञादिकारयेदिति पैठीनसि स्मृतेः॥ अत्र चविन्नोपस्तुतीयस्तबके तीर्थयात्राप्रकरणेउक्तः॥ तथा श्राद्धे प्रारब्धे सति नाशौचं॥ प्रारंभश्च पाकपरिक्रिया॥ पाकस्य संपूर्णनिष्पत्तिरिति निबंधकृतः॥ पाकपरिक्रिया॥ पाकप्रोक्षणं नक्रियेति श्राद्धप्रदीपकाकारः॥ पाकस्य परिक्रियाऽन्नदानरूपेति केचिदाहुः॥ तत्र यथाचारं व्यवस्था॥ जपः पुरश्चरणादिः॥ अविच्छेदेन संकल्पितभारतश्रवणादि श्रव॥ तथाहि व्राह्मे॥ गृहीतनियमस्यापि न स्यादन्यस्य कस्यचिदिति॥ आदि[...]पदाद्देवार्चनादिसंग्रहीतं॥ तथा च मदनपारिजाते[...]॥ शिवविष्ण्वर्चनं दीक्षा यस्य चाग्निपरिग्रहः॥ श्रौतकर्माणि कुर्वीत स्नानं शुचिर्भवत्यघादि॥ नियमाभावे स्नानमेव॥ गर्भसंतरसद्भावात्तु ब्रह्मचारिणयात्रादिः॥ अयं चाशौचाभावोऽन्नमवाप्नुयादिति॥ कालनियमाभावे स्नानमेव॥ गर्भसंतरस[...] त्र्यहं यज्ञ्यः॥ ऋत्विजां दीक्षितानां च यज्ञियं कर्म कुर्वतां॥ सत्रिव्रतिब्रह्मचारिदातृब्रह्मविदां तथा॥ दाने विवाहे यज्ञे च संग्रामे देशविप्लवे॥ आपद्यपि च कष्टायां सद्यः शौचं विधीयते॥ प्रन्यगतित्वे आर्त्तीचितेयः॥ अत्रमूलं याज्ञवल्क्यः॥ ऋत्विजां दीक्षितानां च यज्ञियं कर्म कुर्वतां॥ सत्रिव्रतिब्रह्मचारिदातृब्रह्मविदां तथा॥ कारवः शिल्पिनो वैद्या दासीदासास्तथैव च॥ राजानो राजभृत्याश्च सद्यः शौचाः प्रकीर्तिताः इत्यादि॥ सञ्चेताश्च॥ निमंत्रितस्य विप्रस्य स्वाध्यायाद्विरतस्य च॥ देहे पितृषु तिष्ठत्सु नाशौचं विद्यते कचित्॥ प्रायश्चित्तप्रसंतरं च॥ निमंत्रितस्य विप्रस्य स्वाध्यायाद्विरतस्य च

भंसा

वृत्तानां दातव्यं ब्रह्मविदां तथैव च॥ ब्रह्मविदः सन्यासिनः॥ दानं [illegible] पूर्वसंकल्पितं [illegible] देयं नाशौचं॥ खलक्षेत्रस्थितं धान्यं वा पी कूपस्थितं जलं॥ पूर्वसंकल्पितं वित्तं सूतके नैव दुष्यतीति [illegible] स्मृतेः॥ अन्यं चेत्परहस्तेन देयं॥ वराहोत्सव शौचं॥ न देवप्रतिष्ठोत्सवविवाहादिषु न देशविभ्रमे [illegible] पद्यापि [illegible] थायामन्त्रे च विनिवित्युक्तेः॥ क्वचिदंकुरा र्पणतः॥ पश्चादपि चौलादौ नाशौचमित्युक्तं॥ चौलोपन [illegible] नैनैन [illegible] पूर्वस्थि [illegible] मित्र॥ अंकुरार्पणतः पश्चादाशौ चे पि न दोषभागिति स्मृत्यंतरात॥ नांदीमुखानंतरं नाशौचं [illegible] तु पूर्वमुक्त [illegible] देशेनो व्यवस्था॥ अन्यत्र विशे षः॥ एकविंशासहर्यज्ञे विवाहे दश [illegible] स्मरात्॥ चोपनयने [illegible] श्राद्धे पाक एव क्रियेयेति॥ दीक्षितस्याव भृथात्पूर्वमेव नाशौचं॥ त [illegible] दीक्षाशौचम [illegible] थालके [illegible] स्नानायाम [illegible] थरंतेपत्न्यारजसि विशेषोक्तेः॥ [illegible] यत्राशुचि [illegible] स्यात्तेन नैव नाशोपासनाः [illegible] इति स्मर्यो [illegible] पूर्व [illegible] दिना भवतीति गम्यते॥ अत एवोक्तं माधवीये श्राद्धे॥ [illegible] दीक्षस्येत्रैविधस्य महामखे॥ स्नानं तु वभृथं या व त्तावत्तस्य न सूतकमिति॥ वैतानोपासनाः कार्या इति [illegible] सिद्धं ऋत्विजां दीक्षितानां त्वेषु दीक्षितपद ग्रहणं यजमाने स्वयं कर्तृता र्थं स्नानं प्राप्त्यर्थं चेति [illegible] निस्वरा आहुः॥ केचित्तु ऋत्विजां तु मधुपर्कोत्तरं नाशौचं॥ गृहीतमधुपर्कस्य यजमानाच्च ऋत्विजः॥ पश्चादशौचे पतिते न भवेदिति निश्चय इति आमोक्तेः॥ एवं स्मार्ते

पितृलोके कोटिहोमादौ मधुपर्कोत्तरं न दोष इति [illegible] म्॥ यत्तु आरं भो वरणं यज्ञ इति तत्रापि मधुपर्कात्वरणं ज्ञेयम्॥ तथा निमित्तज्ञानाभावे विनाशौचं॥ अपि दान [illegible] सूतके मृतके तथा॥ अविज्ञाते न दोषस्याच्छ्राद्धादिषु क दाचनेति ब्राह्मोक्तेः॥ एतेन दानीकृते नन्नश्राद्धादेनैव क्रियासिद्धे नाशौचानंतरं पुनः क्रियेति सिद्धं॥ अपवादां तरमाह याज्ञवल्क्यः॥ वैतानोपासना कार्या [illegible] नाग्निनावेस्तारस्तत्र भवा वैता नाः अग्निहोत्रदर्शपूर्णमासाद्याः श्रौतक्रियाः [illegible] प्रतिदिनमुपास्यत इत्युपासनो गृह्याग्निस्तत्र भवा औपासनाः [illegible] सायंप्रातर्होमस्थालीपाकाद्याः स्मार्तक्रियाः॥ ताउ भयाः क्रियाः प्रसह्य कार्याः॥ कुत इत्याकांक्षायामाह श्रुतिचोदनादिति॥ यावज्जीवमग्निहोत्रं जुहुयादित्यादि श्रुतिरग्निहोत्रादिनो दने स्पष्टैव प्रतीयते॥ इदमात्र सागर [illegible] स्मार्तकर्मपरं सागोरं [illegible] न्यत्र सूतके॥ श्रौते कर्मणि तत्का लं स्नातः शुद्धिमवाप्नुयादिति व्याघ्रपादुक्तेः॥ सागातिरिक्तं तु श्रौतं स्मार्तं वा कर्म त्यन्यस्यैव कर्तव्यं॥ सूत के मृतके चैव वह्नुरुक्तो श्राद्धभोजने॥ प्रवासादिनिमित्तेषु अवश्यं तु हापयेदिति बृहस्पत्युक्तेः॥ निसागनि वृत्तिरन्येनान वर्जं [illegible] केन्य एतानकुर्वीत गृह्यसूत्रे तृतीयकांडे मिताक्षरायां पैठीनसिस्मृतेश्च॥ एकग्रहणं प्रजार्थं॥ तेन स्मार्तमपि कर्मौपासनादि [illegible] दिवेति श्राद्धकृतायां॥ दाक्षिणात्यास्तु विकल्पमा हुः॥ अपरार्कादिनिबंधकारास्तु श्रौतं सर्वमपि स्वयं क [illegible] ॥ स्मार्तं तु सागानिकमन्येन कार्यं सागमात्रं तु

स्वेन कार्यं ॥ कर्म वैतानिकं कार्यं स्नातोपनयनं तु स्वयं ॥ जन्महान्योर्वितानस्य कर्मत्यागो न विद्यत इति हारीतस्मृतेः ॥
शालाग्नौ केवलो होमः कार्य एवान्यगोत्रजैरिति जाबालिस्मृतेश्चेत्याहुः ॥ याज्ञिका अप्येवमाहुः ॥ सूतके तु सत्युत्
पन्ने स्मार्तकर्म न संसृजेत् ॥ पिंडयज्ञं चरुं होमम् असगोत्रेण कारयेदिति कात्यायनोक्तेः पिंडयज्ञपितृयज्ञं ॥ चरुं
स्मार्तस्थालीपाकं श्रवणाकर्मादिकं चेति विज्ञानेश्वरः ॥ सगोत्रस्यापि न दोष इत्युक्तः ॥ दर्शं च पौर्णमासं च कर्म वैता
निकं च यत् ॥ सूतकेपि सृजन्यो नो ह्याय श्रित्वीयते द्विज इति ॥ वैश्वदेवस्य त्वग्निसाध्यत्वेपि निवृत्तिः ॥ विप्रो दशा
ह मासीत वैश्वदेवविवर्जित इति संवर्तोक्तेः ॥ कात्यायनस्त्वत्रापि ॥ नित्यानि निवर्तेरन्वैतानिकवर्जं शालाग्नौ चै
क इति ॥ नित्यानि वैश्वदेवादीनि ॥ शालाग्नि रोपासनाग्निस्तत्साध्यक्रियाविकल्पेनेति सूत्रार्थः ॥ यदा कार
णापक्षस्तदा न्येन कारयेत् स्वयं कुर्यादिति कर्काचार्यो पि विकल्पमन्यत्ते ॥ एतेन निवृत्तिपक्षे न दशाहानंत
रं पुनराधानं ॥ शास्त्राभ्यनुज्ञानादिति गम्यते ॥ यत्तु होमद्वयापत्तौ तु पुनराधानमिष्यत इत्यादिस्मृतिवचनं तद
न्यो वान्यकालपरं ॥ अधिकारी यदा विप्रो नित्यहोमं न चाचरेत् ॥ द्विरात्राहु यमानोग्निर्लौकिकत्वं प्रपद्यते ॥ इति
ऋष्यशृंगोक्तेः ॥ होमकर्त्रंतराभावे साश्वलायनो विशेषमाह ॥ समानाग्निरात्मनो न्येषामभावे सूतकादिषु ॥ स
मारोप्य न दंते तु विहृत्य जुहुयात्स्वयमिति ॥ वैश्वदेवस्य त्वग्निसाध्यत्वेपि निवृत्तिरेव ॥ होमं तत्र प्रकुर्वीत शुष्का
न्नेन फलेन च ॥ पंचयज्ञविधानं तु न कुर्यान्मृत्युजन्मनोरिति संवर्तोक्तेः ॥ अत्र होमम् अग्निहोत्रादीति ज्ञेयं ॥ अग्नि

होत्रादिहोमार्थं शुष्कान्नं फलं … पंचयज्ञान्न कुर्वीत … गोभिलोक्तेः …
आत्रेयेति … वैश्वदेवः कार्यः … तस्य द्रव्य … योयदा … स्य विकिर … शुद्धे
र्निषेधाद्दानोत्येवं त्याहुः … ध्यादी … अप्यपवादमाहापरार्के … कात्यायनः ॥ सूतके कर्मणां त्यागः सं … विधी
यते ॥ होममंत्रास्तु कर्तव्याः शुष्कान्नेन फलेन वा … विज्ञा … तिरिति …
यवादि ॥ कृताकृतं तंदुलादि सा … र्कः ॥ यत्तु ॥ सूतके मृतके चैव संध्या कर्म समाचरेत् ॥ न सजे … दोषः
विसर्जनीच्छेदधोगतिमिति यमवचनं ॥ न हि किंचित्संध्यापरम् ॥ अर्घ्यांतामानसीं संध्यां कुर्यादवारिविवर्जिते
नि स्मृतिप्रदीपे व्यवनोक्तेः ॥ पैठीनसिस्त्वर्घ्ये मंत्रोच्चारमाह ॥ सूतके सावित्र्यंजलिं प्रक्षिप्य सूर्यं ध्यायन्न
स्कुर्यादिति ॥ भारद्वाजोपि ॥ सूतके … कुर्यात्प्राणायाममंत्रकं ॥ तथा मार्जनमंत्रांस्तु मनसोच्चार्य मार्ज
येत् ॥ गायत्रीं सम्यगुच्चार्य सूर्यायार्घ्यं निवेदयेत् … तु न वा कार्यं उपस्थानं तु नैव हीति ॥ ग्रहणस्नानश्रा
द्धदानेष्वाशौचापवादमाह … कर्मपरि … सूतके इति ॥ आशौचेपि … जायं
ते … एवं ग्रहणे चंद्रसूर्ययोः ॥ … स्पर्श … दानादौ कथं तेन रह इति ॥ यस्तु नदीनं प्रतिग्रहो होमः
… आयश्च निवर्तेत … नतु … दिपरमिति … धा … पारिजाते कर्म …
शौचापवादः ॥ ॥ अ … आशौचापवादः ॥ … लवणे मधु मांसे च पुष्पमूलफलेषु च ॥

२ह

॥८५॥

शाककाष्ठतृणेषु च दधिसर्पिःपयःसु च। तिलौषधाजिने चैव पक्वापक्वे स्वयंग्रहः॥ पुण्येष्वेतेषु सर्वेषु नाशौचं मृतसूतके॥ इति॥ स्वयंग्रहं इति॥ स्वयमेव द्रव्यस्वाम्यनुज्ञया ग्राह्यमित्यन्न तद्धस्ताद्विसर्गः॥ क्वचित्तु तद्धस्तादपि ग्रहणेन दोषः॥ पक्वं तण्डुलादि॥ अपक्वं तण्डुलादि॥ एतदन्नसत्रप्रवृत्तविषयं॥ अन्नसत्रप्रवृत्तानामाममन्नमगर्हितं॥ भुक्त्वा पक्वान्नमेतेषां त्रिरात्रं तु व्रती भवेदिति संगिरस्मृतेः॥ पक्वमन्नमोदनादिकं॥ नन्तु लड्डुकादिभक्ष्यं॥ षडशीतावपि संसर्गाद्यस्य चाशौचं यस्य तत्कालतः॥ तदीयस्य पदार्थस्य नाशौचं विद्यते क्वचिदिति निबन्धे॥ आशौचापवादः॥ ॥अथ मरणदोषत आशौचापवाद॥ हेमाद्रौ षट्त्रिंशन्मते॥ आपादयेद्य आत्मानं स्वयमग्न्युदकादिभिः॥ विहितं तस्य नाशौचं नापि कार्योदकक्रिया॥ तावस्यनेत्र विषयातावधिना शौचमस्येव॥ हतानां नृपगोविप्रैरन्वक्षं चात्मघातिनामिति याज्ञवल्क्योक्तेः॥ भविष्येपि॥ स्वेच्छया मरणं विप्राद्वृगिदंष्ट्रिसरीसृपैः॥ अंशांसजविषोद्बंधैरात्मनो चैव ताडनैः॥ पाखंडमाश्रिताश्चैव महापातकिनस्तथा॥ स्त्रियश्च व्यभिचारिण्य आरूढपतितास्तथा॥ न तेषां स्नानसंस्कारो नश्राद्धं नसपिंडनमिति॥ ब्राह्मेपि॥ शृंगिदंष्ट्रिनखिव्यालविषवह्निक्रियाजलैः॥ सदूरात्परिहर्तव्यः कुर्वन्क्रीडां मृतश्च यः॥ व्यालो दुष्टगजः॥ नागानां विप्रियं कुर्वन्हतश्चाप्यथ विद्युता॥ निगृहीताः स्वयं राजा चौर्यदोषेण कुत्रचित्॥ परदारान्हरन्तश्च द्वेषात्तु पतिभिर्हताः॥ असमानैश्च संकीर्णैश्चंडालाद्यैश्च विग्रहे॥ हतौ तैर्निहतास्तद्वच्चंडालादीन्समाश्रिताः॥ शस्त्राग्निगरदा

त

॥८५॥

श्चैव पाखंडाः क्रूरबुद्धयः॥ क्रोधात्प्रायं विषं वह्निं शस्त्रमुद्बंधनं जलं॥ गिरिवृक्षप्रपातं च ये कुर्वन्ति नराधमाः॥ कुशिल्पजीविनो ये च सूनालंकारधारिणः॥ मुखेभगास्तु ये केचित्क्लीबप्राया नपुंसकाः॥ ब्रह्मदंडहता ये च ये चापि ब्राह्मणैर्हताः॥ महापातकिनो ये च ते सर्वे पतिताः स्मृताः॥ पतितानां न दाहः स्यान्नांत्येष्टिर्नास्थिसंचयः॥ एतानि पतितानां तु यः करोति विमूढधीः॥ तप्तकृच्छ्रद्वयेनैव तस्य शुद्धिर्न चान्यथेति॥ एतन्तप्तकृच्छ्रद्वयमबुद्धिपूर्वकृतविषयं॥ बुद्धिपूर्वकृते तु माधवीये वसिष्ठः॥ य आत्मत्यागिनां कुर्यात्स्नेहात्प्रेतक्रियां द्विजः॥ स तप्तकृच्छ्रसहितं चरेच्चांद्रायणव्रतमिति॥ एतदनाहिताग्निप्रेतविषयं॥ आहिताग्निस्तु विशेषं देवयाज्ञिकपरिशिष्टे कात्यायनो विशेषमाह महापातकसंयुक्तो दैवात्स्यादग्निमान्यदि॥ पुत्रादिः पालयेदग्नीन्युक्त आदोषसंक्षयात्॥ प्रायश्चित्तं न कुर्याद्यः कुर्वन्वा म्रियते यदि॥ गृह्यं वा निर्वपेच्छ्रौतमप्स्वस्यत्सपरिच्छदं॥ पात्राणि दद्याद्विप्राय दहेदप्स्वेव वा क्षिपेदिति॥ माधवीये पराशरोपि॥ आहिताग्निर्मृतो विप्रः श्वदंष्ट्रालीढ आत्मघातकः॥ दहेत्तं ब्राह्मणं विप्रो लौकिकाग्नौ मंत्रवर्जितं॥ प्राजापत्यं चरेत्पश्चाद्विप्राणामनुशासनात्॥ दग्धास्थीनि पुनर्गृह्य क्षीरेण क्षालयेत्ततः॥ स्वेनाग्निना स्वमंत्रेण पृथगेनं पुनर्दहेदिति॥ हेमाद्रौ तु॥ दाहयित्वा त्रिरात्रं तेषां भूदेवैर्विधिपूर्वकं॥ प्राजापत्यानि साग्निरूपं वदिष्यतीति॥ तदेतत्स्वं डालमेच्छादिहतविषयं॥ तस्यास्पृश्यत्वात्॥ इदं सर्वदपीदिनामरणेपि ज्ञेयम्॥

स८

प्रमादमरणे त्वाशौचादिकं भवत्येव॥ अथ कश्चित्प्रम[illegible]सिध्यात स्याशौचं विघात य्यं कर्तव्या चोद
कक्रियेत्यंगिरःस्मृतेः॥ इदं [illegible] प्रायश्चित्तमित्युपरमे [illegible]योदाहादिनिषेधः॥ स्मरणानंतरक्रि
यमाण विषयः॥ वत्सरांतादौ तु कार्य [illegible]नानांच [illegible]॥ ऊर्ध्वं संवत्सरात्कुर्यात् सर्वमेवौ
र्ध्वदैहिकमिति षट्त्रिंशन्मतोक्तेः [illegible] कुर्यात्प्रयत्नतः [illegible]घातेषां भैक्ष्यवृत्तेश्च नान्यथेत्य
[illegible] ख्यातसघात॥ [illegible]श्चित्तं कृत्वा कार्यमिदं [illegible]मा
वीयमइति मिताक्षरायां कागलेयोक्तः॥ [illegible]कगर्हा क्षयान्तरेः॥ [illegible]द
देषं श्राद्धमाने॥ कृत्वा चांद्रायणं पूर्वं क्रियाकार्या [illegible] सपिंडीकरणं ययेति॥ [illegible]श्राता नपीय [illegible]
कक्रियाः पश्चात्कुसर्गः [illegible]कोद्दिष्टानि [illegible]॥ नमृतेनापत्सरादे [illegible]क्रमाणां नवतिचैरादिति॥ [illegible]
ताधिक्यमुक्तं॥ [illegible] मध्ये श्राद्धा [illegible] विषादिनः॥ घातयंति स्वमात्मानं तांश्च
तु प्रायश्चित्तार्हं [illegible] विष्णुनाम प्रतिष्ठितं॥ तथांते संप्र
दिहताश्रयेति॥ तेषां तु [illegible] यथाश्रा [illegible] व्याख्यास्या
वक्ष्यामि [illegible] सस्वयं भुवं इतिहेमाद्रौ नूनं तत्तत्पंक्तिः॥ तत्रैवं बौधायनोपि॥ अथ नारायणबलिं व्याख्यास्या
मोभिशस्तपतितसुरापासर्पिणां श्राप्याहतानां च द्वादशाब्दवर्षाणि त्रीणि वा कुर्वीतेति॥ मदनरत्नेप्यायेपि॥

प्रमादोदेत सत्कृत्यं तस्य विशुद्धये॥ यदा कृत्याप्त्यं दत्त्वा कृत्वा तु विधिना देहतः॥ बुद्धिपूर्वं मृतानां तु त्रिंशत्कृच्छ्रान्समाच
रिदिति॥ स्मृतिरत्नावल्यां तु द्विगुणं प्रायश्चित्तं कृत्वा संवत्सरात्प्रागपि सर्वमौर्ध्वदैहिकं कार्यमित्युक्तं भृगुणा॥ आत्मघा
तस्तु [illegible] चांद्रायणद्वयं [illegible] वापुनः॥ अर्वाक्संवत्सरात्कुर्याद्दहनादि यथोदितं॥
[illegible] प्रायश्चित्तानि [illegible] कालाद्यपेक्षया योज्यानि॥ इदं चात्मघातनिमि
त्तं नारायणबलि [illegible] कार्यं॥ [illegible] बौधायनेनोक्तं द्वादशवर्षाणि त्रीणि वेति॥ एवं
तं प्रायश्चित्तमतः [illegible] कार्यं॥ [illegible]घाती पंचपातकी॥
म्लेच्छीकृता नाम [illegible] यदपि [illegible] कार्यमिति [illegible]॥ क्रियते पति
सर्वे ते निष्कृतिं यांति [illegible] पातनात्॥ [illegible] स्वर्गं च्युतिः॥ मार्तंडपादमूले वा श्राद्धं तरिहरं स्मरन्नि
तानां तु गते संवत्सरे कश्चित् [illegible] प्रमाण [illegible] वरणेनेति॥ [illegible]पतितादीनां तु नारायणबलौ कृते यथं सकर्म
ति॥ मार्तंडपादः सूर्यपादः दक्षिणा [illegible] कार्यं सपिंडनेति च
सपिंडनवर्ज्यं कार्यं॥ गोब्राह्मणहतानां [illegible] कार्यं सपिंडनेति च
चनादित्याहुः॥ तिहेमाद्रिस्तु सपिंडीकरणं तु अंते पूर्वोक्तवचनविरोधात् [illegible]॥ गोब्राह्मणेति वचनं तु
निरपत्यविषयं वृद्धिश्राद्धविषयं चेति सर्वसमंजसमिति स्मृतिदर्पणे प्रयुक्तो शौचापवादः॥ ॥अथ विधा
नात् शौचापवादः॥ स च यथा तीर्थादिषु॥ तथा दक्षस्मृतौ [illegible]॥ त्रयाणामप्रमाणानां च कुर्याद्दाहादिकाः क्रियाः॥
मता॥

॥६७॥

यतेः किंचिन्न कर्तव्यं सन्यास्यन्ते धां सुतादिभिः ॥ त्रिदंडग्रहणादेव प्रेतत्वं नैव जायते ॥ एकोद्दिष्टं जलं पिंडमाशौचं
प्रेतसत्क्रियां ॥ न कुर्यात्पार्वणादन्यद्ब्रह्मीभूताय भिक्षवे इति ॥ त्रिदंडपदमेकदंडस्याप्युपलक्षणं ॥ युद्धहते
मनुः ॥ ब्राह्मणार्थे विपन्नानां योषितां गोग्रहे तथा ॥ आहवेषु हतानां च एकरात्रमशौचकं ॥ उद्यतैराहवे श
स्त्रैः क्षत्रधर्महतस्य तु ॥ सद्यः संतिष्ठते यज्ञस्तथाशौचमिति स्थितिरितीति ॥ एकरात्रं युद्धक्षतस्य कालांतर
मृति विषयं वृद्धमनुः ॥ वृद्धशौच स्मृते लुप्तः प्रत्याख्यातभिषक्क्रियः ॥ आत्मानं घातयेद्यस्तु भृग्वग्न्यन
शनांबुभिः ॥ तस्य त्रिरात्रमाशौचं द्वितीये त्वस्थिसंचयः ॥ तृतीये तूदकं दत्त्वा चतुर्थे श्राद्धमाचरेदिति ॥ अप
रार्के ब्रह्मगर्भः ॥ यो जीवितुं न शक्नोति महाव्याध्युपपीडितः ॥ अग्न्युदकं महायात्रां कुर्वन्नामुत्र दुष्यतीति ॥
माधवीये प्यादिपुराणे ॥ दुश्चिकित्स्यैर्महारोगैः पीडितस्तु पुमानपि ॥ प्रविशेज्ज्वलनं दीप्तं कुर्यादनशनं
तु वा ॥ अगाधतोयराशिं वा भृगोः पतनमेव वा ॥ गच्छेन्महापथं वापि तुषारगिरिमादरात् ॥ प्रयागवटशाखा
यां देहत्यागं समाचरेत् ॥ स्वयं देहविनाशस्य काले प्राप्ते महामतिः ॥ उत्तमान्प्राप्नुयाल्लोकान्नात्मघाती भ
वेत्क्वचित् ॥ एतेषामधिकारोऽस्ति सर्वेषां सर्वजंतुषु ॥ नराणामथ नारीणां सर्ववर्णेषु सर्वदा ॥ ईदृशं मरणं
येषां जीवतां कुत्रचिद्भवेत् ॥ आशौचं स्यादहं तेषां वज्राग्निहते तथा ॥ वाराणस्यां म्रियते यस्तु प्रत्याख्यात

॥६७॥

क्रियः ॥ काष्ठपाषाणमध्यस्थो जाह्नवीजलमध्यगः ॥ अविमुक्तोन्मुखस्तस्य कर्णमूलगतो हरः ॥ प्रणवं तारकं ब्रूते ना
न्यथा कुत्रचित्क्वचिदिति ॥ हेमाद्रावप्येवं ॥ अत्र कालप्राशस्त्यस्मृतेः प्रायमरणकालाये प्रयागे म्रियंते याश्च स्त्रियोऽन्वा
रोहणं कुर्वंति तेषां संग्रहणमेव शौचमिति ध्वन्यते ॥ एतच्च प्रायः कलिवृद्धादीनां मरणं युगांतरविषयं ॥ भृग्वग्निपत
नेभ्यो वृद्धादिमरणं तथेति माधवीये कलिवर्ज्यप्रकृते ॥ काम्यं तु भवत्येव ॥ येवेतन्न विसृजंति धीरा इति श्रुतेः ॥ न लोक
वचनात्तात न वेदवचनादपि ॥ मतिरुत्क्रमणीयाति प्रयागमरणं प्रति ॥ इति मात्स्योक्तेश्च ॥ काश्यामप्येवं ॥ तत्रैव ॥ अग्नि
प्रवेशं ये कुर्युरविमुक्ते विधानतः ॥ प्रविशंति मुखं ते मे निःसंदिग्धं वरानन इति गौरीं प्रति शिवेनोक्तत्वात् ॥ हेमाद्रा
वपि विवस्वान् ॥ धनार्जनासमर्थस्य कर्तुः पापांकितस्य च ॥ अशरणस्याप्यनुज्ञातं तीर्थे प्राणविमोक्षणमिति ॥
एवमन्येपि तत्र तत्रोक्ता मरणविधयो ज्ञेयाः ॥ तथा ॥ कृतजीवश्राद्धं मरणे सपिंडानामाशौचं कृताकृतमित्युक्तं
हेमाद्रौ लिंगपुराणे ॥ मृते कुर्यान्न वा कुर्याज्जीवन्मुक्तो यतः स्वयं ॥ कालं गते द्विजे भक्तोऽसौ खनेद्वापि दहेत वा ॥ पुत्र द्व
स्मन्नशौचं च कृतादोषी भवेन्न च ॥ जीवश्राद्धे कृते चापि पुनः सर्वं समाचरेदिति ॥ तस्मिन्नजीवति विशेषस्तत्रैवोक्तः ॥
नित्यं नैमित्तिकं यत्तु कुर्याद्वा संत्यजेत्तु वा ॥ बांधवेपि मृते तस्य नैवाशौचं विधीयते ॥ सूतकं च न संदेहः स्नानमा
त्रेण शुध्यतीति ॥ एतद्योगिविषयं ॥ योगमार्गरतोपि वेति तत्रैवोक्तेः ॥ जीवश्राद्धविधिस्तु चतुर्थस्तबके द्रष्टव्यः ॥
यथा ॥ आहिताग्नेः प्रोषितमृतेः सन्निन्द्रस्थिदाहात्पूर्वं पुत्रादीनामशौचं संध्यादिकर्मलोपश्च नास्ति ॥ अ

॥विधा॰ं॥

॥६९॥

नग्निमतउक्रांते राशौचादिद्विजानितु ... तस्येत्मृते सतीतिस्मृतेः॥ आशौचे त्वाविदेवाग्निहोत्र
होमादिकमपि तदग्नौ पुत्रादिभिः कार्यं॥ तत्प्रकारस्तु प्रथमे वसंस्कार प्रकरणे संहितः॥ ... सांस्तुसंस्त
वेनस्यैवदाहः॥ आहिताग्नेर्विदेशे देशस्थमृते सति कलेवरं॥ निधेयं ... र्यावत्तदीयैरपि दह्यतइतिहेमाद्रौ
लौक्षिः॥ तदसंभवे तु कृष्णदोगपरिशिष्टे॥ विदेशमृतस्यास्थीनि आहृत्याभ्यज्य सर्पिषा॥ दाहयेद्धर्हिषाछाद्यपात्र
न्यासादि पूर्ववत्॥ स्थानत्राभेपएगनिन्नाकलानुक्तया ... दाहयेदस्थिसंख्यानि नतः प्रभृति सूतकमि
ति॥ हेमाद्रौ षट्त्रिंशन्मतेपि॥ कुर्यात्पर्णमयं प्रेतं कुशैस्त्रिंशतपाशतैः॥ पालाशीभिः समिद्भिर्वा संख्यासैव
प्रकीर्तितेति॥ असत्रः सर्वोविशेषः प्रागेव संहितः॥ अत्र प्रोषितमृत आहिताग्निश्चेत्तस्य संपूर्णाशौचं कार्यं॥
दाहादग्निमत इति पूर्वस्मृतेः॥ अनाहिताग्नेस्तु त्रिरात्रं॥ एवं पर्णशरं दग्ध्वा त्रिरात्रमशुचिर्भवेदिति ब्रह्मपुराणात्॥
इदं च त्रिरात्रं नदशाहमध्ये संस्कारे॥ तत्र प्रोषितेकालशेषः स्यादित्युक्तेः॥ किंतु दशाहादूर्ध्वं दाहे॥ तं चापि पत्नी
पुत्रयोः पूर्वकृताशौचयोर्दाहे द्वयंसंपूर्णाशौचं॥ कृताशौचयोस्तु त्रिरात्रमेव॥ तथा पत्नी मृतोपस्करपिदशा
हादूर्ध्वं पूर्वमकृताशौचस्य दशरात्रमेव॥ पूर्वं कृताशौचस्य तु पुनः संस्कारे त्रिरात्रमेव च॥ दर्पः शौरित्र्ये चमिति स्मृ
त्यर्थसारे॥ पुत्राशौचातिदेशात्॥ अन्यसपिंडानां तु सर्वत्र पर्णशरदाहे त्रिरात्रं॥ तदाहांगिराः॥ ...त्रांतरमृतं भ

५-अ

॥६९॥

सानाशौचं चैकं थं चन॥ कालात्ययेपि कुर्वीत दाहकाले दिनत्रयमिति॥ कालात्ययेपीत्युक्तेर्मासत्रये त्रिरात्रं स्या
त्षण्मासे पक्षिणी भवेदित्यादिरपवादो ज्ञेयः॥ स्मृत्यर्थसारे तु पूर्वगृहीताशौचानां स्नानमात्रमेवेत्युक्तं॥ अत्रेद
शाचारतो व्यवस्था ज्ञेया॥ द्वादशवर्षादि प्रतीक्षोत्तरकाले दाहे तु पुत्रादीनां सर्वेषां त्रिरात्रमिति कल्पतरुदि
वोदासादिनिबंधकृत आह॥ पुनः संस्कारे हेमाद्रौ गार्ग्यः॥ कालविशेषमाह॥ प्रत्यक्षशवसंस्कारे दिनं नैव वि
शोधयेत्॥ आशौचमध्ये संस्कारे दिनं शोध्यं तु संभवे॥ आशौचे विनिवृत्ते तु पुनः संस्क्रियते मृतः॥ संशो
ध्यैव दिनं ग्राह्यमूर्ध्वं संवत्सराद्यदि॥ प्रेतकार्याणि कुर्वीत श्रेष्ठं तत्रोत्तरायणं॥ कृष्णपक्षस्य तत्रापि वर्जयेत्तु
दिनक्षयं॥ वाराहे॥ चतुर्थीं भृगुवारं च द्वादशीं च विवर्जयेत्॥ प्रेतकृत्यं व्यतीपाते वैधृतोपरिघे तथा॥
करणे विष्टिसंज्ञे च शूलेऽनिष्टदिने तथा॥ त्रयोदश्यां विशेषेण जन्मनक्षत्रत्रये तथा॥ जन्मदशमैकोनविंशानि जन्मताराः॥
भारतेपि॥ नैप्रौष्ठपदयोः कार्यं तथाग्नेये च भारत॥ दारुणेषु च सर्वेषु प्रेतकृत्यं विवर्जयेत्॥ का
श्यपः॥ सरण्यार्द्रामघाश्लेषामूलं द्विचरणानि च॥ प्रेतकृत्ये सातिदुष्टानि धनिष्ठाद्यं च पंचकं॥ ज्योतिर्नारदः॥
चतुर्दशीं तिथिं नंदां भद्रां भुक्कारवासरौ॥ सितेज्ययोरस्तमयं द्वंद्विनं विषमांघ्रिभं॥ शुक्लपक्षं च संत्यज्य पु
नर्दहनमुत्तमं॥ वसूत्तराद्वितः पंचनक्ष त्रेषु त्रिजन्मसु॥ पौष्णब्रह्मर्क्षयोश्चैव दहनात् कुलनाशनं॥ अस्या

श्र

शु
॥६१॥

पवादमाहो बैजवापः॥ प्रेतस्य साक्षाद्दग्धस्य प्रोषिते काददेऽहनि॥ नक्षत्रं तिथिवारादि शोधनीयं न किंचन॥ युगमन्वादि
संक्रांति दर्शप्रेतक्रियादिषु दापत्तितानत्र नक्षत्रादि न शोधयेत॥ विश्वप्रकाशेऽपि॥ गुरुभार्गवयोर्मौढ्ये पौषमा
से मलिम्लुचे॥ नातःपितृमेधः स्यात् यांगे दायंरी विनीति॥ दानमपि तत्रैवोक्तं॥ तद्दायां भूमिदानं स्यात् त्रिपादर्धे हिरण्य
दः॥ वारेषु तत्तद्दर्शनु वासोदद्याद्वि नक्षत्रः॥ धनिष्ठापंचकमृते पंचरत्नानि दापयेत॥ एकादशाहोतिपल्कैकात्रयंतदर्धं
ातदर्धकं॥ नवषट्त्रिपलं चापि दद्याद्विप्रायतत्त्वतः प्रसंगं प्रपंचेन॥ किंच हेमाद्रौ वृद्धमनुः॥ अमृतं मृतमाकर्ण्य
कृतं यस्यौर्ध्वदेहिकं॥ प्रायश्चित्तमिदं स्मार्तं तत् गृग्नीनाद धीन्नयानी दुष्यादि समागच्छेद्दं तकुंभेनिमज्जयेत॥ उद्धृत्य स
स्नापयित्वास्य जातकर्मादि कारयेत॥ द्वादशाहं व्रतचर्यं त्रिरात्रमथवाऽस्य तु॥ स्नातोद्वहेत्तां भार्यामन्यां वा तद्भाव
तइति॥ तथा दुर्मरणमृतस्य क्रियालोपे सासिद्धार्थे नारायणबलौ कृते त्रिरात्रमाशौचं ॥ आर्द्रकार्यमित्युक्तमपरार्केन
रदेन॥ न देवभुध्यति प्रेतो नारायणबलौ कृते॥ ये दद्याति क्रियापिंडं तस्मै प्रेतायवे सुतः॥ तस्यैवाशौचमुद्दिष्टं त्र्यहमे
वनसंशयः॥ विष्णुश्राद्धं मासानुत्रयोदश्यां दिनत्रयं॥ आशौचं पिंडदः कुर्यान्नतु तद्बंधुगोत्रजा इति॥ तथा सर्पसंस्का
रे कृते सति त्रिरात्रमाशौचं कार्यमित्युक्तं॥ शौनकेन॥ अथ वक्ष्यामि सर्पस्य संस्कारविधिमुत्तममित्सा पक्षिणी योत्तं अत्र
चर्यादिकं कार्यं त्रिरात्रं शौचमिष्यइति॥ तद्विधिस्तु प्रथमस्तबके लिहितः॥ क्वचित्तु जीवतोऽप्येतकर्मण्याशौचं च कार्यमित्यु
क्तं॥ यथा प्रायश्चित्तानि निर्छाः पतितस्य घटस्फोटे कृते सति॥ तत्रैकाहमाशौचं॥ दासी घटमपां पूर्णं पर्यस्येत्प्रेतवत्स
दा॥ अहोरात्रमुपासीरन्नाशौचं बांधवैः सहेति मनुस्मृते॥ तद्विधिस्तु चतुर्थस्तबके लिहितः॥ अथ दानीं कृते घटस्फोट

शु
॥६१॥

स्यापि प्रायश्चित्तार्हस्य संग्रह विधिरुच्यते॥ गौतमः॥ यस्तु प्रायश्चित्तेन शुध्येत तस्मिन् शुद्धे शातकुंभमयं पात्रं पुण्यत
मा ह्रदात्पूरयित्वा स्रवंती भ्यो वा तत एनमुपस्पर्शयेयुरथास्मै तत्पात्रं दद्यात्सप्रतिगृह्य जपेच्छांता॥ द्यौः शांता पृथिवी
शांतं विश्वमंतरिक्षं यो रोचनस्तमिह गृह्णामी त्येते र्यजुर्भिः पावमानी भिस्तरत्समंदीभिः कूश्मांडीभिश्चाज्यं जुहु
याद्धिरण्यं दद्याद्गां वाचार्याय यस्य तु प्राणांतिकं प्रायश्चित्तं समृतः शुध्येत् तस्य सर्वमुदकं सर्वेषु पातकेषु इतितथा
थाजीवश्राद्धकृते त्रिरात्रमित्याह॥ पावमान्य स्तरत्समंदश्च ऋचः ऋग्वेदे प्रसिद्धाः॥ कूश्मांड्यो यजुर्वेद स्थाः॥
एवं यत्र यत्र विशिष्य त्रिरात्राद्याशौचमुक्तं तत्र तत्तत्कार्यमित्यलं प्रसंगेन॥ इति श्रीमन्नागदेव भट्टात्मजश्री
मदनंत भट्टेन विरचिते विधान पारिजाते आशौचविधानं समाप्तम्॥ ॥ अथ रजस्वलाशौचमुच्यते॥
तत्र मनुः॥ रजस्युपरते साध्वी स्नानेन स्त्री रजस्वलेति॥ शुद्धिनिर्णये॥ इयं शुद्धिः स्पर्शे॥ चतुर्थेऽहनि संशुद्धा भव
ति व्यावहारिकी तिवृद्धमनूक्तेः॥ शुद्धा हि स्त्री चतुर्थेऽह्नि स्नानेन नास्त्रे रजस्वला॥ दैवे कर्मणि पित्र्ये च पंचमेऽहनि
शुध्यतीति स्मृत्यंतरोक्तेश्च॥ यदा रजोदर्शनात् दारभ्य सप्तदशादिना भ्यंतरे पुनारजोदर्शनं तदाशुद्धिर्नास्त्येव॥
तदूर्ध्वं त्रिरात्रं॥ रजस्वला शुद्धा स्नाता पुनरेव रजस्वला॥ अष्टादशादिनादर्वाक् शुचित्वं न विद्यते॥ एकोनविंशाते
रर्वाग् एकाहं स्यात्ततो द्व्यहं॥ विंशात् स्त्र्यभ्यस्तनेषु त्रिरात्रमशुचिर्भवेदिति॥ यत्तु चतुर्दशादिनार्वाक् शुचित्वं न विद्यत
इति स्मृत्यंतरं तदति वचनैकवाक्यतया स्नानादुत्तरकालपरमित्यतो न विरोधः॥ अयं चाशौच प्रतिषेधो यस्या

विरांतिदिनोत्तरकालमेवरजोदर्शनंभवतितद्विषयः॥यस्याःपुनरारूढयौवनायाःप्रागेवाष्टादशादिनात्मासाच्चतुर्थेण
रजोदर्शनंतस्यास्त्रिरात्रमस्पृश्यत्वंभवत्येव॥त्रिरात्रंस्नानादिरहिततयास्थातव्यंरजस्वलात्रिरात्रमशुचिर्भवतिसाच
नांजनीनाभ्यंजनतीनांप्सुस्नायान्नदिवास्वप्यान्नग्रहान्निरीक्षेन्नाग्निंस्पृशेन्नरज्जुंसृजेन्नचदंतान्धावयेन्नहसे
न्नकिंचिदाचरेदखर्वेणपात्रेणापिबेदंजलिनामापात्रेणलोहितायसेनवेतिवसिष्ठेननियमस्पर्शत्रिरात्रान्नानात्॥अ
खर्वेम्रन्मयं॥लोहितायसंताम्रं॥हस्तिन्यायान्मन्मयेवाहविर्मुक्तिनीत्रायिनी॥रजस्वलाचतुर्थेन्हिस्नात्वाशुद्धि
मवाप्नुयादितिअंगिरसःस्मरणेन॥तस्यांनैमित्तिकस्नानप्रकारमाहपराशरः॥स्नानेनैमित्तिकेप्राप्तेनारीयदिरजस्व
ला॥पात्रांतरिततोयेनस्नानंकृत्वाव्रतंचरेत्॥सिक्तगात्राभवेदद्भिःसांगोपांगाकथंचन॥नवस्त्रपीडनंकुर्यान्ना
न्यद्वासश्चधारयेदिति॥निमित्तंग्रहणादि॥नसूतकादिदोषोस्तिग्रहहोमसजपादिषु॥ग्रस्तेस्नायाद्दृश्यापिती
र्थादिकुसवारिणेतिस्मृत्येदियनिबंधोक्तेः॥व्रतमाहस्मृतिरत्नावल्यांदक्षः॥उदक्येद्वेसगोत्रेवासवर्णेवैकभर्तृ
के॥तयोःस्नानंमिथस्पर्शेपंचगव्यंततःपिबेत्॥सवर्णयोनिसंबंधेसगोत्रेवरजस्वले॥मिथःस्पर्शेदमसात्तुस्नान
मात्रेणशुध्यति॥मसेकरात्रंभ्रान्नाश्नीयात्पंचगव्यंपिबेत्ततः॥उदक्ययोर्यदान्योन्यमसंबंधःसवर्णयोः॥स्पर्शे
दमसात्तुस्नात्वातुत [illegible] स्मिन्नाद्यात्सुचिर्भवेत्॥तस्मिन्स्पर्शेद्दिने॥मसांतुनाद्यांदाशुद्धिं॰कृच्छ्रेचप्रतिवासरं॥
तुपोषणंतदाकेचिदाहुस्तद्दिनसंख्यया॥उपवासेत्वशक्ताचेत्तत्समंदानमाचरेत्॥सभाषितांस्पृशेत्तांवाब्राह्म

रो ४

॥७०॥

ण्योचरजस्वला॥आस्नानकालान्नाश्नीतिशुद्धिमसावितिथःक [illegible] त्तोपवासंकुर्यात्पंचग [illegible] नशुध्यति॥एवम
भ्यासतश्चाब्दप्रायश्चित्तंसमाचरेत्॥मस्यारजस्वलान्योन्यं [illegible] णीस्पृशेत्॥ब्राह्म [illegible] कृच्छ्रमेकंतुश्र
द्रापादेनशुध्यति॥कश्यपः॥रजस्वलासूतिकावाचं [illegible] यदिसंस्पृशेत्॥आस्नानकाल [illegible] न्नाश्नीयादति
कृच्छ्रंसमाचरेत्॥चंडालसार्त्तवानारीसंस्पृशेद्ब्राह्मणी [illegible] रि॥चा [illegible] बहिरासीनास्नान [illegible] दुपोषयेत्॥प्रा
जापसंचरेतस्याःपंचगव्यंततःपिबेत्॥विप्रान्द्वादश [illegible] संख्याकान्भोजयित्वाविशुध्यति॥पुष्पिणीसंस्पृशेन्मो
हादशुद्धंवानरंस्त्रियं॥स्नानादर्वाक्पुंजी॥मुहूर्काल [illegible] माचरेत्॥स्पृष्टेदक्यांपंचनखाश्वित्रोपेकक्राफ्
न्यभक्षन्॥अंडजानीचसर्वाणिनाद्यास्नानवासरात्॥परा [illegible] ॥रजस्वलायदादृष्टाशुनाजंबुकरासभैः॥पंच
रात्रंनिराहा [illegible] पंचगव्येनशुध्यति॥ऊर्ध्वंनाभिद्विगुणंनाभेर्वक्त्रेतुत्रिगुणंतथा॥चतुर्गुणंस्मृतंमूर्ध्निदंशे [illegible] न्यत्र
व्रतीसंवेदिति [illegible] स्नानं॥ज्वराभिभूतायानारीरजसा [illegible] परिप्लुता॥कथं [illegible] च्छौचंशुद्धिःस्यात्केन
कर्मणा॥चतुर्थेहनि [illegible] स्पृशे [illegible] न्यातुरांस्त्रियं॥सासचैलावगाह्यापःस्नात्वापुनःस्पृशेत्॥दश [illegible]
त्वोवाआचमेत्तुपुनःपुनः॥अंतेचवाससांत्यागस्ततःशुद्धाभवेत्तुसा॥दद्याच्छक्त्याततोदानंपुण्याहेनविशुध्य
तीति॥इदमातुरमात्रपरं॥आतुरस्नानउसन्नेदशकृत्वास्नानातुरः॥स्नात्वास्नात्वास्पृशेदेनंततःशुध्यसआ

तुरन्तिपरान्नरोक्ते॥अन्योन्यविशेषः प्रथमस्तवकादौतवृत्तत्र द्रष्टव्यः॥इतिरजस्वलाशौचं॥एवंसंस्कारप्रसंगेनप्रस
क्तानुप्रसक्तमुक्तात्तदुत्तरकर्तव्यमुच्यते॥एवंदग्ध्वासंस्कर्तु कर्तासुशिरसिस्कंधेवाजलपूर्णसच्छिद्रोंसमादायचितेः॥ स्कुं
प्रदक्षिणत्रयंकृत्वाप्रेतपादसमीपेकुंभंपातयित्वाएकस्मिन्कपालेजलमादायसकृत्प्रदक्षिणंकृत्वातेनजलेनचि
तिंप्रोक्ष्यापोहिष्ठेत्यादिसूक्तंस्मृतिदर्पणे॥विवाहेचैत्रमन्त्रानिनयद्वाप्रेतक्रियाभवेत्॥स्कंधेशिरसिवाकुंभंकुर्यादितिवि
निर्णयः॥तत्रैवोर्द्धकुंभस्यधारयापरिवर्तयेत्॥सव्येनतुशिरस्यानभिध्यायदस्मनासकृत्॥अधःसिंचेद्गतंकुंभमन्यंभिदाय
पानयेत्॥कपालोदकमादायचितादीनिप्रनिर्पयेत्॥मुक्तकेशाःकनिष्ठाद्यावृद्धपूर्वकाइति॥द्वेपुरपिउदधारामवच्छिन्नां
सिंचन्याद्याहृदक्षिणे॥स्कंधावसक्तकुंभेनपादतःपरितःश्रितः॥तंभिद्यादश्मनान्यैर्वातिष्ठन्नेवोल्लसंजेत्ततः॥चिंतुरःपतितः
श्रेयान्नापीन्यश्चिमेसंवेदिति॥इदंसर्वमुक्तायधारणादिपूर्वंकुर्यादित्युक्तं॥स्मृतिसंग्रहे॥मुंडयित्वाशिरःपुत्रः
कुर्यात्प्रेतक्रियायमी॥प्राजापत्येत्रिकंकृत्वाप्रायश्चित्तसमाचरेत्॥प्रेतमाच्छाद्यवस्त्रेप्रान्तेनैनयथाविधि॥उत्तरीयंत
नीयेनखंडेनपरिकल्पयेदिति॥आपस्तंबकारिकाया॥कंठसूत्रंकर्णपवित्रंसत्काद्यपतिसंनिधौ॥पश्चात्संगाह
यत्कर्पूरात्रौवादग्रामेहनि॥मृतेभर्तरियानारीउदक्यायदिविद्यते॥आऊशौचंप्रकुर्वन्तस्नात्वासूत्रंविमुंच
तियादितिश्रीमद्दिद्दजनकृपापात्रीभूतेनश्रीमदनंतपंडितेनविरचितेविधानपारिजातेऽग्निसंस्कारविधानं॥

अस्थोदकदानविधाने॥[illegible]आप॥प्रेतमरणवीत्वायथोक्तमग्निंगमयित्वाऽनवेक्षमाणाआयांत्ये
कृत्वासस्त्रोरीतीक्षता: [illegible]पूर्वयमगाभामायं तीयमस्तकचन्द्रपतीऽस्तरहनेयमानोपिगाम
श्चेपुरुषपशुं॥वैवस्वतोनन्दनेनसुरयाश्वदर्भैलोहिस्युद[illegible]नामस्तुमैतजपसुसव्यस्यपा
णे:कृनिष्ठिकया[illegible]कमुदकांजलिप्रेतायदद्युरमुष्मैस्वधेति
सव्यांगमुष्टिनाकृत्वा[illegible]अर्घ्य:॥[illegible]स्यमाणस्य
श्चानमिति[illegible]माश्वर्य:॥कानिष्ठपूर्वो
येषामितिबहुव्रीहिणाकनिष्ठानग्रे[illegible]निष्ठपापमितिमंत्रेण
स्थलेरेखांकृत्वातत्ररेखायामुदकंदद्यु॥[illegible]कृतेपाद्प्रसारितांगु
लिनावेरूपेतितत्रमंत्रः॥[illegible]पापमितिनत[illegible]॥संयुक्तेभुनेवोदकया
चरन्नुदकंकरिष्यामहइतिकुर्वमाचेयपुनरिदम्[illegible]तद्वर्षेप्रेतेकुरुध्वमेवेतरस्मिन्सर्वेज्ञातयोभ्य
वपेत्याससप्तमापुरुषाद्रामादवामानग्रामव[illegible]यमनुस्मरेयुरेकवस्त्रा:॥प्राची
नावीतिन:सव्यस्यानामिकयाऽपनोधापन: [illegible]मतिदक्षिणामुखानिमज्जंति

३२

॥७२॥

प्रेतायोदकं [illegible] सप्तमेसिचतुर्थं नाहि [illegible] लावेन तत्तु [illegible] मिति ॥ अपुत्रे [illegible] घ्या ॥ [illegible] रस्तानाभिसमि
ति यावत् ॥ मैथुनं ॥ स्यालकः ॥ कुल [illegible] मित्यादि [illegible] च तस्यात्तरं ॥ यावत्संबंधमनुस्मरे [illegible] पुरितिया
वति स्ववंशजेन लं नाम च स्तायते ॥ [illegible] प्रती [illegible] निम [illegible] आसप्तमादि [illegible] संबंध [illegible]
घयो गितयोः [illegible] नामिष [illegible] नुष्य [illegible] ते ॥ अपन इति
[illegible] ॥ स्त्रीर्विनापि [illegible] ॥ अमंत्रा [illegible] तम [illegible] ॥ [illegible] खिलित [illegible]

९स

[illegible] यापि प्रेतस्य [illegible] वाम्बे [illegible] सव्यं [illegible] पवीति [illegible] ॥ नो [illegible] यन्त्रं [illegible] मिति शेषः ॥
प्राग्दक्षिणामुखाः आग्नेय्यामिमुखाः [illegible] यस्याव [illegible] पवीतीन [illegible] सेन
[illegible] यवै [illegible] रायो [illegible] ॥ [illegible] पारस्करेणो [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] समपि [illegible] त्रयो [illegible] वनि [illegible] प्ययसे [illegible]
एका [illegible] मुत [illegible] यत्थीं [illegible] चायस [illegible] निपत्यो [illegible] ता [illegible] नक्षत्र
दर्शनात् [illegible] पियत्र [illegible] मत्या [illegible] मनः [illegible] पालिंत्रय [illegible] ॥
प्रेते चमन [illegible] उदक [illegible] ॥ [illegible] प्रह [illegible] मितत्तः तत्र [illegible] स्नाः

[illegible] ॥७२॥

सर्वे यावत्संबंध [illegible] सपिलिः ॥ [illegible] यासचैव [illegible] ॥ [illegible] ता ॥ [illegible] रदधुनी
[illegible] गोत्रेण वा [illegible] ॥ सद्यो [illegible] मासीना [illegible] सुरसाः ॥ सप्त [illegible] तिलेषु [illegible] सर्वे ते
[illegible] वाससः ॥ [illegible] नायत [illegible] सक्ताः [illegible] लेण [illegible] क्षत्रियस्य तु से
[illegible] ॥ [illegible] क्षत्रिया
[illegible] तुसर्व [illegible] ॥ [illegible] सर्वमलापहं ॥ ततः
[illegible] पंच [illegible] यदेयास्त [illegible] शेष [illegible] ॥ रानेहा [illegible] यास्तुवे
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] त्रिसरव्य
[illegible] मनतपितादस्थु [illegible] पयसप ॥ [illegible]

मा

सप्तमा [illegible] व्याचरते ॥ [illegible] सप्तमादिवसाद्धः प्रथम [illegible] ॥ तत्र
यसप्तमादि [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] सपिंड [illegible] सप्तदशावा
[illegible] तु प्रेताय [illegible] स्मादि ॥ प्रथम [illegible] सप्तम

नवेषु दर्शके पेषु गोत्रमतः [illegible] रेषु [illegible] सेदितुं अत्र यथा संभवं निरुक्त व्यवस्था॥ इदं
काम्यादिकमित्याह पार्श्ववक्त [illegible] स्वीयश्वशुरादीनां॥ सकृत्प्रासिंचत्युदकं ना
मगोत्रेण वाग्यता इति [illegible] श्रास समाप्तानां [illegible] बान्धवैः॥ च्छा
दंतजननाश्चापि नादंता [illegible] प्रकृत्य [illegible] यास्युक्ताश्च केचित्तु वैतेइति॥ अन्येत्वाहुः॥
दिने दिने जलं पूर्णं प्रसृ [illegible] प्रेत कारणात्॥ तावद्दद्यु [illegible] समाप्यतामिदं सज
ति चाद्धृत [illegible] पि विष्णुपुराणम्॥ सादेश्य पूरण [illegible] यासपीडीक
रणादूर्ध्वं दिनगुणे वैदिविवत्स्वे इति॥ द्विगुणौ [illegible] रित्यर्थः॥ [illegible] प्रथमा [illegible] तोयान्स
मं नैवमपिता॥ दशामे [illegible] इति [illegible] मपि स्यनंतरंतिसंज
[illegible] त्यनुवर्तते॥ तत्राचौ [illegible] दिने [illegible] प्रश्नत्य [illegible] विशेषः॥
[illegible] मंगा सं बाह नचु [illegible] नैन [illegible] तेनेनुर्ष [illegible] श्रांतिस्व [illegible] या॥ तैसाभ्य
गत्वसंचयादूर्ध्वं वेदितव्यः॥ पूर्वेनिषेधात्॥ भाग्नेपि॥ [illegible] दत्तपानायदीपंदत्तमा
गत्वा ज्ञातिभिः सह सोदध्वमेतत्सूतेषु दुर्लभमिति॥ अत्र यावदाशौचं प्रथमेहि दत्तोयेन्ती

साधि विरुद्धवचनं पुत्रज्ञाति विषयम्॥ तथाहि प्रथमादि [illegible]: सुज्ञातिभिरुदकं देयं॥ पुत्रेण तु पा
वदाशौचं प्रतिदिनं नियमेनोदकवाहि देयमिति निष्कर्षः॥ मरीचिः॥ दत्तनानंतरं कर्ताकुर्याच्छ्राद्ध
मतंद्रितः॥ नग्नप्रच्छादनार्थं हि नग्नसाधिविमुक्तये॥ वस्त्रं प्रावरणार्थीयतंदुलाः प्रस्थपंचकं॥
कार्पासस्याद्दरां [illegible] द्रोणमानं चतेनतथा॥ स्वर्णं तिलमुरूश्चैतंदुलो मानसंमिताः॥ गो रूमाश्च प्रदा
तव्या दक्षिणा स्वर्णानि च॥ स्वर्णं द्रव्यं तंशुद्धं हिगुणं देयमेवहि॥ नग्नप्रच्छादनं त्वेतद्दिद्या हस्त
त्रवेदिनः॥ श्रोत्रियाय यदि द्रायसर्वं दत्वा विसर्जयेदिति॥ स्मृत्युदकदानविधिः॥ अथ तन्निषेधः॥ यो
गी न ब्रह्मचारिणः कुर्युरुदकंपानितांस्तथा॥ आहितो नोदकं कुर्यात् व्रतस्य समापनात्॥ समाप्ते नू
दकं कृत्वा त्रिरात्रमशुचिर्भवेदिति॥ आदित्य प्रकी [illegible] ग्रावश्रितहत्य परार्के वृद्धमनुरपि॥ वृद्धा घा
नोदकं कुर्युः स्तेना व्रात्याश्च विधर्मिणः॥ गर्भभर्तृ द्रुहश्चैव सुराप्यश्चैव योषितः॥ इति॥ संप्रदानविशेष
विप्रांतिकं च माह सएवा॥ पाषंडनाश्रितास्तेना भर्तृघ्न्यः कामगादिकाः॥ सुराप्य आत्मघातिन्यो ना
शौचोदकभाजनाः॥ तथा॥ चंडालाद्युद्धतासर्प ब्राह्मणाद्वैद्युताद्दपि॥ दंष्ट्रिभ्यश्च पशुभ्यश्च मरणं
पापकर्मणां॥ उदकं पिंडदानं च येनैभ्यो यत्प्रदीयते॥ नोपतिष्ठति तत्सर्वं संतरिक्षे विनश्यति॥
नशौचं नोदकं नाश्रु न दाहाद्यं तकर्म च॥ ब्रह्मदंडहतानां च न कुर्यात्कट धारणमिति॥ प्रमा

॥८४॥

तद्दिना करणे प्रायश्चित्तमुक्तं तेनैव ॥ स्नात्वाऽग्निमुदकं स्नानं स्पर्शनं वहनं कृतं ॥ रज्जुछेदाश्रुपा
तं च तप्तकृच्छ्रेण शुध्यतीति ॥ इदं सर्वमप्रवृत्तनिवृत्तिविषयं ॥ महापातकसंयुक्तो दैवात्स्यादग्निमा
न्यदि ॥ पुत्रादिः पालयेद्गृही न युज्यादोषसंशयात् ॥ प्रायश्चित्तं न कुर्वीत कुर्वन्वाऽग्नियतेयदि ॥
[illegible]हानिर्दापयेच्छ्रोतमप्येवस्यैतत्सपरिच्छदम् ॥ तथा ॥ प्रोक्षिपेदस्थि चैतानमावसथ्यं चतुष्पथे ॥ पा
त्राणि च दहेदग्नौ यजमानेऽवभामृते इत्यादि विशेषस्मृतेः ॥ विवृतं चैव तत्पूर्वमपीत्युपरम्यते ॥
अथ शोकापनोदः ॥ तत्र याज्ञवल्क्यः ॥ इतो दकान्समुत्तीर्णान्मृदुशाड्वलसंस्थितान् ॥ स्नातानपव
देयुस्तानितिहासैः पुरातनैः ॥ मानुष्ये कदलीस्तंभनिःसारे सारमार्गणं ॥ करोति यः स संमू
ढो जलबुद्बुदसंनिभे ॥ मा शोकं कुरुतानित्ये सर्वस्मिन्प्राणधर्मिणि ॥ धर्मं कुरुत यत्नेन यो
वः सह गमिष्यति ॥ सर्वे क्षयांता निचयाः पतनांताः समुच्छ्रयाः ॥ संयोगा विप्रयोगांता मरणां
तं हि जीवितं ॥ पंचधा संभृतः कायो यदि पंचत्वमागतः ॥ कर्मभिः स्वशरीरोत्थैस्तत्र का परि
देवना ॥ गंत्री वसुमती नाशमुदधिर्दैवतानि च ॥ फेनप्रख्यः कथं नाशं मर्त्यलोको न यास्य
ति ॥ श्लेष्माश्रु बांधवैर्मुक्तं प्रेतो भुंक्ते यतोऽवशः ॥ अतो न रोदितव्यं हि क्रियाः कार्याः स्वशक्तितः ॥

॥८४॥

इति संश्रुत्य गच्छेयुर्गृहं बालपुरःसराः ॥ एवमस्मिन्निरालंबे काले सततयायिनि ॥ न तद्रूपं प्रपश्यामि स्थि
तिर्यस्य भवेद्ध्रुवा ॥ गंगायाः सिकता धारास्तथा वर्षति वासवे ॥ शक्या गणयितुं लोके न व्यतीताः पि
तामहाः ॥ चतुर्दश विनश्यंति कल्पे कल्पे सुरेश्वराः ॥ सर्वलोकप्रधानाश्च मनवश्च चतुर्दश ॥ बहूनी
न्द्रसहस्राणि दैत्येंद्रनियुतानि च ॥ विनष्टानीह कालेन मनुष्येष्वपि का कथा ॥ राजर्षयश्च बहवः
सर्वैः समुदिता गुणैः ॥ देवा ऋषयश्च कालेन सर्वे ते निधनं गताः ॥ यस्सर्वैर्भावमनत्राणसृष्टिसं
हारकारिणः ॥ तेपि कालेन नीयंते कालो हि बलवत्तरः ॥ आक्रम्य सर्वं कालेन परलोकाय नीयते ॥
कर्मपथ्योदनो जंतुस्तत्र का परिदेवना ॥ जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ॥ अर्थे दुष्परिहा
र्येस्मिन्नास्ति शोके सहायता ॥ शोचंतो नोपकुर्वंति मृतस्येह जना यतः ॥ अतो न रोदितव्यं हि क्रियाः
कार्याः स्वशक्तितः ॥ सुकृतं दुष्कृतं चास्य साहाय्यायोपगच्छति ॥ बांधवैस्तस्य किं कार्यं शोचद्भि
रथवा न वा ॥ बांधवेषु म्रियमाणेषु चिरं स्थितिप्रेतो न विंदति ॥ आदौ च दशशुपातामस्तनस्या
नुपकारकाः ॥ एवं विदित्वा मतिमान्कस्मात्परिपरमर्ययेत् ॥ नाक्रंदितं भवेच्छ्लोष्यं तदा शोके कदा
चन ॥ क्रियाः निःकुरुते साहं नास्ति शोके सहायता ॥ तस्मात्सपिंडैः कुर्वीत असुहृत्संबंधिबांधवैः ॥

च

त५

व

लि

मृतस्यस्त्रिलिंदेयमुपकारायतस्यदिति॥रामायणेपि। शोचमानाश्रमंस्लेहाद्वांधवाःसुहृदस्तथा॥
पातयंतीगतस्वर्गमश्रूपातेनराघव॥श्रुयतांतरघुव्याघ्रपुरापरमधार्मिकः॥पुरघुस्वागतःस्वर्गराजापुण्ये
नकर्मणा॥सपूर्वपुर्वर्गस्यशोकबाधेण।राघव॥सुप्तेवेक्षत्रियधर्मेपुनःस्वर्गोन्निराकृतइत्यादि।श्रीमद्भ
गवद्गीतायामपि॥अव्यक्तादीनिभूतानीव्यक्तमध्यानिभारत॥अव्यक्तनिधनान्येवतत्रकापरिदेव
ना॥देहिनोस्मिन्यथादेहेकौमारंयौवनंजरा।तथादेहांतरप्राप्तिर्धीरस्तत्रनमुह्यतीति॥अन्यत्रा
पि॥यथाकाष्ठंचकाष्ठंचसमेयातांमहोदधौ॥समेत्यचव्यपेयातांतद्वद्भूतसमागमइतीश्रीवि
विधान्नपरिज्ञानेशोकापनोदः॥ अथगृहप्रवेशनविधानं॥तत्रयाज्ञवल्क्यः॥इतिसंचित्यगृ
हंयुर्द्दल्पुपुरःसराः॥विदश्यनिंबपत्राणिदशनैर्द्वारवेश्मनः॥आचम्याग्निंचसलिलंगो
मयंगौरसर्षपान्॥प्रविशेयुःसमालभ्यकृत्वाश्मनिपदंशनैः॥प्रवेशनादिकंकर्मप्रेतसंस्पर्शि
नामपि॥प्रेताः॥उत्तीर्यप्रेतसस्पृहाःस्नात्वावासांसिमक्षिप्यायेतराणिमरिद्धारेतस्मैप्रेतायपिंडंदद्यात्प
श्चाद्पूर्वाप्रवालान्गोमयमग्निं दृषदंत्यालभ्यप्रावेशंतोधृतगौरसर्षपैर्मूर्द्धनमंगानिचाल
भेरन्॥शस्त्रपाणयोयथोक्तकालंनियताःप्रेतावरयकान्युभयकालंकुर्युरश्मोमाल्यंपिंडं

पानीयमुपसेयवादधुरिति॥उभयकालमिति॥पूर्वाह्णेपिंडदानं॥रात्रावाकाशेपयसउद
कस्यचदानमित्यर्थः॥हारीतोपि॥अथकृनीयांसाप्यष्टप्रथमाःप्रत्यायंतिनप्रेतस्पर्शिनोग्रामं
प्रविशयुरानक्षत्रदर्शनाद्ब्राह्मणानुमत्यावाकाक्षीयसपाणयोऽप्यःशांप्येनउपविशेन
एकंपिंडमुदकांजलिंचनिरेस्यपाणिषुमन्मयेषुपर्णपुटेषुवाश्रीरन्निति॥अत्रकाक्षीयसर
दि॥पिंडोदकादिप्रतिदिनंभवति॥वैजवापः॥रामीमालेभेरामीशामयस्वित्येतस्मानमाले
भंतेस्मेवस्विरोभयासमित्यग्निमालभंतेग्निर्नःशर्मयच्छत्वित्यंतरागामन्नंचस्पृशंति
क्रीतालब्धावाऽन्याराहादेकान्नमलवणमेकांरात्रिंभुंजीरंस्त्रिरात्रंचकर्मोपरमणमिति।
राशब्दोमध्यवचनः॥मध्यंचागृहप्रवेशापेक्षया॥एकान्नमेकभक्तं॥एकंचतदन्नंचेतिकर्मधार
यमाश्रित्यैकान्नंव्रीहिमयंवेतिहरिहरोव्याचख्यौ॥एकांरात्रिंअहोरात्रंप्राप्येति शेषः॥
तेनगृहंप्राप्यउपवासःकर्तुनशक्यतेतदशक्त्याऽन्यारहाल्लब्धावाऽलवणमेकवारं
यासहभुंजीरन्॥प्राणाहानिति कल्पतरौपाठः॥अन्येत्वेकांरात्रिमिति॥तदोपाध्यायेनशेषः॥

॥७८॥

नैतस्यां रात्रावन्नं पचेयुरिति श्रुतिः साधनपाकनिषेधार्थोऽन्येन जनस्यापि निषेधपरत्वात् ॥ एतच्चा
श्वलायनसूत्रे स्फुटं प्रतीयते ॥ त्रिरात्रं कर्मापरमणमिति ॥ अंगसंवाहनतैलाभ्यंगादि भोगहे
तुभूतकर्मत्यागादित्यपरे पारस्करसूत्रेऽपि ॥ प्रेतस्पर्शिनो ग्रामं न प्रविशेयुरानक्षत्रदर्शनाद्रात्रौ चे
दादित्यस्येति ॥ ब्राह्मणानुमत्या वेति हारीतः ॥ अयमर्थः ॥ यदि नक्षत्राद्यादित्योदयप्रतीक्षणे
त्रानिर्भवति तदा ब्राह्मणानुमतिं गृहीत्वा पूर्वमेव गृहं प्रवेष्टव्यमिति । वसिष्ठः ॥ अधःस्रस्तरे
अहमनननंतमासीरन् क्रीतोत्पन्नेन वा वर्तेरन्निति । अधःस्रस्तरे तृणमये शयनीये ॥ पा
रस्करश्च ॥ उदीर्णं छुचौदेशे ग्रामाद्बहिर्वस्तु पविष्टांस्तत्रैवानपवदेयुरनपेक्षमाणा ग्राम
मायांति रीतीभूपाः कनिष्ठपूर्वा निवेशान् द्वारे पिचुमंदपत्राणि विदश्याचम्योदकमग्निं
गोमयं गौरसर्षपांस्तैलमालभ्याश्मानमाक्रम्य प्रविशंतीति त्रिरात्रं ब्रह्मचारिणोऽधःशा
यिनो न किंचन कर्म कुर्युर्न प्रकुर्वीरन् क्रीत्वा लब्ध्वा वा दिवाऽन्नमश्नीयुरमांसं प्रेताय पिं
डं दत्वा ॥ वनेजनं दानप्रत्यवनेजनेषु नाम ग्राह्यमिति ॥ आश्वलायनोऽपि ॥ ज्येष्ठपुरःसरा

॥७८॥

कनिष्ठजघन्या निःसृत्य कनिष्ठपुरःसरा ज्येष्ठजघन्याः प्रविशायः प्राप्याग्निमश्मानं गोम
यमक्षतांस्तिलानपउपस्पृशंति नैतस्यां रात्रावन्नं पचेयुः क्रीत्वा लब्ध्वाऽक्षारलवणाशिनः स्युर्द्वादशरात्रं महागु
रुष्विति ॥ स[illegible]दो गृहे । एतस्यां रात्रावन्नापुचनमुपवासपरं ॥ उपवासासाशक्तौ क्रीतलब्धान्नभो
जनं ॥ महागुरवो मातापितरौ आचार्यश्चेति । लवणविशेषो ब्रह्मांडे । सैंधवं लवणं चैव तथा
मानससंभवं ॥ पवित्रे परमे ह्येते प्रत्यक्षमपि नित्यशः । तथा ॥ मुन्यन्नानि पयः सोमो मांसं
यच्चानुपस्कृतं । अक्षारलवणं चैव प्रकृत्या हविरुच्यत इति ॥ मनुः ॥ अक्षारलवणान्नाः स्युर्नि
मज्जेयुश्च ते त्र्यहं ॥ मांसाशनानि नाश्नीरंश्च यीरंश्च पृथक् क्षिताविति ॥ बृहस्पतिः ॥ अधः
शय्यासनादीनामलिनाभोगवर्जिताः ॥ अक्षारलवणान्नाः स्युः क्रीयलब्ध्याशनास्तथेति ॥ अधः श
य्यासनाद्यन्येन न च ह्यापो खट्वादिनिवर्जिताः ॥ दीनाः हर्षशून्याः ॥ मलिनाः मुखापकर्षविमुखाः ॥ भोगवर्जि
ताः ॥ स्रक्चंदनतांबूलगीतनृत्यादिशून्याः ॥ वृद्धाः ॥ शौचमत्र्ययत्नेन भोजनमश्नुवगोत्रमान् ॥
तेन चाप्यायते जंतुर्येश्चान्नं तिष्ठतां पचाः ॥ दशाहाशौचमनुः ॥ प्र भमेनन्हि तृतीयेऽन्हि सप्त
मे नवमे तथा ॥ ज्ञातिभिः सह भोक्तव्यमेतत्प्रेतेषु दुर्लभमिति ॥ गत्यकारिकायां । तत्र प्रेतो

पञ्चतये दशरात्रमखंडितं ॥ कुर्यात्प्रदीपं तैलेन वारिपात्रं च मार्त्तिकं ॥ भोज्यान्नेऽजलं वारेषु भक्तेषु
षिचं निर्वपेत् ॥ नामगोत्रेण सम्यक्च परिश्रांपि तत् यथावस्थिति ॥ इदं पिंडं निर्वपणं प्रेतो द्वारो नाभो
जनकाले ॥ तत्र कस्याह शौनकोपि ॥ तस्मिन्नहनि त्रिराख्याः दारवाकारां मृन्मयेन लं ॥ प्राचीनावी
ति नाम्नापं प्रेतात्र स्नाहि मंत्रतः ॥ पात्रांतरे तथा क्षीरं प्रेते दद्यादमंत्रतः ॥ न पचेयुर्गृहे तस्मि
न्नत्र वै नापि किंचन ॥ अयाचिताहृतेनान्नं मत्स्यपक्वेन गोत्रजाः ॥ क्रीतान्नेनापि वर्तेरं स्त्रिरात्रं
सामिषका अपि ॥ लवणं क्षारमाषान्नापूपमांसानि पायसं ॥ वर्जयेद्दहतात्रेषु बालवृद्धातु
रैर्विना ॥ उपवासो गुरौ प्रेते पत्न्याः पुत्रस्य वा भवेत् ॥ महागुरुमृतौ तद्वद्दक्षारालवणाशनाः ॥
अधिकं दशरात्रं स्युर्दीनाध्ययनवर्जिताः ॥ क्रीताशनास्तस्मिन्नहनि स्युरानोपचयः ॥
दशरात्रमधः शय्यासनास्ते ब्रह्मचारिणः ॥ परस्परमसंस्पृश्या दिवैव लघुभोजनाः ॥
भवेयुर्मलिनादीनाः सर्वभोगविवर्जिताः ॥ अतैजसेषु पात्रेषु पाणौ वा मृन्मयेषु वा ॥ प
र्णपत्रेषु वाश्नीयुस्त्रिरात्रं चैक [illegible] रात्रतः ॥ स्वाशौचस्य त्रिभागेनयदा स्पर्शोनं स्मृतं ॥ ॥७७॥

रहयुरपि

वदताकलिधर्मी मनुनात्र निषेधितं ॥ प्रेतकर्म प्रकुर्वाणा बांधवाः स्वर्गमाप्नुयुः ॥ नाल्पायुषः ॥ कुले तेषां
भवेयुश्च कदाचनेति ॥ दानं प्रतिग्रहः पंचयज्ञाः स्वाध्यायतर्पणं ॥ नित्यनैमित्तिकं श्राद्धं देवतापूज
नं तथा ॥ परान्नमुपवासं च तांबूलं कांस्यभोजनं ॥ अभ्यंगलेपनं भारम्भस्तु दंतधावनं ॥ वे
त

ज्यानि मान्निकर्माणि मृताशौचे विशेषतः इति ॥ इति श्रीमदनंतभट्टविरचिते विधानपा
रिजाते गृहप्रवेशनादि विधानं ॥ ॥ अथ [illegible] दानं ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ पिंडयज्ञा
वृतो देयं प्रेतायान्नं दिनत्रयं ॥ [illegible] मेकाहं [illegible] क्षीरं [illegible] मृन्मये इति ॥ पिंडयज्ञा
वृता ॥ पिंडपितृयज्ञेनेति कर्तव्यता यादेयमित्यर्थः ॥ दिनत्रयमिति त्र्यहाशौचपक्षे ॥
एकाहमित्येकाहाशौचपक्षे ॥ प्रेतमुद्दिश्य जलं क्षीरं च एकभूमिभागपट्टे मृन्मयपात्रे स्था
पयेत् ॥ गारुडे ॥ अपक्वे मृन्मये पात्रे क्षीरं दद्याद्दिनत्रयं ॥ [illegible] त्रये [illegible] द्वे प्रीसे रात्रौ च

तृतीये च

तुष्पथे ॥ प्रथमेऽह्नि द्वितीये च तथा [illegible] स्नात्वा ॥ आकाशस्थः [illegible] प्रेतो वायुवपुर्द
रइति ॥ अत्र [illegible] दिनत्रयमिति त्र्यहाशौचपक्षे ॥ मात्स्ये ॥ प्रेतस्य पिंडदानं तु द्वादशाहं

स्नमाचरेत् ।। पीत्वेयं तस्य तत्तोयं ततः प्रीतिकरं महत् ।। तस्मात्प्रेतपुरं प्रेतो द्वादशाहेन नीयते ।। गृहीद
केऽस्य त्रं चेद्द्वादशाहं समरश्यति ।। तस्मान्निधेयमाकाशे दशरात्रं पयस्तथा ।। सर्वतापोपशान्त्यर्थमध्वश्रमविना
शनमिति ।। अतो दशरात्रं दशाहशौचपक्षेऽन्यपक्षे तु क्षीरोदकनिधानं कार्यमिति भावः ।। अत्र द्वादशाहपि
ण्डदानपक्षमेकादशाहे द्वादशाहे श्राद्धमागच्छत पिण्डाभ्यासहेत्येके व्याचक्षते ।। द्वादशाहाशौचपक्षस्त्वे
ऽन्ये ।। यत्तु ।। जलमेकाहमाकाशे स्थाप्यं क्षीरं च मृन्मये इति चेत्तोयवचनं तदेकाहाशौचविषयमत्राकविष
यमत्राकविषयं वेति ज्ञेयं ।। अत्र पिण्डदानविधिरुक्तो ब्राह्मे ।। प्रथमेहनि यो दद्यात्प्रेताया न्नं सभाहितः ।।
... लेना ... अन्येषु स एव प्रदद्यात्स्यपि ।। मन्मयं भाण्डमादाय नवं स्नातः सुसंयतः ।। सकुम्भं सर्वदो
... तोयमानयेत् ।। स कुम्भग्रहणं कुर्यात् पुरुषान्तरस्याभावे ।। तत्स्थापनं ... नैव चार्यं ।। त
था च गोविन्दराज लिखितं ... प्रचेता ।। तोयार्थं तु ततो गच्छेत् ... पुरुषं नरः ।। गृहीत सकुम्भय
त्नात्सर्वदुष्टनिवारणं ।। ततश्चोत्तरपूर्वस्यामग्निं प्रज्वाल्य यत्नतः ।। तदुत्प्रस्थ तीत त्रप्रक्षाल्या
द्येपचेत्स्वयं ।। सपवित्रैस्तिलैर्मिश्रान्न शाकादि विवर्जितान् ।। नीत्वा पाते ततः क्षिप्त्वा विशुद्धं गो
रमीतकं ।। तत्पूर्वसंस्तरे दर्भान्याभ्यां ... तिर्यक्सिञ्चेत् भयान् ।। ततो वने जलं नं दद्यात्संस्मरन्

गोत्रनामनी ।। तिलसर्पिर्मधुक्षीरैः संसिक्तं तसमेवहि ।। दद्यात्प्रेताय पिण्डं तु दक्षिणाभिमुखस्थितः ।।
ततः प्रत्यवने न्यार्थपिण्डपूजां समाचरेत् ।। अर्चेपुष्पैस्तथा धूपैर्दीपैस्तोयैश्च सीतलैः ।। ऊर्णातन्तुमयैः शुद्धैर्वा
सोभिः पिण्डमर्चयेत् ।। प्रयाति यावदाकाशं पिण्डाद्धूष्ममयी शिखा ।। तावत्तत्संमुखस्तिष्ठेत्सर्वं तोयैः क्षिपेत्तत ।।
दिवसे दिवसे पिण्डो देयऽप्येवं क्रमेण तु ।। सद्यःशौचपक्षे दातव्याः सर्वेऽपि युगपत्तथा ।। त्र्यहशौचे प्रदात
व्यः प्रथमेह्न्येक एव हि ।। द्वितीयेह्नि च चत्वारस्तृतीये पञ्च चैव हि ।। एवं दशाहशौचपक्षोऽदपात्रं तथै
व च ।। शातातपः त्रिंश ... दायेच त्वारिंशतुम च्यतः ।। त्रिरात्राशौचेऽपि दद्यादेवमेवं क्रमः शातमिति ।। शा
तातपस्तु प्रकारान्तरमूचे ।। तथाशौचस्य च ह्रासेऽपि पिण्डान्दद्यात्सदैव तु ।। प्रथमे दिवसे देयास्त्रयः
पिण्डाः समाहितैः ।। द्वितीये चतुरो दद्यादस्थिसंचयनं तथा ।। त्रीस्तु दद्यात्तृतीयेऽह्नि वस्त्राणि क्षाल
येत्तथेति ।। रेणुकाकारिकापि ।। यत्र त्रिरात्रमाशौचं द्वितीयेऽस्थिसञ्चयः ।। नव श्राद्धं तृतीयेऽस्मिन्
तुर्येऽह्नि समाचरेत् ।। त्रयश्चत्वार एव स्युस्त्रयः पिण्डाः क्रमेण हि इति ।। अत्र विशेषमाह ... गाः ।।
यत्र त्रिरात्रं विप्राणामाशौचं संप्रदृश्यते ।। तत्र शुद्रे द्वादशाहं ... षण्मास क्षत्रवैश्ययोः ।। सद्यः

८

॥विधान०॥
॥८०॥

शौचे प्रदातव्याः सर्वेपि युगपत्तथेति ॥ उशनाः ॥ त्र्यहाशौचेपि कर्तव्यम् प्रथमे द्वादशेहनि ॥ अतीतविषयः
स यत्राहो नैवातिदिष्यतुर्याह ॥ अत्र देशाचारतो व्यवस्था ज्ञेया ॥ एकाहाशौचे तु दशाहकृत्यं तस्मिन्नेव
वाहनि भवति ॥ द्वितीयेन्हि चैकादशाहकृत्यमिति हेमाद्रिपद्धतिकारः ॥ गौडास्तु ॥ सद्यःशौचेपि दात
व्यमेतस्यैकादशेहनि ॥ स एव दिवसस्तस्य श्राद्धपिंडोदकादिष्विति ॥ तेनात्रापि श्राद्धाचारं व्यवस्था ॥
पंचपंचाशदंगत्वपक्षोपि देवज्ञानियमाते ॥ एकस्मिन्नहनि सर्वं पात्रमेकं च दीयते ॥ द्वितीयेहनि तृ
तीये त्रीश्चतुर्थे चतुरस्तथा ॥ पंचमे पंच षष्ठे षट् सप्तमे सप्त चैव हि ॥ अष्टमेष्टौ च नवमे नवैव दशमे द
श ॥ एवं संस्युत्पंचपंचाशत्तोयस्यांजलयः क्रमात् ॥ तिलपात्राणि तावंति संस्युः कानि तिलादिभि
रिति ॥ क्षत्रियादिपिंडादिदाने विशेषस्तत्रैव ॥ जात्युक्ताशौचतत्पक्षवर्णानां क्वचिदेव हि ॥ द
शाधर्मानुसरस्त्वत्र प्रतिपिंडाञ्च पातिहि ॥ देयस्तु दशमः पिंडो मासे पूर्णे हि दीयत इति ॥ पैठीन
सिरपि ॥ आशौचांते सर्ववर्णानां दशमं पिंडमुत्सृजेत् ॥ श्राद्धांते पिंडदानां तेषु शुद्धेषु स्नान
मात्र एवेति ॥ यत्तु ब्राह्मणेन दशपिंडाः स्युः क्षत्रिये द्वादश स्मृताः ॥ वैश्ये पंचदश प्रोक्ता

एवं

स्त्रिंशच्छूद्रे प्रकीर्तिताः ॥ इति हेमाद्रौ प्रचेतोवचनं तत्तु प्रेतत्वासंततत्पि कामनयेवन तु नियमेनेति तत
त्रैवोक्तं ॥ एतेन दशमपिंडोत्कर्षपक्षः वयवपिंडो यदि समाप्तो वक्ष्यमेकादशाहे श्राद्धमिति कस्यचिदुक्तं
परास्तं ॥ क्षत्रियादिभिरपि महैकोद्दिष्टमेकादशेहन्येव कुर्यान्न तु सूतकांतरस्युक्तेर्वृद्धवसिष्ठे
न एकादशेहनि यच्छ्राद्धं तत्सामान्यमुदाहृतं ॥ चतुर्णामपि वर्णानां सूतकं तु पृथक्पृथक् ॥ लो
गाक्षिरपि ॥ आद्यश्राद्धमशुद्धोपि कुर्यादेकादशेहनि ॥ कर्तुस्तात्कालिकी शुद्धिरशुद्धः पुनरे
व स इति ॥ रुद्राणाश्राद्धं तु क्षत्रियादिः सूतकांते कुर्यादित्युक्तं मात्स्ये ॥ एकादशेहनि तथा विप्रा
नेकादशैव तु ॥ क्षत्रियादिः सूतकांते भोजयेदयुजो द्विजानिति ॥ इदं रुद्राणश्राद्धपरमि
ति व्याख्यातं मदनपारिजाते ॥ पिंडप्रमाणं पिंडदानप्रकारे चोक्तं नारदीये ॥ एकोद्दिष्टे सपिंडे च
कपित्थं तु विधीयते ॥ नारिकेलप्रमाणं तु प्रत्यहं मासिके तथा ॥ तीर्थे दर्शे च संप्राप्ते कुक्कुटांडप्रमा
णतः ॥ महालये गयायां श्राद्धे कुर्यात्कुर्याद्दामलकोपमं ॥ प्रथमेहनि पिंडेन मुखमस्य प्रजायते ॥
चक्षुः श्रोत्रे नासिके च द्वितीयेहनि जायते ॥ भुजौ वक्षस्तथा ग्रीवा तृतीयेहनि जायते ॥
उरू च पंचमे तेयो षष्ठे मर्मसमुद्भवः ॥ सप्तमे त्वङ्शिरास्थीनि दंतरोमाणि चाष्टमे ॥ नवमे वीर्य

॥८०॥

संपतितं देशमिश्चुप्रिपासितके॥ इति॥ बालानां पिंडदानं कुर्यार्वर्ज्जमुक्तं मरीचिना॥ प्रेतपिंडं बहिर्दद्यान्मं
त्रदर्भविवर्जयेत्॥ प्रागुदीच्यां चरुं दत्वा सुस्नातः सुसमाहितः॥ अकृतचूडाय बालाय चागर्भाद्धि
न्नः सतां॥ येम तां आर्य्यसंस्कारालेभ्यो नमो प्रदीयते इति॥ तथा॥ शालिनासक्तुभिर्वापि गुडमू
लफलादिभिः॥ प्रथमेहनि यद्दद्यं तद्देवस्या दशाहिकं॥ मत्सकारिपि॥ असगोत्रः सगोत्रो वा यदि
स्त्रीयदि वा पुमान्॥ प्रथमेहनि यो दद्यात्स दशाहं समापयेत्॥ प्रथमेहनि यो दद्याच्छ्राद्धाचार्यः पात्रमेव च॥
उत्तरीयं शिलां चैव तदेवस्या दशाहिकमिति॥ विपर्यये प्रायश्चित्तमपि तत्रैवोक्तं॥ उत्तरीयशिला
पात्रं कर्तृद्रव्यविपर्यये॥ पूर्वदत्तां जलं वीरद्या पिंडदानं तथैव चेति॥ तथा॥ एकादशाहिकं शुद्धं
पुत्रो वान्यः समाचरेत्॥ अन्यथा कुर्व[illegible] तां दोषं इति शातातपाब्रवीदिति॥ प्रेतपिंडदाने सक्त
वाराहे॥ खंडिते भैत्रभागे तु दद्यात्सूर्वाह एव तु॥ कृत्वा तु पिंडसंकल्पं नाम गोत्रेण वाहु दोर॥
पश्चाद्दद्भंति गोत्राणि स्वकुल्यास्वेकभोजना॥ नदद्यादन्यगोत्राय भुंजते यत एकत्र ते इति॥
पिंडदेश उक्तो ब्रासेन्यामा दूहि अकर्तव्यं पिंडदानं दशाहनि॥ जलाशयसमीपे तु नग्य
हे तु कदाचनेति॥ तद्यादप्रशस्तदेशाभावे तु गृहस्य परिशिष्टं॥ द्वारस्य दक्षिणे देशे पिंडस्था
ने विचीयते॥ ग्रामाद्बहिः प्रदद्याद्वा पिंडदानं च पाक्षिकमिति॥ पिंडदानाकरणे दोषमाह भृगुः॥

का

काल

त

॥८०॥

ये र

मृतपिंडं स्त्रप्रेतानां नदास्यंतीहि नराः॥ आत्मानं च तथा प्रेतं नयंति नरकं ध्रुवं॥ क्लि[illegible]त्वोवाद्यदेहो वा
स्यापदेर्भक्षितो वा [illegible] अंगमुसास्येत्तदा पिंडदाने दशाहिरिति॥ अन्यो पि विशेषो भविष्ये॥ प्रागुदी
च्यां चरुं दत्वा स्नातः प्रयतमानसः॥ पितृशब्द स्व - धेह नयुंजीत कर्हिचित्॥ अनुशब्दं तथा येत्वा चै
प्रयत्नेन विवर्जयेत्॥ अनुश[illegible]ब्दं॥ येच त्वामन्विति शब्दं॥ उपतिष्ठतामयं पिंडः प्रेताय तिसमुच्च
रेत्॥ तूष्णीं प्रसेकं पुष्पं च धूपं दीपं तथैव च॥ आमुद्धि त्रिषु वर्णेषु पिंडं दद्यात्तु नाशय इति॥ अ
न्यो त्र विशेषो हेमाद्रौ पाद्मे॥ आशिषो द्विगुणा दर्भा अपसव्यं स्वस्तिवाचनं॥ पितृशब्दः स्वसंबं
धशर्मशब्द स्तथैव च॥ प्रदक्षिणा विसर्गाश्च सीमानुगमनं तथा॥ पात्रालंभोवगाह श्रउत्सु
को हि वर्जनादवं॥ तस्मि प्रश्नश्च विकरः शेषः प्रश्नस्तथैव च॥ अष्टादशपदार्थाश्च प्रेतश्रा
द्धे विवर्जयेत्॥ सपिंडीकरणं यावद्दृजु दर्भैः पितृक्रिया सपिंडीकरणादूर्ध्वं द्विगुणैर्वि
धिवद्भवेदिति॥ उत्तानस्थापये त्पात्रमेकोद्दिष्टे सदा बुधः॥ पिधिरं चाग्नौकरणमेकोद्दिष्टे वि
वर्जयेदिति शातातपः॥ ॥अथ नवश्राद्धानि॥ अंगिराः॥ प्रथमेह्नि तृतीयेह्नि पंचमे

समसमेतत्र्या ।। नमेकादशे चैव नवश्राद्धमुदीरितमिति ।। त्रिविधस्याप्यत्र विशेषमाह ।। नवश्राद्धानि पंचा
हुराश्वलायनशाखिनः ।। आपस्तंबाः षडित्याहुर्विभाषान्ते चरीयिणः ।। पंचाहे कादशाहे कश्राद्धव्य
तिरेकेणास्त्यर्थः ।। अत्रिः ।। अदत्त्वा तु नवश्राद्धं प्रेतत्वान्न विमुच्यते ।। तस्मात्प्रयत्नेन दातव्यं नवश्रा
द्धं सुतेन वै इति ।। भविष्यपुराणे ।। वर्णितानि व्यवस्थोक्ता ।। नवसप्तविशेषाद्यां नवश्राद्धान्य
नुक्रमात् ।। आद्यं तयो वर्णे येरस्तु षडित्याहुर्महर्षय इति ।। विशेषानव ।। शालासप्तेति क्रमः ।। मरी
चिः ।। प्रेतश्राद्धं तु यस्मात्त्र्यहमध्ये प्रकल्पितं ।। तस्यैवासानेन तासौ कात्येषु पुन्यपुण्यतामन्येति ।।
आशौचह्रासे सति नवश्राद्धविशेषमाह स्मृत्यर्थसारकारः ।। यत्र त्रिरात्रमाशौचं द्वितीयेन्ह
स्थिसंचयः ।। नवश्राद्धं त्र्यहे सर्गे च तु [illegible] समाचरेत् ।। आशौचं तु यदा सद्यो भवेद्यत्र
कथंचन ।। यथाकालं नवश्राद्धमिति सत्यव्रतोब्रवीत् ।। [illegible] तत्र कुर्याद्दैकादशे
ह्नि ।। संग्रामे विद्युता चैव राजगोविप्रघातने ।। सद्यःशौचं मृतस्याहुस्त्र्यहं वान्ये महर्षय इति ।।
राजगोविप्राणां घातने । घातनादृष्ट्वाणार्थ्यैयोमृतस्तस्येत्यर्थः ।। भारतेपि ।। दातव्योनुदिनं

पिंडः शरीरावयवार्थतः ।। आशौचशर्व्ययाके च सर्वेषां वादशे वत् ।। पुत्रो भ्राता पिता चापि भा
तुल्यो गुरुरेव च ।। एते पिंडप्रदातारः सगोत्राश्चैव बांधवाः ।। सर्वैरनुमतिं कृत्वा ज्येष्ठेनैव
यत्कृतं ।। द्रव्येण चाविभक्तेन सर्वैरेव कृतं भवेत् ।। पुत्रेष्वविद्यमानेषु नान्यं वै कारयेत्स्वधां ।।
अनुकल्पो ह्यपुत्रस्य सगोत्रश्चैव बांधवाः ।। तैलैः सर्पिर्मधुक्षीरैः फलैश्च [illegible] रपि ।। अर्घ्ये
वा कृष्णामये शुद्धे मासे [illegible] चयेत् ।। प्रयाति यावदाकाशं पिंडाद्यश्मयी शिखा ।। ता
वत्तत्संमुखास्तिष्ठेत्सर्वतोयं क्षिपेत्ततः ।। पाणौ पुरतः पिंडपूरकं तु दिने दिने ।। दद्यादेके क्रम
रमानं पिंडवस्त्रं जयेत्सदा ।। तोयपूर्णांजलिं दद्यात्पाषाणेपि तथादश ।। अंतिपिंडदानोते पा
शुद्ध्यर्थं स्नानमाचरेदिति ।। आपस्तंबः ।। न चात्र रेयन काकादीन्पक्षिणः प्रतिषेधयेत् ।।
श्रुति [illegible] तच्छ्रुत्वा कुर्वीत सोदकं पिंडमेव च ।। स्वधा
त्वद्रूपाः पितरस्तत्र प्रचरंति हि इति ।। भृगुः ।। [illegible] नामगोत्रं नाम्ना पिंडं च निर्वपेत् ।। भार्यापि
कारं प्रयुञ्जीत वेदोच्चारं न कारयेत् ।। यस्य न ज्ञायते गोत्रं नाम्ना पिंडं च निर्वपेत् ।।
उपरि दद्यात्स्वतुर्भार्यालपुत्रिणः ।। पिंडं पूर्वं मृतस्याद्यो द्वितीयस्य ततः परं ।। ततीयस्य

ततः कार्यं सन्निपाते त्वयं विधिः ॥ नव श्राद्धं मासिकं यो विच्छिन्नं एव ॥ नवश्राद्धं माके चयघटं
रितं भवेत् ॥ तत्र दुत्तरस्यात् आद्यनुष्ठेयं प्रचक्षते ॥ दशाहांतर्दर्शप्राप्तौ निर्णयो भविष्यत्पुरा
णे ॥ प्रवृत्ताशौचं तत्र स्यात् यदि दर्शः प्रपद्यते ॥ समाप्य चोदकं पिंडान् स्नानमात्रं समाचरेत् ॥ अ
त्र गंगः ॥ आशौचमंतरा दर्शो यदि स्यात् सर्ववर्णिनां ॥ समाप्तिं प्रेतपिंडानां कुर्यादित्याह गौत
मः ॥ मातापित्रोस्तु विषये विशेषमाह ॥ श्लोकगौतमः ॥ अंतर्दशाहे दर्शश्चेत् तत्र सर्वं समाप
येत् ॥ पित्रोस्तु यावदाशौचं स्यात् प्रिंडांस्तिलांजलीनिति ॥ यत्तु गार्ग्यः ॥ पित्रोराशौच
मध्येपि यदि दर्शः समापतेत् ॥ तावदेवोत्तरं तत्र पर्यवस्येदशाहमिति ॥ तदनौर
सपुत्रो यदा करोति तद्विषयं ॥ औपदानदिनियमं वेति प्रयोगपारिजाते ॥ पारावारमाधवीयेन्नि
र्णीयामृते तु अहानंतरं दर्शपाते मातापितृतंत्रस्यौर [illegible] सपुत्रेण क्रियमाणस्य समाप्तिः
र्न तु अहमध्ये दर्शपाते तद्विषयमेव गौतमवचनमिति व्याख्यातं ॥ अन्येषां तु प्रेतानां य
दा कदाचित् दशाहमध्ये दर्शपाते दशाहतंत्रस्य समाप्तिरिति ॥ एवं सस्तत्र देशाचारतो

रौ

व्यवस्था ज्ञेया ॥ हेतुमाह पैठीनसिः ॥ आद्यदेवे च कर्तव्या प्रेतपिंडोदकक्रिया ॥ दैवे दैवे तु कुर्वीणः
पुनः शावं समश्नुत इति ॥ अत्रान्योपि विशेषः स्मृतिदीपे ॥ दशाहं प्रेतपिंडं दत्वा अस्नातस्य भुक्तौ त्रि
सपिंडस्य त्र्यहोपवासः ॥ सपिंडस्यैकाहोपवासः ॥ इदं प्रायश्चित्तमकामतः कृतौ ॥ मत्या चेद्द्वि
गुणं द्वयोरपि तिमिताक्षरायाम् ॥ तथा ॥ प्रेतकर्म कुर्वतां संचयनादर्वाक् स्त्रीसंगमे सति चांद्रा
यणं प्रायश्चित्तं ॥ ऊर्ध्वं तु प्राजापत्यत्रयं ॥ अन्येषां प्रेतशौचिनां संचयनात्पूर्वं स्त्रीसंगे त्रिरा
त्रं ॥ पश्चाच्चेदुपवासस्त्यादिनांतरादवसेयं ॥ तथा ॥ पित्रादेर्दशाहं कुर्वन् यदि दशा
हमध्ये मृतः सोपि तत्स्थाने तत्सुतो वान्यो वा तस्योर्ध्वदेहिकानंतरं दत्तपितामहं कृत्वा संपुनः
संस्कारं कृत्वा सर्वमावर्तयेत् ॥ अतिते दशाहे तु नैवमिति नारायणभट्टाः ॥
तथा ॥ अत्र तयापित्रानुलाते नपौत्रेण पितामहस्य ऊर्ध्वदेहिकेषु पत्रं तेसतिपिता पित
दशाहमध्ये म्रियते तदा पित्राशौचं वहन्नेव स्वकालेपि मातामहश्राद्धं पौत्राः

॥विधान-पं॥
॥८३॥

कुर्यादस्थिसंचयं तत्र्यादिति मदनपारिजाते निर्णीतं ॥ उक्तं च ॥ पिंडपूर्णमितस्याद्यो द्वितीयस्य ततः परं ॥
तृतीयस्य ततः कार्यो दिने त्रिपाते स्वयं विचारिते ॥ एतदनंतरस्य ह्येते विधानपारिजाते दशाहपिंडो
दकदानविधिर्नेः ॥ अथास्थिसंचयनविधानं ॥ देवजानीयेरेणु ॥ प्रथमेन्हि तृतीयेन्हि सप्तमेन
वमेपि वा ॥ अस्थिसंचयनं कार्यं दिवा तद्गोत्रजैः सह ॥ तदेवेनानि [illegible] अस्थिसंचयनं कार्यं नान्यस्य ॥ उपदेशाति

नि

देशाद्यो रवाभादि [illegible] चार्याः ॥ तत्र निषिद्धकालः ॥ स्मृतिसंग्रहे ॥ एकादश्यां त्रयोदश्यां
चदश्याममापि वा ॥ फाल्गुनी द्वयमाषाढी द्वयं प्रोष्ठपदी द्वयम् ॥ षष्ठ्यां [illegible] यत्र नक्षत्रे ष्वस्थि
संचयनं भवेत् ॥ अंगारके मंदवारे शुक्रे वा [illegible] बृहस्पतौ ॥ त्रिजन्मपुष्यहस्ते च नंदायां ना
स्थिसंचय इति ॥ तथा ॥ त्रिपादर्क्षे तथा भद्रा कुलार्कार्कसुते दिने ॥ अस्थिसंचयनं कर्तुः
कुलक्षयकरं भवेदिति ॥ अयं काल निषेधो निरग्नीपरः ॥ साग्नेरस्थिसंचयनस्य नियतका
लत्वात् ॥ यथाह वैजवापः ॥ चतुर्थेहनि संप्राप्ते साग्नेः संचयनं स्मृतं ॥ प्रथमेन्हि द्वि ॥८३॥

तीयादौ निरग्नेरस्थिसंचय इति ॥ तथा वर्णपारस्कैनापि स एवाह ॥ चतुर्थे ब्राह्मणानां च
पंचमे क्षत्रियस्य तु ॥ नवमे वैश्यजातीनां शूद्राणां च त्रयोदशे इति ॥ गौतमोपि ॥ ब्राह्म
स्य चतुर्थे पंचमे क्षत्रियस्य नवमे वैश्यस्य त्रयोदशे शूद्रस्य त्र्यहाशौचे द्वितीये न्हि सर्वेषां
सद्यः शौचे तु दाहानंतरमेव अस्थिसंचय इति ॥ पालाशे चाह्नि दाहे च सद्यः संचयनं भ
वेदिति शौनकः ॥ कात्यायनसूत्रे ऽत्र ब्राह्मणभोजनमुक्तं ॥ संचयनं चतुर्थ्यामयु
ग्मान् ब्राह्मणान् भोजयित्वा पलाशवृंतेनास्थीनि [illegible] अंगुष्ठकनिष्ठिकाभ्यामा
दाय पलाशपुटे प्रास्यति ग्राम्यवस्त्रैः [illegible] तदपि संचयनश्राद्धं निरग्नेन
वश्राद्धानंतरं कार्यमित्याह ऋष्यशृंगः ॥ यथोक्तकाले पूर्वाह्णे नवश्राद्धं विधाय च
कुर्यात् संचयनश्राद्धमित्याह हरिणीसुत इति ॥ प्रयोगास्तु स्वस्वशाखातो वगंतव्याः ॥
कृ अत्र भोक्तॄणां प्रत्यवायो [illegible] णामभ्युदयः ॥ भोक्तॄ प्रायश्चित्तमाह मनुः ॥ चांद्रायणं

कृ कृ कृ

के ष्क

नन श्राद्धपराके मासिके मतः ॥ पक्षत्रयेति रुग्णस्यात्सम्यक् ण्मासे सैव तु ॥ अस्थिक्षेपादूर्ध्वं
स्यादेकाहः पुनरस्थिके ॥ अतऊर्ध्वं न दोषः स्यादेशाहो च कूचिरे रति ॥ हारीतस्तु ॥ अश्मे
कादशाहे भुक्त्वा भुक्त्वा संचयने तथा ॥ उपोष्य विधिवत्स्नात्वा ऊँ अनुदयाद्धुतं ॥ दद्यात्वापदि
षयं ॥ तदभावे चांद्रायणमेव ॥ संचयनाश्राद्धस्य नवश्राद्धत्वात् ॥ अत्र श्मशाने देव
तापूजो क्ता संग्रहे ॥ स्नाने तु पूर्ववत्कृत्वा घनक्षीरादिसंयुतं ॥ अत्र पात्रं कुशानां च भा
ल्यं धूपघटादिकं ॥ सर्वमादाय गच्छेयुरनीकं तस्तत्प्रेत्तनतः ॥ श्मशानं बांधवाः सर्वे
प्राचीनावीतिनोपि च ॥ स्नाने सु धूपवह्निस्तोयिभाशानि समाहृतैः ॥ मन्मयेषु तु
भांडेषु हृद्येषु च नवेष्वपि ॥ सुपक्वैर्भक्ष्यभोज्यैश्च पायसैः पानकैस्तथा ॥ फलमूलैः
स्वेदशौभैः पुष्पाः कुर्यादेवतां ॥ केश्चिद्दर्घ्यं प्रदातव्यं केश्चित्सुष्ठं सुशोभनं ॥ धूप
दीपं तथोन्नं च केश्चिद्देयं स्वरान्विते ॥ ततः पात्राणि पूर्णानि श्मशानाग्निसमंततः ॥

केश्चिद्दद्यानि सर्वाणि यानि यानि कृतानि च ॥ निवेद्य पश्चिमें वव्यं ते सर्वैरनहं कृतैः ॥ नमः
क्रव्यादमुख्येभ्यो देवेभ्य इतिसर्वदा ॥ यस्मिन् श्मशाने देवाः स्युर्भवंतः सनातनाः ॥ ते
ऽस्मत्सकाशात् गृह्णंतु बलिमष्टांगमक्षयं ॥ प्रेतस्यास्य शुभान् लोकान् प्रयच्छंत्वेतिशा
श्वतान् ॥ अस्माकमायुरारोग्यसुखं च ददताक्षयं ॥ इति प्रार्थ्य कुशोपरि पिंडत्रयं दक्षि
णासंस्थं दद्यात् ॥ तद्यथा ॥ एकं श्मशानवासिभ्यः ॥ मध्ये प्रेताय द्वितीयं ॥ प्रेतसखिभ्य
स्तृतीयं दद्यात् ॥ उक्तं च ॥ एवमुक्त्वा बलिं दत्वा दद्यात्पिंडत्रयं ततः ॥ अथास्थिसंच
यः कार्यः स्वशाखोक्तविधानेन इति ॥ अत्रेतिकर्तव्यतामाहरेणुः ॥ श्राद्धं कृत्वाग्नि
ष्वत्येतमग्निरंगारसंचयं ॥ ततो यज्ञियवृक्षोत्थं शारवामादाय वाग्यतः ॥ अपसव्यं
क्रमाद्धस्ते कृत्वा कर्ताभिगोत्रजः ॥ प्रेतस्यास्थीनि गृह्णीयात्सर्वांगोत्थानि च ॥
अस्थीनि परिष्कृत्य पिशाखयाद्यमात्रेया ॥ पलाशवृंतेनास्थीनि परिष्कृत्यामि

ग

त

गुष्ठेन

ते

हेतित्रिपा: ॥ दहनोपक्रान्निष्ठेनौपत्यहिद्रस्तुरव: ॥ निक्षिपेन्मृन्मये भांडे नूतने सास्थिं शुभे ॥
प्रास्य सुर्णपुटे स्त्रीनिविशेषस्त्वग्निहोत्रिण: ॥ शिरसो वक्षस: ॥ पाणिभ्यां पार्श्वाभ्यां च पादत: ॥
अथ दक्षिणमस्थीनि गृह्णातीत्याह गोभिल: ॥ स्नापयेत्संचगव्येन तानि गोपयसाऽथवा ॥ अ
स्थीनि घृतेनाभ्यपूर्य पूरयेर्विलेपयेत् ॥ आहिताग्नेर्निवाप: स्याच्छुचौ देशे जलान्तिके ॥
अंजनादिविलेपांतमस्था पर्णपुटे न्यसेत् ॥ अरत्नीमात्रकं कृत्वा खावा धम्निदिक्सुरवा
न् ॥ दर्भानास्तीर्य हारिद्रं वस्त्रं खंडं प्रसार्य च ॥ तस्मिन्वान्वेति मंत्रेण निर्वपेदस्थिसंग्रहं ॥
आरामे वृक्षमूले वा शुचौ स्थाने निधापयेत् ॥ पुरधिचोऽवेटपंकोपिंडं शैवालसंयुतं ॥
दत्त्वोपरि समं शेषं कुर्यादित्याह गोभिल इति ॥ वा चेति मंत्र: ॥ कात्यायनसूत्रं तु उक्त: ॥ वाचाम
नसानार्तेन ब्रह्मणा त्रय्या विद्यया पृथिव्यामक्षितायामपां रसेन निर्वपाम्यस्थि विति ॥
अन्यत्र तु ॥ देवत्रयं पूजयित्वा रुद्रप्रेतयमात्मकं ॥ पिंडोदकं च निक्षिप्य ततो गोमयजला
शयं ॥ गालवोपि ॥ त्रय: पूज्यास्त्रकपाषाणाम चोप्रेतस्य निर्दिशेत् ॥ उत्तरे रुद्रमुद्दिश्य ॥८५॥

दक्षिणे यममुद्दिश्यात् ॥ तत्तत्स्थानागतं भस्म बहिस्तोयेविनिक्षिपेत् ॥ चिताभूमिं गोमये
नोपलिप्य तत्र पंकेपिंडं निधायनस्मिन्कुद्दकुंभं भस्यकोन्यन्मह तं निधाय अध्याद्भुपेश्यस्यो
देवेभ्यो नम इति मंत्रेण चतुर्दिक्षु बलिं दत्वा पुष्पादिभि: पूजां कुर्यात दक्षिणां गोदामीश
क्त्यानिस्यनेदिति ॥ केचित्तु भस्मनापुरुषाकृतिं कृत्वा श्मशानदेवताभ्यो बलिदानमा
कृति ॥ यथाह बौधायन: ॥ एवं सुसंस्कृतं कुर्यु: पंचभिस्त्रिभिरेव वा ॥ सम्मूह्य भस्म तेनापि
कुर्युर्देहाकृतिं तत: ॥ गंधादिभिरलंकृत्यानिक्षिप्यैपेदत्रं संबुचेति ॥ श्वचेअस्त्रादिभिर
स्थ्यादिस्परेशप्रायश्चित्तमस्पृप्रचेता: ॥ अथ चेअलस्यामालाये: स्यहमगजास्थिभस्म
सु ॥ पंचगव्येन तत्प्रोक्ष्य तत् कृच्छ्रद्वयं चरेदिति ॥ अत्रदानविशेषमाह बृहस्पति: ॥
संचयाहनि विप्रेभ्यो देयमन्नं हिरण्यं च वै: ॥ गाव: सुवर्णं धान्यं च प्रेतमुद्दिश्य शक्ति
क्तित: ॥ यद्दिष्टं जीवतस्यासीत् तद्दद्यास्त्रयत्नत इति ॥ संचय नाद्र्ध्वमास्रो
न्चिनामंगस्पर्शउक्तो देवलेन ॥ दशाहादित्रिभागेन कृते संचयने क्रमात् ॥

श्रंगास्पर्शीनमिश्रितवर्णानां तत्वदर्शिभिरिति ॥ तदेतदुभातपरं ॥ अस्थिसंचयात्पूर्वमंगास्पर्शी
नमेवचेतिस्मृत्यर्थसारे ॥ लोके नत्रिषेधात् ॥ अन्योपि विशेषो विष्णुपुराणे ॥ शय्यासनोपभोगश्च
सपिंडानामपीष्यते ॥ अस्थिसंचयनादूर्ध्वं संभोगो न तु योषितामिति ॥ संचयनानंतरं पाथेयश्रा
द्धमुक्तं रेणुना ॥ कृते संचयने प्रेतः प्रेतलोकं हि गच्छति ॥ मनुष्यलोकात्पाथेयमामेन प्रश्नमाहराद
ति ॥ स्मृत्यर्थसारेपि ॥ संचयने कृते मनुष्यलोकात्प्रेतलोकं गच्छत्यामेन पाथेयश्राद्धमेकोद्दिष्ट
विधानेन कार्यमिति ॥ अथ प्रसंगादस्थीनि क्षेपविधिः ॥ बृहस्पतिः ॥ अस्थिगंगातः शु
क्रे तथा मासेन [illegible] विमुचे ॥ गंगायामस्थिनिक्षेपं न कुर्यादिति गौतमः ॥ तथा ॥ अस्थिक्षेपं
गयाश्राद्धं चापरपक्षिकं ॥ प्रथमाब्दे न कुर्वीत कृतेपि च सपिंडने इत्यादि ॥ तदेतदुग्राहदूर्ध्वं
कालविषयं ॥ दशाहाभ्यंतरे यस्य गंगातोयेस्थिमज्जति ॥ गंगायां मरणं यादृक् तादृक्फल
मवाप्नुयादिति स्कांदे ॥ कावेरी तुंगभद्रा च कृष्णवेणी च गौतमी ॥ भागीरथी च विख्या
ताः पंच नद्यः प्रकीर्तिताः ॥ आभास्थिमज्जते यस्य तस्य मोक्षो न संशय इति ॥ अत्रत्यः सर्वो
पि निर्णयो विशेषोस्थिक्षेपप्रयोगश्च तृतीयस्तबके तीर्थयात्राविधाने द्रष्टव्यः ॥ इति श्रीमदनं

तभट्टविरचिते विधानपारिजाते संचयनविधानं ॥ ॥ अथ दशाहमध्ये संक्रमणप्राप्तौ निर्णयः ॥
हेमाद्रौ स्मृतः ॥ दर्शः संक्रमणं वापि दशाहांतः समापयेत् ॥ तत एव तत्र तंत्रं समाप्यमिति निश्चयः ॥ ब्राह्मेपि ॥
दर्शे संक्रमणे वापि ह्याहादूर्ध्वं पतेद्यदि ॥ तत्र स्यात्पुनरेतं त्रं स्नानमात्रं द्वितीयदिने ॥ इति ॥ व्यतीपातेप्येवमेवे
त्युक्तं स्मृतिदीपे ॥ दशाहमध्ये दर्शश्चेद्व्यतीपातश्चेद्वैधृतिः ॥ मातापित्रोर्विना अन्येषां दशाहांतं समापये
दिति ॥ अमावास्यायां मृतस्य विशेषस्तत्रैव ॥ अमायां मरणं यस्य तस्य पिंडोदकक्रियां ॥ आदशाहं प्रति
दिनं कारयेत्स्मृतिशासनात् ॥ यदि चतुर्दशीविद्धा [illegible] तरममावास्या चेत्तदा तत्रैव दशाहं समा
पयेदित्युक्तं गृह्यपरिशिष्टे ॥ चतुर्दशीक्षणमपि तु तत्र तः प्राप्नोत्यमोतिभि ॥ पिंडोदकं दशाहांतं तस्मि
न्नेव निर्वापयेदिति ॥ इदमौरसपुत्रादिव्यतिरिक्तविषयं ॥ दशाह [illegible] मध्ये यदि दर्शपाताद्युद
शाहं तिलवारि पिंडदानं ॥ पुत्रौ सुतौ दत्तौरसश्च ॥ समापयेयुरिति कपर्दिनापि
विशेषोक्ते इति दिक् ॥ अथ दशाहविधानं ॥ उपभुक्तसंसर्गत्यागः प्रक्षालनार्थं ॥ उपभुक्तम
न्मयभांडत्यागः ॥ यदि म्रियेत तत्र दाह कृत्वा सर्वमृद्भांडत्यागः ॥ मृद्भाण्डभिराभिर्गृहोदर
वीभीः प्रांगणलेपनं ॥ पूर्ववत्स्नानादिपिंडदानं निरस्य तोयं भूमिति तपात्र दानादिकर्म समा
प्य कर्ता प्रेतकृनिष्टैः सह केशश्मश्रुनखानि वापयित्वा तिलामलककल्केनौरसर्षपपिष्टेन

वा शिरः ॥ प्रक्षाल्य वासो युग्मं परिधाय गत्वा गृहं गोसुवर्णं दध्यि दूर्वां गो रमणी कृ दिमंगलद्रव्यं स्पृष्ट्वा समाचारां संचार्य प्राश्य स्वस्तिब्राह्मणान्वाचयित्वा नूतनभांडे कृतपाकं भुंजीत ॥ तथाहि रेणुः ॥ उपभुक्तानि भांडानि त्यक्त्वा संमार्जये गृहं ॥ पिंडदानादिनिर्वर्त्य तिलपात्रं प्रदाय च ॥ कनिष्ठैः सहवापितकेशश्मश्रुनखादिकं ॥ तिलामलककल्केन शिरः प्रक्षालनं चरेत् ॥ अन्यद्वासः परीधायस्पृश्यमंगलवस्तुकं ॥ पंचगव्यं ततः प्राश्य ब्राह्मणान् स्वस्ति वाच्य च ॥ पक्वान्नूतनभांडेषु भुंजीयाद्बंधुभिः सहेति ॥ वपनविषये देवलोपि ॥ वापनीयाश्च ते सर्वे कुर्युः प्रथमेहनि ॥ ज्ञातयः ससमादर्शी कृतभिः सहसर्वश्चेति ॥ अन्यत्रापि ॥ मातामहपितृव्याणां मातुलाग्रजयोर्मृते ॥ स्वसुः श्वसुरयोश्चैषां विपन्नानां पितृष्वसुः ॥ मातृष्वसुर्गुरोश्चैव गर्भवान्नपि वापयेदिति ॥ इदमजीवत्पितृकविषयं ॥ वपनं कनीयसा चैव न कार्यं जीवतः पितुरिति विशेषोक्तेः ॥ अकरणे प्रत्यवायोस्तीति समुच्चये ॥ यस्य केशाः शिरो जाता दशमे हन्यवापिताः ॥ भ्रूणहत्या कृतं पापं केशश्मश्रुनखेषु च ॥ हीयत इत्यनुषंगः ॥ अन्यत्रापि ॥ वपनं यो न कुरुते सूतके दशमेहनि ॥ मृतो यापितरस्तस्य मन्वंति नरके सदेति ॥ अत्रीश्वलायनानां विशेषउक्तः ॥ स्मृत्यंतरे ॥ षष्ठे

वनवश्राद्धं प्रथमपिंडास्थिरोमकं ॥ दशाहे वपनं चैव दर्शयेदाश्वलायनादिति ॥ अत्र काकबलिस्तः प्रकृतिकारैः ॥ तथाहि रामायण उत्तरकांडे मृतकाते बलिं तु ष्टा भुंजते यस्य वायसाः ॥ सर्वे प्रेता विमुक्ताः शाश्वतीं गतिं प्राप्नुयात् ॥ यमेन निर्मिताः पूर्वं नराणां कर्मविमोचने ॥ विचरंति दशालोकस्तास्ते यम किंकराइति ॥ बलिदानमंत्रास्तु ॥ यमोसि यमदूतोसि वायसोसि नमोस्तु ते ॥ अन्नपिंडो मया दत्तो वायस प्रतिगृह्यतां ॥ ऐंद्रवारुणवायव्याः सौम्या नैरृत्यास्तथा ॥ काकाः पंच दिशास्थास्तु बाह्य कर्मणि पूजिताः ॥ दक्षिणाभिमुखाः काकान् भस्मा श्रेयसि भाषया ॥ इदं वान्यां काकैश्च रूपेण विधं ते पितरस्त्वये ॥ नेनानेः प्रतिगृह्णंतु भक्ष्यं तां पिंडमर्पितमिति ॥ अन्योत्र विशेषः ॥ पैठीनसिनोक्तः ॥ कर्त्री च प्रार्थिताः संतोषा ति संबंधिबांधवाः ॥ इक्षुर्भ्यंगान्तः पूर्वं स्त्रीनाम गोदकं जयीनः ॥ पूर्वं वस्त्रामगोत्राभ्यां नियमोनेह चाश्मनः ॥ प्रविशेयुः सुवासन्याः स्नाताः सुसितांबशुकाः ॥ बालपूर्वाः पूर्णपात्रः स्वगृहान् सुविभूषिताः ॥ शांति तिलचतुर्भिस्तु कुर्यात्वल्यं त्युदकं गृहे ॥ जपोप्रातिर भस्मात्वत्रनिाहृष्टो शुभस्तु तस्ये ॥ दानं स्वस्ययनं शांति ब्राह्मणानां च पूजनं ॥ इतीदिदुः

खास्कनतः कुर्युः स्नेशाब्जवर्जिताः ॥ तत्कालीनीततोयैस्तपाकं कुर्युरतंद्रितास्ति ॥ पत्नीविषये
गार्ग्यः ॥ लवणं मधुमांसं च क्षीरद्रव्यं च वर्जयेत् ॥ संवत्सरं प्रेतपत्नी शायी ताप्यस्तूवत्सरं ॥ द
शमे वपनं कुर्याद्वित्ति व्यासेन भाषितमिति ॥ इति श्रीविधानपारिजाते दशाहविधानं ॥ अथै
कादशाहविधानं ॥ तत्र स्नात्वाह्न प्रातः संध्यावंदनः कृतीसपत्नीकं ब्राह्मणं समभ्यर्च्य यथा
शक्तिसुवर्णरचितविष्णुप्रतिमायुक्तां कशिपूपधानसमेतां शय्यां प्रेतस्वर्गकामनया दद्यादि
युक्तं मात्स्ये ॥ ओशौचांते द्वितीयेन्हि शय्यां दद्याद्विचक्षणः ॥ कांचनं पुरुषं तद्वत्फलवस्त्रसम
न्वितं ॥ संपूज्य द्विजदांपत्यं नानाभूषणवस्त्रैरिति ॥ अन्यत्रापि ॥ शय्यां प्रेताय दातव्या वस्त्रतू
लसमन्विता ॥ निष्कमात्रे सुवर्णस्य विष्णुना समधिष्ठितेति ॥ दानमंत्रस्तु ॥ शुभ्रवस्त्रावृ
ता शुद्धा मृदुतंतुपरिच्छदा ॥ शय्या सुखप्रदा नित्यमतः शांतिं प्रयच्छमे इति ॥ ततः षष्ठं न
वश्राद्धं कुर्यात् ॥ प्रथमेन्हि तृतीयेन्हि पंचमे सप्तमेपि च ॥ नवमैकादशेचैव नवश्राद्धं स
माचरेद्दिति स्मृतेः ॥ विश्वादर्शे तद्विधिरुक्तः ॥ एकोद्दिष्टं तु पुत्रानुजगुरुसुहृ[illegible]दां मातु
लेयस्वसॄणां दैवाल्हानादिवर्जितं विरहितं मरे तस्य नामार्थवस्यात् ॥ एतच्चैकादशाहा

वधिषु खल्वनवश्राद्धसंज्ञेषु मध्यपंचस्वाद्येषु तूष्णीं स्यात् समस्तमदिने षष्ठमेव समंत्रमिति ॥ अन्यत्र च ॥
श्राद्धानि चापंत्रकर्मकाणि दशाहमध्ये विहितानि यानि ॥ अन्यानि सर्वाणि समंत्रकाणि त्युक्तो
विधिज्ञैश्च विवेकमेषामिति ॥ ततः स्वस्तिवाचनं कृत्वा वृषोत्सर्गं कुर्यात् ॥ यथाहारणः ॥ दद्या
दानोनवश्राद्धं कृत्वा पुण्याहवाचनं ॥ यथोक्तं वृषमुत्सृज्य स्यादाद्यस्य क्रियाततरति ॥ शंखः ॥
एकादशाहे प्रेतस्य यस्य चोत्सृज्यते वृषः ॥ प्रेतलोकं सुस्थिरं तस्य दत्तैः श्राद्धैरपीति ॥ कालमा
धवमनुः ॥ एकादशेन्हि षण्मासे त्रिपक्षे वाब्द एव च ॥ वृषोत्सर्गं प्रकुर्वीत परस्ताद्वृत्तकालिक
मिति ॥ नात्र शुक्रमौढ्यादिदोषः स्मृतं प्रचेतसा ॥ शुक्रमौढ्यादिदोषेपि कुर्यादेकादशेह
नि ॥ प्रेतकार्ये वृषोत्सर्गो मौढ्यदोषो न विद्यते ॥ एकादशाहादन्यत्र प्रासकालेयदा तदा ॥
वृषोत्सर्गेषु शुक्रगुर्वोर्मौढ्यबाल्यादिदोषदमिति ॥ पतिपुत्रवत्याः स्त्रिया न वृषोत्सर्ग इति शंखः ॥
पतिपुत्रवती नारी म्रियते चोभयाग्रतः ॥ वृषं नैवोत्सृजेत्पुत्रोपि तायावद्विजीवतीति ॥
पुत्रहीनायास्तु तत्प्रोतिनिधिमाहस एव ॥ पुत्रहीना तु या नारी भर्तुरग्रेमृता यदि ॥ वृषोत्सर्गो
नैव कार्यः एकाकी स्तत्र दीयते इति ॥ [illegible] फलमुक्तं मात्स्ये ॥

यावंति रोमकूपाणि वत्सांगे भवंति च ॥ तावंतश्चैव रोमाणि यावत्तिष्ठंति वै मुने ॥ तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ उत्सृष्टो वृषभो यस्मिन्पिबेत्तोयं जलाशये ॥ जलाशयः स सकलः पितॄंस्तस्योपतिष्ठति ॥ शृंगेणोल्लिखते भूमिं यत्र यत्र वृषो दर्पितः ॥ पितॄणामन्नपानं तत्प्रभूतमुपतिष्ठतीत्यादि ॥ वृषलक्ष॰ ॥ जीववत्सायाः पयस्विन्याः पुत्रश्चिह्नायनो द्विहायनस्त्र्यहायनो वा नीलो बभ्रुः कपिलः पिंगलः रक्तो लोहितः श्वेतो वा एकवर्णो नैकवर्णो वा व्यंगाद्दीनः मातृकोपयुक्तः संभवं सायो वापूर्वं भ्रांत्या पितृर्वा यूथं छादयति स उत्सर्गे द्रष्टव्यः ॥ मात्स्येपि ॥ लोहितो यस्तु वर्णेन मुखे पुच्छे च पांडुरः ॥ श्वेतः खुरविषाणाभ्यां स नीलो वृष उच्यते ॥ अन्यत्रापि ॥ चरणाश्च मुखं पुच्छं यस्य श्वेतानि गोपतेः ॥ लाक्षारससवर्णश्च तं नीलमिति निर्दिशेत् ॥ वृष उच्यते ॥ नात्र मातृकास्थापनं ॥ चैत्र्यां कार्तिक्यां वैशाख्यां वा पौर्णमास्यां आश्वयुजस्य रेवत्यां वा अष्टकासु चंद्रसूर्यग्रहे विषुवे तुलामेषयोर्गयादि पुण्यक्षेत्रेषु च क्रियमाणे काम्यवृषोत्सर्गे मातृकास्थापनं भवत्येव ॥ एकादशे वृषोत्सर्गे न मातृस्थापनं भवेत् ॥ तदन्यत्र वृषो

त्सर्गो मातृणां पूजनं भवेदिति कारिकोक्तेः ॥ तत्र ॥ नंदा सुमनसा चैव सुभद्रा च तृतीयका ॥ सुशीला सुरभिः श्रेष्ठेति संपूज्याः पंच मातरः ॥ क्षत्रियादीनां स्वस्वाशौचानंतरदिने वृषोत्सर्गः ॥ शुचिना कर्म कर्तव्यमिति कर्मोपिचारगुरुदर्पेक्षितत्वात् ॥ यस्तु नरे कादशाहे संप्राप्ते यस्य नोत्सृज्यते वृषः इत्यादिवचनम् ॥ तत्तु अहल्पकादशेनाम ॥ आशिते श्च शरीरस्य द्वादशाहः प्रशस्य तरत्वदुपपन्नं ॥ तस्मात् क्षत्रियादीनां त्रयोदशादौ दिने वृषोत्सर्गो भवतीति निष्कर्षः ॥ साग्नेरपि प्रेतवृषोत्सर्गे होमो लौकिकाग्नावेव भवति ॥ कालांतरे क्रियमाणकाम्यवृषोत्सर्गे होमस्तु साग्नेः स्वाग्नावेव भवति ॥ निरग्नीनां सर्वोपि लौकिकाग्नावेवेति विवेकः ॥ अथ वृषोत्सर्गप्रयोगः ॥ आश्वलायनस्य परिशिष्टोक्तो लिख्यते ॥ अथोत्सर्गः शूलगववत् कार्तिक्यां पौर्णमास्यां वैशाख्यां वा रेवत्यां वा आश्वयुजीयस्य गोश्च जीववत्सायाः पयस्विन्याः सुतं प्रष्टं स्वस्य यूथस्यां कुर्वीन मघ्ये तमेक हायनं द्विहा

त्रिहायनं

यनं वा नीलं शबलं पिंगलं लोहितं वा लक्षण्यमव्यंगं कामं रूक्षमाल्लोहितमष्टाभिः सहवत्सतरीभिः अव्यंगोभिर्यव्रीहियवमतीर क्षिद्रापोहिष्ठीयाभिर्हिरण्यवर्णाभिः पावमानीभिश्च

प्राचंमभिषिंच्यालंकृत्योगोष्ठेचतुष्पथेवाग्निमुपसमाधायरौद्रंस्थालीपाकंसर्वंहुतंजुहुयात्सोम्यं
पायसंपौष्णंयावकंचपूर्णपात्रोदकेननिनीतेनमार्जयित्वावृषमभिमंत्रयेत्ःप्रदक्षिणंपर्यग्नि
यंकृत्वायेमारुद्रायतेपितरिमारुद्रायस्त्रिर्यन्त्वनइतिसूक्तैश्चतस्त्रोदिशउपस्थायप्राचं
प्रागुदंचंवावत्सतरीसमेतमुत्सृज्यतएतंयुवानंपतिंवोददामितेनक्रीडंतीश्चरथप्रियेण॥मानः
शास्त्रजनुषासुभगारायस्पोषेणसमिषामदेमेतित्रींणिपृथिवीशिवमंतरिक्षंद्यौर्नोदध्यभयं
कृणोतु॥शंचोदिशःप्रदिशउदिशोनआपोविद्युतःपरिपांतुसर्वतइत्युषभंमासमानानां
मिनिचसूक्तेनसर्वानिवतिसंवादितिलांगुलंचोदयच्छेतेतेनदेवान्ऋषीन्पितृंश्चप्रीणातिस
यसत्यंचोभयतः॥परावरानुद्धरीतयत्रैताभूमिःस्पृष्टंतमहतोनरकादुत्तारयतितस्मादे
कादशेन्हिप्रेतायवृषमुत्सृजेदाघमासिकंचदद्यादिति॥त्याश्वलायनमतानुसारीवृषो
त्सर्गप्रयोगः॥अथबौधायनोक्तउच्यते॥संवत्सरेसंवत्सरेकार्तिक्यांपौर्णमास्यामाश्वि
न्यांवैशाख्यांवामाघ्यांमध्येत्रियतेकवर्णोद्विवर्णोवायूथंछादयतिलोहितवर्णोयाःपुत्रोयू

जीववत्सायाःपुत्रोयूथेमुख्यतमोयोवाभवति तमलंकरोतिगंधमाल्याम्बरादिभिर्वस्त्रैश्चशि
वस्वस्त्यःपिशंगरूपशंतनाभ्यांयूथमुख्याश्चतस्त्रोवत्सतरीश्चसमर्पयेद्वृष्यमनडुहंखना
स्याग्निंप्रतिष्ठाप्यतध [illegible] स्याप्राणानायम्यतत्रवृषोत्सर्गहोमंकुर्यात्॥तत्रवृषोदेवताचरुद्रे
भिरादधारवंतद्रमिंस्योपसंगृह्याग्निमुखंतेपर्यन्तंहुतंपूषागाअन्वेतुनःशुक्रंतेअन्यादितिद्वाभ्या
माज्याहुतीरुपजुहोतिरुद्रपतिःस्वाहेतिचतसृभिरुपस्तनमात्रेवत्संधारयन्धरुणोभयन्नायस्वोष
मिषमूर्जमस्मासुधारयस्वाहेत्सोतया॥गावोअग्मन्नुतभद्रमक्रन्निवेतेनाष्टर्चेनसूक्तेनत्र्यृचेनमता
नंदंतिमनात्रवीरंतिक्षेप्रपतीकोनमस्तेरुद्रेतिपंचदशभिरष्टाभिस्त्रिभिरर्द्धर्चैश्चततःस्विष्टकृदा
दिवरदानांतंकृत्वाविल्वपर्णेषुयोरुद्रोअग्नाविति हुतशेषंनिधायाभितरुद्रंजपित्वागोमिथुनंलग्ना
मंत्रेणाभिमंत्र्यप्रदक्षिणमग्निंपर्यग्निकृत्वाप्रांचमुदीचीमितितिसृभिरद्भिर्निधायतंवत्सतरीचपाय
यित्वोत्सृजेत्युवानमितिद्वाभ्यांगाःतमनुमंत्रयतेसांगावोवृष्णतराध्यायेतिगावांमध्येतिष्ठंतम
नुमंत्रयतेमयोभूर्वातइत्यनेनानुवाकेनाथतांस्थापयेत्पायसंश्रपयित्वाब्राह्मणान्भोजयि
त्वाशिषोवाचयित्वाश्चमेधफलमाप्नोतीत्याहभगवान्बौधायनइति॥ ॥अथकात्यायनोक्त

उच्यते ॥ अथ वृषोत्सर्गो गोयत्नेन व्याख्यातः ॥ कार्त्तिक्यां पौर्णमास्यां रेवत्यां वाश्वयुजस्य मध्ये गावा
ष्टक्षु लामिद्धमग्निं संस्थाप्य ष्ट संसृज्य होहरितारीति षड्भि होति प्रतिमंत्रं पूषागा ॥ अन्वेतु नः पूषा रक्षतु सर्वतः ॥ पू
षा वाजं सनोतु नः स्वाहेति पौष्णस्य जुहोति रुद्रां जापयेदेकवर्णो द्विवर्णो वा यो वायुर्भ आदयति यं वायुर्भ आ
दयद्रोहितो वाल्पा सर्वाङ्गरूपे तो नीवनक्षायाः पयस्विन्याः पुत्रो यूथे च रूपस्वित्तमः स्यात्तमलंकृत्य यूथे मुख्या
अतश्चोवत्सतर्यस्ता अलंकृत्यैतं युवानं पतिं वो ददामि तेन क्रीडन्ती अरथप्रियेण ॥ मानः साप्तजनुषो सुभ
गा रायस्पोषेण समिषा मदेमेत्येतयैवोत्सृजेन्मध्य मभिमंत्रयते मयोभूरित्यनुवाकशेषेण सर्वा संपयासि
पायसं श्रपयित्वा ब्राह्मणान्भोजयेत् अर्थं यदेकुर्वीत नस्य भूरागवेन कल्पो व्याख्यात इति ॥ एवं स्वस्वसूत्रा
नुसारेणान्येपि प्रयोगा ज्ञेयाः ॥ वृषोत्सर्गे त्वा नाहोमः कार्य इत्युक्तः दयमानिये ॥ त्वा माहे माष्टि जिमेत्रे
हींमं कुर्याद्विचक्षण इति पुराणान्तरादिति ॥ अंकनं विषयेऽरणुः ॥ ततोस्य दक्षिणे भागे त्रिशूलाकृ
तिमालिखेत् ॥ वाम भागे त भा च चक्र प्रतपेमायुसि न त्विति ॥ गो वृषयोः प्रार्थनोक्ता पुराणे ॥
धर्मस्त्वं वृषरूपेण गवामानंदकारक ॥ अष्टमूर्तेरधिष्ठानमतः पाहि सनातन ॥ तीक्ष्णशृंगा
य वीजाहे वेदपादाय धीमहि ॥ तन्नो वृषः प्रचोदयात् ॥ इयं वृषभगायत्री पूजायां विनियुज्यते ॥
वृषो हि भगवान्धर्मश्चतुष्पादः प्रकीर्तितः ॥ वृणोमि तमहं भक्त्या स मां रक्षतु सर्वतः ॥ ॥ ९१ ॥

गावो ममाग्रतः संतु गावो मे संतु पृष्ठतः ॥ गावो मे हृदये संतु गवां मध्ये वसाम्यहं ॥ पंचगावः समुत्पन्ना मथ्यमा
ने महोदधौ ॥ तासां मध्ये तु या नंदा तस्यै देव्यै नमो नमः ॥ या लक्ष्मीः सर्वदेवानां या च देवेष्ववस्थिता ॥ धेनुरूपे
ण सा देवी मम पापं व्यपोहतु ॥ अयं हि वो मया दत्तः सर्वासां पतिरुत्तमः ॥ तुभ्यं चैवाम याद त्ताः पत्न्यः स
र्वा मनोरमाः ॥ धारणाद्धर्ममित्याहुर्धर्मेण विधृताः प्रजाः ॥ चर सत्वं महीं भूमौ हि वृषवत्सतरीयुत ॥ धर्मपु
त्रान्यत्राः कामान्मत्से देहानुसंपद ॥ एकोत्तरशतं चैव कुलानां तारयस्व मे ॥ प्रेतात्स्वरूपरूपाय पत्न्यः संस्तव
वृषोत्तम ॥ पितृणां तारणार्थाय पर्यटस्व महीमिमां ॥ शृंगाग्रक्षेपणैः सर्वं तस्य पापं विनाशय ॥ तस्य
प्रेतस्य ॥ पितरस्तु स्त्रिमाया तु पुष्पाग्रेण लसीकरैः ॥ यस्त्वां हिंस्यात्तु पापात्मा नरकं यातु चाक्षयं ॥ यस्त्वां
रक्षति धर्मिष्ठः स्वर्गं यातु चिरामयं ॥ वृषो हि भगवान्नीरोवत्सिका मुक्तिरूपिणी ॥ रमा सुरूपाः पत्न्यस्त्वेम
र्त्याण त्वं हि गोपते ॥ कल्पिताः क्रीडनार्थाय मयोत्सृष्टः सुखं व्रजेति ॥ एते मंत्रा वृषोत्सर्गकाले पठनीयाः ॥
उत्सर्गो सूर्यं यावत्तिलयुतं जलं कुसिमिश्रितानामपात्रे कृत्वा वत्सतरीपुच्छमिलिते वृषपुच्छे तर्पणं कुर्यादि
त्युक्तं वाराहे ॥ गावो हं गृहमु द्धस्य ब्रालणे हस्त आददत् ॥ पात्रे औदुंबरे कृत्वा तत्र दद्यात्तिलोदकं ॥
स्वधापितृभ्यो मातृभ्यो बंधुभ्यश्चापितृप्तये ॥ मातृपक्षा अये केचिद्ये चान्ये पितृपक्षकाः ॥ गुरु
श्वशुर बंधूनां ये कुलेषु समुद्भवाः ॥ ये प्रेतभावमापन्ना ये चान्ये श्राद्धवर्जिताः ॥ वृषपुच्छोदकेनैते

॥१२॥

लभंतां तृप्तिमुत्तमामिति ॥ ब्रह्मांडेपि ॥ अपसव्यं ततः कृत्वा गांपुच्छेषु तर्पयेत् ॥ अग्न्याद्या देवताः सर्वा ऋ-
षयो मुनयस्तथा ॥ असुरा यातुधानाश्च मातरश्चंडिकास्तथा ॥ दिक्पाला लोकपालाश्च ग्रहदेवाधिदे-
वताः ॥ ते सर्वे तृप्तिमायांतु नीलपुच्छेषु तर्पिताः ॥ विश्वेदेवास्तथादित्याः साध्याश्चैव मरुद्गणाः ॥ से-
न्द्रपीठोपपीठानि नदा नद्यश्च सागराः ॥ पातालस्था नागपत्न्यो नागाश्चैव सपर्वताः ॥ पिशाचा गुह्यकाः
प्रेता गंधर्वा गणराक्षसाः ॥ पृथिव्यापश्च तेजश्च वायुराकाशमेव च ॥ दिवि भुव्यंतरिक्षे च ये च पाता-
लवासिनः ॥ शिवा शिवस्तथा विष्णुः सिद्धिर्लक्ष्मीः सरस्वती ॥ तपोधनाश्च भगवानच्युतः परमेश्वरः ॥
क्षेत्रौषधिलता वृक्षा वनस्पत्यधिदेवताः ॥ कपिलः शेषनागश्च तक्षकोऽनंत एव च ॥ अन्ये जलचरा जीवा
असंख्यातास्त्वनेकशः ॥ चतुर्दशयमाश्चैव ये चान्ये यमकिंकराः ॥ सर्वेपि यक्षरामानः पक्षिणः पशवस्तथा ॥
ना स्वेदजोद्भिज्जजीवाश्चांडजाश्च जरायुजाः ॥ अन्येपि वनजीवा ये दिवानिशाविहारिणः ॥ अजागोमहिषीरूपा
यत्रान्ये पशवस्तथा ॥ शांतिदाः शुभदास्ते स्युर्नीलपुच्छेषु तर्पिताः ॥ आब्रह्मस्तंबपर्यंतं ये चान्ये गोत्रिणा-
स्तथा ॥ ते सर्वे तृप्तिमायांतु नीलपुच्छेषु तर्पिताः ॥ सर्वथा प्रहृता ये च शृंगिदंष्ट्रिनखाग्निभिः ॥
अपुत्रा अक्रियार्ये च अदारा धर्मवर्जिताः ॥ आमगर्भाम्रता ये च शस्त्रघातमृताश्च ये ॥ संस्काररहिता
ये च रौरवादिषु गामिनः ॥ आब्रह्मस्तंबपर्यंतमित्यादिति लोकमिति सं तास्तर्पणमंत्राः ॥ एवं तर्पणं

॥१२॥

कृत्वा पुत्रा[illegible] कामश्च यजमानस्तर्हि सपत्नीकं यजमानमुपवेश्य सप्तधान्यहिरण्यादियुतवंशपात्रे पुच्छान्ये-
कीकृत्य तदुपरि रुद्रकलशोदकदानेन वारुणैर्मंत्रैरापोहिष्ठेत्यादिभिश्च वैदिकैराचार्यो भिषिच्य पौरा-
णैरभिषिंचेत् ॥ तद्यथा ॥ सुरास्त्वामभिषिंचंतु ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ वासुदेवो जगन्नाथस्तथा संकर्ष-
णो विभुः ॥ प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च भवंतु विजयाय ते ॥ आखंडलोग्निर्भगवान्यमो वै निर्ऋतिस्तथा ॥ व-
रुणः पवनश्चैव धनाध्यक्षस्तथा विभुः ॥ ब्रह्मणा सहिताः सर्वे दिक्पालाः पांतु ते सदा ॥ कीर्तिर्लक्ष्मी-
र्धृतिर्मेधा बुद्धिः श्रद्धा क्षमा मतिः ॥ पुष्टिर्लज्जा वपुः शांतिः तुष्टिः कांतिश्च मातरः ॥ एतास्त्वामभिषि-
चंतु सर्वकामार्थसिद्धये ॥ आदित्यश्चंद्रमा भौमो बुधजीवसितार्कजाः ॥ ग्रहास्त्वामभिषिंचंतु रा-
हुः केतुश्च तर्पिताः ॥ देवदानवगांधर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः ॥ ऋषयो मुनयो गावो देवमातर एव च ॥
देवपत्न्यो द्रुमा नागा दैत्याश्चाप्सरसां गणाः ॥ अस्त्राणि सर्वशस्त्राणि राजानो वाहनानि च ॥
औषधानि च रत्नानि कालस्यावयवाश्च ये ॥ सरितः सागराः शैलास्तीर्थानि जलदा नदाः ॥
एते त्वामभिषिंचंतु सर्वकामार्थसिद्धये ॥ अन्ये च ॥ सहस्राक्षं शतधारमृषिभिः पावनं कृतं ॥
तेन त्वामभिषिंचामि पावमान्यः पुनंतु ते ॥ भगं ते वरुणो राजा भगं सूर्यो बृहस्पतिः ॥ भगमिंद्र-

श्राद्धपुत्र्यां गोक्षस्य पिपीलिका दु:।। यत्ते केशे कुशे श्रीयंसीमंतेषु चमर्दनं।। लिप्तं पेटे च यो रक्षो रापतत्तद्धं तु सर्व
दंति।। एवं भिषिको यजमान: स्नानवस्त्रं परिधाय वस्त्रांतराणि वृषोत्सर्गभस्य दक्षिणखुरसमीपे श्री
दध्यत्सापायसादिद्रव्येण सर्वपितृभ्य: पिंडदानं करिष्यमाणश्चौकेर पिपिंडान्दद्यात्।। देशकालौ स्मृत्वा।।
अपसव्येन गोत्राणां स्वपितृ पिता मह प्रपितामहादि गुर्वंतानाम् आर्यममशान्तिविष्णुलोकप्राप्त्यर्थं च
वृषोत्सर्गांगं वृषभदक्षिणखुरे पिंडप्रदानं करिष्ये।। आदौ स्वपितृभ्यो दद्यं।। पश्चाच्छ्लोकेन।। तद्यथा।। पि
तृवंशे मृतायेच मातृवंशे तथैव ये मृता:।। गुरुश्वशुरबंधुनां ये चान्ये बांधवा मृता:।। ये मे कुले लुप्तपिंडा:
पुत्रदाराविवर्जिता:।। क्रियालोपगतायेच जात्यंधा: पंगवस्तथा।। विरूपा आमगर्भाश्च ज्ञाताज्ञाता:
कुले मम।। खुरे दत्ते न पिंडेन तृप्तायांतु गतिंपरां।।१।। वृक्षयोनिंगताय चतिर्यग्योनिगताश्च ये।।
पंगुसंचरायेवेये च मूकसमागता:।।२।। खुरे दत्ते न पिंडेन तृप्ता यांतु परां गति।।३।। आब्रह्मणो ये पितृ
वंशजातामातुस्तथा वंश्यास्तेभ्यः स्वधापिंडं महं ददामि।।३।। भोजनीति ये तायेके चिच्छेचागर्भप्रपातिता:।। तेषा
मुद्धरणार्थाय इमं पिंडं ददाम्यहं।।४।। उद्बंधनमृतायेच विषशस्त्रहता श्च ये।। श्टंगिभिर्दंष्ट्रिभि
र्वा पितृभ्य: पिंडं ददाम्यहं।।५।। दावदाहे मृतायेचसिंहव्याघ्रहताश्च ये।। आत्मनोघातिनोयेच

तेभ्य: पिंडं०।।६।। अग्निदग्धा श्च ये केचित्नाग्निदग्धास्तथापरे।। विद्युच्चोरहतायेच तेभ्य: पिंडं०।।७।।
रौरवे चांधतामिस्रे कालसूत्रे च ये गता।। तेषामुद्ध०।।८।। असिपत्रवने घोरे कुंभीपाके च ये गता:।।
तेषामुद्धर०।।९।। अनेकयातनासंस्थान्नतो: प्रेते तु येमृता:।। तेषां०।।१०।। अनेकयातनासंस्थाये
नीतायमकिंकरै:।। तेषा०।।११।। पशुत्वं निर्गतायेच पक्षिकीटसरीसृपा:।। अथवा वृक्षयोनिस्था
तेभ्य: पिंडं ददाम्यहं।।१२।। असंख्ययातनासंस्था ये नीता यमशासनात्।। भूतप्रेतपिशाचाश्च तेभ्य पिं०।।१३।।
अंतरिक्षभूमिष्ठा: पितरो बांधवादय:।। मृता असंस्कृतायेच तेभ्य: पिंडं।।१४।। जात्यंतरसह
स्रेषु भ्रमं तेस्वैकर्मणा।। मानुष्यं दुर्लभं येषां तेभ्य:०।।१५।। ये केचित्प्रेतभावेन वर्तंते पित
रो मम।। ते सर्वे तृप्तिमायांतु पिंडेनानेन सर्वदा भुती।।१६।। ये बांधवाबांधवा वा येन्यजन्मनि बांधवा:।।
तेषां पिंडो मयादत्तो ह्यक्षय्यमुपतिष्ठतु।।१७।। एवं पिंडदानं समाप्य श्राद्धशेषं समापयेत्।। तर्पणादि
विधाय पिंडदानानि काम्यवृषोत्सर्गे च यातिश्राद्धमानार्थ अतः वृषोत्सर्गेन तर्पणं कृतमिति
कृत्यं।। एवं वृषोत्सर्गस्य सांशान्यांगप्राधान्यात् दत्त्युक्तं दैवबोध्यपंचकतंत्रीशुक्लमीमांस्यांचालयेत्स।।

॥९४॥

लोहकारं भयत्नेन तोषयद्वस्त्रगंधतः इति ॥ वृषोत्सर्गं कुर्वीत पूतमुक्तं माघे ॥ वृषोत्सर्गविधानेन यः कुर्यात्प्रति
वत्सरं स्वर्गस्थाः पितरस्तस्य भवेयुर्न संशय इति ॥ ब्राह्मेपि ॥ अनेन विधिना यस्तु लक्षण्यं वृषमुत्सृजेत् ॥
सोनंतफलमाप्नोति पितॄणां मुक्तिरूर्ध्वदेहिका ॥ वृषलक्षणं मात्स्ये ॥ उन्नतस्कंधककुदं ऋजुलांगूलभूषणं ॥
महाकटितटस्कंधं वैदूर्यमणिलोचनं ॥ प्रवालगर्भशृंगाग्रं सुदीर्घं ऋजुवालधिं ॥ नवाष्टदशसंख्यैस्तु
तीक्ष्णाग्रैर्दशनैः शुभैः ॥ मल्लिकाक्षश्च मोक्तव्यस्तु भावर्णस्तु ताम्रकः ॥ श्वेतोदरः कृष्णपृष्ठो ब्राह्मणस्य
प्रशस्यते ॥ यस्य प्रागायते शृंगे सम्मुखाभिमुखे सदा ॥ अथैषामेव वर्णानां सच सर्वोसाध्य इति ॥ थं
वन्येपि ॥ कृष्णतालोष्ठदशनो रूक्षशृंगशफश्च यः ॥ अव्यक्तदंतो ह्रस्वश्च व्याघ्रः सा भस्मनिभ
स्मयः ॥ ध्वांक्षगध्रसवर्णश्च तथा मूषकसन्निभः ॥ चंडाक्षश्चैव कूणश्च केकराक्षस्तथैव च ॥ अथैसंत
श्वेतपादश्च उद्भिन्ननयनस्तथा ॥ नैवं वृषः प्रयोक्तव्यो गृहे धार्यः कथंचनेति ॥ वृषोत्सर्गानंतरं सोप
स्कारा गौर्देया ॥ ततो वै कपिलां धेनुं सालंकारां विधानतः । तस्वर्गेति क्रमेण ब्राह्मणाय समु
त्सृजेदिति ब्रह्मपुराणात् ॥ वृषोत्सर्गं प्रकुर्वीत देया च कपिला शुभेति मत्स्यपुराणाच्च ॥ अन्य
च ॥ शतमर्द्धं तदर्द्धं वा ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः ॥ प्रसमुक्तिः वृषोत्सर्गे भोजयेद्ब्राह्मणाष्टकं ॥ लोमश्च

॥९४॥

गतेहजनितदोषनिर्हरणाय तु ॥ ब्राह्मणान् भोजयेदष्टावेकोद्दिष्टविधानत इति ॥ इदमेव वसुश्राद्धमित्युच्यते ।
रुद्रवसुमात्रोद्देशपक्षे सव्येन भवति ॥ तद्भूतप्रेतोद्देशपक्षेऽपसव्येन ॥ एवमेव रुद्रश्राद्धं ॥ उभयत्रापि पिंडदानं
कृताकृतमिति पद्धतिकारा आहुः ॥ वसुनामानि भारते ॥ ध्रुवो ध्वरश्च सोमश्च आपश्चैवानिलोनलः ॥ प्रत्यूष
श्च प्रभासश्च वसवोष्टौ प्रकीर्तिता इति ॥ कालिकापुराणे ॥ अरण्ये च चरेद्वापि गोष्ठे वा मोचयेद्वृषं ॥ न गृहे
मोचयेद्विद्वान् कामयन्नुत्तमं फलमिति ॥ वृषमुत्सृष्टुं यदि न शक्नुयात्तदाहरेणुः ॥ न शक्यते वृषोत्सर्गं
कर्तुं हेमं तु कारयेत् ॥ न करोति यदा मोहात्तदा शंपूयशोणितमिति ॥ पाद्मेपि ॥ वृषोत्सर्जनवेलायां वृ
षाभावे कथं भवेत् ॥ हिरण्येनाभ्यवादर्भैः कृत्वा तं वृषमुत्सृजेत् ॥ अस्यापलक्षणालाभे न मया दिरपु
लक्षव्यः ॥ अन्यत्रापि विशेष उक्तः ॥ असमर्थः समर्थो वा वृषाभावे कथं चरेत् ॥ गोष्ठाद्वृषं गृहं नीत्वा
मुक्त्वा तं भोजयेत्ततः इति ॥ इति श्रीमदनंतभट्टविरचिते विधानपारिजाते वृषोत्सर्गविधानं समा
प्तम् ॥ अथ षोडशश्राद्धानि ॥ आद्यं समहैकोद्दिष्टं ऊनमासिकं त्रैपक्षिकं द्वितीयतृतीयचतुर्थपंचमष
ण्मासिकं ऊनषाण्मासिकं सप्तमाष्टमनवमदशमैकादशद्वादशमासिकानि द्विकं चेति ॥ तथा चैतज्जा
र्घ्यः । तूकर्णः द्वादश प्रतिमास्यानि आद्यषाण्मासिके तथा ॥ त्रैपाक्षिकाब्दिके चेति श्राद्धान्येतानि षोडशेति ॥ आद्यषाण्मा
सिकाब्दिकं शब्दः संप्रदायानुसारेण व्याख्याया ॥ एषां कालमाह तु र्वृद्धयाज्ञवल्क्यशातातपौ ॥ मृतेऽहनि

तु कर्तव्यं प्रतिमासं तु वत्सरं ॥ अतिसंवत्सरं चैव मासाको [illegible] दशाहनि ॥ आद्यं मृते [illegible] द्वितीयेऽथवा ॥ एतच्छ्राद्ध
श्राद्धं दशाहो वा मध्य एकादशेऽन्हि वा कुर्यादिति [illegible] न्यपि [illegible] श्राद्धं [illegible] मास्य मुदाहृतं ॥ च
तुर्णामपि वर्णानां [illegible] श्राद्धमथ [illegible] कुर्यादेकादशेऽहनि ॥ कर्तु
[illegible] पुनरेव [illegible] एकादशाहे श्राद्धं [illegible] महदेमाद्रौ [illegible] ॥ एकोद्दि
ष्टं च ध्रुवस्याद्वादशे [illegible] हनि वा पुनः ॥ अतऊर्ध्वमयुग्मेषु कुर्यात् [illegible] श्राद्धमामिषा
केनैव समाचरेत् ॥ अभावे पाकपात्राणां [illegible] पाषाणमिति ॥ मनुश्च [illegible] एकादशाहान्नत
आविप्रानेकादशैव तु ॥ [illegible] ति भोजयेद्युग्मान् [illegible] रुद्रगणा
श्राद्धपरमिति मदनपारि [illegible] स्थर्भसार [illegible] ॥ [illegible] दैने काद
शब्राह्मणभोजनं कार्य [illegible] श्राद्धस्य [illegible] रुद्रगणश्राद्धं षो
डशास्युरनंतर [illegible] रीमितिस्मृतेः ॥ रुद्रनामानि तु भारते [illegible] हरश्च बहुरूपश्च त्र्यंबकश्चापराजितः ॥
वृषाकपिश्च शंभुश्च कपर्दी भैरवस्तथा ॥ मृगव्याधश्च शर्वश्च कपाल्येकादशास्मृता इति ॥ आ
द्यं मासिकं द्विरावृत्य कार्यमित्याह [illegible] ॥ ब्राह्मणं [illegible] मनन्यम वा ॥ पुनश्च

भोजयेद्द्विः प्रदिराव्वत्तिः [illegible] मासिकमिद [illegible]
घंद्व [illegible] मासिकं ॥ ऊन [illegible] श्राद्धानि [illegible] मासिकं त्रैपक्षिकं [illegible] ॥ स्त्रं
सद्यः शौचे पेकादशाहे कार्यमित्याह [illegible] ॥ स [illegible] एकादशेऽहनि ॥ सत्यादत्व
स्तस्य श्राद्धपिंडोदकादिक्रिया [illegible] मासिकानि द्वादशाह इत्युक्तं द्वि
तीयेऽन्हि [illegible] इत्यमिति [illegible] तेन पथा [illegible] ॥ त्रिरात्रे चतुर्थ
चतुर्थ दिने एकादशाह [illegible] तृतीये ॥ [illegible] तृतीयेऽन्हे

स्थि संचयः ॥ [illegible] नव श्राद्धं [illegible] अन्येषां द्वादशमासिकानां कालाद्वाद
शमासेषु द्वादशामताहनि ॥ [illegible] तु कर्तव्यं प्रतिमासं तु वत्सरमिति पूर्वोक्तस्मृतेः ॥ ऊनमासि
क [illegible] मास्यूनेवोन मासिकमिति [illegible] ॥
ऊनषण्मासिककालः ऊनषष्ठो मासः ॥ ऊनाब्दिककालः ऊन द्वादशो मासः ॥ त्रैपक्षिककालस्तृतीयः
पक्षः ॥ ऊनषाण्मासिकं षष्ठे मास्यूने [illegible] मासिकं ॥ त्रैपक्षिकं त्रिपक्षे [illegible] द्वादशेत [illegible] इति हेमाद्रौ

गार्ग्यवोक्तेः ॥ अत्र विशेषमाह कार्ष्णाजिनिः ॥ न्यूनाब्दमूलेषु मासेषु विषमाहे समे पिता ॥ त्रैपक्षिकं त्रिपक्षे
कुर्यात् स्यान्नत्र नाहे विचारणात् ॥ एकादशे द्वादशेऽह्नि न्यूने त्रिभागोऽह्न एव वा ॥ श्राद्धं न्यूनाब्दिकादीनि कु
र्यादित्याह गौतमः ॥ कुर्यात् त्रैपाक्षिकं श्राद्धं त्रिपक्षे विषमेऽहनीति ॥ ऊनश्राद्धे त्वन्यं विशेषमाह गार्ग्यः ॥
नन्दायां भार्गवदिने चतुर्दश्यां त्रिपुष्करे ॥ ऊनश्राद्धं न कुर्वीत गृही पुत्रधनक्षयादिति ॥ मरीचिरपि ॥
द्विपुष्करेषु नन्दासु सिनीवाल्यां भृगोर्दिने ॥ चतुर्दश्यां तु नोनानि कृत्तिकासु त्रिपुष्करे इति ॥ भद्रायां न कार्य
मित्युक्तं स्मृत्यन्तरे ॥ भद्रायां च न कर्तव्यमूनश्राद्धं द्विपुष्करे इति ॥ यदि तत्र संवत्सरेऽधिमासः स्यात् तदा श्राद्धद्वयं
स्यात् ॥ श्राद्धीयेऽहनि संप्राप्ते यद्यधिमासो भवेद्यदि ॥ श्राद्धद्वयं प्रकुर्वीत एवं कुर्वन् फलं लभेदिति वृद्धव
सिष्ठोक्तेः ॥ अब्दमेकं घटं दद्यादन्नं वारिसमन्वितं ॥ संवत्सरे विवृद्धेऽपि प्रतिमासं तु मासिकमिति कौथु
म्युक्तेश्च ॥ इमानि श्राद्धानि लौकिकाग्निसंपाद्यानि ॥ सपिण्डीकरणान्तानि प्रेतश्राद्धानि यानि
वै तानि स्युर्लौकिके चाग्नाविति स्याहनो सायन इति स्मृतेः ॥ आहिताग्नेस्त्वत्र विशेषमाह कात्या
यनः ॥ श्राद्धमग्निमतः कार्यं दाहादेकादशेऽहनि ॥ ध्रुवाणि तु प्रकुर्वीत प्रमीतेऽहनि सर्वदा ॥ ध्रुवा
णि त्रिपक्षादूर्ध्वानि श्राद्धानि ॥ प्रमीते मृततिथौ ॥ ऊर्ध्वं त्रिपक्षाद्यच्छ्राद्धं मृताहन्येव तद्भवेत् ॥

॥१८५॥

अंचपक्षकारयेद्ध्यात्रेऽह्नि दहिताग्नेर्द्विजन्मनः दाहानन्तरकर्णी ते ॥ इमानि श्राद्धानि स्वकाले न कृतानि चेत् तत्रार्द्ध
र्भश्रृंगः ॥ एकोद्दिष्टं तु संप्राप्ते यदि विघ्नः प्रजायते ॥ मासेऽन्यस्मिंस्तिथौ तस्यां कुर्यादन्तरितं द्विज इति ॥ कौथुम्यात्र
विशेषमाह ॥ न च श्राद्धं मासिकं चेद्यथ दत्तरितं भवेन्न तु ॥ न तदुत्तरसात्म्यं स्यादनुष्ठेयं प्रचक्षते इति ॥
पैठीनसिः ॥ सपिण्डीकरणादर्वाग्यानि श्राद्धानि षोडश ॥ एकोद्दिष्टविधानेन कुर्यात्सर्वाणि ता
नि तु ॥ सपिण्डीकरणादूर्ध्वं यदा कुर्यात्तदा पुनः ॥ प्रत्यब्दं यो यथा कुर्यात्तथा कुर्यात्स तान्यपीति ॥
पुत्रबहुत्वे विभक्तेष्वपि ज्येष्ठेनैवमानि कार्याणीत्याह प्रचेताः ॥ एकादशाद्याः क्रमशो ज्येष्ठ
स्य विधिवत्क्रियाः ॥ कुर्युर्नैकैकशः श्राद्धमाब्दिकं तु पृथक् पृथगिति ॥ आब्दिकं पृथक् पृथ
गिति विभक्तविषयं ॥ अविभक्तेषु ज्येष्ठेनैव कार्यमिति वैमाणत्वात् ॥ मरीचिरपि ॥ सपिण्डीकर
णं यावदृजुनैव श्राद्धानि षोडश ॥ पृथङ्नसुताः कुर्युः पृथग्द्रव्येष्वपि क्वचित् ॥ सर्वस्यानुमतिं
कृत्वा ज्येष्ठेनैव तु यत्कृतं ॥ द्रव्येणाविभक्तेन सर्वैरेव कृतं भवेदिति ॥ प्रचेताः ॥ ऊर्ध्वं संवत्सरा
त्सर्वे कुर्युः श्राद्धं समेत्य वै ॥ संवत्सरे व्यतीते तु कुर्युः श्राद्धं पृथक् पृथगिति ॥ षोडशश्राद्धाकरणे दोष
उक्तः पारिशिष्टे ॥ द्वादशप्रतिमास्यानि आद्यषाण्मासिके तथा ॥ सपिण्डीकरणं चेति प्रेतश्राद्धानि षोडश ॥

यस्यैतानि न दीयन्ते प्रेतश्राद्धानि [illegible] ॥ प्रेत [illegible] स्थिरं तस्य दत्तैः श्राद्धशतैरपीति ॥ [illegible] षोडश श्राद्धानि स्वस्व काले
नुष्ठानं पूर्णे संवत्सरे [illegible] ॥ [illegible] सपिण्डीकरणं क्रियते तदा सपिण्ड [illegible] प्र [illegible]
षोडशश्राद्धानि [illegible] कर्तव्यानि ॥ [illegible] षोडश श्राद्धं नाचरेत् ॥ [illegible] नं कुर्यात् [illegible] इति ॥ [illegible]
मुख्य श्राद्धं मासि मासि [illegible] प्रति [illegible]
स्वर्भः ॥ अथ [illegible] करोति [illegible] कुर्यात् [illegible] श्राद्धानि स चोत्तिसपिण्डीकरणं
तथा ॥ अपकृष्यापि कुर्वीत कर्तुं [illegible] ॥ अथ यानि मानुत्रः [illegible] पितृयज्ञपार्वण
श्राद्धं [illegible] द्वादशाहे सपिण्डनं [illegible] कुर्यात् ॥ [illegible] पुत्रः सपिण्डनं ॥
[illegible] श्राद्धानि षोडशोत्तिर [illegible] श्राद्धानि [illegible]
त्रयोदशाहे सपिण्डीं कुर्यात् ॥ [illegible] आयुषः [illegible] ॥ [illegible] ह्यदशाहः प्रशस्यते
[illegible] दिन [illegible] षोडश [illegible] सपिण्डीकरणा
नंतरमपि कर्तव्यानीत्युक्तं [illegible] संवत्सरा [illegible] करणं [illegible] यो दित्याह
गौतम इति ॥ [illegible] सपिण्डीकरणाद [illegible] श्राद्धानि षोडशा ॥ [illegible] कुर्यात् [illegible] तानि तु ॥
सपिण्डीकरणादूर्ध्वं यदा कुर्यात् [illegible] कुर्यात् [illegible] संवत्सराद
[illegible] सपिण्डीकरणं [illegible] ॥ मासिकं चोदकुंभं च देयं [illegible] संवत्सरमिति ॥ [illegible]
कर्षे [illegible] सपिण्डीकरणादूर्ध्वं [illegible] भावा

॥१९॥

[illegible] ॥ पुनरप्यप
[illegible] पूर्वमपकृष्य [illegible] ॥ [illegible] तं त्र तुमा
[illegible] नरनिषेध [illegible] तरं [illegible]
[illegible] त्रयेत् ॥ अथातयाममरणान्ते [illegible] ॥ [illegible] सह
मंतरेणापकर्षे दोषमाह [illegible] प्रतिमासं च
[illegible] ॥ अत्र विशेषमाह [illegible] प्रतिमासिकं ॥ एकोद्दिष्टविधानेन
[illegible] सनातन इति ॥ [illegible] एकोद्दिष्टविधिना करोति [illegible]
[illegible] ॥ एकोद्दिष्टविधानेन [illegible] नात न्यपीति पेठी [illegible] वचनादिति
[illegible] एकोद्दिष्टविधिना कुर्यात् ॥ प्रत्यब्दं [illegible] कुर्यात् ॥ [illegible] ब्राह्मणामंत्रणक्रिया ॥
[illegible] ॥ अत्र [illegible] एकोद्दिष्टविधिर्वा [illegible] ॥ [illegible] भोगेन से
[illegible] ॥ मनसा [illegible] विप्रस्याह्नि [illegible] ॥ [illegible] विधिवत् [illegible] तमं ॥
[illegible] विप्रान्निमंत्रयेत् ॥ [illegible]

॥९८॥

पादौ प्रक्षाल्य तैलेन प्रेतस्य हितकाम्यया ॥ अभ्यनुज्ञायां तु शर्वर्यां सुदिने तु द्विजाःकुरे ॥ कारयित्वा श्मश्रुकर्म नखच्छेदं ततः
परं ॥ स्नापनाभ्यंजने दद्याद्द्रव्याय विधिपूर्वकमिति ॥ निमंत्रणविषये वर्णतो विशेषमाह प्रचेताः ॥ दक्षिणं च
रणं विप्रः सव्यं वै क्षत्रियस्तथा ॥ पादावादापयेद्वैश्यो शूद्रः प्रणतिपूर्वकमिति ॥ एवं पूर्वेद्युस्तद्दर्शनि निमंत्र्य
श्मश्रुकर्म कारयित्वा स्नानाभ्यंजनसंस्कृतान् कृत्वा न्हायप्राचीनावीती [illegible] सगोत्रस्यामुकशर्मणः
प्रेतस्य प्रेतत्वनिवृत्त्यर्थं मरणादिनादारभ्य एकादशाहनिमित्तैकोद्दिष्टसंज्ञमाद्यमासिकमेकोद्दिष्टविधानेन क
रिष्य इति संकल्प्य स्वस्वगोत्रविधिना तत्कुर्यात् ततः षोडशश्राद्धान्याचरेत् ॥ तत्रैव संकल्पः कार्यः ॥ दशमा
येषु [illegible] एकादशाहसपिंडीकरणं तु [illegible] आद्यमासिकं ऊनमासिकं
त्रैपक्षिकं द्वितीयं तृतीयं चतुर्थं पंचमं षष्ठं ऊनषाण्मासिकं सप्तममष्टमं नवमं दशमं एकादशं [illegible] नाब्दिकं [illegible]
ब्दिकं चेति षोडशश्राद्धानि स्वस्वकाले तोपकल्प्य [illegible] अनुसमयेन पदार्थानुसमयेन पक्वान्नेन तदभावे
आमान्नेन तदसंभवे हिरण्येन वा एकोद्दिष्टविधिना करिष्य इति संकल्प्य यथापदाचरेदिति ॥
अत्र विशेषधर्मा उच्यंते ॥ तत्र भरद्वाजः ॥ नवश्राद्धं सपिंडं च श्राद्धान्यपि च षोडश ॥ समारभ्य वि
धानेन पक्वान्नेन समाचरेत् ॥ सहामेन हिरण्येन शूद्रः [illegible] कारयेदिति ॥ अत्र मे क्रमेण सर्व ॥९८॥

श्राद्धेषु कर्तृत्वं [illegible] ति बह्वृचः ॥ नारायणभट्टास्तु [illegible] एकोद्दिष्टयोरेकस्यापि प्रतिप्रस्थानत्वात् [illegible] च [illegible]
कृपञ्चमिति स्मृते ॥ प्रयोगमित्याहुः ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ एकोद्दिष्टं दैवहीनमेकार्घ्यैकपवित्रकं ॥ आवाहना
ग्नौकरणेरहितं ह्यपसव्यवत् ॥ [illegible] पवित्रलक्षणं च चतुर्विंशतिमते ॥ द्वे दर्भौ लौकिके देवानां तिस्रस्तित्व
त्कुपार्वणे ॥ एकोद्दिष्टे शलाकैकां निधायैकमाहरेदिति ॥ एकपात्रमेकमेकोद्दिष्टे [illegible] पवित्रमिति
[illegible] ततो कात्यायनस्मार्तसूत्रेपि ॥ अथैकोद्दिष्टमेकंपात्रमेकं पवित्रमेकार्घ एकः पिंडो नावाहनं
नाग्नौकरणं नात्र विश्वेदेवाः ॥ स्वदितमिति तृप्तप्रश्नः सुस्वदितमिति तरे ब्रूयुः उपतिष्ठतामि
ति [illegible] स्थाने अभिरम्यतामिति विसर्गोऽभिरताः स्म इत्यपर इति ॥ देवजानीये ॥ तिलाः सप्त तदे
वत्यु प्रेतलोकान् [illegible] मंत्रमुच्चार्य तिलानेव प्रक्षिपेदर्घपात्र इति गारुडे ॥ केचित्तु षोडश
श्राद्धेषु ब्राह्मणपाणिषु प्रेतायुक्तो हेत्यग्नौकरणमपीच्छंति ॥ तथा चाश्वलायनगृह्यपरिशिष्टे ॥
अथैकोद्दिष्टविधिरेकमुद्दिश्यैको ब्राह्मण एकमर्घ्यपात्रं पाणावेवेति तदहानि मंत्र [illegible]
पदायोनस्य [illegible] पितृशब्देनाभिश्रवणमित्यादि [illegible] अत्र यथाचारं व्यवस्था ॥ ब्राह्मणविषये मत्स्यपुराणे ॥
पुत्रादिः स्वतंत्रे ते ये जो जयेद्युग्मो द्विजानिति ॥ एकोद्दिष्टे तु [illegible] मिति क्रमेणोच्यते ॥

तदप्यं प्रकर्तव्यमयुग्मानाम् [illegible] आमिति [illegible] ॥ [illegible] विषये तिः
नारायनभट्टैर्वि ॥ प्रेतश्राद्धेतु एकपात्रम [illegible] तानि [illegible] तामते तित्र
तश्राद्धेर्धपात्रस्यैतान न तातौ [illegible] ॥ सुमन्तुः ॥ [illegible] स्वस्तिवाचनं ॥ पितृश्रा
द्धः स्वसंबंध [illegible] श्रेवच [illegible] स्वनं तथा ॥ अथादर्
पात्रे श्रप्रेतश्राद्धे [illegible] अभिरम्य तामिति विसर्गः ॥ वि
[illegible] दृष्टविषयं ॥ प्रेतश्रा
द्धे पिवर्जयेदिति [illegible] ॥ सोम पात्रे चोपवीतं
[illegible] ॥ आग्यालं
[illegible] द्दिपि
[illegible] दिवभाडे [illegible] दिक्बुच ॥
[illegible] ॥ गोत्रस्य [illegible] ॥
[illegible] त्यवस्थि [illegible] पितृप्याभकुर्यादि [illegible] ॥ [illegible]

[illegible] धायाग्निविनिक्षिपेत् २

मवतु ॥ [illegible] पात्रेणास [illegible] चोतिके ॥ मत्रे [illegible]
[illegible] श्राद्धेतु त्रिपतां [illegible] तत्समीपे [illegible] ॥ आसनादितान् सर्वं [illegible]
रयेदिति ॥ अर्घ्यमग्निकरे दद्यात् [illegible] ॥ [illegible] विवेदयेत् ॥ कुंड [illegible] तरतः
पात्रं प्रक्षालितं मंडले क्षिपेत् ॥ कुंड [illegible] ॥ पात [illegible] वेरगु
[illegible] ॥ घृतं च [illegible] कुंडे चपरि [illegible] ॥ [illegible] पूर्ववत् ॥ सर्वमंत्रं
समादाय मंत्रैः प्राणादिमंत्रै [illegible] शेषकर्म समापयेत् ॥ यत्र [illegible] मंत्रा [illegible]
दिवः केचिद् [illegible] ॥ केचिदेवं [illegible] प्रेतमुद्दिश्य [illegible] ॥ [illegible] चाग्नं ततः स्नानादिकं
चरेत् ॥ ततस्तेनोपभुक्तानि वस्त्राणि [illegible] ॥ [illegible] दिति ॥
अथ प्रेतश्राद्धपिंडीकरणादिश्राद्धभोक्तेणप्रायश्चित्तमुच्यते ॥ [illegible]
[illegible] मासिकेमतः ॥ [illegible] ॥ [illegible] पुनरा
द्विके ॥ [illegible] नदोषः स्यात् [illegible] केचिदू [illegible] ॥ अत्र विशेषमाह [illegible]
[illegible] चतुष्टयं ॥ [illegible] श्राद्धं प्रकुर्वीत तेन कुर्याच्छ्राद्धभोजनं ॥ [illegible] श्राद्धे विशेषमाह भरद्वाजः ॥ [illegible]

कृ

वें

चेत्पाणि श्राद्धे प्राणायामान्षडाचरेत् ॥ उपवासस्त्रिमासादिवत्सरांतं प्रकीर्तितः ॥ प्राणायामत्रयं षड्भिरंतरैस्त्रयंस
पिंडैर्नेः ॥ असरूपेस्मृतं न कृच्छ्रं तत्पारणकं तथा ॥ असरूपेगुणाशीत्यादि द्विरसमाने ॥ तथा ॥ द्विगुणं सात्र्यस्यैत
त्रिगुणं वैश्यभोजने ॥ सासा चतुर्गुणं हेतत्स्मृतं शूद्रस्य भोजनेइति ॥ चांद्रायणं नवश्राद्धे दस्यनंपद्विषयं ॥ आपदि
तु लिखितः ॥ प्राजापत्यं नवश्राद्धे पादोनं चाद्यमासिके ॥ त्रैपक्षिके भवेदर्द्धं पंचगव्यं द्विमासिके ॥ षड्रात्रमेते पि ॥ प्राजाप
त्यं नवश्राद्धे पादोनं चाद्यमासिके ॥ त्रैपक्षिकेतदर्द्धं स्यात्पादो द्वैमासिकेतथा ॥ पादोनं कृच्छ्रमुद्दिष्टं षण्मासे च तथाब्दिके ॥
त्रिरात्रं चान्यमासेषु प्रत्यब्दं तद्दहस्मृतमिति ॥ क्षत्रियादिश्राद्धे साम्यमाद्दिकोने विशेषस्तत्रैव ॥ चांद्रायणं
नवश्राद्धे पूराकौमासिकेस्मृतः ॥ त्रैपक्षिके सांतपनं कृच्छ्रो मासद्वये स्मृतः ॥ क्षत्रियस्य नवश्राद्धे व्रतमेतदु
दीरितं ॥ वैश्यस्याद्धं चिकृच्छ्रो तं क्षत्रियानुमनीषिभिः ॥ शूद्रस्य तु नवश्राद्धे चरेच्चांद्रायणद्वयं ॥ सार्द्ध
चांद्रायणं मासि त्रिपक्षे त्वैदवं स्मृतं ॥ मासद्वये पराकस्यात्कृच्छ्रं सांतपनं स्मृतमिति ॥ एवमापदनापत्का
मा कामभ्यासादिभेदेन प्रायश्चित्तेगुरुलघुत्वंयोज्यं ॥ हारीतस्तु ॥ त्रिधा श्राद्धानि के : उद्दिश्य प्रायश्चि
त्तमुक्तवान् ॥ तथा हि ॥ चांद्रायणं नवश्राद्धे प्राजापत्यं तु मिश्रके ॥ एकाहस्तु पुराणेषु प्रायश्चित्तं विधीयते
इति ॥ नवादित्रयस्वरूपमुक्तं परिशिष्टे ॥ नवश्राद्धं दशाहानि मिश्रश्राद्धं च षट्ऋतून् ॥ अतःपरं पुराणं च
त्रिविधं श्राद्धमुच्यत इति ॥ षड्ऋतून्संवत्सरपर्यंतं श्राद्धमित्यर्थः ॥ प्रेतश्राद्धे वैश्वदेवस्त्वेतेभ्यः त्रपाकेन कार्य

इत्युक्तं माधवीये ॥ संग्रहे पार्वणश्राद्धे एकोद्दिष्टे तथैव च ॥ अग्रतो वैश्वदेवस्यास श्राद्धे काद्दशेऽहनि नित्यवचनादिति ॥
शेषभोजननिषेधमाहांगिराः ॥ नवश्राद्धेषु यच्छिष्टं गृहे पर्युषितं च यत् ॥ दंपत्योर्भुक्तशेषं च न भुंजीत कदाचिदिति
मासाद्यं तमपि सद्वाह ॥ कुंभ्यां तद्वानुमश्वकाभ्यां शुद्धिः स्यात्तु विवेकिनामिति ॥ एषु श्राद्धेषु स्मृतकादिप्राप्तौ कालादर्शे
ऋष्यशृंग आह ॥ देयं पित्र्यं श्राद्धं तु आशौचं जायते यदा ॥ आशौचे तु व्यतिक्रांते तेभ्यः श्राद्धं प्रदीयत इति ॥ आ
शौचात्ययसंभावे व्यासः ॥ श्राद्धविघ्ने समुत्पन्ने त्वंतराममृते ततः ॥ वदान्तशुद्धेन तत्कार्यं दर्शे वाप्यथवा क्षणे इति ॥
तदहश्चेत्समुपस्थितेन चित्तकृतकादिना ॥ स्मृतममानंतरं कुर्यात्पुनस्तदहरेव चेति वचनं तु दर्शाद्यसंभवपरमिति हेमाद्रिः ॥
व्याध्याद्यैविस्मरणेप्येवं ॥ न्यायसाम्यात् ॥ पत्नी रजस्वलात्वे तु नैवं ॥ मासिकानि सपिंडानि आसमासात्यतथाब्दिकं ॥
अन्येनैव तु कर्तव्यं यस्य भार्या रजस्वलेति व्यासस्मृतेः ॥ यत्तु ॥ श्राद्धे तु समनुप्राप्ते यस्य भार्या रजस्वला ॥ पंच
मेऽहनि तत्कुर्यान्नतद्दिनमिति पराचरवचनं तत्स्त्रीकर्तृकश्राद्धविषयमिति माधवीये व्याख्यातं ॥ हेमाद्रिस्तु ॥
स्त्रियां रजस्वलायां सहाधिकारादेकभार्यस्य पंचमेऽहनि श्राद्धं कार्यं ॥ भार्यांतरसत्त्वे तु तद्दिन एवेत्याह ॥
निर्णयदीपिकायामप्येवमभिहितं ॥ अत्रयथा देशाचारं व्यवस्था ॥ इति श्रीमन्नागदेवभट्टात्मजानंतभट्टेन
विरचिते विधानपारिजाते षोडशश्राद्धविधानं ॥ ॥ अथ सपिंडीविधानं ॥ तत्रापीषोक्रालानाहकालादर्शे
कारः ॥ एकादशे द्वादशे ह्नि त्रिपक्षे वा त्रिमासि वा ॥ षष्ठे चैकादशे वाऽब्दे संपूर्णे वा शुभागम

॥विधान॥
॥१११॥
ना

इति॥ कात्यायनसूत्रेपि॥ [illegible] गात्रि [illegible] दश्यौ च द्विरापदस्थिति॥ अग्निसाध
नमत्स्य परिशेषपि॥ अथ सपिंडीकरणं [illegible] दशाहे वा द्विप्रा [illegible] त्रिपक्षयोरप्येव
रति॥ एवं कालान्नाल्लब्धं वस्यमाह जाबाली॥ सपिंडीकरणं कुर्यात्पूर्वं दर्शाग्निमान्सुतः॥ परतो द्वा
दशाहस्य पूर्णाब्दे तु तथापरः॥ नासापरसाग्निमान्यत्र [illegible] पित्र्यं यज्ञं समाचरेत्॥ पार्थिवबलिं कुर्व
न्हि पितृहा चोपजायत इति॥ अस्यार्थः॥ अग्निमान्पुत्रो द्वादशाहस्य परत एव द्वादशाहादौ दर्शे सति
पूर्वं सपिंडीकरणं कुर्यात् तदु [illegible] पित्र्यं [illegible] इति॥ यातु पूर्वं ममावास्या मृता
द्द्वादशमे भवेत्॥ सपिंडीकरणं तस्यां कुर्याद्देवसुतोग्निमानिति॥ [illegible] द्वितीय दिनमारभ्य द
शमीत्यवधेयं॥ पुत्रस्य साग्निकेशांखं॥ [illegible] द्वादशाहे [illegible] पि वा॥ अचिकारभवे
सुत्रोमाहापात [illegible] नो [illegible] पितुरग्निश्चेपि पुत्रस्याग्नि [illegible] द्वादशाहे तु भविष्यपु
राणे॥ यजमानोग्निमान् [illegible] अनग्निमान् भवेद् [illegible] द्वादशाहे [illegible] सपिंडीकरणं सुतेरिति॥
सुरभेकालसंभवे प्रयोगपारिजाते गिरा॥ द्वादशाहादिको [illegible] प्रमादादनुतिष्ठितं॥ सपिंडीकरणं कुर्यात्कु
लेषु तरभाचिषिति॥ साग्निकस्यैकर्तुर्दर्शे सपिंडने हेतुरुक्तः कात्यायनसूत्रे॥ [illegible] करणे [illegible] भमः ॥१०१॥

२

पितृणां प्रेतः स्यात्तत्र [illegible] दिति॥ पिंडकरणे पिंडपितृयज्ञादौ॥ [illegible] वोपि॥ सपिंडीकरणात्से ते
पितृकं पदमास्थिते॥ आहितानि [illegible] सिनीवाल्यां पितृयज्ञः प्रवर्तत इति॥ अत्र [illegible] समाह बृहस्पतिः॥ स
एकादशोग्निको कुर्वाणः पूर्वं [illegible] मा चरेत्॥ अपराह्णे तु सापिंड्यं कुर्याद्दिस्याद् [illegible] इत॥ स
र्वं विषोसर्गादि [illegible]॥ निरग्निः [illegible] सापिंड्यं यदा कुर्यात्तदा तृतीयः पक्षः कालः स्यादित्यु
र्वं चषोसर्गादि॥ [illegible] दर्शे मासस्य त्रिपक्षे वैसपिंडनमिति
लगित॥ अनग्नितो यदा कृतो [illegible] प्रेते श्ये दग्निमांस्तस्य त्रिपक्षे [illegible]
दयोरप्यनग्निलेतु भविष्य॥ सपिंडीकरणं कुर्यात् [illegible] मानस्त्वनग्निमान्॥ अनग्निकस्य प्रेतस्य पूर्णेब्दे
भरतर्षभेति॥ कालादर्शे प्युक्त [illegible] दशोन्ही [illegible] कालानुक्ते [illegible] मेवव्यवस्थापितं॥ यथा॥
साग्नेः कर्तुर्युभावाचो प्रेतसाग्नेः [illegible]॥ अनग्ने [illegible] द्वितीयेषाः [illegible] मुनीरिताइति॥ इके
कालासंभवे निर्णयाम्ने [illegible]॥ सपिंडीकरण [illegible] मासेन चेत्स्मृतं॥ रोहे हस्ते चरो हिण्यां
मेत्रमेवासमाचरेदिति हेमाद्रौ भारद्वसंहितायामपि॥ सपिंडीकरणं कार्यं वत्सरे वाद्वे वत्सरे॥
त्रिमासे वा त्रिपक्षे वा माहे वा द्वादशोन्हि वेति॥ अत्र संवत्सर प्रतीते स्मृतिविज्ञेयं॥ ततः सपि
डीकरणीयं संवत्सरात्परतः [illegible] तमिति [illegible] विष्योक्तेः ततः सपिंडीकरणं संवत्सरोदूर्ध्वतः

श्री

१०२

भि

स्य तमिति परिज्ञातेनारद्वचनोक्तेः ॥ ततः सपिंडीकरणं वार्षिके प्रति वार्षसरे स्युश्रानसोक्तेः ॥ पूर्णे संवत्सरे पिंडः षोड
शापरिकीर्तिताः ॥ तेनैव च सपिंडत्वं तेनैवाब्दिकमिष्यत इति हेमाद्रीयमवचनाच्च ॥ षोडशत्वं च सपिंडनस्य षोडशश्राद्धा
तरभावपक्षे बोद्धव्यं ॥ स्मृत्यर्थसारे तु वर्षान्त्यदिने संवत्सरे मोक्षश्राद्धं सपिंडनं च पूर्वापरे घुर्यं ताह वार्षिकश्राद्धमा
तरभावपक्षे बोद्धव्यं ॥ स्मृत्यर्थसारे तु वर्षान्त्ये दिने संवत्सरे मोक्षश्राद्धं सपिंडनं च ... परे घुर्युताहे वार्षिकश्राद्धं
र्यमित्युक्तं ॥ गौडादयोप्येवमेवाहुः ॥ अत्र शिष्टाः प्रमाणं विष्णुरपि ॥ मासिकार्थं द्वादशाहश्राद्धं पूर्वत्रयोदशेऽन्हि सपि
डीकरणं कुर्यान्मंत्रवर्जितं शूद्राणां द्वादशेऽन्हि संवत्सराभ्यंतरे यद्यधिमासो भवेत्तदा मासिकार्थं दिनमेकं वर्ध
येदिति ॥ अस्यार्थः ॥ आशौचोत्तरं द्वादशाहे षोडश मासिकानि तेष्वेवाद्यषष्ठद्वादशादिने षून मासिकोनषण्मासिकोनाब्दि
कानि कृत्वा त्रयोदशेऽन्हि सपिंडनं कुर्यात् ॥ तद्वत्सराभ्यंतरे यद्यधिमासस्तदा तन्मासिकार्थमेकं दिनं वर्द्धयेत्सपिंड
नं तु चतुर्दशेऽन्हि कुर्यात् ॥ शूद्रस्यो द्वादशेऽन्हीत ॥ मंत्रवर्जं हि शूद्राणां द्वादशेऽहनि कीर्तितमिति स्मृत्यंतराच्च ॥ तदेत
दमावास्या श्राद्धकारिसशूद्रविषयमित्यपरार्केऽन्यत्र रोच प्रतिपादितं ॥ वचनबलाद्धादशोऽन्हि चमध्येऽपि ॥ शूद्र
मात्रस्य स्वमतेनाकृते कुर्यात् ॥ सर्वेषामेव वर्णानां सूतकांते सपिंडनमिति कात्यायनोक्तेः ॥ संवत्सरसपिंड
नेयदि तत्र मलमासस्तत्रेन कार्यमित्याह ज्योतिः पराशरः ॥ गर्भे वार्द्धुषिके प्रेते भर्त्तस्यैवानुयासिके ॥
आद्याब्दिके नवश्राद्धे नाधिमासो विधीयत इति ॥ प्रेतसपिंडने ॥ अनुमासिकेऽसपिंडनोत्तरमासिके ॥ सपिं
डीकरणादूर्ध्वं यासिंचश्राद्धं भवेत् ॥ इदं वायदि वा पूर्वं न कुर्याच्च मलिम्लुच इति यमोक्तेः ॥ वर्णापर

१०२

येन काल माहवद्वमनुः ॥ द्वादशेऽहनि विप्राणामाशौचान्ते तु ... त्रिपक्षाद्यर्थे भवात्या सपिंडन
मिति ॥ तथा ॥ अब्दाद्यर्धं सापिंड्यं यावद्वृद्धिः समापतेत् ॥ ... तरानवे ... गर्गः ॥ ततः
संवत्सरे पूर्णे त्रिपक्षे यदहर्वा वृद्धिरापतेदिति कात्यायनसूत्रं ॥ ... ज्येष्ठः कनिष्ठो वान्यः सपिंडं वा कुर्यादित्य
नेन लघुहारीतेन ॥ भ्राता वा भ्रातृपुत्रो वा सपिंडः शिष्य एव वा ॥ सपिंडक्रियां कृत्वा कुर्यादभ्युदयं ततः इति ॥
तथा ॥ वाराणस्यां कुरुक्षेत्रे गयायां तीर्थलोभतः ॥ सपिंडं द्वादशाहे कृत्वापि च समाचरेदिति श्राद्धं तत्रैव
आधाने पापकर्षमाहहेमाद्रावुशनाः ॥ पितुः सपिंडीकरणं वार्षिके मृतवासरे ॥ आधानाद्युपसंप्राप्ता वितथा
गपि वत्सरादिति ॥ आदिराब्दस्तीर्थभेभाग्यर्थः ॥ वाराणस्यां कुरुक्षेत्रे गयायां तीर्थलोभतः ॥ सपिंडता द्वा
दशाहे मार्गसार्थं तु नार्थीतेदिति श्राद्धकाशिकायां पुराणसमुच्चयवचनात् ॥ त्रिपक्षादौ सपिंडने सर्वत्र मृतता ह
एव कालः ॥ मृताहनि तु कर्त्तव्यं प्रतिमासं तु वत्सरं ॥ सपिंडीकरणं चैवमाद्यमेकादशेऽहनि तियाज्ञवल्क्योक्तेः ॥
विधिस्तु ॥ गंधोदकतिलैर्युक्तं कुर्यात्पात्रचतुष्टयं ॥ अर्घार्थं पितृपात्रेषु प्रेतपात्रं प्रसेचयेत् ॥ येसमाना इति द्वाभ्यां
शेषं पूर्ववदाचरेत् ॥ एतत्सपिंडीकरणमेकोद्दिष्टं स्त्रिया अपीति ॥ अत्र विश्वेदेवाः कामकालसंज्ञकाः ॥ नवा
न्नलंभने देवौ कालकामौ प्रकीर्तिताविति त्यादित्यपुराणोक्तेः ॥ नवान्नसंभने सपिंडीकरणमिति हेमाद्रिः ॥
नचान्नं क्षुधालवणे सुपितृसूतकनपः ॥ आमश्राद्धं गया श्राद्धं प्रेतश्राद्धं तथैव च ॥ सपिंडीकरणश्राद्धं नत्रेपा सि
तस्य कर्म मातत्रिस्थालीसितो स्मंनूक्तेः ॥ इदं श्राद्धं पार्वणैकोद्दिष्टात्मकं द्विरूपं नाशं भवत् ॥ तयाः

स्रौ ति ६

॥ प्रयोगक्रमेऽद्य ॥ शातातपेन ॥ एकोद्दिष्टं तु यः श्राद्धं तन्नैमित्तिकमुच्यते ॥ सपिण्डीकरणश्राद्धे
दैवं पूर्वं नियोजयेत् ॥ पितॄनभ्यर्च येन त्रीन् प्रेतं च विनिर्दिशेदिति ॥ छंदोगपद्धतौ तु विश्वेदेवतंत्रानंतरं
प्रेततंत्रं ततः पार्वणस्य [illegible] ॥ आश्वलायनस्य परिशिष्टेपि ॥ अथ सपिंडीकरणमित्युपक्र
म्य द्वौ दैवे पूर्ववदथ प्रेतमेकं तदनन्तरं पितॄन् अत्र पर्याप्तप्रदानं यथावच्छ्राद्धेयं ॥ अर्घ्यसंयोजने त्र
विशेषः कौमारविदाणिवे ॥ [illegible] पात्रस्थं च तु [illegible] जलं द्विजे ॥ त्रीन् [illegible] त्रिषु पात्रेषु पूर्वेस
मानाः इति क्षिपेदिति ॥ [illegible] कृत्वा तु अर्घपात्रस्य योजने नानंतरं उर्वरितमर्घपात्रं द्विजे प्रे
तस्य [illegible] दद्यादित्युक्तं ॥ पुण्यवस्थात्रापि पूर्ववत् ॥ पारस्करस्य ॥ दशार्घ्यं संसृज्य वा
तेषां पात्रे [illegible] ॥ [illegible] प्रेतं मसीति त्यु अपात्रं करोत्यथ इति ॥ कुशा [illegible]
मा [illegible] ॥ आश्वलायन ॥ नो द्धरेत् प्रथमं पात्रं पितॄ
णामर्घ्यपातितं ॥ आवृतास्तत्र तिष्ठेयुः पितरः [illegible] अब्रवीत् ॥ उद्धृतं यदि तत्पात्रं विहतं यदि वा
भवेत् ॥ अभोज्यं तद्भवेच्छ्राद्धं कुद्धः पितृगणो गतेरिति ॥ प्रेतपात्रं समुत्तानं द्विजवामभागे निदि
ध्यादित्युक्तमेव ॥ प्रचेताः ॥ [illegible] दत्तं वा नापुष्पपुजन ॥ [illegible] प्रशस्तैति पितृतंत्रमाय

इति पैत्र्यके ॥ विलेपने तु शातातपः ॥ पवित्रं तु करे कृत्वा यः समालभते द्विजान् ॥ राक्षसेतन [illegible]
राक्षसाः पितरो गताः ॥ सर्वतो दर्भपाणिः स्याद्देवे पित्र्ये च कर्मणि ॥ गंधलेपं पादशौचं न कुर्याद्दर्भपाणिरि
ति ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ [illegible] पुष्पकं च [illegible] मिति ॥ विष्णुः ॥ चंदनं कुंकुमं कर्पूरागरुपद्मकान्य
नुलेपनानीति ॥ ब्रह्माण्डे ॥ श्राद्धे [illegible] स्युर्मल्लिकाः श्वेतयूथिकाः ॥ [illegible] तानि सर्वाणि कुसुमा
नि च चंपकाः ॥ तुलसीशतपत्राणि [illegible] ॥ मरुवं दमनं चैव पितॄणां दत्तमक्षयं ॥ शातातपः ॥
धूपं दीपं ततो दद्यात् [illegible] ॥ [illegible] वर्जनं चापि तथा नेपालकंबलं ॥ पादुकोपानहं छत्रं प्रे
तश्राद्धे प्रदापयेदिति ॥ भोजनपात्रं [illegible] ॥ तस्मात् स्त्राणि दद्या
च्छ्राद्धकाले विशेषत इति ॥ [illegible] पूर्णके शुभे ॥ गोमयेन
[illegible] वापि प्रणितं [illegible] चतुरस्रं [illegible] वर्तुलं मंडलमिति ॥ परिशिष्टे ॥ भाजनानि
ततो दद्यात् मंडलेषु विशेषतः [illegible] पारस्करं च तत् [illegible] पत्रैः
[illegible] विशेषः ॥ [illegible] करणं [illegible] निरूपितं प्राक् ॥
पार्वणश्राद्धे तु साग्नेः साग्नौ ब्राह्मणहस्ते वा होमो भवति ॥ सपिंडीकरणं तानि प्रेतश्राद्धानि षोडश ॥ ता
नि सर्वाणि कार्याणि [illegible] आश्वलायनेन नियमोक्ते ॥ आश्वलायनपरिशिष्टेपि सपिंडी

प्रक्रम्य भोजनार्थादन्नमुद्धृत्य घृतेनाक्तान्नुज्ञाभ्यामग्नौ कुर्यात्पाणिषु वा जुहुयादेकैकपाणिहोमे देवतानाय
स्वाहेति प्रेताय हुत्वा पितॄणां मंत्राभ्यां जुहुयात्सर्वत्र हुतशेषं सर्वेषां पाणिषु दद्यातीति ॥ हेमाद्रावप्युक्तं नोप
सन्नाग्नौ जुहुयात्प्रेते विप्रकरस्थके ॥ हुत्वा सापिंड्यसमये लौकिकेग्नौ हुतं त्यजेदिति ॥ प्रेतश्राद्धेषु तदग्नौ
क्षिपेत्यर्थः ॥ हस्ते हुतं यत्र पात्रे ब्राह्मणेन तानदुर्बलः ॥ नष्टं भवतीति श्राद्धमिति शातातपोब्रवीदिति स्मृत्य
र्थसारेपि ॥ श्राद्धकाशिकायामपि ॥ प्रेतविप्रकरे होमः ॥ साग्नेरपि भवेदिह ॥ तदन्नं निक्षिपेदग्नौ भुक्त
वां द्रायणं चरेदिति शूलपाणिः ॥ कृतोयथा हिताग्निश्चेत्सर्वाधानी भवेत्तदा ॥ अनले लौकिके श्राद्ध
मन्यस्त्वौपासनेनले ॥ मिताक्षरायां विज्ञानेश्वरस्तु ॥ अन्वष्टक्ये परिवृत्ते पिंडपितृयज्ञवद्धोमे सति दे
शादेकोद्दिष्टे च नाग्नौकरणमिति निषेधात्कृतीयानिरिक्तविषयमेतद्वाक्यं च पूर्वेद्युर्मासि मासि च
भ्यार्वणं ॥ काम्यमभ्युदयेष्टम्यामेकोद्दिष्टमथाष्टमे ॥ चतुर्थी घेषु साग्नी नामग्नौ होमो विधीयते ॥
पित्र्यब्राह्मणहस्ते स्यादुत्तरेषु चतुर्ष्वपीति गृह्यपरिशिष्टवचनमुदाहृत्य एकोद्दिष्टसपिंडीक
मि रणातिव्याख्यातवान् ॥ स्मृतिचंद्रिकायामपि ॥ एकोद्दिष्टे न वश्राद्धे चाग्नौ होमो न विद्यते ॥ न
वाहनं नवाधूपो न पुष्पं न च दीपकं ॥ न चाभिश्रवणं कुर्याज्जदैवो न च वैश्वदेवां ॥ प्राणवं च प्रमाणं च
पितृशब्दं न भेव च ॥ वर्ज्यान्येकोद्दिष्टे श्राद्धे सपिंडीकरणं विनेति ॥ एवं पाणिहोमादिकं कृत्वा पात्राभिघार

णुक्तं कपर्दिकारिकायां ॥ दर्भैस्तिलैर्वा दिव्यभस्मना चप्राक्षणं पात्रमथ लक्षणीयादिति ॥ आचारतिलकेपि ॥
अग्निनाभस्मना चैव तिलैर्वा चोदकेन वा ॥ द्वारेणवाथ मार्गेण पात्रं चक्षुषेत षड्विधमिति ॥ प्रेतश्राद्धेपाणि धे
हुतमग्नौ प्रास्यन्नं तु तस्मिन्नोदपात्रेण श्राद्धे ॥ यच्च पाणितले दत्तं यच्चान्यदुपकल्पितं ॥ एकीकृत्यै
५ व भोक्तव्यं पृथग्भावो न विद्यते इति मिताक्षराकारोक्तेः ॥ वायवीये ॥ ना पात्रेण हस्तेन नैकेन चानुनाकुरा ॥ ना
प्यायसेनायसेन श्राद्धे तु परिवेषयेदिति ॥ अत्रैव पाकमाहरेत्तु ॥ एषश्राद्धद्वयं कुर्यात्कार्यैर्व्यादेकपा
कतः ॥ एकोद्दिष्टपार्वणं च शेषं प्रकल्पितं भवेदिति ॥ पात्रालभेयमः ॥ करप्रक्षालनादूर्ध्वं पाणिभ्यां
पात्रधारणं अन्नत्यागाद्दक्षिणं तु भुक्तौ वामं विसर्जयेत् ॥ बलिविषयेपि ॥ पितॄणां मन्त्रमादाय बलिय
स्तत्प्रयच्छति ॥ स्त्येनव ब्राह्मणः स्तेन सर्वलोप ... वेदिति ॥ योगी ॥ सव्याहृतिकां गायत्रीं मधुवाता
इति त्र्यचं ॥ जप्त्वा ध्यायम्भासुखं वाथ व्याहृतीस्तेपि धार्यतां ॥ पितृसूक्तजपं निषेधात्तदन्यसूक्तं जपः
पु कार्यः ॥ पूर्ववद्भ्याय त्र्यादि पुनः तुमेत्यं तजपेदिति ... पद्मसूक्ते ॥ मनुः ॥ अश्नत्सु सर्वमन्त्रं स्याद् भुंजीरं
स्तेपिधार्यतां ॥ न च द्विजातयो ब्रूयुर्गुणान्वर्णांश्चिदिति ॥ योगी ॥ अन्नमादाय तृप्ताः स्थ शेषं चैवानुमान्य
च ॥ तदन्नं विकिरेद्भूमौ दद्याच्चापः सकृत्सकृदिति प्रेते विकिरस्थानुपाक्षिकः ॥ प्रेततृप्तं दत्तमिति तत्र प्रश्नः ॥ श्रा
द्धापवर्गे विप्रस्य वक्तव्यं स्वदितं भवेदिति ॥ भारतेपि ॥ यथा ॥ सर्वमन्त्रं समादाय सतिलं दक्षिणामुखः ॥ उच्छिष्ट

सन्निधौ पिंडान् दद्यात् तु पितृयज्ञवत् ॥ अत्राग्नौकरणं [illegible] ॥ अग्नौकरणशेषं तु पिंडार्थं मधुशेषं [illegible] इति
स्मृतेः ॥ अत्रोल्मुकनिधानं तु [illegible] याज्ञवल्क्येन ॥ [illegible] दक्षिणाग्रेण [illegible] दुल्लंघ्यमिति के ॥ [illegible]
[illegible] येन कुर्वन्ति द्विजो तथा ॥ [illegible] पितरस्तेषां पैत्र्यं [illegible] इति ॥ यद्वा [illegible] निधापोल्मुकं
[illegible] सुरस्सानि [illegible] श्रुतेश्च ॥ [illegible] मात्रेण [illegible] पिंडास्तत्र प्र
पयेत् ॥ यत्रोपस्पर्शनाद्यपि प्राप्नुवंति नविंद्यः ॥ वायुपुराणे ॥ [illegible] पिंडार्थं दक्षिणाग्र
[illegible] चतुरो निर्वपेत् पिंडान् पूर्वं तेषु समापयेत् ॥ [illegible] ततः प्रभृति चैव प्रेतः [illegible] यमश्रुत इति ॥ शा
तातपः ॥ निरूप्य चतुरः पिंडान् [illegible] प्रतिनामतः ॥ [illegible] तु विभजेत् त्रिधा ॥
एष एव विधिः पूर्वमर्घ्यपात्रचतुष्टये इति ॥ तथा ॥ पिंड [illegible] सपिंडीकरणादनु ॥ सपिंडीक
रणादूर्ध्वं [illegible] ॥ महालये गयाश्राद्धे प्रेतश्राद्धे तथैव च ॥ पिंडशब्दप्रयो
गः स्यादन्यत्र कीर्तयेदिति ॥ तथा ॥ [illegible] पिंडं [illegible] ॥ पितृपिंडेषु संयुज्य
[illegible] नामभिः ॥ [illegible] वाच्य ॥ सयथा ॥ पृथ्वी [illegible] प्रेतः पितृसामान्यमाप्नुवा
न् ॥ विभजेत् तु शेषाणां [illegible] इति ॥ अत्र केचित् [illegible] इत्याहुः ॥ तन्न
[illegible] ॥ मानसं वाचिकं चैव कर्मणा [illegible] ॥ तस्य पापस्य शुद्ध्यर्थं मोक्षधेनुं ददाम्यहं ॥ मोक्षं देहि

[illegible] मोक्षं देहि ॥१०५॥

हृषीकेश मोक्षधेनुप्रदानमिति ॥ अत्र प्रेतपूर्वकं पिंडदानम् [illegible] नादि विषयं ॥ [illegible] पात्राणि
के प्रेतस्य त्रीणि [illegible] तत्सूत्रात् ॥ वाजसनेयिनां तु पितामहादित्रिपिंडदानपूर्वं प्रेतपिंडदानं कार्यं ॥
चत्वारि पात्राणि सतिलगंधोदकानि पूरयित्वा त्रीणि पितॄणामेकं प्रेतस्येति तत्सूत्रात् ॥ [illegible]
[illegible] पार्श्वतः ॥ तं तु पिंडं त्रिधा [illegible] आनुपूर्व्या [illegible] ततः ॥ [illegible] त्रिषु पिंडेषु पृथक् प
सर्जनेन विधिरिति कठश्रुतेः ॥ प्रेतस्य [illegible] देव पूर्वं [illegible] ॥ श्राद्धं [illegible] कुर्वीत सपिंडनं ॥
तयोस्त्रिपुरुषपूर्वमेकोद्दिष्टं ततः [illegible] धर्मप्रदीपो [illegible] विषये [illegible] ॥ तथा ॥ पिं
डसंयोजनात् पूर्वं प्रेतत्वं [illegible] ततः ॥ [illegible] प्रेतं [illegible] इति ॥ उत्तरीयवस्त्र
मिदानीं पिंडेनि [illegible] ॥ सुवर्तुलांस्तांस्तु [illegible] प्रपूजयेत् ॥ अर्घ्यैः पुष्पैस्तथा
धूपैर्दीपैर्वस्त्रैश्च ॥ प्रेताच्छादनवस्त्रं चोत्तरीयं [illegible] तद्वस्त्रखंडं तु पिंडोपरि विनिक्षि
पेदिति ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ [illegible] ततः [illegible] स्वधोच्यतां ॥ ब्रूयुरस्तु स्वधेत्युक्ते भूमौ सिंचेत्
ततो जलमित्यादि कर्मशेषं समाप्य विप्रान् विसृज्य पिंडप्रतिपत्तिं कुर्यात् ॥ देवलः ॥ ततः कर्मणि [illegible]
पिंडांस्तदनंतरम् ॥ [illegible] अग्निर्जो गौर्वा भक्षयेदप्सु वा क्षिपेदिति ॥ [illegible] पचना
[illegible] इति कारः ॥ अत्रैतत् संदिह्यते प्रेतस्य पात्रं पिंडं च पित्रादिषु संयुज्यादि
त्युक्तं ॥ तत्र कर्षणे [illegible] प्रेत इति [illegible] प्रेतशब्देनात्र चतुर्थः पुरुषोऽभिप्रेतः ॥ [illegible] इति ॥ उभ

स्त्रै
प्र

॥१०८॥

मध्याव चनदर्शनात्सरेह ॥ तथाहि वृद्धयाज्ञवल्क्यः ॥ वृद्धस्यैव तु पत्नी तत्र तस्मिं चैवेशपितामहे ॥ तस्य तेषां स-
चयेस्यात्रं तस्तु तेसिंचयेत्सुतः ॥ वृद्धवसिष्ठः ॥ इदानीं तार्यं पात्रं चापि वपरिसंयन्तेत ॥ पितृपात्रे पुष्पिंडेषु
सपिंडीकरणं तु तद्वितादि ॥ एवं सति तत्रैकस्यापि कुलस्य प्रामाण्यमाहिकल्पद्रति ॥ वयं तु ॥ अन्वयस्माच
सर्वत्र तद्धनाद्यानमात्मनः ॥ तवसिष्ठवचनात्सापिण्ड्यानभिरूपरसेनव्यवस्थां ब्रूमः ॥ तथा च कश्यपः ॥
प्रपितामहस्य वृद्धस्य अर्चीपिंडं क्रियात्रिधा ॥ इतरेषु प्रयुंजीत सपिंडीकरणोत्तमाकल्प्यतोग्निमतः प्रथम-
पक्षः ॥ प्रेतपात्रोदकं पिंडं मिलत्येषु नियोजयेत् ॥ प्रथादृत्वा क्रमेण तु सापिंड्यं तु निरग्निकः इति हेमाद्रेः प्र-
चेतस स्मरणान्निरग्नेर्दिता यहीतविवेकः ॥ सापिंड्यानंतरं च तु भीमिन नेतद्व्याहरेत् ॥ सपिंडीकर-
णात्पूर्वं चतुर्थं कांनिवर्तते ॥ श्राद्धं च तर्पणं चैव इति शातातपोक्तेरिति ॥ सपिंडीकरणानंतरं
मासे श्राद्धं कार्यं ॥ तथा चस्मृत्यर्थसारे ॥ सपिंडीकरणे कृते प्रेतलोकात्सित लोकं गच्छती आमेन पा-
र्वणश्राद्धं पार्वणविधानेन कार्यमिति ॥ रेणुकारिकायां च ॥ कृते सपिंडीकरणे पितृलोकं ह्यागच्छति ॥
प्रेतलोकात्तत आमेन पार्वणं पार्वणं भवेदिति ॥ सपिंडीकरणे ज्येष्ठपुत्रस्यैवाधिकारः ॥ तथा च हेमा-
द्रौ वायुपुराणे ॥ सपिंडीकरणश्राद्धं ज्येष्ठपुत्रः समाचरेत् ॥ श्राद्धानि षोडशादत्वा न कुर्यात्तु सपिं-
डनं ॥ प्रोषितावसितौ पितृवर्णात्मनेपि चिरादपि कालात्षोडशश्राद्धपूर्वकं सापिंड्यं कुर्यात् ॥ यदि ज्येष्ठः
श्राद्धानि कनिष्ठः [illegible] तत्सापिंडनमेव कुर्यादिति ॥ दीक्षितैः कनिष्ठोपि कुर्यादित्युक्ते
२ पुत्रः [illegible] तदपि [illegible] तिरनघाख्यानमपराके ॥ सापिंड्यं ज्येष्ठ एव कुर्यात् ॥ यदि
२ प्रोषितः [illegible] पिता वसिते

॥१०८॥

श्राद्धसारे ॥ [illegible] मिश्रपुत्रस्य तथा ॥ कनिष्ठेनापि सापिंड्यं कर्तव्यमग्नेरपि चेतत् ॥ मे-
गसंग्रहे ॥ हरिभट्टपद्धतौ ॥ यदि ज्येष्ठोऽनग्निमान्स्यात्कनिष्ठस्त्वग्निमान्भवेत् ॥ कनिष्ठेनैव [illegible] कर्त-
व्यं सपिंडीकरणं तदेति ॥ नारायणभट्टीयेपि ॥ ज्येष्ठेन वा कनिष्ठेन सपिंडीकरणे कृते ॥ देशांतरगतानां
च पुत्राणां तु कथं भवेत् ॥ श्रुत्वा तु तर्पनं कुर्युर्दशाहं तैः तिलोदकं ॥ इत्यासपिंडीकरणं कुर्यादेकादशेहनि ॥
द्वादशाहे न कर्तव्यमिति शातातपोक्तेश्च ॥ [illegible] विधिपरेवाक्ये कनिष्ठस्यापि सपिंडीकरणे चिकारो
दृष्ट इति ॥ तत्र विशेषमाह [illegible] ॥ यवीयसा कृते श्राद्धे प्रेतशब्दं विहाय तु ॥ ज्येष्ठेनैव प्रकर्तव्यं सपिंडीकरणं
पुनः ॥ [illegible] सपिंडीकृतं तु प्रेतशब्देन योजयेत् ॥ [illegible] भवति पितृहा चोपजायत इति ॥ एवं श्रा-
द्धात् ॥ ज्येष्ठस्य नियमः ॥ ज्येष्ठेनान्यकृतेपि सापिंड्ये नैव कर्तव्यमेवेति [illegible] दत्तव्याख्यानात् ॥ तत्र प्रेतश्रा-
द्धं विहाय अर्घ्यपिंडसंयोजनादि [illegible] क्रियमाणसापिंड्ये नेतु पार्वणमात्रं ॥ सपिंडीकरण-
श्राद्धं पुनः पार्वणवद्भवेत् ॥ अर्घ्यसंयोजनं नैव पिंडसंयोजनं न चेति संवर्तस्मरणादिति ॥ ॥ अथ
स्त्रीणां क्रमप्राप्तानां सापिंड्यनिर्णयः ॥ ब्राह्मे ॥ मृते पितरि यस्याथ विद्यते च पितामहः ॥ दद्यात्त्रयः पिं-
डाः प्रपितामहपूर्वकाः ॥ तेभ्यश्च पैतृकः पिंडो नियोक्तव्यश्च पूर्ववत् ॥ मातर्यग्रे प्रमीतायां विद्यते च पितामह-
ि ॥ प्रपितामही पूर्वं तु कार्यस्तत्राप्ययं विधिरिति ॥ यद्यपि [illegible] प्रपितामहोक्तौ [illegible] वत्सस्य वृद्धप्रपितामह्यादि

त्रिकेणसापिंडनं कार्यं ॥ त्रयाणामपि पिंडानामेकेनापि सपिंडने ॥ पितृत्वमश्नुते प्रेत इति धर्मो व्यवस्थित इति स्मृत्युक्तेः यत्तु मनुनोक्तं ॥ व्युत्क्रमाच्च प्रमीतानां नैव कार्या सपिंडतेति न मातापित्रोर्भर्तुश्च व्यतिरिक्तविषयं ॥ अत एव स्कांदे ॥ व्युत्क्रमेण प्रमृतानां न सपिंडीकृतिरिष्यते ॥ यदि माता यदि पिता भर्ता नैष विधिः स्मृत इति ॥ एष विधिः सपिंडननिषेधरूपः इति मदनपारिजाते व्याख्यातं ॥ अपुत्राया सापत्नी पुत्रेण सपिंडनं कार्यं ॥ पितृपत्न्यः सर्वा मातर इति गोभिलोक्तेः इति हेतुः ॥ अत्रापि पितामह्या जीवंत्यां प्रपितामह्यादिभिः संयोजयेत् ॥ एवं च सति व्युत्क्रमसपिंडने कृते पिपार्वणात्वेष्टादौ पंक्तिसिद्धिः स्वर्ये पुनरपि पितामह्या पितामह्यादिभिः प्रायोगिकं सपिंडीकरणं कार्यं ॥ तथा रेणुः ॥ व्युत्क्रमेण प्रमीतायां तद्दिनात् प्रेतताध्रुवं ॥ पुनः सपिंडनं तेषां कुर्यात् त्रितयपितामहे ॥ अन्वष्टकासु वृद्धौ च पितामह्यादिभिः सह ॥ श्राद्धे सत्युपपन्नं स्यात् न चापि त्रासपिंडनमिति ॥ एवमेव स[illegible]गामनमतया स्त्रियाः पत्या सह सपिंडने पि ज्ञेयं ॥ अखंडितायदा पिंडः पत्या चैकेन पाडितः ॥ अन्वष्टक्य [illegible]क्ये पुकर्षूणां तर्पणे च पश्चकूपश्चकू ॥ पुनः सपिंडनं कार्यं पितामह्यादिभिः सह स्युरानस्मृतेः ॥ न चान्वष्टक्यादौ पतिसत्ति सहिता नोदानं स्युक्तं ॥ अन्वष्टकासु वृद्धौ च गायायां च मृतेहनि ॥ मातृश्राद्धं पृथक् कुर्यात् अन्यत्र पतिना सहेति विरोधोक्तेः ॥ अविद्यमानसापत्नपुत्राया स्त्रियाः सापिंड्यं पतिः कुर्यात् ॥ अपुत्रायां मृतायां तु

साप[illegible]मातुः॥
न्यद

रवं
भि

पतिः कुर्यात् सपिंडतां ॥ [illegible]दिभिः सहैवास्याः सपिंडीकरणं स्मृतामिति [illegible]ायनो[illegible] ॥ पुत्रपतिहीनायास्तु न सापिंड्यं ॥ अत्र प्रामताः केचित् सुरूपाः [illegible]पि [illegible] ॥ तेषां [illegible]पु[illegible]नाभावा[illegible]नपार्वणंपितृगा[illegible]बोके ॥ [illegible]त्यानां [illegible] सर्वे [illegible]मेवेति स्मृत्यर्थसाराच्च ॥ पिंडकरणप्रथमः पि[illegible] प्रेत[illegible] स्यात् सुत्रवान् श्वे दिनिस्त्र[illegible] ॥ प्रयोगपारिजातकारादयस्तु सापिंड्यस्य प्रेतत्वानिवृत्तिफलकत्वात् सर्वेषाम[illegible]पु[illegible]पिंडभवतीत्याहुः ॥ तथा चोरेणुः भ्राता वा भ्रातृपुत्रो वा सपिंडः शिष्य एव वा ॥ सपिंडीकरणं कुर्युः पुत्रहीने नरे सती ॥ [illegible] ॥ [illegible]त्र[illegible]चारतो व्यवस्थेति केचित् ॥ [illegible]तु सापत्न्य निरपत्याविषयत्वेन व्यवस्थां ब्रूमः ॥ अन्ये भार्याद्यपत्यवतोऽपुत्रस्य दौहित्रकर्तृकपार्वणोद्देसं प्रदा[illegible] सापत्ने ॥ सर्वाभावे स्वयं [illegible] ॥ पुत्राभावे ॥ प्रेतस्य सम नपत्यस्य एकोद्दिष्टं सदा भवेत् ॥ [illegible] कर्तव्या बांधवैः देहदीक्ष्या ॥ अपैवं भोनयं [illegible]कं तु निर्वपेदिति मनुवचनात् ओत्तियुक्तेषु सर्व[illegible] ॥ [illegible]स्यापि पाल्नी सा[illegible]वे सापिंड्यमेव ॥ तत्र [illegible]लोगाक्षिः ॥ सर्वाभावे स्वयं पत्नी [illegible] स्वभर्तॄणां समंत्रकं ॥ सपिंडीकरणं [illegible]युः ततः पार्वणमेव चेति सुमंतुश्च ॥ अपुत्रे सर्वस्ववनेकृतानि भवेद् [illegible]श्राद्धकर्मणि ॥ तत्र [illegible]पि पुत्रीनसापिंड्यं पार्वणातभेति ॥ अपुत्रायमृताः केचित्स्त्रियो वा पुरुषाश्च ये ॥ तेषामपि प्रकर्तव्यं वक्तुर[illegible] न मिति मनुश्चापयत्र ॥ [illegible] स्त्रिपुनसंयोज्याः

वयं
र्मा
के

॥१०८॥

त

संयोगात्मत भर्तरि ॥ तंतु पिंडं त्रिधा कृत्वा तत्पित्रादिषु ये ॥ अयमेवेति कृतु स्मरणं ॥ एकं सासान्ताम भर्ते
पिंडेनोत्रे च समतंतु ॥ स्वगोत्राद्भ्रश्यते नारी विवाहात्सप्तमे पदे ॥ इति यद् मनुस्मरणाम् ॥ मातुः सपिंडीकर
णं क्रियते स्वामिना सह ॥ मातृकं पैतृकं पिंडमेकं [illegible]त्व्यविधानैरिति व्याससंस्मरणे ॥ च ॥ तत्तु सहगमन
म तत्स्त्री विधवास्त्रीविषयं ज्ञेयं ॥ मृता या तु [illegible] भर्त्रा स्थाने न सहपिंडनं ॥ अहेतिस्वगोत्रे च यदा
[illegible]त संपूर्वमिति श्राद्धोक्तेः ॥ तत्रापि विशेषो निगमे ॥ पत्या चैकेन कर्तव्यं सपिंडीकरणं सुतैः ॥ सहया
ने तु मातृणां वर्ज्यं ये तत्पितामहादिभिः ॥ अन्यत्रापि ॥ पितामहादिभिः सार्द्धं पितुः कुर्यात् सपिंडनं ॥
मातुर्भर्त्रा सह केन न सहन्यः [illegible] सहेति ॥ अयमर्थः [illegible] ॥ सहगमने स्त्रियं भर्त्रा संयुज्या
न तरं तत्पित्रादिभिः स्त्रीभिः सह संयुज्यात् ॥ भर्तृसपिंडने चेत्पत्न्या अपि कृतं भवेदिति ॥
स्मृतेः ॥ न चासंस्कृतेन पत्या सपिंडनमयुक्तमिति वाच्यं ॥ मेचनि[illegible] शास्त्र भर्त्स्या पाणिग्र
[illegible]न [illegible] पापकृतापि वा ॥ सपिंडीकरणं श्राद्धे संयुज्यादिति निश्चये रति ॥ बृहस्पा
रारोक्तेः ॥ एकचित्यां समारूढा या नारी च प्रतीव्रता ॥ स्वामिना सह पिंडत्वे तस्याश्चापि कृ
तं भवेत् ॥ दंपत्योर्भर्द्दिनं चैकं भोजयेच्छीलभोक्तरे ॥ तयोः सपिंडीकरणं तु दंपत्योर्यो
रिति रेणुक्तेश्च ॥ देशकालद्रव्यदेवकर्तृक्रियेतां [illegible]विधिः ॥ [illegible]नामत्तानां कर्मीव्यति

॥१०८॥

रपि व्यतरति स्मृतिसंग्रहोक्तेश्च ॥ देशकाले [illegible]चारोहणे क्वचित्सारोहणो च स्त्रियाः ॥
पत्युः सपिंडीकरणं नास्तीति [illegible] सारोक्तेश्च स्य [illegible] प्रपंचेन ॥ विधवास्त्रीमरणेपि
पुत्रैः स्वपित्रादित्रिकेण तां सपिंडयेदित्युक्तं दक्षणास्त्रियः स्त्रीषु न सयोज्या इति पूर्वोक्त
वचनेन ॥ [illegible] ॥ पितामह्यादिभिः स्त्रीभिर्मातरं तु सपिंडयेत् ॥ पितरी त्रि
पमाणे तु मते [illegible]परले सती [illegible] ॥ [illegible] ॥ तस्मिन् सतीसुताः कुर्युः पितामह्यादिभिः
सहेति ॥ तस्मिन्नितिपितृपरामर्शः ॥ [illegible] श्राद्धे [illegible] स

तामह्यादिभिः सह पुनः सापिंडनं कार्यमिति प्रागेवाभिहितं ॥ तस्मात्सिद्धं [illegible]
पितामह्यादिभिर्मातरं सपिंडयन्[illegible] पितृकं तु स्वापित्रादिभिरिति ॥ पुत्रिकापुत्रस्तु
मातरं स्वमातामह्यादिभिः सपिंडयेदित्युक्तं मनुना मातुः प्रथमतः पिंडं निर्वपेत्पुत्रि
कासुतः ॥ द्वितीयं तु पितुस्तस्यास्तृतीयं च पितुः पितुः ॥ पितुः पितामहेयद्वत्पूर्णे सं[illegible]
[illegible]रेसुतैः ॥ मातुर्मातामहे तद्वदेषा कार्या सपिंडनते ॥ तृतीयं चेति चशब्दश्चतुर्थसमुच्चया
र्थः ॥ बौधायनोपि ॥ आदिरोस्त्रमेपिंडे मातरं पुत्रिकासुत ॥ द्वितीये पितरं तस्यास्तृती

पंचपितामहमिति ॥ अत्रापि च पूर्ववत् ॥ गोत्रादित्यरणि [illegible] मात्रा [illegible] गोत्रेणाम [illegible] दकक्रियां ॥
कुर्वीत सुत्रिकापुत्र एवमा [illegible] पामिति ॥ एवमिवासुरगान्धर्व राक्षसपै [illegible] च विवाहे [illegible]
पिद्रष्टव्यमिस्मृतिमंजर्यां संस्कारादय [illegible] ॥ ब्राह्मादिषु विवाहेषु [illegible] कन्यका [illegible]
भर्तृगोत्रेण कर्तव्यास्तस्याः पिंडोदकक्रिया ॥ आसुरादिविवाहेषु पितृगोत्रेण धर्मविदिति ॥ विज्ञा
नेश्वरोपि ॥ आसुरादिविवाहोढेम्नत्र [illegible] पुत्रिकासुतश्च [illegible] मातामहस्यैव ॥ ब्राह्मणादिविवाहोढे
मन्त्रस्तु पित्रा पितामहो या माता तरं संयुज्याः [illegible] भावे [illegible] मा [illegible] समाचारो [illegible]
मेनस्तु [illegible] चेति वचनात् [illegible] चतुर्थीति [illegible] विदा [illegible] मा
तामहेन सपिंडीकरणमाह ॥ अत एव गु [illegible] रेषु [illegible] नुसा [illegible] मातामह [illegible]
महादिति श्राद्धप्रयोगः सपिंड [illegible] येन [illegible] मातुः सपि [illegible] कादिषु पितामा
ह्यादिति [illegible] येमातुः श्राद्धं कर्तव्यं ॥ [illegible] श्रूयते ॥ अत्र [illegible] संस्कृतौ पितामह [illegible] पितामह [illegible] तर्पणं [illegible] तेन [illegible] पूर्वकं तौ
संस्कृत्य पश्चात्पितुः [illegible] कार्यमिति [illegible] ॥ तथा [illegible] यायन [illegible] संस्कृतो
नु संस्कार्यो पूर्वे पौत्र [illegible] ॥ पितरं तत्र संस्कुर्यादिति [illegible] ॥ अथ याद

॥११७॥

तैश्चत्यजति तौ तत्र पौत्रादिस्तयोः [illegible] पातैत्पायश्चित्तं [illegible]
पिंडीकरणात्तु [illegible] संस्कृत [illegible] तानि [illegible]
न षोडश ॥ प्रेत [illegible] ॥ पितृमपि [illegible] पापकृतापि वा ॥ पि
तामहेनापि तरं संकुर्यादिति निश्चयं यदाति [illegible] त्यायन [illegible] निर्विशयं [illegible] ॥ अ [illegible] वा पतितं पारित्यज्याप
तितैः सह पिंडनं कार्यमिति केचित् ॥ तथा [illegible] ते तांते पतिते संगवर्जिते ॥
पुत्रमातामहे मृते देयं येभ्य एव ददत्यसौ सा विति ॥ तथा ॥ पापकर्मि [illegible] श्राद्धिय श्राति चारि
णीरिति वाक्यमौ तमश्च ॥ असंस्कृतौ न संस्कार्यौ पूर्वौ [illegible] ॥ तरं तत्र संस्कुर्यादिति क
त्यायनो ब्रवीदिति गोलास्त्रिश्चेति [illegible] भावा
भ्यां वाप्यवस्थेति दिक् ॥ [illegible] विशेषांतरमा [illegible] पितुः पश्चा
त्यं च संयस्तिगच्छति ॥ [illegible] श्राद्ध [illegible] पुत्रवां
श्चोपितामहः ॥ पितु [illegible] पितामहपित
महयोः पुत्राः [illegible] कार्यो [illegible] कार्यं ॥ केचि

११७०॥

पुत्रांतराभावे पितामहादिवार्षिकं श्राद्धमपि पौत्रेण कार्यमित्याहुः॥ तत्र॥ कर्तव्यं श्राद्धषोडशमिति
नियमात्॥ पित्रवार्षिके कृते चतस्मिन्नेव तत्र श्राद्धाभावाच्च पित्रादित्रयाणां योगाद्धेमन्तो तु पितुः प्रा
प्राधान्याद्द्वादशे सपिंडनं कार्यं॥ पश्चात्तयोः कार्यं॥ पितामहे मृते सति द्वादशाहांतः पितृमरणे पितुः
संस्कारं कृत्वा पितामहस्य पुनः सर्वमावर्तयेत्॥ यच्चैकादशाहे नैवं॥ एवमन्यत्रापि ज्ञानुज्ञातेन पौ
त्रेण पितामहकृत्ये प्रक्रांते तन्मध्ये पितृमृतौ पित्राशौचं च हत्वैव पौत्रः पितामहकर्म कुर्यात्॥ तदाक्रां
तत्वादिति मदनपारिजात पृथ्वीचंद्रोदयौ॥ व्युत्क्रममृतौ प्रपितामहादिभिः सपिंडने कृते सति
पुनः पितामहे मृते तत्सपिंडने तेन सह पुनः पितुः सपिंडनं कार्यमिति हेमाद्र्याह॥ अन्ये
नेत्यन्मन्यंते॥ पूर्वकृतसापिंड्यस्यैव प्रेतत्वाभावे संनिवृत्त्या संप्रदानोपयोगि पितृसंपात्तेरिति॥
अत्राचारतो व्यवस्था॥ यतीनां सपिंडनं नास्ति॥ किं त्वेकादशाहे पार्वणं कार्यं एकोद्दिष्टं न कुर्यादिति त्रि
दंडीनां कदाचन॥ सपिंडीकरणं तेषां न कर्तव्यं सुतेन च॥ अहन्येकादशे प्राप्ते पार्वणं तु विधीयते॥
त्रिदंडग्रहणादेव संनष्टमाहांगिरामुनिः॥ संन्यासिनोप्याब्दिकादि पुत्रः कुर्याद्यथाविधि॥
महालये तु यच्छ्राद्धं द्वादश्यां पार्वणेन तु इति हेमाद्रौ॥ त्रिदंडपरमेकदंडस्याप्युपलक्षकं॥ चतुर्थमा
श्रमं गतो ब्रह्मविद्यापरायणः॥ एकदंडी त्रिदंडी वा सर्वसंगविवर्जितः॥ संन्यासी ब्राह्मणः स्नानं

॥११७०॥

गच्छत्येव न संशय इति चतुर्विंशतिमते॥ यं दंडग्राह्यो यमपरो ग्राह्यः॥ वाग्दंडोथ मनोदंडः कर्मदंडस्तथै
व च॥ यस्यैते नियता दंडाः स त्रिदंडीति चोच्यते इति मनूक्तेः॥ यदि पूर्वांगि सर्वे कृत्वा दंडग्रहणात्पूर्वं मृतस्तदा
द्वादशाहादि सपिंडनांतं सर्वं कार्यमिति नारायणभट्टाः॥ येति श्राद्धेयेति मारभ्य त्रिभ्यो दद्यं॥ यत्तु ब्राह्मणादि
हते ताते संगवर्जिते॥ व्युत्क्रमाच्च मृते देयं येभ्य एव ददात्यसाविति॥ वदोतीर्थे च संन्यस्ते ताते च पतिते स
ति॥ एवं येभ्य एव पिता दद्यात्तेभ्यो दद्यात्स्वयं सुत इत्यादिवचनं जीवत्पितृपुत्रपरं॥ अन्यथा एकोद्दि
ष्टं न कुर्वीत त्रिदंडिनां कथंचनेति निषेधानुपपत्तेः॥ यति श्राद्धं तु त्रस्यैव॥ शिष्यादीनां तु समाराधना॥
तथा च बौधायनः॥ गोत्रिणो वा शिष्या वा संचिन्त्य स्वात्मनो वा मारास्समानाः॥ शुक्लद्वादश्याम
न्यस्मिन्वा दिवसे श्रीनारायणबल्याः संन्यासिनो नारायणबलिं कुर्यात्॥ तत्र संन्यासिनां मुख्योत्तम दक्षाचे
त्पदश्चादेशरात्रे सात तमध्ये विष्णुं बाणिनं मत्स्य ... भूतलाधिष्ठानं अपराह्णे शालग्रामे विष्णुं प्रपूज्य
केन षोडशोपचारैः समभ्यर्च्य पायसेन ... नैवेद्यं ... चंदन कुशत्रयोपि नाम्ना
दन्नानि दद्यात्॥ ब्राह्मणान् भोजयेत्स्वयं शक्त्या ... पूज्य ते लोके तेन ब्रह्मलोकपूजितं॥
देवदत्तनयाकृष्णकृतवचनं गतं॥ पुनर्ब्रह्मलोके समागतो ब्रह्मस्तत्पश्चात्तरति पठिता विष्णुजे इति॥
वाजसनेयिनां सपिंडीकरणे विशेषः॥ श्रौतस्मार्ताग्निमतः कर्तुः पित्रादेः सपिंडीकरणं द्वादशेऽहि स्यात्॥
स्मार्ताग्निर्वृद्धिप्राप्तौ॥ निरग्नेर्नोस्यैव सपिंडीकरणं॥ तदपि स्मार्ताग्न्याभावे च कर्तव्यमिति कर्काचार्याः॥

॥विधा॰पं॰॥
॥११९॥

आपस्तंबसूत्रभाष्ये [illegible] दर्शे [illegible] ग्नि॥ चेव सपिंडीकरणे नीकरणं॥ स्मा
र्तकर्मविवाग्नौ कुर्यात् [illegible] पानमाह देवजानीये भार
द्वाज॥ [illegible] चारीच तर्पंति चैव दिति॥
१का प्राग्विधौ [illegible] कारिका॥ [illegible] नैर्मानी तु कर्तव्यं
नियमादके॥ तदाह [illegible] नोषतः॥ [illegible] नि सर्ववस्तूनाव [illegible] नि त्रयोदश॥
यो द्वादशतम तस्य [illegible] नौ देव नैवेयसमाश्रुति॥ आसनोपानहे
छत्रं मुद्रिका च कमंडलुं [illegible] भाजनासनस्तनेन
ते मुद्रिका भाजनेन च॥ [illegible] दानात्सुखिभवतिनि
श्चितं॥ सर्वोपस्कर [illegible] आत्मनस्तथे॥ समाख्लिप
रसूत्रे [illegible] नानाभ [illegible] तेन
[illegible]
[illegible]
वादित्र [illegible] लवणप्रतिपादयेत् [illegible] विभवानुसारेण तत्तत्पुण्यमवाप्नुयात् [illegible] दान ॥११९॥

त्रिरो षो त्रउक्तो भविष्ये॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन समासाद्य सारदारुमयं दृढं॥ हंसतूलीप्रतिच्छन्नां शुभगंडोपधा
निकां॥ आच्छादनपटीयुक्तां गंधधूपाधिवासितां॥ तस्यां संस्थापयेद्धैमं हरिं लक्ष्मीसमन्वितं॥ उच्छीर्ष
के घृतभृतं कलशं परिकल्पयेत्॥ तांबूलकुंकुममदकर्पूरागुरुचंदनं॥ दीपिकोपानहछत्रचामरासनभा
जनं॥ पार्श्वेषु स्थापयेद्भक्त्या सप्तधान्यानि चैव हि॥ शृंगारकं तथादर्शं पंचवर्णवितानकं॥ यस्मा
दशून्यं शयनं केशवस्य शिवस्य च॥ शय्या ममाप्यशून्यास्तु तथा जन्मनि जन्मनि॥ इत्थं वै तस्य सक
६स लं प्रणिपत्य विसर्जयेत्॥ तथा॥ संपूज्य द्विजदंपत्यं नानाभरणभूषितं॥ उपवेश्य तु शय्यायां म
धुपर्कं तमादरेत्॥ दत्त्वेत्थं तु पात्रेण दधिदुग्धसमन्वितं॥ अस्थि लालाटिकं मत्स्यसूक्ष्मं क्षला
स पायसं॥ भोजयेद्द्विजदंपत्यं विधिरेष सनातनः॥ एष एव विधिर्दृष्टः पार्वतीये द्विजोत्तमैः॥
रक्षा॥ तायां तु तस्यां वे पुनः संस्कारमर्हतीति श्रीनारायणभट्टसम्मानतभट्टविरचिते विधान
पारिजाते सपिंडीकरणविधानं॥ ॥ अथोदकुंभश्राद्धं॥ हेमाद्रौ स्मृतिसमुच्चये॥ एका
दशाहात्प्रभृति घटस्तोयान्नसंयुतः॥ दिने दिने प्रदातव्यो यावत्संवत्सरं सुतैः॥ याज्ञवल्क्योपि॥ यस्य
संवत्सरादर्वाक्सपिंडीकरणं कृतं॥ मासिकं चोदकुंभं च देयं तस्यापि वत्सरं॥ मदनपारिजाते गौतमः॥
प्रेतेभ्यः पार्वणश्राद्धं सोदकुंभमधर्मकं॥ कुर्यात्प्रत्याब्दिकं श्राद्धं [illegible] संकल्पविधिनान्वहं॥ अथ धर्मकं ब्रूस

नं

चर्यादिनियमहीनं ॥ एतन्मासिकश्राद्धवदेकोद्दिष्टमेव पार्वणं वा कार्यं ॥ अपरार्केऽप्येवं ॥ सपिंडीकरणे वृ
त्ते एकोद्दिष्टे नोपपद्यते ॥ एकोद्दिष्टं तु कृते पश्चात्तु न कार्यं सपिंडतेति लघुहारीतोक्तावपि तस्याप्यत्रैव सो
दकुंभं दद्यात्संवत्सरं द्विजे इति याज्ञवल्कीयेन तस्यैवैकस्यैकोद्दिष्टमेवेत्याह ॥ अन्ये तु संवत्सरस
पिंडीकरणपक्षे एकोद्दिष्टं ॥ द्वादशाहसपिंडीकरणपक्षे पार्वणमित्याहुः ॥ अत्र पिंडदानं कृता
कृतं ॥ अहरहरन्नमस्मै ब्राह्मणायोदकुंभं च दद्यात्पिंडमप्येके निपृणंतीति हेमाद्रौ पारस्करगृह्योक्तेः ॥
अर्घ्यमावाहनं चैव पिंडाग्नौकरणादिकं ॥ ब्रह्मचर्यं च कुर्वीत सोदकुंभे विवर्जयेदिति ॥ तथा वर्षपर्यंतं
दीपदानमुक्तं देवजानीये मात्स्ये ॥ प्रत्यहं दीपको देयो मार्गे तु विषमे नरैः ॥ यावत्संवत्सरं वापि प्रेत
स्य सुखलिप्सया ॥ प्राङ्मुखं दीपकं दद्यात् देवागारे द्विजालये ॥ कुर्याद्याम्यामुखं पित्र्ये त्वन्यत्रि: संव
त्सरसंमितमिति ॥ अथ मासिकश्राद्धानि ॥ यस्य संवत्सरादर्वाक्सपिंडीकरणं कृतं ॥ मासिकं
चोदकुंभं च देयं तस्यापि वत्सरमिति गोभिलः ॥ तथा पृथ्वीचंद्रोदये पराशरेण संवत्सरादर्वाक्कृतसपिंडस्य स
प्तर्ष्ये ॥ गोभिलः ॥ यस्य संवत्सरादर्वाग्विहिता तु सपिंडता ॥ विधिवत्तानि कुर्वीत पुनः श्राद्धानि
षोडश ॥ अनुमासिकानि तु चरेत्तान्यूर्ध्वं सापिंड्यात्प्रत्याब्दिकं तिरोदिप्रसा ॥ एतानि स्वस्वकाले कार्याणि ॥
उद्धोतप्रकृष्यंते ॥ सपिंडीकरणादर्वागपकृष्य कृतान्यपि ॥ पुनरपकृष्यंते यद्युपनिबंधनात् ॥

पा. २ मु

चं

षे
निषेधं चाह कात्यायनः ॥ निर्दर्श्य वृद्धितंत्रं तु मासिकानि न तंत्रयेत् ॥ अयातयामं मरणं न भवेत्पुनर्नं
रस्य तु हेमाद्रौ मालवः ॥ अर्वाक्संवत्सराद्यस्य सपिंडीकरणं कृतम् ॥ षोडशानां द्विरावृत्तिं कुर्यादित्या
ह गौतम इति ॥ द्विरनुष्ठानं चोत्तरेषामेव न पूर्वेषां ॥ तदाह कार्ष्णाजिनिः ॥ अर्वागब्दाद्यत्र यत्र सपिं
डीकरणं कृतं ॥ तदूर्ध्वं मासिकांस्त्यक्त्वा काले मनुष्ठितारिके हेमाद्रिस्त्वमाह ॥ तत्परेन क्षमं ते ॥ पुनः श्रा
द्धानि षोडशेति वचनात् ॥ कार्ष्णाजिनिवचनस्यार्थः तान्निनाद्वादशाहादौ सपिंडीकरणार्थमपकृष्य
कृतानामपि षोडशश्राद्धानां सपिंडीकरणानंतरं स्वस्वकाले कर्तव्यतापरत्वे नापि नेतु राक्यमाच ॥
वृद्धावपि वा याश्राद्धभोजिनां रात्रिमात्रकर्षं कर्तव्यं त्रिस्थलीसेतौ नारायणभट्टा आहुः ॥
अत्र लौकिविशेषः ॥ षोडशश्राद्धमकृत्वा प्रपावतरत्युपरम्यते ॥ अत्र प्रथमाब्दे विहितनिषिद्धानि ॥
हेमाद्रौ कश्यपः ॥ स्नानं चैव महादानं स्वाध्यायं चाग्नितर्पणं ॥ प्रथमाब्दे न कुर्वीत महागुरुनिपा
तने ॥ अग्नितर्पणं लक्षहोमादि न त्वाधानं हे ॥ पितुः सपिंडीकरणं वार्षिकं मृततिवासरे ॥ आधाना
द्युपसंप्राप्ता वेत्नागमपि वत्सरादिति हेमाद्रावुशनसोक्तेः ॥ दिवोदासीये ॥ महातीर्थस्यागमनमुप
वासव्रतानि च ॥ संवत्सरं न कुर्वीत महागुरुनिपातने ॥ उपवासमेकादशीव्यतिरेकेण ॥ तस्य सू
तकेम्नत्वे चैवेति प्रसवात् ॥ माधवीये देवलः ॥ प्रमीतौ पितरौ यस्य देहस्तस्याशुचिर्भवेत् ॥

ति

॥विधा॰पं॰॥
॥११३॥
ल्या

न दैवं नापि पित्र्यं च यावत्पूर्णो न वत्सरः ॥ पित्र्यं सपिंडनमन्यस्य अतर एव सौगाक्षिः ॥ अन्येषां प्रेतकार्या
णि महागुरुनिपातने ॥ कार्याणि संवत्सरादर्वाक् श्राद्धमेकं तु वर्जयेत् ॥ तदा ॰ कारश्राहृतं कार्यं प्रेतस्य स
र्वं देति ॥ एवं सपिंडनं ॥ पश्चादेकपवादमाह ॰ ॥ पत्न्याः पुत्रः पतत्पुत्रश्चात्रीस्ततनयस्य च ॥
स्नुषा ॰ असंघातमतः ॰ ॥ अयोग्य ॰ तत्पूर्वं सपिंडमाचरेत् ॥ सोगाक्षिः ॥
पत्नी पुत्रस्तथा पौत्रो भ्राता तत्सुतः अपि ॥ पितरौ च यदेकस्मिन्म्रियते व्यासरेयादि ॥ आद्य
मेकादशे कुर्यात्त्रिपक्षे तु सपिंडनं ॥ पंचदशान्निवंपेदेवं ॥ महागुरुनिपाते तु प्रेतकार्यं
यथाविधि ॥ कुर्यात्संवत्सरादर्वाक् को दृष्टं न पार्वणं ॥ स्मृ ॥ माता चैव तथा भ्राता भर्तापि पु
त्र स्नुषा ॥ एषां मृतौ चरेच्छ्राद्धं नान्यस्य न पुनः पितुरिति ॥ एतदपसपिंडनपरं ॥ हमा
द्रौ भविष्ये ॥ तीर्थश्राद्धं गयाश्राद्धं श्राद्धं चापरपक्षिकं ॥ प्रथमाब्दे न कुर्वीत सोपसपिंडने ॥ अस्या
पवादस्तत्रैव ॥ अस्मिन्नेव गयाश्राद्धं श्राद्धं चापरपक्षिकं ॥ प्रथमाब्दे पि कुर्वीत यदिस्यात्क्षमा
सुत इति ॥ अन्यायस्यं श्राद्धमचिरात्संक्षेपाकार्यमिति तत्र स्मृतो सतो ॥ पति तावद्दोषो
ब्रास्ते ॥ क्रियते पतिता नाचगते संवत्सरे क्वचित् ॥ दर्शाश्चर्मप्रमाणत्वा गयाश्राद्धं स्व बंधुभिरिति ॥
अन्यत्रापि ॥ नित्यश्राद्धं तथा दर्शश्राद्धं चापि स्तर्पणं ॥ प्रथमाब्दे न कुर्वीत सपिंडीकरणे कृते ॥ ॥११३॥
तु ५

ते ५

रति ॥ एतन्निरग्निपरं ॥ नित्यश्राद्धं तथा दर्शश्राद्धं चापरपक्षिकं ॥ घटदानं पुनाद्यं दौ चैव वैश्वदेवादिकं तथा ॥
साग्निकः प्रथमेब्दे तु कुर्यादेवन चान्यथेति मदनपारिजाते ॥ तथा ॥ सपिंडीकरणं श्राद्धं यस्य स्यात्
देभवेत् ॥ कुर्यान्महालयश्राद्धं हारीतवचनं यथेति ॥ शंखोत्रविशेषमाह ॥ अमावास्यां मृते यास्तु प्रेतपक्षे
म्रव श्रयः ॥ सपिंडीकरणात्पूर्वं तस्याः कुः पार्वणो विधिश्चरितति ॥ स्वजातिस्येदेवलः ॥ नासपिंडी कृते
प्रेते पितृकार्यं प्रवर्तते ॥ महोपरागा कृयोः पंचयज्ञेषु पार्वणादिति ॥ यतिधर्मेपि ॥ नाशौचितापित
रोदेवास्तेनैव गृहमेधिनि ॥ भिक्षुर्भिक्षां न गृह्णाति यावत्कुर्यात्सपिंडतां ॥ अतः संवत्सरं यावत्कर्म
लोपभयादन्निनाप्यपकृष्य सपिंडता कर्तव्या ॥ अनेत्याकुलधर्माणां पुंसां चैवायुषः क्षयात् ॥
अस्थिते श्चशरीरस्य द्वादशाहः प्रशस्यते इति व्याघ्रपादवचनाद्वीकुंसः ॥ अन्यत्रापि ॥ स्नानं चैव
वमहानं परान्नं चाप्रियं तथा ॥ वर्जयेत्प्रथमेन श्रेव महागुरुनिपातनइति ॥ स्त्रीवर्जं नमन्त्रतो ॥
ऋताबुपेयादिति गौतमोक्तेः ॥ इत्यादि प्रथमाब्दे विहितनिषिद्धानि ॥ ॥अथ चतुर्थोद्देशेन
पाथेय श्राद्धं ॥ तच्च यदि द्वादशाहे सपिंडनं क्रियते तदा त्रयोदशे हनि कार्यं ॥ तथा च प्रयोग
सारे ॥ चतुर्थे स्येव पाथेयं सपिंडीकरणीदनु ॥ एकोद्दिष्टविधानेन पुनः श्राद्धं न सोर्हतीति ॥

लये

॥११४॥

अन्यत्रापि॥ पितुस्तुरीयस्य सुतः प्रदद्याद्दिमुक्तपिंडस्य सपिंडनं तु॥ नाग्नेर्यसंशेदधिमिश्रमत्रं त्रयोरुरो
न्हाद्धमपुत्रा वैश्य इति॥ ततो मासश्राद्धं तु मासिकं च न माभ्युदयिकं श्राद्धं न वर्षहर्षानि कुर्यात्॥
ण्या तदुक्तं श्राद्धकल्पे॥ पुत्रश्चतुर्थं च ततः कुर्याद्दब्दं गते न पूर्ववत्॥ ज्ञातायान्वास्तु पुत्रो वा सपिंडः शिष्य एव
वा॥ सपिंडक्रियां कृत्वा कुर्यादभ्युदयं ततः इति॥ इमाभ्युदयिकं श्राद्धं मासमासि पिकार्यं॥ तथा चोहे
माद्रौ लघुहारीतः॥ अपि चिरागते नन्तिर्व्यं श्राद्धमाभ्युदयं ततः॥ तथैव चाम्यं यत्कर्मवत्सरात्म्रमा
दत इति॥ पुनः श्राद्धं न बार्हस्तीत्युक्तेः तु॥ अपरं श्राद्धं पिंडेषु न तस्मान्वयः॥ पिंडकरणे प्रथमः
पितॄणां प्रेतस्या पुत्रं वा अनिवर्तेत चतुर्थं शानित्कात्यायनः सूत्रो त्रिश्चेति चतुर्थोद्देशेन पार्श्वेय
श्राद्धम्॥ अभक्षयाह श्राद्ध॥ तत्स्वरूपमुक्तं हेमाद्रौ व्यासेन॥ मासपक्षतिथिस्पष्टे यो यस्मि
न्म्रियते ऽहनि॥ प्रत्यब्दं तु तथाभूतं क्षयाहं तस्य तं विदुरिति॥ नारदीये॥ पारणे मरणे नृणां
तिथिस्तात्कालिकी स्मृतेति॥ अत्रेयो द्रष्टान्तं श्रेयं॥ पितृकर्मणि यो द्रष्टादितिस्मृतेः॥ ब्राह्मे॥
पुत्रहीनपि स्यादेरपिक्षयाह श्राद्धं कार्यमित्युक्तं॥ प्रतिसंवत्सरं कार्यं मातापित्रोर्मृते
ऽहनि॥ पितृव्यस्याप्यपुत्रस्य भ्रातुर्ज्येष्ठस्य चैव हीति॥ अपुत्रस्येति भ्रात्राद्यन्वयः॥ ॥११४॥
ष्य

ज्येष्ठस्येति विशेषणाद्भिन्नस्यानंतरपक्षत्वार्थं॥ तत्रापि त्रोरपि नानाम्सोद्भेदेकोद्दिष्टं पार्वणं
वा कर्तव्यमित्युक्तं॥ तत्राद्यमाहयमः॥ सपिंडीकरणादूर्ध्वं प्रति संवत्सरं सुतैः॥ मातापित्रोः
पृथक्कार्यमेकोद्दिष्टं मृतेऽहनि॥ एकोद्दिष्टं तु कुर्वते पित्रोश्चैव मृतेऽहनि॥ एकोद्दि
ष्टं परित्यज्य पार्वणं कुरुते नरः॥ अकृतं तद्विजानीयाद्भवेच्च पितृघातकः इति॥ कात्यायै
नसूत्रेपि॥ अनतऊर्ध्वं संवत्सरे संवत्सरे प्रेतायान्नं दद्याद्यस्मिन्नहनि प्रेतः स्यादिति॥ पा
द्वितीयमाह शातातपः॥ सपिंडीकरणं कृत्वा कुर्यात्पार्वणवत्सदा॥ प्रतिसंवत्सरं श्रा
द्धं आगतेयोद्दितो विधिः॥ यः सपिंडीकृतं प्रेतं पृथक्पिंडेन योजयेत्॥ विधिघ्नस्तेन
भवति पितृहा चोपजायते इत्यादि॥ एवं सत्यपत्नीरसक्षेत्रजपुत्रयोः पार्वणं दत्तकादी
नामेकोद्दिष्टमित्येकः पक्षः॥ साग्नेः पार्वणं निरग्नेरेकोद्दिष्टमिति द्वितीयः पक्षः॥ अयं
च कर्कादिभाष्यकृतां सम्मतः॥ ... ॥ सामौरसक्षेत्रजयोः पार्वणं

निरग्न्योस्तयोरन्येषां चैकोद्दिष्टमित्याह॥ अपरार्केप्येवं॥ दत्तकादयो द्व्यामुष्यायणयोऽनग्न
पत्न्यौ कोद्दिष्टमेव कुर्युः॥ प्रत्यब्दं पार्वणेनैव विधिना क्षेत्रजौरसौ॥ कुर्यातामितरे कुर्युरेको
द्दिष्टं सुता दश॥ इति जातूकर्ण्योक्तेः॥ यदा तु दत्तकादीनामपि पितादर्शमहालये पार्वणं तत्र
पार्वणैकोद्दिष्टयोर्विकल्पः॥ अमावास्याक्षयाहस्य प्रेतपक्षे भवा भवेत्॥ निरग्निरपि वा कुर्या
न्मातापित्रोस्तु पार्वणमिति वायुपुराणोक्तेः॥ आषाढ्याः पंचमे पक्षे प्रेताख्ये तु क्षयाहनि॥
पार्वणं तत्र कुर्वीत वर्जयित्वा चतुर्दशीं॥ लौकाक्षिगोतमोक्तेः॥ [illegible]॥ अन्ये तु सर्वेषामपि
पार्वणैकोद्दिष्टयोर्विकल्पमिच्छन्ति॥ स च देशाचाराद्व्यवस्थित इत्याहुः॥ अत एव पराशरः॥
मातापित्रोः पृथक्कार्यमेकोद्दिष्टं मृताहनि॥ सुमन्तुराह॥ देशधर्मं समाश्रित्य वंशधर्मं तथापरे॥
स्मृतयः श्राद्धमिच्छन्ति पार्वणं च क्षयाहनि॥ व्यस्वीत्याह॥ तच्च केवलं पितॄणां न सपत्नीकानामिति
हेमाद्रिः॥ पितरो यत्र पूज्यन्ते तत्र मातामहा ध्रुवमिति प्राह्य मातामहस्यापि न कार्याः॥ ऊर्ध्वं सम
न्वितं मुख्यं तत्राद्यं श्राद्धषोडशं॥ प्रत्याब्दिकं च शेषेषु पिंडाः स्युः षडिति स्थितिरिति च्छंदोगपरिशि
ष्टकात्यायनोक्तेः॥ ऊर्ध्वं समन्वितं सपिंडनमिति हेमाद्रिः॥ तत्राह तत्र सप्रेत श्राद्धे विशेषमाह॥ ॥११५॥

अभावे शोचापरमेस्वायां तान्ब्राह्मणान्प्रथमस्य धुरश्रुवान्प्रथमास्यादिभिः पूजितान्भोजये
देकवन्मंत्रान्हेतैकोद्दिष्टस्त्रियां वेकं पिंडं निर्वपेत् [illegible] दक्षिणयाभिपूजितेषु दत्ताक्षय्योद
केषु चतुरंगुलपृथ्वीमात्रिस्त्रः कुर्यात्कर्षूणां समीपे॥ अग्निमुपसमाधाय परिस्तीर्य केष्वग्निमात्रा
हुतित्रयं जुहुयात्सोमाय पितृमते स्वधा नमः॥ अग्नये कव्यवाहनाय यमायांगिरस्वते स्वधा नम इति
स्थामंत्रये प्राग्वत्सपिंड निर्वपणं दक्षिण मधुघृततिलमांसैः कर्षूत्रयं पूरयित्वा तत इति जपेत्॥ ये स
याह एकोद्दिष्टं क्रियते तेषामपि पश्चात्पार्वणमेव भवति॥ अमावास्याक्षयो यस्य प्रेतप
क्षे भवत्पुनः॥ पार्वणं तस्य कर्तव्यं नैकोद्दिष्टं कदाचनेति शंखोक्तेः॥ एवं संन्यासिनोपि॥
एकोद्दिष्टं यतेर्नास्ति त्रिदंडग्रहणादिह॥ सपिंडीकरणाभावात्पार्वणं तस्य सर्वदेति प्रचेतसो
क्तेः॥ वायवीये॥ संन्यासिनोप्याब्दिकादि पुत्रः कुर्याद्यथाविधि॥ महालये तु यच्छ्राद्धं द्वादश्यां
पार्वणं तु हि तत्॥ पृथ्वीचंद्रोदये पराशरः॥ समागमे सांध्यं तांश्च प्रेतपक्षे त्रासक्षये॥
तेषां पार्वणमेवोक्तं क्षयाहेपि च सत्तमाः॥ तथा॥ चंद्रक्षयातां संयुतो बुधः प्रेतपक्षेम्र

॥११६॥

तथा सपिंडः सपिंडितानामपि चाब्दिकानि भवंति तेषामिह पार्वणानीति ॥ तथा ॥ भ्रातु
र्ज्येष्ठस्य कुर्वीत यवीयो भ्राता तानुजस्य च ॥ तथा च पृथ्वीचंद्रोदये शातातपः ॥ अनाधान भर्ज्येष्ठोपि
भ्राता साग्निर्न गच्छेत ॥ स जेसपिंडनात तस्य नैव पार्वणमाचरेदिति ॥ आगर्भज्येष्ठे तु पार्वणं मे
कोद्दिष्टं वेति विकल्पः ॥ एवं पितृव्यस्यापि ॥ पितृव्यस्याप्यपुत्रस्येति पूर्वस्मृतेः ॥ भ्रातुस्तु है
मात्रौ कात्यायनः ॥ प्रत्यब्दं योयथाकुर्यात्पुत्रः पित्रे सदा द्विजः ॥ तथैव मातुः ॥ कर्तव्यं पा
र्वणं वान्यदैव वा ॥ यत्तु तेनैवोक्तं ॥ सापिंड्यकरणादूर्ध्वं पित्रोरेवाहु पार्वणं ॥ पितृव्यमातृभ्रा
तॄणामेकोद्दिष्टं सदैव तमिति ॥ तत्सपत्नुमात्रादिविषयं ॥ यत्तु व्यवहारसारः ॥ अपुत्रस्य पितृव्य
स्य तत्पुत्रो भ्रातृजो भवेत् ॥ स एव कुर्वीत पिंडदानादिकं क्रिया ॥ पार्वणं तेन कर्तव्यं पुत्र ज्ञातृजे
न तु ॥ पितृस्थाने तु तं ध्यात्वा शेषं पूर्ववदाचरेदिति ॥ तथा ॥ पितृव्यभ्रातृमातॄणां ज्येष्ठानां
पार्वणं भवेत् ॥ एकोद्दिष्टं कनिष्ठानां दंपत्योः पार्वणं मिथः ॥ तथा ॥ अपुत्रस्य पितृव्यस्य भ्रातु
श्चैवाग्रजन्मनः ॥ मातामहस्य तत्पत्न्याः श्राद्धं पार्वणवद्भवेदिति श्राद्धदीपकालिकायां चतुर्वि
शतिमतं च ॥ तत्तु पितृश्राद्धवद्दर्शाचाराद्व्यवस्थितं ज्ञेयमिति पृथ्वीचंद्रोदयकारः

तस्य

॥११६॥

यत्तत्र पत्नीकर्तृकं कर्तृ श्राद्धमेकोद्दिष्टमित्युक्तं गौडमाक्षिणा ॥ भर्तुः श्राद्धं तु या नारी मो
ह्यात्पार्वणमाचरेत् ॥ न तेन तृप्यते भर्ता तृप्त्या तु नरकं व्रजेदिति ॥ तत्तु क्षयाहे पालिके कोद्दिष्टपरं
साग्नेर्न पार्वणनिषेधार्थमुदितानुदितहोमनिदार्शवदिति त्रिस्थलीसेतौ व्याख्यातं ॥ युक्तं चैतत् ॥
अन्यथा ॥ स्वभर्तृप्रभृतित्रिभ्यः स्वपितृभ्यस्तथैव च ॥ विधवा कारयेच्छ्राद्धं यथाकालमतंद्रिते
त्यादि स्कांदविरोधापत्तेः ॥ अन्येषामपुत्राणां हेमाद्रौ द्रावापस्तंबः ॥ अपुत्रायेमृताः केचि
त्स्त्रियो वा पुरुषाश्च वा ॥ तेषामपि च देयस्यादेकोद्दिष्टं न पार्वणं ॥ मित्रबंधुसपिंडेभ्यः स्त्री
कुमारीभ्य एव च ॥ दद्यादेकोद्दिष्टमासिकं श्राद्धं सांवत्सरमेवोन्यथेति ॥ अतोन्यथामासिकश्राद्धं
भवेत्सांवत्सरं वा कार्यमित्यर्थः ॥ प्रयोगपारिजाते तु ॥ अन्यथा पार्वणं कार्यमित्युक्तं ॥ पृथ्वी
चंद्रोदये मार्ग्यः ॥ मातुः सहोदरायाश्च पितुः सहजभार्यया ॥ तयोश्चैनैव कुर्वीत पार्वणं पिंड
नादृते ॥ पिंडसपिंडसपिंडनात् ॥ तथा च प्रेताः सपिंडीकरणादूर्ध्वमेकोद्दिष्टं विधीयते ॥
अपुत्राणां च सर्वेषामपत्नीनां तथैव च ॥ अपत्नीनां [illegible] ब्रह्मचार्यादीनां ॥ सपिंडनाभावे
पि श्राद्धं देयमित्युक्तं ॥ मार्कंडेयपुराणे ॥ प्रतिसंवत्सरं श्राद्धमेकोद्दिष्टं नरैः स्त्रियाः ॥
मृताहनि यथान्यायं नृणां यद्वदिहोदितमिति ॥ नृणां यद्वदिति ॥ गौतमप्रचंडालादि

न

हतपाषंड्यादीनां सपिंडनाभावेपि यद्वा सांवत्सरिके कोद्दिष्टं क्रियते तद्दिति आद्य मत्स्य
लोको व्याख्याते ॥ हेमाद्रावत्रिः ॥ द्व मेदो ॥ सा पिंडीकरणात्पूर्वं यत्र यत्र प्रदीयते ॥ भ्रा
त्रे भगिन्यै पुत्राय स्वामिने मातुलाय च ॥ पितृव्यश्वसुरे श्राद्धमेकोद्दिष्टं न पार्वणमिति भ्रात्रादीनामेकोद्दिष्टमा
हतुः ॥ यत्तु ज्ञातकर्णेयः ॥ पितृव्यभ्रातृमातॄणां मातुलानां तथैव च ॥ मातामहस्य सुतस्य श्राद्धादी पितृवद्भवे
दिति तत्सावत्र्य कर्तार्थं न तु पार्वणतानिदि [illegible] भ्रातादिरेवाह ॥ अन्यस्तु मातामहस्य पार्वणमेव ॥ मातुः
पितरमारभ्य त्रयो मातामहाः स्मृताः ॥ तेषां तु पितृवच्छ्राद्धं कुर्युर्दुहितृसूनव इति पुलस्त्यस्मृतौ तत्रयत्स्मृतेः ॥
तासाहचर्यात् ज्येष्ठभ्रातादावप्येवं ॥ भ्रात्रे भगिन्या इत्येकोद्दिष्टकथनं तु कनिष्ठपरमित्याहुः ॥ पृथ्वीचंद्रो
दयेप्येवं ॥ एवं यत्र स्मृतिवचनानां विरोधस्तत्रोक्तरीत्या व्यवस्थेयमिति दिक् ॥ ॥ अथ क्षयाहे देशे
निर्णयः ॥ तत्रैकोद्दिष्टं चेन्मध्याह्ने कार्यं ॥ मध्याह्नश्च पंचधाविभक्ते दिने तृतीयभागो ग्राह्य इति मा
धवाचार्यः ॥ आमश्राद्धं तु पूर्वाह्णे एकोद्दिष्टं च मध्यतः ॥ पार्वणं चापराह्णे तु प्रातर्वृद्धिनिमित्तकमिति
हारीतोक्तेः आमशब्दसाहचर्यात् ॥ तत्रापि कुतपादिमुहूर्तत्रयेतेयं ॥ [illegible] कुतपे श्राद्धं कुर्याद्रौहिणे

तु च ॥ विधिज्ञो विधिमास्थाय रौहिणं तु न लंघयेदिति [illegible] गौतमोक्तेः ॥ रौहिणो नवमो मुहूर्तः ॥ अन्यथा ॥
ऊर्ध्वं मुहूर्तात्कुतपाद्यन्मुहूर्तचतुष्टयं ॥ मुहूर्तपंचकं ह्येतत्स्वधाभवनमिष्यते ॥ इति [illegible] ॥ एकोद्दि
ष्टमुपक्रमेत कुतप इति दीपिकायां [illegible] ॥ माधवीयेप्येवं सोपि ॥ कुतपप्रथमे भागे एकोद्दिष्टमुपक्रमेत ॥ आव
र्तनसमीपे वा तत्रैव नियता स्वधेति ॥ [illegible] व्याप्तौ [illegible] पूर्वा ॥ विषमव्याप्तौ साम्याधिक्ये न नि
र्णयः ॥ अव्याप्तौ पूर्वैव ॥ पर [illegible] निषेधात् ॥ निषेधो [illegible] ॥ अत्र मध्याह्नव्यापिनी कार्या माधवीयादौ स्प
ष्टानि ॥ संग्रह [illegible] तुल्ये [illegible] ॥ सायंतन्यष्टमे [illegible] सांवत्सरिके [illegible] साध्यपराह्णयोर्यदि तद्
यत्राधिका सा मता ॥ तुल्यत्वे [illegible] समये [illegible] मुहूर्तगा [illegible] तत्समये नो चेत् [illegible]
च्चिता ॥ एकोद्दिष्टं [illegible] मध्याह्नगा [illegible] ॥ पार्वणं त्वपराह्णव्यापिन्यां कार्यं ॥ पार्वणं चापराह्णे चेति
पूर्वोक्तेः ॥ मध्याह्नव्यापिनी [illegible] एकोद्दिष्टे तिथिः [illegible] ॥ अपराह्णव्यापिनी [illegible] पार्वणे सा तिथिर्भ
वेदिति [illegible] गौतमोक्तेः ॥ अत्रापि पूर्वेद्युरेव परेद्युरेव वा ॥ अपराह्णव्याप्तौ सैव ग्राह्या ॥
दिनद्वये [illegible] व्याप्तौ [illegible] च पूर्वैव ॥ विषमव्याप्तौ तु य आधिक्यात्सा ग्राह्या ॥ अपराह्णव्यापिनी
स्यात् सांवत्सरिके या तिथिः ॥ [illegible] इति मरीच्युक्तेः ॥ इत्थं [illegible] मासं चपि

नि

१११८॥

तुः सांवत्सरं दिनं ॥ पूर्वविद्धमकुर्वाणो नरकं प्रपद्यते इत्यपरार्के नारदोक्तेः ॥ द्यहेप्यव्यापिनत्वे स्यान्मृताहस्य यदा तिथिः ॥
पूर्वविद्धात्र कर्त्तव्या त्रिमुहूर्त्ता भवेद्यहे इति सुमंतूक्तेः ॥ पूर्वस्यां निर्वपेत्पिंडानित्यंगिरसभाषितमिति हेमाद्र्युत्त
तराद्ध्रौ पाठः ॥ न द्यहव्यापिनी चेत्स्यान्मृताहस्य च या तिथिः ॥ पूर्वविद्धैव कर्त्तव्या त्रिमुहूर्त्ता पिता भवेदिति मनूक्ते
श्च ॥ यत्तु व्यासेनोक्तं ॥ अनंतोस्तमयवेलायां केलामात्रा यदा तिथिः ॥ सैवात्र सांवत्सरिके ज्ञेया नापरा पुत्रहानिर्दिति
तच्चिमुहूर्त्तव्याप्तिस्तुतिरिति मदनपारिजातकृत ॥ पूर्वे द्युः सायं त्रिमुहूर्त्ताभावे तु परैव ग्राह्या ॥ त्रिमुहूर्त्तानंत्वे

च

श्राद्धापरे स्तु कुतपे हि सेति कालादर्शे गोभिलोक्तेः ॥ माधवस्तु परथोर्श्च द्यौ स्थूक दिन द्वये ऽपराह्णव्याप्तौ अंत्रातःसम

दो६यो

व्याप्तौ च क्षये पूर्वा हि ज्ञेपरायाश्चापरस्वर्गे दर्पोपरो पुव्यापि स्पृष्टे ॥ अपराह्णद्वयव्यापिन्यतीतस्य च या तिथिः ॥ क्षये
पूर्वा तु कर्त्तव्या वृद्धौ कार्या तथोत्तरेति बौधायनोक्ते श्चेत्युक्तं ॥ वृद्धिक्षयाविच प्रवृत्ति द्वयेः ॥ नतु ग्राह्य तिथेर्द्वयो ॥ त
स्याः क्षयपक्षे ऽपराह्ण द्वये व्याप्ति संभवा त ॥ एतदाह माधवाचार्यः ॥ नयाद्यतिथियोर्वृद्धिक्षयावाद्यु चेत्तिथ्ये स्तुता
विति ॥ यत्रत्रयत्रयत्रसायाह्नव्यापित्वमुच्यंते तत्रापराह्णव्यापिनी ग्राह्या ॥ सायाह्ने त्रिमुहूर्त्तस्यात्तत्र श्राद्धं नको
रयेदिति मात्स्ये तत्र श्राद्धनिषेधात् ॥ पूर्वेद्युर्वचनेषु त्रिमुहूर्त्तादि पुग्रहणं तु श्राद्धापराह्णरूपत्रिमुहूर्त्तपरमिति के
नचिदुक्तं ॥ तेऽमाद्रिकालादर्शादिग्रंथविरोधादुपेक्ष्यं ॥ तस्मात्पूर्वोक्तमेव साधु ॥ अथ यदि दैवात्कोनु माहात्तितं
धा ताह्निने सांवत्सरश्राद्धं न कृतं तदा राजावपि तद्दिने कार्यं ॥ मृताहं समतिक्रम्य चंडालः स्यादिजातिति मरीचिना

॥११८१॥

दहातिक्रमे दोषोक्तेः ॥ न नक्तंभक्षः कुर्वीता त्रयाशेजनन समामनमिस्या पक्ष्येनेगोणकालतोक्तेश्च ॥ ग्रहणदिने वार्षिका
द्विप्राप्तौ तद्दिन एवान्नेनाम्रेहेम्ना वा कार्यं नोत्तरदिने इत्युक्तं ततीयस्तबके ग्रहणनिर्णयप्रकरणे ॥ ग्रंथगौरवभयान्ने
होच्यते ॥ एतच्च प्रथमाब्दिकं चेत्र यदत्रो मलमासे कार्यं नतूत्तरथान्नु ॥ प्रत्यब्दं द्वादशे मासि कार्या पिंडक्रिया सुतैः ॥
कचित्त्रयोदशेपि स्यादाद्यमुत्सृज्य तु वत्सरमिति लघुहारीतोक्तेः ॥ द्वादशे तात्र इत्यर्थः ॥ माधवीये हेमाद्रौ चैवं ॥ द्विती
यादिकं तु शुद्धमास एव कार्यं ॥ नाधिके नापुष्कर्याः ॥ मलमासमृतानां तु यदाकदाचित्स एव मलमासः स्यात्तदा त
त्रैव कार्यं ॥ अन्यदा तु शुद्धमास एवेत्येतदपि प्रागुक्तं ॥ दर्शे वार्षिकं तदा पूर्वं वार्षिकं कृत्वा पिंडपितृयज्ञं दर्शश्राद्धं क
र्त्तव्यं ॥ दर्शक्षयाहे संप्राप्ते कथं कुर्वीत याज्ञिकाः ॥ आदौ क्षयाहं निर्वर्त्य पश्चाद्दर्शं समाचरेत् ॥ इति निर्णयदीपको
क्तेः ॥ कश्चित्तु दर्शे पिंडपितृयज्ञस्तत्र सांवत्सरं ततो दर्शश्राद्धमिति क्रमाह ॥ प्रसंगे यो यथा कुर्यात्तथा कुर्यात्स
तोन्यथा नीति प्रमाणमप्युक्तवान् ॥ सत्तु ॥ पक्षांतकर्म निर्वर्त्य वैश्वदेवं च साग्निकः ॥ पिंडयज्ञं ततः कुर्यात्ततोन्वाहा
र्यकं बुधः ॥ इति क्रमपरलोगाक्षिवचनाविरोधात्प्रसंगेयो यथा कुर्यादिति वचनस्य सपिंडनोत्तरभावि मासिक
श्राद्धेतिकर्त्तव्यातापरतात्सर्वज्ञक्षयाहश्राद्धपिंडपितृयज्ञाभावाच्चोपेक्षणीयः ॥ क्षयाहेवृषोत्सर्गउक्तो हेमा
द्रौ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ अयने विषुवे चैव मृताहे बांधवस्य तु ॥ उत्सृजेन्नीलवृषभं कौमुद्यां समुपागमे इति ॥ कौ
मुदी कार्त्तिकी पौर्णमासी ॥ इदमाब्दिकं वत्सरत्रयमभुक्तं ॥ नतु तत ऊर्ध्वं मभिधीयते ॥ नत्वाचार्यवादास्वाये ॥

॥११९॥

सपिंडीकरणादूर्ध्वं यावद्वत्सरं भवेत् ॥ तावद्देवनमो न्नस्य सदृशं निकराचनेति ॥ वर्षांते सपिंडनेप्यतत्तुल्यं ॥
मृताहनि तु संप्राप्ते यावद्वर्षचतुष्टयं ॥ वहिश्राद्धं प्रकुर्वीत न कुर्यात्स्वाद्व भोजनं ॥ प्रथमे स्वपनि मज्जा च द्वि
तीये मांसभक्षणं ॥ तृतीये [illegible] चतुर्थे [illegible] श्राद्धकर्त्रिको त्ते ॥ [illegible] दिति मेयं ॥ त
था हि स्मृत्यंतरं ॥ सपिंडीकरणाद्यो मासं [illegible] ॥ तस्मिन् [illegible] वेतु स इति ॥ अ
त्र प्रथमे वर्षांत सपिंडनपक्षे मृताहात् [illegible] अकृत्वा परेषु वर्षेषु कुर्यादिति
स्मृत्यर्थसारे उक्तं ॥ हेमाद्रिस्तु मृताहे सपिंडी [illegible] नैव वार्षिकं [illegible] ॥ एवं सपिंडने सति पिंड
षोडशाः परिकीर्तिताः ॥ [illegible] ब्दिकानि [illegible] इति वचनात् [illegible] ॥ एतदेव युक्तं प्रतिभाति वचनसद्भावात् ॥
॥ अथ संघोहापरिशीलनं [illegible] ॥ [illegible] मृताहनि ॥ एकादश्यां तु कर्तव्यं ते
सपक्षे विशेषतः ॥ विशेषस्तु हेमाद्रौ ॥ [illegible] कदर्च्यामपि निगम्यते ॥ मासे ज्ञाते स एव साह बृहस्पतिः ॥
न ज्ञायते मृताहश्चेत् प्रमीते प्रोषिते सति ॥ मासश्चेत्प्रतिज्ञातस्तद्दर्शे स्यात् तथाब्दिकं ॥ मासाज्ञानेपि
स एव ॥ दिनमासौ न विज्ञातौ मरणस्य यदा पुनः ॥ प्रस्थानमासदिवसौ ग्राह्यौ पूर्वोक्तया दिशेति ॥ अवि ॥१२०॥
ज्ञेयेतु ॥ दिनमेव तु ज्ञानीति मासं नैव तु यो नरः ॥ मार्गशीर्षेथवा भाद्रे माघे वा तौ हने त्संवदेदिति निर्णयामृ

ते तु ॥ यदा मासो न विज्ञातो विज्ञातं दिनमेव तु ॥ तदाषाढके मासि माघे वा तद्दिनं भवेदिति बृहस्पत्युक्ते राषाढोप्युक्तः ॥
कालादर्शे [illegible] ॥ [illegible] ज्ञाने [illegible] माघयोः ॥ इत्युक्तं ॥ हेमाद्रौ प्रभासखंडेपि ॥ मृताहं यो न जानाति मा
सं वापि कथंचन ॥ तेन कार्यममायां [illegible] मार्गे [illegible] ॥ अथ सूतकादिना श्राद्धविघ्ने निर्णयः ॥ तत्राविप्र
स्य निमंत्रणोत्तरं सूतके मृतके [illegible] सस्याशौचाभाव ॥ निमंत्रितेषु विप्रेषु आरब्धे श्राद्धकर्मणि ॥ निमंत्रणाद्धि
प्रस्य स्वाध्यायादिरहस्य च ॥ [illegible] कचित् ॥ [illegible] प्रदीपे आलोक्ये ॥ कर्तृविषये
विष्णुः ॥ अनयज्ञा [illegible] विवाहे [illegible] ॥ [illegible] सूतकमिति ॥ श्राद्धप्रारंभस्तु
तेनैवोक्तः ॥ प्रारंभो [illegible] संकल्पो व्रतसत्रयोः [illegible] पाकपरिक्रियेति ॥ पाकपरिक्रि
या ॥ पाकप्रोक्षणमित्यर्थः [illegible] ॥ [illegible] निमंत्रितेषु पूर्वेस्म
तिरिस्याहुः ॥ दक्षिणा [illegible] ॥ [illegible] भावे [illegible] नन्नेमरसे च सति श्रा
द्धेउक्तं ॥ भोजनार्थं तु संपुक्ते [illegible] दोषः ॥ [illegible] समाहिताः ॥
आचम्य परकीयेन जलेन [illegible] माह ॥ केचि
दिदं विवाहादि भोजनविषयं ॥ [illegible] श्राद्धविषयं ॥ [illegible] भुंजानेषु तु वि
प्रेषु त्वंतरा मृतसूतके ॥ अन्यगेहोदकाचांताः सर्वे ते भुंजते [illegible] ॥ [illegible] निमंत्रितेषु

य

विप्रेष्विति पूर्वोक्तवचनविरोधाच्चेत्याह॥ अग्नौ घृपि विष्णुना आग्नौ चाभावउक्तो दातृभोक्त्रोस्तथापि स्त्रीकुर्दोषोस्त्येव॥
अपि स्यात्तु गर्हीयोग्यस्तत्केन्तके न तथा॥ अविज्ञातेन दोषस्याच्छाद्धादि पुकथं च नु॥ विज्ञाते भोक्तुरेवस्यात्प्रायश्चित्त
विधानतइति आश्वलायनोक्तेः॥ प्रायश्चित्तमाहविष्णुः॥ आश्वलायनी नामाग्नौ चेयः सहदेवान्नमश्नाति तस्य तावद्दाग्नौ च
यावत्तेषामाग्नौ च व्यपगमे प्रायश्चित्तं कुर्यादिति॥ यत्तु देहे पितृषु तिष्ठत्सु नाग्नौ चंडिपतेन्नकेचिदिति ब्रह्मवचनं त
दामश्राद्धपरमिति केचिदाहुः॥ मितार्कस्तरामाध वीयादि निबंधकारास्तु कर्तृभोक्त्रोः सर्वथा दोषाभावः॥ निमं
त्रितो ब्रीसादि स्मृतेः॥ विज्ञाते भोक्तुरेव स्यादिति तु श्राद्धव्यतिरिक्तभोजनविषयमित्याहुः॥ ॥अथाग्नौ चमध्ये
श्राद्धप्रसंगो निर्णयः॥ माधवीये ऋष्यश्रृंगः॥ दैवेपितृणां श्राद्धे तु आग्नौ चं जायते यदा॥ आग्नौ चे तु व्यतिक्रांते तेभ्यः श्रा
द्धं प्रदीयत इति॥ एतन्मासिकाब्दिकपरं॥ न दार्शिकादि श्राद्धपरं॥ तथा च सुदर्शन भाष्यकारः॥ अपरपक्षेपि आग्नौ
ति नियमाद्दमावास्या श्राद्धलोपे प्रायश्चित्तमेव न तु गौणकालिकरणं॥ वचनाभावात्॥ प्रायश्चित्तं च भोजनमिति
मनूक्तेरित्याह॥ आग्नौ चांते संभवे तु व्यासः॥ श्राद्धविघ्ने समुत्पन्ने त्वंतरा मृतसूतके॥ अमावास्यां प्रकुर्वीत शुद्धौ
के मनीषिण इति॥ अमावास्यां प्राप्ये स धर्मः॥ हेमाद्रौ षट्त्रिंशन्मतेपि॥ मासिके चाब्दिके श्राद्धे संप्राप्ते मृतसू
तके॥ वदंति शुद्धौ तत्कार्यं दर्शे चापि विचक्षण इति॥ गोभिलः॥ प्रारब्धे मासिकश्राद्धे त्वंतरा मृतसूतके॥
आग्नौ चानंतरं कुर्यात्तन्मासे दुःक्षये पि वेति॥ तत्रापि संभवे भद्रिः॥ तदहश्चेत्सलुप्येत केनचित्सूतकादिना॥

सूतकानंतरं कुर्यात्सुनस्तदहरेव चेति॥ आग्नौ चेतर विघ्नविषयमिदमिति माधवाचार्यः॥ व्याघ्रपादो विस्मरणेत्वे
वं॥ अथ भार्यारजोदर्शने सति श्राद्धप्राप्तो निर्णयः॥ नत्वामावास्याश्राद्धमामेन कार्यं॥ श्राद्धविघ्ने द्विजातीना
मामश्राद्धं प्रकीर्तितं॥ अमावास्यादि नियतं मासमत्स्ववत्सरादृतेइतिहेमाद्रौ हारीतोक्तेः॥ व्याघ्रपादोपि॥ आर्तवेदे
ऽकालानां विप्लवे समुपस्थिते॥ आमश्राद्धं द्विजैः कार्यं शूद्रः कुर्वीत दैवहीनं॥ तदपि काप्यि॥ दर्शतु भार्यर्त
विप्यामश्राद्धविधिप्रवासि विधुरा घाम्यां रेयुर्द्विजातिइति॥ वस्तुतस्तु॥ पाकाभावेद्विजातीनामामश्राद्धं वि
धीयत इति सुमंतूक्तेः॥ पाकस्यकर्तरं तरेस त्यन्नेन कार्यमन्यथामेनेति युक्तं॥ मासिकानि सपिंडानि अमावा
स्यात्तथाब्दिकं॥ अन्नेनैव तु कर्तव्यं यस्य भार्या रजस्वलेति गार्ग्योक्तेः॥ एवं युगादिमन्वादावपि॥ आब्दिकं तु
रजोदर्शने पि तद्दिन एव कार्यं॥ पुष्पवत्सु च पिदारेषु विदेशस्थोप्यनग्निकः॥ अन्नेनैवाब्दिकं कुर्याद्धेम्नावामेन
न क्वचिदिति माधवीयेगोभिलोक्तेः स्मृतेः॥ रजस्वलायां भार्यायां क्षयाहं यः परित्यजेत्॥ स वै नरकमाप्नोति यावदा
भूतसंप्लवमिति प्रयोगपारिजाते यमोक्तेः॥ रजस्वलांगनोनग्निर्विदेशस्थोथवाब्दिके॥ दर्शादावेव नामेन त्व
न्नेन श्राद्धमाचरेदिति कालादर्शोक्तेः॥ विदेशगो वाथि गताग्निको वारजस्वलायामपि धर्मपत्न्यां॥ श्राद्धं मतोहि
विदधीत पाके रामेन हेम्ना नतु पंचमेन्हीति स्मृतिदर्पणोक्तेश्च॥ यत्तु॥ आब्दिके समनुप्राप्ते यस्य भार्या रजस्वला॥
पंचमेहनि तच्छ्राद्धं न तत्कुर्यान्मृतेहनीति माधवीये गार्ग्यवचनं तदपुत्रककर्तृकश्राद्धविषयं॥ अपुत्रा तु यदा

॥१२५॥

मार्यासंप्राप्ते भर्तुर्वार्षिकं ॥ रजस्वलाभवेत्सा तु अर्वाक्संचमेदिनात् श्राद्धे कोणितमोक्तेः ॥ रजस्वला तु या स्यात्ता चतुर्थेहनि शुध्यति दैवे कर्मणि पित्र्ये च पंचमेहनि शुध्यतीति ॥ सखंडनवचनात् ॥ तु समाहास्ति तदेवान्ते भवेद्योग्याऽ तार्चनं इति कन्यप्रवचनं तत्र द्वयोर्नियुतिपरमिति निव ॥ श्रथस्त्रीके कं श्राद्धं पंचमेहनि सा पुष्टिमा द्विरुक्त ॥ पुत्रकस्तेकमपिश्राद्धं पंचमेहनिकार्यं ॥ श्राद्धादावपिनसाध्यस्तेनाशौचासहेवाधिकाराजस्वादृष्टो दुष्टायां सहाधिकारनिवृत्तेरेकभार्या पंचमेहनिकार्यं ॥ सहाधिकृते सायांतर सेतु तदिन एव कार्यमित्याह दीपिकाकारोपि ॥ भार्यतैर्सति पंचमेदिने से स्या द्वार्षिकं मासिकं पक्षान्नेव ॥ क स्वधिकृते पत्न्यंतरेति ष्टति ॥ कुर्यात्तद्धितान् स्वयं ॥ दिवसद्वारा ॥ रयमति देशाचारतो व्यवस्थाकार्या ॥ श्रथश्राद्धारोहणे श्राद्धनि र्णयः ॥ तत्र हेमाद्रिः ॥ मनोहरानिसस्मेनपिंडनिर्वपणं पृथक् ॥ नवश्राद्धं चदंपत्योर ॥ हणएवहित्ति ॥ स मासेनतंत्रेणा द्वादशिकश्राद्धद्वयोरेकः पिंडोदयो ॥ अन्येकएवभोज्य ॥ पिंडो न्योददेश्राद्धपरस्तात् ॥ समा सरुक्तं मताह श्राद्धं एवं ॥ नवं श्राद्धं ॥ ने गेव निहैम ॥ समस्तं तदस्य ॥ एकचित्याधिरोहेतु तिथिकेवजा यते ॥ एकपाकेन पिंडे कैद्वयोर्हृदात् भवनाद्तिं तु मन्यति ध्येकसेद्रष्टव्यं ॥ तिथिसेदे तु वार्षिकं पृथगे वकार्यं ॥ मताहनिसमासेनेति लौगाक्षि ॥ नताहनी ॥ एकसोकगतेः तद्देदेन ॥ इस्वथा ॥ तथा ॥ नवश्राद्धमेवरथलितिपरिवर्तिसंख्याऽन्य पृथक्के सौथगयाभापिंडश्वान्वष्टकादेषु समासएवे ॥१२५॥

ति मदनपारिजातनिर्णयामृतादयः ॥ तत्र समासविधिवक्ता ज्येष्ठपुत्रस्य कर्तृत्वे सपत्नमातुरन्वारोहणेतत्पुत्रेस त्यपि तद्वार्षिकादिकर्मविभक्तः सापत्नपुत्र एव ज्येष्ठः कुर्यान्नौरसइतिगम्यते ॥ एवंवह्वीष्वपि मातृषु ज्येष्ठापितिति स्थली सेने ॥ यत्तु ॥ एकचित्यां समारूढौ दंपती निधनंगतौ ॥ पृथक् श्राद्धं तयोः कुर्यादोदनं च पृथक् पृथगिति भार्गववचनं ॥ तन्नवश्राद्धविषयमिति हेमाद्रिः ॥ यच्च ॥ या समारोहणं कुर्याद्भर्तुश्चित्यां पतिव्रता ॥ तामृताहनि संप्राप्ते पृथक् पिंडे नियोजयेत् ॥ प्रत्यब्दं च नवश्राद्धं युगपत्तु समापयेदिति भृगुवचनं ॥ तत्तु मृताहभेदे द्रष्टव्यं ॥ यद्वायेषां वाधिकमेकोद्दिष्टमुक्तं ॥ तद्विषयमेतत्प्रं ॥ प्रत्यब्दं मृताहनीति पदान्वयः ॥ नवश्राद्धं तु युगपदित्युक्तेर्दर्शादिवर्ग द्वयेपदेकतंत्रेण पृथगेसर्थमाह हेमाद्रिः ॥ पद्मरारार माधवीयत्तु भार्गवभृग्वादिवचनमुदाहृत्य लौगाक्षिवा क्ये समासोक्तेः कात्यायनोक्ते नंदनेर्गद्दयश्राद्धवत्पृथक् पृथगानवश्राद्धादि कुर्यादित्युक्तं ॥ एवंसतिपृथक् पिंडदानं तु मुख्यः संकल्प ॥ श्रारूस्य भर्तुश्चिति मंगनाया प्राप्नोति मरुक्रखलुसत्वयुक्ता ॥ एकादशाहेतुनयो विशेषं श्राद्धं पृथक् स्वर्गमा ॥ सद्भिः ॥ पृथकृन्मिर्छतिमिति श्रहीए ॥ एकादशाहादिषु ये वृत्तायोः ॥ तेषां समा गंविद्धि हस्य कुर्युः स्त्रीसत्वधाता ॥ धिवासे ॥ भर्त्रा सह मृता या तु ॥ कलोकमवाक्षतीं ॥ सा हैमश्राद्धं पृथक् पिंडान्येकसंतु तयोः स्मृतं ॥ पृथगेवाह ॥ श्राद्धमेकादशाहकं ॥ यानि श्राद्धानि सर्वाणि तान्युक्तानि पृथक्

तदा हृदय
पदार्थः ॥

पृथगिति॥ विभ्रादन्येष्वेवं॥ मातुर्गयाष्टका वृद्धिमताहेषु महालये॥ श्राद्धं कुर्यात् पृथग् देवं तंत्रं चानुगताव पि॥ एक
चितासमारूढयोर्मातृपित्रोरेकबर्हिषि॥ पित्रोः पिंडान् पृथक् दद्यात् सिंडवाप स्तु तद्वदिति॥ यत्तु षड्त्रिंशन्मते॥ एकचि
तां समागता भर्तुः पिंडेनैव च सूतके॥ न पृथक् पिंडदानं तु तस्मात् सती षु विद्यते इति तद् द्वादशाहादि श्राद्धपरमित्या
हुः॥ श्राद्धप्रकाशेपि॥ एकचितां समारूढौ दंपती च मृतौ यदि॥ पृथक् श्राद्धं प्रकुर्वीत प्रत्यब्दं वत्सरे वक्षयाहनि॥ मृ
तानामपि भर्तॄणां भार्याणां पतिना सह॥ तंत्रेणाश्रपणं च श्राद्धं स्यात् क्षयेहनि॥ पूर्वकस्य मृतस्याद्धो द्वि
तीयस्य ततः पुनः॥ तृतीयस्य ततः कुर्यात् संनिपाते त्वयं क्रमः इति॥ पाकं विधेयं मदनरत्ने प्रचेताः॥ एकचि
तां समारूढौ म्रियेते दंपती यदि॥ तंत्रेणाश्रपणं कुर्यात् पृथक् पिंडान् माचरेदिति॥ अत्र भर्तुरन्वारोहणमध्य
वृद्धिः॥ मृतं पतिमनुव्रज्य पत्नी चेदनलं गता॥ न तत्र पक्षिणी श्राद्धं पिंडदानं तदा देयम् इति॥ पुत्रो वा न्यो
दत्तं स्यात् स्वरदेयं गामुच्छिष्टयोः॥ नैव श्राद्धं सपिंडं च युगपत्सु समाप्यते इति षड्शी त्युक्तेः॥ भर्तुर
न्वारोहणेनंतरमन्वारोहणेषु त्वयं हमात्र संस्कार्यमिप्युक्तं प्राक्॥ तस्याः श्वे याह श्राद्धं तिथि भेदे पि भर्तृ

क्षयाहे कार्यं॥ सहागतः मृते स्त्रीगतं तद्वत् म्रियते यदि॥ तस्याः श्राद्धप्रदानं स्यं पृथक् पत्युः क्षयेहनीति स्मृत्यंत
रात्॥ अन्यतः प्रस्तोपि तद्वत् म्रियते चया॥ तस्याः श्राद्धं सुतैः कार्यं पत्युरेव क्षयेहनीति श्राद्धकाशिका
यां पुराणसमुच्चयोक्तेः॥ इत्यन्वारोहण श्राद्धिकश्राद्धादि निर्णयः॥ ॥ अथ क्षयाहादि श्राद्धसंपातेनि
र्णयः॥ तत्रैवैदैव ति त्रोर्मृतावेकदिने मरणे क्रमेणदर्शेवा यद्वत्तंत्रेण श्राद्धं कुर्यादिति हेमाद्रि राह॥ तत्र
पूर्वस्य मृतस्याद्यं तिस्याः प्रमाणः॥ मार्कंडेय निबंधकारास्तु पित्रोः श्राद्धेनायं क्रमः किंतु पितुः प्रथ
मं ततो मातुः कुर्यु॥ पित्रोः श्राद्धं समं प्राप्तेन्ववेर्युषिते पिता॥ पितः प्रथमं सुतः कुर्यादन्यथा सति योगतइति॥
तत्र छागिनिर्माणवरोक्तेः॥ सर्वत्र पितरं पूर्वमिति नंदयोगनाहुः इदं तु कालांतरमृता तिथि स्या विषयं॥ एकति
थौ पित्रोर्मृतौ तु पितरं पूर्वं दद्देवद्वयश्राद्धवत्तंत्रेण श्राद्धं कुर्यात्॥ मतेभर्तरि तद्दारा स्याद्रूपं पत्नी म्रियते यदि॥
पत्न्यां तत्र प्रमीता यां ताहारवा पतिर्मृतः॥ न तत्र पाक हस्तं कुर्यात्॥ केसा नांतु संभ
स्कारैः पृथग्वा सह वा तयोः॥ एकाहमृतयोर्युगपत्सु श्राद्धं तयोरिति कपर्दिकारिकोक्तेः॥ केचित्तु
हेमाद्रेः सत्तंत्रे॥ माता मंगलहस्त त्रेयम्रियते यदि तद्दिने॥ द्विप्रविप्रपतेस्तां मोजयेत्तु भोजयेत्तु सु
वासिनामिति॥ इत्यन्वारोहणे मरणे पितेयं॥ योयत्सौम्यात्॥ अथ पार्वणदोद्दिष्टयोः संपाते माधवी

॥१२३॥ ना

येत्याबाधि॥ यद्येकस्मिन्नैवेयातामेकोद्दिष्टं च पार्वणं॥ पार्वणं त्वभिनिर्वर्त्य ह्येकोद्दिष्टं समाचरेदिति॥ म
हामार्यग्नि दर्शे [illegible] तु नाप्युगपन्मरणे हेमाद्रौ भट्टः॥ एककाले गतासूनां बहूनामथ वा द्वयोः॥ तंत्रेण
श्रपणं कृत्वा कुर्याच्छ्राद्धं पृथक्पृथक्॥ पूर्वकस्मात्तस्यादौ हि॥ यस्मात्ततः पुनः॥ तृतीयस्य ततः कुर्या
त्संनिपातेष्वयं क्रम इति॥ भा[illegible]पि॥ एकेनैव तु पाकेन श्राद्धानि कुरु[illegible]हि॥ विकारं स्वे कतः कुर्यात्
पिंडान्न्याह्वयं पृथगिति॥ युगप[illegible]मरणे तु [illegible]॥ भ्रात्रादिसपिंडानां युगपन्मरणं तदा॥ संबं
धासत्तिमालोच्य तच्छ्राद्धं क्रमाच्चरेदिति॥ संनिहितसंबंधस्य पूर्वं देवात तत्न लद्ये स्तयाव्यवहित
संबंधस्य इत्यादिति वाक्यार्थः॥ [illegible]हूनि निमित्तानि जायते नेकवासरे॥ नैमित्तिकानि क
र्याणि निमित्तोत्पत्त्यनुक्रमादिति॥ [illegible] तत्स्थानेककेनाथंधकरणे विश्वादं दृष्टव्यं॥ जाबालिः॥
[illegible]त्तानुतस्यैव तन्त्रः श्राद्धेनु [illegible]नैमित्तिक तु कर्तव्यं निमित्तानुक्रमोदयं॥ काल्लादर्शेपि॥
[illegible]दार्शिकयोश्चादकुंभमासिकयोर[illegible] दार्शिकस्य युगादिश्च दार्शिकाब्दिकयोगयोः॥ दार्शिकस्य
वमन्वादेः संपातेश्राद्धकर्मणः॥ प्रसंगादि[illegible]पिसिद्धेरुत्तरमाचरेदिति॥ अस्य कश्चिद्दवत्तो

॥१२३॥

द्रपवादमाह तत्रैव॥ नित्यस्य चोदकुं[illegible]स्य मासिकयोरपि॥ दर्शस्य चोदकुंभस्य दार्शमासिकयोर
पि॥ नित्यस्य चाब्दिकस्यापि [illegible]कयोरपि॥ मृताब्दिकयोश्चैव अन्याद्याब्दिकयोस्तथा॥
प्रत्याब्दिकस्य [illegible]स्य योगेष्वविहितं [illegible]॥ समानदेवता भेदाः श्राद्धयुग्मं समाचरेत॥ नित्यनियतिश्चा
त्र पूर्वानुष्ठानक[illegible]॥ पित्रोस्तु पितृपूर्वकं मर्त्य श्राद्धकर्मणि॥ माधवीये स्मृतिसंग्रहेपि॥ काम्यतंत्रे
णनित्यस्य तंत्रं [illegible]स्यसिध्यतीति॥ [illegible]संतेनिर्णयः॥ ॥अथश्राद्धांगतर्पणविधानं॥ त
त्र पृथ्वीचन्द्रोदयेगर्गः॥ दर्भैस्तिलोदकैर्देवान्नाम श्राद्धं तत्परं चरेत्॥ प्रत्यब्देन भवेत्स्वं[illegible]निनिलोदकं॥
[illegible]हिरण्येन [illegible]ददिति॥ [illegible]तर्पणं यैर्जलं परेद्यस्तु [illegible]वोनतु श्राद्धांगतर्पण
पथकृतर्पणमस्मात्तिल[illegible]॥ [illegible]वितनामिम श्राद्धेहन्यपरेहनिति॥ पितरः [illegible]तर्पयन्ति नृपे कुर्वन्ति

विभक्तिमिति प्रयोगपारिजाते[illegible]तर्पणं स्यात्तत्तोलेते॥ [illegible]श्राद्धहन्यसंयोनत
र्पतेपितृन्॥ तस्यते दिनकर्तृकं[illegible]तिहासाब्दिकं[illegible]दीयोते[illegible]॥ चैत्रपितृ[illegible]
[illegible]स्वतवर्गपरः॥ तेमैतन[illegible]तर्पणं परसापर[illegible]देवतास्त
रत्नाः॥ तेन [illegible]दिने निषिद्धं स्वपि [illegible]तर्पण[illegible]समत्वात्॥ तद्रुक्तं

॥१२४॥

पारिजाते गर्गेण ॥ प्रत्यब्दांशे तिलं दद्यान्निषिद्धेऽपि परेहनि ॥ नैमित्तिकं स्वपक्षीयानामन्येषां तु विवर्जयेदिति ॥
एवं पक्षश्राद्धेऽपि श्राद्धानंतरं तिलतर्पणं कार्यं ॥ संक्रांतौ पक्षश्राद्धे पदे मासि श्राद्धं प्रतिदिनं भवेत् ॥ पितृणां प्रस
हं कार्यं निषिद्धाहे पितृतर्पणमिति तत्रैव स्मरणात् ॥ अत्र तर्पणशब्दस्तिलतर्पणपरः निषिद्धाहेपी स्मृतेः ॥
सत्यव्रतमहालयेतु श्राद्धांगतर्पणं भवत्येव ॥ तदुक्तं तिलोदकं सर्वपश्चाद्दद्यान्महालये ॥ सत्यव्रतमहालये
भ्यः स्मादपकाश्यं तत्र एव हीति कृष्णभट्टेनोक्तेः ॥ अत्र दर्शादिसाहित्ये सप्तमीनिर्दिष्टादिरंगितात् स्फुटे
वावगम्यते ॥ यथा तत्र श्राद्धांगत्वात् ॥ मंत्रप्रामाणीयाचामं श्राद्धात् सवनस्यादिवत् ॥ क्वचित् श्राद्धे
पवादो वह न्यायरदीये ॥ वृद्धिश्राद्धे सपिंड्यां चाब्दिके तु श्राद्धे तु मासिके ॥ संवत्सरविमोके च न कुर्यात्तिल
तर्पणमिति ॥ अत्रापि सप्तमीनिर्देशात् तदंगभूतस्य निषेधः ॥ अत्रायं निष्कर्षः ॥ दर्शादिप्रतिमंत्रणो
त्तरं पाकारंभोत्तरं वा श्राद्धस्यारंभे सांकल्पे यदि तिलं नित्यतर्पणं नैव श्राद्धांगतर्पणस्य तंत्रेण प्रसंगे
न वा सिद्धिः ॥ तत्तत्र वैश्वदेवोत्तरं वा ब्रह्मयज्ञकरणे श्राद्धांगतर्पणं पृथक्कार्यं ॥ वार्षिकश्राद्धदिने तु
नित्यतर्पणं तिलवर्जं कार्यं ॥ नैव श्राद्धदिने कुर्यात्तिलैः सपितृतर्पणं ॥ श्राद्धं कृत्वा परेऽन्येद्युस्तर्पणं

॥१२४॥

तद्दपि

तु तिलैः सहेति यमोक्तेः ॥ सप्तम्यां भानुवारे च मातापित्रोर्मृतेऽहनि ॥ तिलैर्यस्तर्पणं कुर्यात्स भवेत्पितृघातक
इति स्मृतिरत्नावल्यां रुद्रमतरेणोक्तः ॥ यत्तु काशायनवचः ॥ उपरागे पितुः श्राद्धे पाते माघ्यां च संक्रमे ॥ निषिद्धे
पि हि सर्वत्र तिलैस्तर्पणमाचरेदिति ॥ परेद्युः श्राद्धांगतर्पणविषयं श्राद्धान्तस्थानीयतर्पणविषयं
चेति द्रष्टव्यं ॥ प्रेतपक्षे तु श्राद्धदिनेपि नित्यतर्पणं सतिलं कार्यं ॥ तीर्थे तिथिविशेषे च गंगायां प्रेतपक्षके ॥
निषिद्धेपि दिने कुर्यात्तर्पणं तिलमिश्रितमिति नित्यतर्पणप्रकरणे पृथ्वीचंद्रोदये हारीतोक्तेः ॥ न चेदं
श्राद्धांगतर्पणविषयमिति वाच्यं ॥ पक्षश्राद्धे हिरण्ये चेत्यनेनैव तत्सिद्धेः ॥ सत्यव्रतमहालये प्रका
शु चां तेन श्राद्धांगतर्पणं कार्यं तीर्थे दर्शवत् ॥ माघ्यां वर्षादिष्वेकश्राद्धवदंते कार्यं ॥ अनेकश्रा
द्धसंपाते तु यदि प्रसंगतः सिद्धिस्तदा तदीयमेव तर्पणं कार्यं ॥ तंत्रपक्षे तु श्राद्धसमसंख्यहे आदा
वंते वा स्यात् ॥ विषमसंख्यासेयां चेत् कुरोधः ॥ वृद्धिश्राद्धे तु श्राद्धसपिंडनादौ श्राद्धांगतर्पणं ना
स्त्येवेति सर्वं समंजसं ॥ श्राद्धांगतर्पणविधिस्तु संग्रहे ॥ स्नातोत्तरं समागम्य उपविश्य कुशासने ॥
संतर्पयेत् पितॄन् सर्वान् स्नात्वा वस्त्रं च धारयेत् ॥ श्राद्धांतर्पणोत्तरं नित्यस्नानं कृत्वा स्वर्धः ॥ अपसव्यं
ततः कृत्वा सव्यं जान्वाच्य भूतले ॥ नामगोत्रस्वधाकारैर्द्वितीयांतेन तर्पयेदिति ॥ अत्र च स्वादि

रूपेनो क्ता स्मृत्यर्थसारे ॥ वसुरुद्रादित्यसुता [illegible] प्रार्थनीर्येषु स्थितिर्मिति ॥ तत्त्ववद्भ्यां नां द्विस्तिल हस्तेन ॥
अनादे केद दक्षिणं प्रतिपादितं [illegible] हस्ताभ्यां ॥ न तस्य [illegible] ग्रहणान् ॥ केचिन्तु वक्तुं चाना
मध्ये जलं विर्ज वन्ति ॥ एकैकमञ्जलिं दद्याद्धोतुर्नकारयः ॥ अर्ध्यं न पितरस्त्री स्त्रीन्स्त्रि [illegible] एकैकमंजलिमिति
स्मृत्यर्थसारे ॥ [illegible] तर्पण [illegible] बानाम [illegible] विर्दु [illegible] दक्षिणं प्रतीयादि ॥ तस्या
पविषयत्वेनन तु व्याख्यातारस्तु ॥ अथ प्रसंगान्निमज्ञावृत्तिः ॥ निर्वपणवत्संध्यामध्ये दानवज्ज्ञ
द्भ्यो सेदात् ॥ [illegible] वघ्नातवेदि प्रोक्षणं दोलं [illegible] बानंतमं ज्ञावृत्तिः ॥ एकद्रव्ये कर्मा [illegible] सकृन्मंत्रक
रणं [illegible] हारि [illegible] पनस्तु [illegible] ॥ एवं [illegible] तर्पणे पिद्रप्य ॥ तस्मात्सिद्धं क्षयाहादौ नित्यतर्पणं
कर्तव्यमिति ॥ यत्तु संग्रहनाम्नापठंति वचः ॥ पितृणां [illegible] बालेसप्तासिषः कुर्वन्ति स्नतर्पणं ॥ आसुर
तद्भवे श्राद्धं तत्तोयं रुधिरं [illegible] तथा ॥ सर्वदा तर्पणं कुर्याद [illegible] यतस्तु पुरः सरं ॥ मनोऽहं नैव कर्तव्यं
तत्तंचेन्निष्फलं भवेदित्यादि [illegible] महालिये घृतपर्के आत्मिर्भक्तं ॥ समलं सेतु सतिलं तर्पणं
विषयमिति न किंचित्तत्कुंडोपद्रवं ॥ ॥ अथ नित्यतर्पणे तिलनिषेधः ॥ हेमाद्रौ मरीचिः ॥ [illegible] तल्पं
रविवारे च गृहे जन्मदिने तथा ॥ [illegible] मासु पुत्रार्थी न कुर्यात्तिलतर्पणमिति ॥ सारि [illegible] ज्ञानि गार्ग्यः ॥

चान्नो भोमे त्रयोदश्यां [illegible] पुत्रघातस्तु च ॥ पिंडदानं [illegible] तर्पणं ॥ स्मृत्यर्थसारे ॥ वेदाह
वत [illegible] चतुर्दशं ॥ पिंडदानं मितिपर्वसु ॥ [illegible] मासि [illegible] तर्पणं [illegible] ॥ स्या
पवादः पृथ्वीचंद्रोदये ॥ [illegible] विशेषेण [illegible] तपस्वरे ॥ [illegible] कुर्यात्तर्पणान् [illegible] ॥
स्मृत्यर्थसारे ॥ तिथितत्त्वे [illegible] सर्वदेति ॥ तिलवर्जं [illegible] ॥ [illegible] निषि
द्धाहेष्वपि [illegible] ॥ तदभावे [illegible] चेतदर्भमंत्रेण [illegible] ॥ [illegible]
षव्यः ॥ इति श्रीनृसिंह [illegible] तर्पण [illegible] ॥ अथ प्रसंगात् [illegible]
नेदिवाहा पुत्रस्य च ॥ पितृणां [illegible] तर्पणे [illegible] ॥ न पश्येत्पुत्र [illegible] ॥ नवा
त्ना भोजने स्नाने [illegible] प्रथमे [illegible] तस्तवे [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] दद्यात्स तरं न ॥ [illegible] ॥ [illegible]
देहि ॥ [illegible] सिद्धिर्यां ॥ [illegible] पूर्वं [illegible] ॥ [illegible] मसिद्ध
गाहे चानन्त [illegible] लिश्रोत्र [illegible] ॥ वि
दिवपीत्यते ॥ [illegible] पापनाशे [illegible] ॥ [illegible] विनिश्चितं महाद्वैतं [illegible] ॥ इमा

श्री

॥१२६॥ वस्यन्नमित्युक्तं शातातपेन ॥ रद्धे तु तत्र पिता ये वै पितरो गृहमेधिनः ॥ तद्दिनं स्यात्पलं तं स्यपमा युक्तो मि विदे व स इति ॥ स
स्याय नो पि श्राविकानुपितं कृत्वा हेन कुर्यात्मृर्ध्व वैदिकं ॥ तत्रापि मातरः पूर्वं पूजनीयाः प्रयत्नत इति ॥ अत्र श्राद्धत्रयमा
हमत्स्य ॥ मातृश्राद्धं तु पूर्वं स्यात्पितॄणां तदनंतरं ॥ ततो मातामहानां च वृद्धौ श्राद्धत्रयं स्मृतमिति ॥ एतच्च माहमाग्यः ॥
मातृश्राद्धं तु युर्वं पुः स्मा हित तु पैतृकं ॥ मातामहं ततो तरं वृद्धौ श्राद्धत्रयं स्मृतमिति ॥ शाट्ये वृद्धयातोपः ॥ पू
र्वाह्ने मातृकं श्राद्धं मध्याह्ने पैतृकं तथा ॥ ततो मातामहानां च वृद्धौ श्राद्धत्रयं स्मृतमिति ॥ अत्राप्ययं शक्तो स्यएवो
पर्वदिने प्रशक्ते श्वेदेकस्मिन्नेव वासरे ॥ श्राद्धत्रयं प्रकुर्वीत वैश्वदेवं तु तांत्रिकमिति ॥ दिनशब्दो पूर्वाह्णा
परलक्षणः ॥ तत्र नांदीमुखानामाद्य श्राद्धत्रयं तु ॥ पूर्वेद्युः प्रकुर्वीत पूर्वाह्णे मातृपूर्वकमिति वृद्धमनु
क्तेः ॥ अत्र महत्सु कार्येषु पूर्वेद्युः स्त्यादित्यन्येषु स्यात्पूर्वं पूर्वापरिशिष्टाच्छ्व सेया ॥ एतत्सर्वं कात्यायन
स्त्रे ॥ आभ्युदयिके प्रदक्षिणमुपचारः पूर्वाह्ण इति ॥ स्मृत्यंतरे च ॥ पूर्वाह्णे देवं श्राद्धं न पराह्णे तु पैतृकं ॥
एकोद्दिष्टं तु मध्याह्ने प्रातर्वृद्धिनिमित्तकमिति ॥ दैविकं पूर्वशाखे पूर्वाह्णे एव श्राद्धं ॥ अत्र प्रातः शब्दः
सार्द्धप्रहरपरः ॥ तस्मादस्मिन्ननो प्रथमः प्रहरः स्मृतः स एव प्रातरित्येतः प्रातरिस्य मित्यादि इतिप्रात ॥१२६॥
रुण्यातः प्रातः शब्दस्य परिभाषा दिनस्य प्रथमभागपरस्य ॥ पूर्वाह्णे वै देवानां मध्यंदिनो मनुष्याणामपराह्णः

१२
पितॄणामिति वाजसनेयिश्रुतेश्च ॥ इदं च पुत्रजन्मादिनियतकालातिरिक्तविषयं ॥ तथाह हारीतः ॥ पूर्वाह्णे वैम
धे हृद्धि विनाजन्मनिमित्तकं ॥ पुत्रजन्मनि कुर्वीत श्राद्धं तात्कालिकं द्विजइति ॥ तेषाम नियतत्वे तु तदानंतर विषय
तइति लौगाक्षिस्मृतेश्च ॥ तेषां निमित्तानां ॥ एतेनोत्तरपूरणं स्यात् ॥ आमश्राद्धं तु पूर्वाह्णे कुर्याद्धेमेन तु
मध्यतः ॥ पार्वणं चापराह्णे तु वृद्धिश्राद्धं तथामिकं मिति हेमाद्रौ मात्स्योक्तेः ॥ नांदीमुखा क्रये प्रतिराग्नि ग्रं
पराह्णत इति विष्णुक्तेश्च ॥ इदं च मातृपितृमातामहादिश्राद्धेषु नवदैवं संख्याकं ॥ मातृणां प्रथमं कार्यं पितृणां
तदनंतरं ॥ ततो मातामहानां च स्यात् नामिति लिखितस्मृतिः ॥ अत्र मात्रादिक्रमः स्यात् ॥ पि
तृभ्यः पितामहेभ्यः प्रपितामहेभ्यइति बहुवचनपरिशिष्टेनां श्राद्धप्रदर्शनोक्ते ॥ नांदीमुखाः पितरः पितामहाः
प्रपितामहा नांदीमुखा मातामहाः प्रमातामहा वृद्धप्रमातामहाश्च प्रीयंतामिति स्यावचन तत्र भावः ॥ य
तु वसिष्ठः ॥ नांदीमुखे विवाहे च प्रपितामहपूर्वकं ॥ नामसंकीर्तयेद्विद्वानन्यत्र पितृपूर्वकमिति ॥ यच्च स्म
र्थसारे ॥ वृद्धपुरुषा तत्पितरो वृद्धिश्राद्धे भुंजते ॥ इति ॥ तत्पुरुषाणां त्रयाणां नांदीश्राद्धे भुंजतस्तत्र संतोषः ॥
ओ स्यायनात्तत्र वृद्धिश्राद्धं बहवृचनमिपति ॥ नांदीमुखाः पितरस्तत्रोपदेशान्न तत्र सत्वेन ॥ बहुधाः पितृभ्य
दवाः स्त्रीश्रीकर्मसमाचारदिति रसायनपरिशिष्टोक्तेः ॥ बद्धेल्पंगा स्वरसोसं वस्यवो याज्ञवल्क्येति तातेन

॥१२८॥

अस्य एकायाम्न्वधासमदुर्गासञ्जगणाभिधान ॥ वृद्धावोहे उपवित्रानुपश्यान्नान्दीमुखान्पितृन् ॥ मातृपूर्वी
रुत संयुज्य ननो मातामहानपि ॥ मातामहास्ततः केचिद्गुणाभ्यो न्याद्विजातयः इति ॥ अत्र वृद्धश्राद्धेवदेवतैक
धर्मदेशाचारतो व्यवस्थेयं ॥ अपरार्के लग्ना अपिमात्तरा उक्ताः ॥ ब्राह्मी माहेश्वरी चैव कौमारी वैष्णवी
तथा ॥ वाराही च तथेंद्राणी चामुंडाः सप्तमातर इति ॥ अत्रापि देशाचारतो व्यवस्था ॥ अत्र चोत्ताद्वा
ग्नं निमित्तानां योगपद्येन त्वेकाधिकृदोगपरिवृष्टे ॥ गणः कोपमाणानां मानृभ्यः पूजनं सहत्वं ॥ सहृदे
वमेवेन्न्याद्धं मातरैव न पृथगादित्तेनि ॥ तथा ॥ असकृद्यानि कर्माणि क्रियते कर्मकारिभि ॥ प्रतिप्रयो
गं नैवस्युर्मातरः सगणाधिप ॥ नान्नेव ॥ प्रतिपत्त्यासीपाकादौ ॥ प्रतिप्रयोगमिस्युक्तेर्नद्वितीया
दिप्रयोगे सर्वनिप्रथमप्रयोगेनु भवत्येवेति गम्यते ॥ उक्तं हि न दैव ॥ आधाने होमयोश्चैव वैश्वदेवे
तथैव च ॥ बलिकर्मणि दर्शे च पूर्णमासे तथैव च ॥ नवयज्ञे च यज्ञज्ञा वदंत्येवं मनीषिणः ॥ एकमे
व भवेच्छ्राद्धमेतेषु न पृथक्पृथगिति ॥ एतेष्वाधानादिषु प्रतिप्रयोगं नावर्त्तते किंतवाद्यप्रयोगए
व ॥ एतद्भिन्ने सोमयागादौ प्रतिप्रयोगमावर्त्तत एव श्राद्धमित्यर्थः ॥ नारायणवृत्तौ तु ॥ आधाना

श्रौ.टे.

दिषु सप्तसु प्रतिकर्मसु न श्राद्धं ॥ किंत्वाधानादौ तत्तंत्रेणैकेनैव सर्वत्रोपकारः ॥ श्रवणाकर्मादिषु तु प्रतिकर्मकार्य
मिति ॥ आश्वलायने तु ॥ आधाने नैव न पुनराधाने ॥ होमयोः सायंप्रातः क्रियमाणयोः अग्न्योरेकं न तु प्रत्येकं ॥
वैश्वदेवे कर्मैवेति व्याख्यातं ॥ अत्र यथाचारमनुष्ठेयं ॥ केचिदादावपि निषेधमाहुस्स एव ॥ नाष्टकासु भवेच्छ्रा
द्धं न श्राद्धे श्राद्धमिष्यते ॥ न शोष्यंती जातकर्म प्रोषितागतकर्मसु ॥ विवाहादिकर्मगणे य उक्तो गर्भाधा
नं पुंसवनं सीमंतोन्नयनं ॥ विवाहादावेकमेवात्र कुर्याच्छ्राद्धं नादौ कर्मणः कर्मण्यस्यादिति ॥ सोष्यंत्या आ
सन्नप्रसवयाः सुखप्रसवार्थं यत्कर्म तत्र ॥ पक्षांतरे गे ॥ क्रियमाणं जातकर्म न च प्रोषितेति ॥ प्रोष्य समाग
तानुपतिष्ठते सर्वं वत्सं च दृष्ट्वा जपतीति कासापनस्त्वे विहितं तत्र चापि नेत्यर्थः ॥ विवाहेति ॥ विवाहादि
गर्भाधानं प्रांतो यो गृहप्रवेशश्चतुर्थीकर्मादिः कर्मसमूहस्तेः सकृत्प्रकारेण न चापि प्रतिकर्मभेदमित्य
र्थः ॥ अन्येपि लिंगस्य योजनादयोपवादविषयास्तत्रैव ज्ञेयः ॥ लोके प्रचारा भवान्नोच्यंते ॥ ॥ अथा
धिकारिणः ॥ तत्र विष्णुपुराणे ॥ जातस्य जातकर्मादि क्रियाकांडमशेषतः ॥ पितापुत्रस्य कुर्वीत
श्राद्धं चाभ्युदयात्मकमिति ॥ अत्र केचित्तत्पत्नीवत्पितृकस्य सागरे वर्द्धश्राद्धेधिकारो न तु पि

रग्ने॥ नजीवत्पितृकः कुर्यात् श्राद्धमग्निमते द्विजः॥ एभ्य एव पितादद्यात्तेभ्यः कुर्वीत साग्निकः॥
पितामहेभ्य एवं कुर्याज्जीवति सा[illegible]के॥ साग्निकोपि [illegible] जीवति प्रपितामहे इति सुमंतु
रिस्माह॥ मरनर [illegible] पितरस्य श्राद्धाधिकारः॥ जीवत्पितापि कुर्वीत जन्मादौ [illegible] कर्माणि
एभ्य एव पितृ दद्यात्तानेवोद्दिश्य तर्पयेदिति हारीतोक्तेः॥ सोपि नवं [illegible] श्राद्धभिन्न श्राद्धपरमिति स्मृत्यंत
पिंडपितृयज्ञविषयमिति पृथ्वीचंद्रे॥ अपरार्के तु समावर्त्तने ब्रह्मचारी स्वयमेव नांदीश्राद्धं कुर्यात्॥ पित
रो [illegible] समाहित [illegible] समाहितव्रत [illegible] स्यान्ययेन पितृसदीत [illegible] यानवल्क्योक्तेः॥
व्रतं ब्रह्मचर्यव्रतं॥ [illegible] समापितं॥ समाहितव्रतः [illegible] ब्रह्मचर्यव्रत इत्यर्थ इत्याह॥ अन्ये तु वि
[illegible] संस्कार [illegible] पित [illegible] विवाहा प्राचीन सुत संस्का
राद्योर्दर्शितार्थः॥ नथा [illegible] सुत संस्कार कर्मसु॥ [illegible]
नेषां [illegible] क्रमादिति॥ [illegible] उद्वाहादि नांदीश्राद्धं [illegible] विवाहपर्यंतमित्यर्थः॥

विवाहशब्दोत्र प्रथम [illegible] श्राद्धं पिता कुर्याद्यावत्पाणिग्रहे बुधः॥ अनतु ऊर्ध्वं प्रकुर्वीत स्वयमेव तु नांदिकमिति
नारायणाचार्योक्तेः॥ नस्यैतत्॥ तस्य पितृ [illegible] क्रमात्॥ असंस्कृतस्य संस्कार्या भ्रातृभिः पूर्वसंस्कृतैरि
ति स्मृत्यंतरोक्तः कर्तृक्रमस्तेन क्रमेण [illegible] पितृ [illegible] यादिति पारिजातव [illegible] हेमाद्रिस्मृ
तस्य पितुरभावे यः पितृव्यमातुलादिः संस्कुर्यात्स तत्क्रमात्संस्कार्यपितृक्रमाद्यान्त्रस्यपितृ [illegible]
चरेत्॥ एवं सति समावर्त्तनेपि पितैव नांदीश्राद्धं कुर्यात्॥ तदभावे ज्येष्ठभ्रातादिः॥ तदभावे स्वयमेव कुर्या
त्॥ उपनयनेन कर्माधिकारस्य जातत्वा [illegible] विवाहेपीति पृथ्वीचंद्रचंद्रिकाकारादयः॥ वृद्धिश्राद्धे व
दन्येषपि जीवत्पितृकस्याधिकारश्च यत्तमै त्रायणीयपरिशिष्टे॥ उद्वाहपुत्रजनने पित्रेष्ट्यां सोमिके मखे॥
तीर्थे ब्राह्मण आयाते षडेते जीवतः पितुरिति॥ उद्वाहोत्र द्वितीयादिः॥ प्रथमे पितृकर्तृकत्वोक्तेः॥ पुत्रजनन
पदं तद्विवाहांतसंस्कारपरं॥ जीवत्पितापि कुर्वीत जन्माद्यं विनिहारातोक्तेः॥ पित्रेष्टिश्चातुर्मास्येप्रसिद्धा॥ सो
मिके मखे॥ सोमयागे तन्नीयसवने॥ गयाव्यतिरिक्ततीर्थे॥ महानदीषु सर्वासु तीर्थेषु च गयां विना॥ जीवत्पि
तापि कुर्वीत श्राद्धं पार्वणधर्मविदिति निरुक्तं सैतो गुरुरेव ब्राह्मण आयाते॥ विशिष्टब्राह्मणागमने॥ श्राद्ध

॥१२१॥

स्य ब्राह्मणः काल इति स्मारतेवनपर्वण्युक्तेः॥ षडिति विहितानां नरस्योपलक्षणं॥ तद्विधानं तु मैत्रायणीये॥
अन्वष्टक्यं गयाप्राप्तो मसि सांवत्सरे मृतेऽहनि॥ मातुः श्राद्धं सुतः कुर्यात् पितर्यपि च जीवतीति॥ जीवत्पितृकश्रा
द्धदेवतादिविशेषमाह कात्यायनो मनुश्च॥ वृद्धौ तीर्थे च संन्यस्ते ताते च पतिते सति॥ येभ्य एव पिता दद्यात्
तेभ्यो दद्यात् स्वयं सुत इति॥ संन्यस्ते ताते च पतिते सतीति विशिष्टविधानं॥ प्रामाण्यं तेरेण प्राप्तत्वात्॥
तेन च॥ संन्यस्तपतितजीवत्पितृकस्य पितृकर्तृक श्राद्धमात्रे अधिकारः॥ अन्यथा संन्यस्तपतितग्रहणं
व्यर्थं स्यात्॥ न च तयोरूपरमणानंतरमपि सुतकर्तृकश्राद्धे संन्यस्तपतितपितृणां देवतात्वविधिनार्थवत्त्वे
न नव्यर्थमिति वाच्यं॥ संन्यासिनो ह्याब्दिकादि पुत्रः कुर्याद्यथाविधि इत्यादिवचनविरोधात्॥ स्वमातृमा
तामहश्राद्धलोपप्रसंगाच्च॥ तस्मादस्मदुक्तमेव साधु॥ यत्तु॥ दर्शश्राद्धं गयाश्राद्धं श्राद्धं चापरपक्षिकं॥
न जीवत्पितृकः कुर्यात्तिलैः कृष्णैश्च तर्पणमित्यादिवचनं तत्तु संन्यस्तपतितजीवत्पितृकान्यविषयमि
त्यं प्रसंगेन मतमातृमातामहको जीवत्पिता वृद्ध्यादि श्राद्धे पितृमातामहादिभ्यो दद्याच्च स्वकीयेभ्यः॥
येभ्य एव पिता दद्यादिति नियमात्॥ यद्रूपेभ्यः इति तेन व्याख्यानात्॥ यच्छब्दवाच्येभ्यः इति व्याख्यानेन ॥१२१॥

क्षणपातात्त्व॥ वक्ष्यमाणबह्वृचपरिशिष्टं तु तच्छाखीयानामेवेति केचित्॥ वयं तु॥ वृद्धिश्राद्धव्यतिरिक्त वि
स्मृति

षयोऽयं नियमः॥ वृद्धिश्राद्धे तु जीवत्पिता यदि पितॄन्निषिंचेन श्राद्धकर्ता स्यात्तदा पितृपितृभ्य एव दद्या
यदा तु स्वसुतसंस्कारकं करोति तदा जीवत्पितृको सुतसंस्कारे स्वमातृमातामहयोः कुर्यात्तस्यां जीवत्सांमा
तामहस्येवेति सुतसंस्कारं प्रकृत्य बह्वृचपरिशिष्टवचने विशेषोक्तेस्तच्छाखामात्रपरत्वे कारणाभावोस्ति
तरोजनकस्येज्यायाबद्धतम नाहितं॥ समाहितव्रतः पश्चात्स्यान्यजेत पितॄन्स देति वृद्धयाज्ञवल्क्यवचने
त

न वा स्पत्वाच्च जीवत्पितृकोपि स्वमातृमातामहादिभ्यो दद्यादिति क्रमः॥ प्रयोगपारिजातेप्येवं जीवत्पितृकर्तृ
व्यताबिरूप्यते॥ पृथ्वीचंद्रे वृद्धयाज्ञवल्क्यः॥ मातुः सा तपस्या याम हि का कुर्वयोरपि॥ केनत्स्याः
पाठल्यायावादयामात्कान लोहितादिति॥ अथ श्राद्धमात्रनिषेधस्यापवादः॥ तथा॥ सुवेषभूषणोपेतैस्त्रसा
लं कारैः स्तथा नरैः॥ कुंकुमाद्यनुलुप्तांगैर्भाव्यं तु ब्राह्मणैः सह॥ स्त्रियोपि स्युः स्तथाभूता गीतनृत्यादि
हर्षिताः॥ हेमाद्रौ ब्रह्मांडे॥ कुर्वास्कर्नेतुदूर्वास्यु मंगल्यस्याभिवृद्धये॥ यद्वा कुशा अपियाख्या स्तिलैस्तथा
नेयवास्तथेति॥ छंदोगपरिशिष्टे॥ प्रातरामंत्रितान्विप्रान्युग्मानुभयतस्तथा॥ उभयतो देवे पि

त्रेच ॥ वैश्वदेवे द्वौ विप्रौ पित्रर्थे त्रयस्त्रीनिति चिंतयंति ॥ यद्वा प्रतिवर्गं द्वौ द्वाविति विश्वेदेवेन सह ॥ षड्विप्राणि प्रं अ
श्रोत्रविप्राभावे स्त्रियोपि पित्र्यार्थ साहाय्याके ग्राह्य वसिष्ठः ॥ मातृश्राद्धे तु विप्राणामलाभे भोजयेदपि ॥ पि
पुत्रान्वितां भर्त्रायोषितोष्टौ कुलोद्भवाः ॥ मातृवर्गेपि चेत् स्त्र एव मातामही वर्गे स्युः अष्टावितिहेमाद्रिः ॥ अत्रा
पि प्राङ्मुखा विप्रा उपवेश्यानीयाः ॥ उदङ्मुखा दक्षिणावर्तं प्राङ्मुखास्तु पूर्वे स्त्रियो दितिहेमाद्रौ ब्राह्म्यात् ॥ पाद्यादि
अपि चतुरस्रं मंडलमिति जयंतः ॥ अंगदोपपरिशिष्टे ॥ नात्र प्रसव्यकरणं न पित्र्यं तीर्थमिष्यते ॥ ज्येष्ठोत्तरक रान्
गमान्करा याग्रपवित्रकान् ॥ दत्त्वार्घं संप्रदातव्यं नैकैकस्यात्र दीयत इति ॥ अस्यार्थः ॥ विप्रादिद्वौ विप्रौ ॥ तयो
र्दक्षिणहस्तौ संयोज्य तत्र अथ मोपवेशिनौ ॥ एकैकस्मिन् तत्रैण द्वयोरर्घं दद्यादित्यर्थः ॥ बह्वृचकारिकायां तु ॥
दत्तार्घ्यादिकेद्वेत्राः स्यादर्घदानं प्रतिद्विजं ॥ आहुतिरपि मंत्रस्य प्रतिब्राह्मणमिष्यते ॥ प्रतिद्विजं पृथक् कुर्या
न्नैवीस्यार्घं तु मंत्रणमिस्कंतं ॥ तथा ॥ मधुमध्विति यस्तत्र त्रिर्जपो ३ नीतु मिति निषेधेषु काम्येषु छंतो ॥
गाय अनंतरं सोमम मधुमंत्रे विवर्जितः ॥ न चाभ्रसु जपेदत्र कदाचित् पितृसूक्तकं ॥ संपन्नमिति तत्साध्य प्र
श्नस्थाने विधीयते ॥ सुसंपन्नमिति प्रोक्ते शेषमन्नं निवेदयेत् ॥ अक्षय्योदकदानं च अर्घ्यदानवदिष्यते ॥
षष्ठ्यैव नियतं कुर्यान्न चतुर्थ्या कदाचन ॥ आले ॥ पठेद्धे कुतिसूक्तं तु स्वस्ति सूक्तं शुभं तथा ॥ नांदीमुखा

पितृन् भक्त्या सांजलिश्च समाव्हयेत् ॥ तथा ॥ ... न्नं दधिमध्वक्तं बदरामलियवांस्तथा ॥ मिश्रीकृत्य तु चतुरः
पिंडान् श्रीफलसंनिभान् ॥ दत्त्वा ... भ्यर्च्य पितृभ्यो विधिपूर्वकं ॥ कात्यायनोपि ॥ सर्व स्मादन्नमुद्धृत्य व्यंज
नैरुपसिच्य ॥ यौ ... प्राङ्मुखस्तत्र इति ॥ आह्निकारिकायां ॥ प्राङ्मुखस्तु पदं भूमौ द
द्याक्षिराव नेजनं ॥ पिंडान् दद्यात् तथाक्षय्यस्थाने ... यवोदकं ॥ द्वौ द्वौ चाभ्युदये पिंडावेकैकस्मै विनिक्षिपेत् ॥
एकं नाम्नापरं तूष्णीं दद्यात् पिंडान् ... ॥ वासत्व ॥ प्राङ्मुखो देवतीर्थेन प्राक्कूलेषु कुशेषु च ॥ दद्या
त् पिंडान्न कुर्वीत पिंडपात्रमधोमुखं ॥ नांदीमुखेभ्यः पितृभ्यः स्वाहेति वा पिंडदानमंत्र इति नारायणवृत्तौ ॥ अ
त्र पिंडाः दरता हरता इत्युक्तं भविष्ये ॥ पिंडनिर्वपणं कुर्यान्न वा कुर्याद्विचक्षणः ॥ वृद्धिश्राद्धे महाबाहो कुलध

स्त्र

र्मान्विवक्षितः ॥ केचित्तु साग्नेः पिंडदानमिन्नरस्य ... ॥ आहिताग्नेः पित्रर्चनं पिंडैरेवेति निगमात् ॥ योग्नौ
तु विद्यमाने हि वृद्धौ पिंडान्न निर्वपेत् ॥ पतंति पितरस्तस्य नरके स तु भुज्यते ॥ इति वसिष्ठादिस्याहुः ॥ युक्तं चै
तत् ॥ यावन्मंत्राग्निसंबंधस्तन्नाग्निस्तथैव च ॥ तावद्वृद्धिषु सर्वासु संकल्पश्राद्धमाचरेदिति स्मृत्यंतरात् ॥
छागलेयः ॥ संकल्पप्रकारमाह ॥ अग्नौकरणमर्घ्यं चावाहनं चावनेजनं ॥ पिंडश्राद्धं प्रकुर्वीत पिंडहीने निव
र्तत इति ॥ तेनात्र भोजनस्य वध्रा धान्याद्यादिविप्रवमनं दानं तस्य वा तृप्तिर्न पार्वणस्येति सिद्धं ॥ अत्र साग्निर
पि पाणिहोम एव ॥ अन्वष्टक्यं च पूर्वेद्युरिति वाक्येन योक्तेः ॥ इदं बह्वृचविषयं ॥ अध्वर्युः ... खिनामग्नौकर

॥५३२॥

एतमेवेतियाज्ञिकसंप्रदायः॥पिंडसंस्थानमाहकात्यायनः॥द्वितीयंचतृतीयंचमध्यदेशेग्रदेशयोः॥मातामहादि प्रभृतीनेतेषामेववामतइति॥एतेषांपित्रादित्रयाणां॥आले॥द्राक्षामलकमूलानिदत्त्वाचविनियोजयेत्॥ तान्येवदक्षिणार्थंतुदद्याद्विप्रेषुसर्वदा॥कात्यायनः॥यमस्तुवाजिनमितितान्विप्रांश्चविसर्जयेत्॥अन्यत्रो विशेषः॥स्वस्वसूत्रोक्तंगंतव्यः॥अत्रसाग्निरनग्निर्वादौवैश्वदेवंकुर्यात्॥श्राद्धावादौक्षयेचांतेमध्येजुह्वतिपा र्वणे॥एकोद्दिष्टेनिवृत्तेतुवैश्वदेवविधीयतइतिकात्यायनपरिशिष्टोक्तेः॥हेमाद्रौतु॥शेषमन्नमनुज्ञाप्य वैश्वदेवक्रियांततः॥श्राद्धान्तेश्राद्धशेषेणवैश्वदेवंसमाचरेदितिचतुर्विंशतिमतान्नांदीश्राद्धांतेवैश्वदेव उक्तः॥बह्वृचानामपिगृह्यपरिशिष्टेचनांतेचायानि॥एवंसत्याचारतोव्यवस्था॥सचायंनित्यवैश्वदेवस्या पकर्षउक्तेषविधेतिज्ञेयः॥तेनरात्रावादौक्रियमाणेवृद्धिश्राद्धेनवैश्वदेवइतिसिद्धं॥अथश्राद्धांगतर्पणंना स्तेवेत्युक्तंतर्पणप्रकरणे॥आब्दिकनांदीश्राद्धयोःसंपातेदेवजानीयेबृहस्पतिः॥एकस्मिन्वासरेस्यातांवृ द्धिसांवत्सरौतुचेत्पूर्वंसांवत्सरंकुर्याद्वृद्धिंकुर्यात्ततःपरमिति॥अथजीवत्पितृकस्यविशेषउच्यते॥तत्रानेक पक्षाहृन्यंते॥जीवंतंपितरंभोजयित्वापरयोःश्राद्धंकुर्यादित्येकः॥होमांतमेवकुर्यादित्यन्यः॥होमांतमनार भ्योवेतिकात्यायनोक्तेः॥होमांतःपितृयज्ञःस्याज्जीवेपितरिजानतः॥पितरंभोजयीत्वादौपिंडौनिर्पणुयात्सरा

॥१७३२॥ न

द्वितीयस्यपार्श्वेत्ते॥होमांतःपितृयज्ञःयदिजीवेत्पितानरस्यात्सहोमाद्भुत्वाविरमेदित्याप सोक्तेश्च॥जीवत्ता पिंअनग्नौहुत्वापरेभ्योदेयमित्यपरः॥जुहुयाज्जीवेभ्यइत्याश्वलायनोक्तेः॥जीवत्तामजीवंतांचपिंडदानमि तीतरः॥जीवतामजीवंतोवादेयमितिहिरण्यकेतुरितिनिगमात्॥तस्माज्जीवत्पितांकुर्यात्द्वाभ्यामेवनसंशय इतिभविष्योक्तेः॥द्वाभ्यामेवेत्यन्यः॥एतेपक्षाःकलौनिषिद्धाः॥मत्स्यक्षमर्चनंश्राद्धेनिषिद्धंमनुरब्रवीत्॥ पिंडनिर्वपणंचापिमहापातकंसंमितमितिपृथ्वीचंद्रेभविष्योक्तेः॥स्मृतिचंद्रिकायामप्येवं॥तस्मात्पितरि नाजीवतिश्राद्धारंभएवेत्येकःपक्षः॥सपितुःपितृकृत्येषुअधिकारोनविद्यतइतिकात्यायनोक्तेः॥जीवेपित रितिवैपुत्रःश्राद्धकालंविवर्जयेदितिहारीतोक्तेश्च॥पितुःपित्रादिभ्योदद्यादितिद्वितीयः॥म्रियमाणेतुपि तरिपूर्वेषामेवनिर्वपेदितिमनूक्तेः॥पितुःपितृभ्योवादद्यात्सपितेत्यपराश्रुतिरितिकात्यायनोक्तेश्च॥अयं चबहुसंमतःपक्षः॥अन्येपक्षाःशाखाभेदेनव्यवस्थया॥एवंजीवन्मातामहेनाप्यूहेनकार्यंमातामहा नामप्येवंश्राद्धंकुर्याद्विचक्षणइतिस्मृतेः॥एवंमातृमातामहयोःमृतयोरपिनदद्यात्॥किंतुपितुरेवमा तृमातामहयोर्दद्यात्॥एभ्यएवपितादद्यात्तेभ्योदद्यात्स्वयंसुतइतिवचनादितिनारायणभट्टः॥मदन

॥१२३॥

रस्तेतु जीवति [illegible] मातामहे [illegible] स्तयोरेव दद्यात्॥ पितरो जनकस्येत्यादि [illegible] मुक्तं॥ कात्यायनेनाप्युक्तं॥ गोत्रजाया स्तु जीवन्मातृकोपि स्याद् [illegible] दद्यात्॥ जीवं तमतिदद्या [illegible] यान्नोदके द्विजः इति स्मृतिस्तेकात्यायनोक्ते रित्याहुः॥ दाक्षिणात्यास्तु पितृवर्गे मातृवर्गे तथा मातामहस्य च॥ जीवेतु यदि वर्गाद्य स्तं वर्गं तु परित्यजेदिति स्मृते स्तद्वर्गं परित्यजेदेवं॥ कात्यायनवचनं तु सपिंडीकरणादिविषयं॥ जीवेनाम्नि सुताः कुर्युः पितामहास्येहे यतु॥ तस्यां चेव तु जीवन्त्यां तस्याः [illegible] इति निश्चय इति हारीतोक्तेरित्याहुः॥ तस्मिन्नन्तरि [illegible] ते तु नैनैव सपिंडनस्यो [illegible]॥ एवं पतिनसत्य [illegible] जीवत्पितृकस्यापि ज्ञेयं॥ ग्रहणे तीर्थे च [illegible] न नाते च [illegible] पिता [illegible] स्वयं सुत इति षड्विं [illegible]॥ सत्याषाढो भर्तेनु तदाये चदद्या [illegible] जिते॥ [illegible] मात्र मतेरेयं [illegible] वदरास सा [illegible] जीवत्पितृकस्याविरोधात [illegible] अधिकारः॥ यत्तु हेमाद्रौ [illegible] कुर्यात्तिलैः [illegible] तर्पणमिति कौडिन्य [illegible] विषयमित्युक्तं॥ [illegible] ॥१२३॥

य

सा

[illegible] कारमाह हेमाद्रौ [illegible] पितरि जीवति [illegible] कुर्याद्येषां पिता कुर्यात्तेषामेव कुर्या [illegible] महे च जीवति येषां पितामहः पितरि पितामहे प्रपितामहे च जीवति नैव कुर्यात्॥ [illegible] प्रेतः स्यात् [illegible] पिंडं निधाय पितामहस्य [illegible] दद्यात्॥ यस्य पितामहश्च प्रेतो स्यात् [illegible] पिता [illegible] पितामहः प्रेतः स्यात् [illegible] पिंडं निधाय प्रपितामहस्य [illegible] यस्य पिता प्रपितामहश्च प्रेतौ स्यातां स पितुः पिंडं निधाय पितामहात्परं [illegible] दद्यात्॥ मातामहानामप्येवं श्राद्धं कुर्यात् [illegible] मंत्रोहेन [illegible] तमिति॥ [illegible] मिति वचनान्मातामहे जीवति [illegible] दद्यात्॥ तथा त्रिषु जीवत्सु नैव कुर्यात्तथा [illegible] सर्वमतिदेष्टव्यं॥ एवं मातरि जीवन्नेपा [illegible] इदं तु दर्शादिश्राद्धपरं॥ नांदीश्राद्धं [illegible] परेभ्यस्त्रीन् [illegible] सर्वत्र विकल्पः॥ सच देशाचारतो व्यवतिष्ठते॥ त्रिषु जीवत्सु नैव कुर्यादि [illegible] विष्णूक्तेः॥ अत्र जीवत्पितृकस्य प्रसंगात् तत्र वि [illegible] पुच्यते॥ तथा [illegible] पासनादिनिषेधस्तु॥

ग

तु

पहणस्ना नादिनैमित्तिके खुलक्ष्संहोमतुलापुरुषादिकाम्येषु चकर्मसुविशेषाभावादप्रति बद्ध एवाधिकारः॥
एवमेषनिषेधेषुमधपानादिनिषेधेषुनैमित्तिकेषु गर्भिणीपतेः। समुद्रस्नानश्राद्धभोजनशववाहनदूरदेश
गमनादिषु निषेधेषु काम्येषु चायुष्कामादेर्गुर्विणीनामाग्रहणादिषु वर्जनरूपपर्युदासेष्वप्यविशेषादप्रति
बद्ध एवाधिकारः॥ येषु तु वचनादनधिकारस्तत्स्यतान्युच्यंते॥ तथाच रत्नमनुः। पादुके चोत्तरीयं च तर्जन्यां रूप्य
धारिणं॥ नजीवत्पितृकः कुर्याज्ज्येष्ठे भ्रातरि जीवतीति॥ पादुकेत्यत्र निमित्ते। निरूपपदपादुकाशब्दस्य तत्रैव रोहि
उत्तरीयमुपरिवाससामान्यं। किंतु सव्यमपि परिमंडलवस्त्रमुत्तरीयं कुर्याद्द्वयोत्तरीयाश्रावेत्यंगुलं द्व्यंगुलं त्र्यं
गुलं चतुरंगुलं वा सूत्रैरेव कृतं परिमंडलमुत्तरीयं कुर्यादिति जातकर्ण्योक्तमुत्तरीयं निषिद्धं। एतेनैव। यज्ञोप
वीते द्वे धार्ये श्रौते स्मार्ते च कर्मणि। तृतीयमुत्तरीयार्थे वस्त्राभावे तदिष्यत इति प्रयोगपारिजाते। विश्वामित्रोक्त
मुत्तरीयस्थानीयं तृतीयमुपवीतमपि निषिद्धं॥ उपरि वस्त्रमात्रं तु तस्यापि भवत्येव रूप्य स्यापि मु
द्रिका रूपस्य तर्जन्यां धारणं निषिद्धं। न रूप्यमात्रस्य। अन्यथा रूप्यमयपात्रे बंधालंकारादेरपि वर्जनप्रसं
गात्। श्राधानमपि नेत्याह सुमंतुः। ज्येष्ठो भ्राता यदा तिष्ठेदाधानं नैव कारयेत्। अनुज्ञातस्तु कुर्वीत शंखस्य वचनं
+ दारसंस्कारवाग्निहोत्रवरणीयानकुर्याद्भ्रातारं पितरं । नचाग्रेयि द्विजानामं कुर्वीत यदि वर्णा नेरदृतिमो जिलैव साधा मायंदि

माधानं नैव कारयेत्॥ इति। यदा पिताविदरहतो वा न तिष्ठन्तो देति व्याख्येयं। मृतपितृकस्यापि पितामहे जी
वति नाधिकार इति दर्शयितुं पितामहग्रहणं। तच्चापुत्रसायांनायं निषेधः॥ अनुज्ञातस्तु कुर्वीत शंखस्य वचनं
यथेति सुमंतूक्तेश्च। अग्रजस्तु यदानाग्निराद्ध्यादनुजः कथं॥ अग्रजानुमतः कुर्यादग्निहोत्रं यथाविधीति वसिष्ठोक्तेः।
पिता पितामहो यस्य त्वग्रजो वाप्यनाग्निमान्। तदाग्निहोत्रहोमेषु न दोषः परिवेदने॥ शुभ्रान सोमेश्वा तपो ज्ञानप्र
वृत्ति एव। तथा च ग्निहोत्रेतु पक्वा रक्षासाधानं। सुमंतुवाक्ये नेक्कवाक्यतात्। मंत्रोमंत्र साधनं। एवमेव सोमयागादि
संग्रहः। अग्निहोत्रं विवाह च शयोते प्रथमे स्थिते। न कुर्याज्जनके ज्येष्ठे सोदरे चाप्यकुर्वतीति। अत्र विवाहग्रहणं
प्रात्रेमात्रविषयम्। प्रथमग्रहणं पुनराधानादौ। पितृव्यादेरग्रहणं पुनराधानादिष्वपि पुत्रादेरदोष इति दर्शयितुं। अ
पितृव्यादेन सुमंतूक्ते। पितामहः संग्रहीतः। सोदरग्रहणमसोदरादावदोष इति दर्शयितुं। क्षेत्रजादावनौजानेवि
पिता यस्याग्रजो भ्राता न कुर्यादा। पितामहः। नचाग्निहोत्रेयतो वा। सः कुर्यात्तद्गायादिति। कचित्पितांविना घ
होवदत्सु तं सुमंतुना। यसि नासत्त्वि तो वा नास्ति वा प्यायानः। कनीयान्धर्मकामश्चेदाधानमथकारयेदिति॥

॥ १२ ॥

त्वयत्वइति पित्रादेः कपलक्षणं [illegible] जानमिति यागादेः। अथवेति स्म संतरोषं [illegible] संग्रहः। तथा च कात्यायनः।
देशान्तरस्थ क्लीबैकवृषणानसहोदरान्। वेश्याभिषक्तं पतितं शूद्रतुल्यातिरोगिणः॥ जडमूकान्धबधिरकुब्ज
वामनकुण्ठकान्। अतिवृद्धानभार्यांश्च कृषिसक्तान्नृपस्य च। धनवृद्धिप्रसक्तांश्च कामतो कारिणस्तथा॥ कुहक
पतितं [illegible] पाखण्डं परिविंदन्तं दुष्यतीति। पितुरातापां सत्यामपि माता वै व पितृ [illegible] मंडलेन। [illegible]
सत्यामेव नदेत्तुत्वा॥ पितुः सत्यपातुतानेनादधीते वृद्धाच नेति [illegible] पितुरधिकारे सति [illegible]
[illegible] येन न पिकारितेपिने स्यात्॥ पुत्रं चैतन्। यत्र तु वृद्धे [illegible] न [illegible] न तद्भावे पित्रादेः [illegible] आदि मरणसंपत्ती
[illegible] यत्तेनैव तु सयोपिनाधिकारः पुत्रस्येति। [illegible] पितुः पितृत्वस्य पुत्र
[illegible] नजावेति मतिक्रमस्य किंचिद्वाच्यमिति [illegible] पितुर्नोच्यमिति [illegible]
[illegible] यावितुश्राद्धुतर्पणस्य च [illegible] कृत [illegible] सपिंडीकरणं [illegible]
[illegible] पितृभावप्राप्त्य मनुष्येपितृत्वमभिधीयते। [illegible] [illegible]
[illegible] यत्तेजावपितृत्वस्यापि दिव्यपितृत्वप्रणाभिधानात् [illegible]
[illegible] मार्गमावास्यादौ सूर्यचंद्रग्रहणादौ पुत्र [illegible]

॥ १२ ॥

[OrderDescription]
,CREATED=13.08.19 11:53
,TRANSFERRED=2019/08/13 at 12:30:23
,PAGES=136
,TYPE=STD
,NAME=S0001449
,Book Name=M-811-VIDHANPARIJATAM MSS
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF

FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF

FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF

FILE103=00000103.TIF
,FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF
,FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
,FILE127=00000127.TIF
,FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,FILE130=00000130.TIF
,FILE131=00000131.TIF
,FILE132=00000132.TIF
,FILE133=00000133.TIF
,FILE134=00000134.TIF
,FILE135=00000135.TIF
,FILE136=00000136.TIF
,